

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

37.CUMHURİYET HÜKÜMETİNİN (CHP-MSP KOALİSYONU) DIŞ POLİTİKASI
26 OCAK – 17 KASIM 1974

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgür POLAT

İSTANBUL-2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

37.CUMHURİYET HÜKÜMETİNİN (CHP-MSP KOALİSYONU) DIŞ POLİTİKASI
26 OCAK – 17 KASIM 1974

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgür POLAT

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU

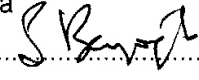
İSTANBUL -2009

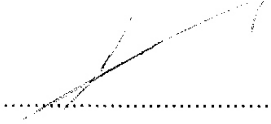
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Özgür Polat'ın "37. Cumhuriyet Hükümetinin (CHP - MSP Koalisyonu) Dış Politikası (26 Ocak - 17 Kasım 1974)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Yrd.Doç.Dr. Ş. Can Erdem
Üniversitesi Marmara

Üye : Yrd.Doç.Dr. Bülent Bakar
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun/...../ 2009 tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
I.Bölüm: 37. CUMHURİYET HÜKÜMETİ (CHP-MSP KOALİSYONU)	
VE SİYASİ YAPISI.....	17
1. Hükümetin Kuruluşu Öncesi İç Siyasal Gelişmeler.....	17
2. 37. Cumhuriyet Hükümetinde Cumhuriyet Halk Partisi.....	19
3. 37. Cumhuriyet Hükümetinde Milli Selamet Partisi.....	22
4. Hükümetin Kuruluşu.....	23
II. Bölüm: 37. CUMHURİYET HÜKÜMETİ DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ.	34
A.Haşhaş Sorunu	34
B. Ege Deniz ve Hava Sahasının Paylaşılmasına Dair Sorunlar.....	45
1.Karasuları ve Kıta Sahanlığı Sorunu.....	45
2.Ege Hava Sahası(FIR Hattı) Sorunu.....	53
C. Kıbrıs Sorunu	57
1. 15 Temmuz 1974 Nicos Sampson Darbesi ve Türkiye'nin Tepkisi.....	63
2.Kıbrıs Barış Harekâtı.....	71
III. Bölüm: KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NIN ULUSLARARASI ALANDA	
DEĞERLENDİRİLMESİ.....	93
A. 1974 Kıbrıs Bunalımında Garantör Devlet Olarak İngiltere'nin Tutumu....	93
B. ABD'nin Barış Harekatı Sürecindeki Rolü.....	111
C. Birleşmiş Milletler ve NATO'nun Harekat'a Tepkileri.....	128
D. Sovyetler Birliği'nin Harekat'a Bakışı.....	146
E. İslam Ülkelerinin Barış Harekatı'na Yaklaşımları.....	154
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA.....	162
EKLER.....	172

ÖNSÖZ

Bu çalışma 37.Cumhuriyet Hükümeti (26 Ocak –17 Kasım 1974) dönemi Türk dış politikasını birçok yönüyle analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu dönemin Türk dış politikası ağırlıklı olarak, ABD ile Haşhaş sorunu, Yunanistan ile Karasuları, Kıta sahanlığı, FIR Hattı ve Kıbrıs sorunu, temelinde incelenmiştir.

37.Cumhuriyet Hükümeti (26 Ocak–17 Kasım 1974) döneminde Türk dış politikası açısından son derece zor ve sancılı gelişmelerin yaşanmasına rağmen birçok yönüyle başarılı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Ulusal dış politikayı ilgilendiren birçok gelişmenin kısa bir süre zarfında arka arkaya gelmesi ve 37.Hükümetin birçok yönüyle bu gelişmeleri Türkiye lehine çevirebilmesi bu dönemin incelenmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu dönem incelenirken dönemin iç politika koşulları da göz önünde bulundurularak iç politikanın dönemin Türk dış politikasına etkisi de incelenmiştir. Bu inceleme gerçekleştirilirken dönemin siyasetçi ve diplomatlarının hatıratları, Meclis tutanakları ve bazı resmi yayınlarla birlikte dönemin gazeteleri de taranmıştır. Ayrıca bu dönemi ilgilendirecek birçok kitaptan ve bu dönemdeki bazı olayları ayrı başlıklar halinde inceleyen tez çalışmalarında da yararlanılmıştır. İncelenen dönem günümüze çok yakın bir dönemi kapsadığından konuyla ilgili arşiv belgeleri henüz daha araştırma sahasına açılmamıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde; Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası genel bir değerlendirmeye hatırlatılarak 37.Cumhuriyet Hükümeti gelişmelerinin daha net anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde öncelikle 1974 yılı öncesindeki iç ve dış gelişmelere kısaca değinilmiş böylece 37.Cumhuriyet Hükümeti'nin hangi şartlarda kurulduğu anlatılmak istenmiştir. Birinci bölümde 37.Cumhuriyet Hükümetinin kuruluşu ve hükümet programında dış politik meselelere nasıl yaklaşıldığı analiz edilmektedir. Yine aynı bölümde 37.Hükümetin dağılma sürecinin dış politika temelli olması nedeniyle koalisyon ortaklarının (CHP-MSP) özellikle Kıbrıs sorunuyla gelişen görüş ayrılıkları ve meseleleri değerlendirme biçimleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise dönemin dış politika gelişmeleri ve 37.Hükümet'in bu gelişmeleri izleme, değerlendirme ve dış politikasını uygulama yöntemleri araştırılmıştır. Haşhaş Sorunu, Karasuları, Kıta sahanlığı, FIR Hattı ve Kıbrıs meselesi incelenirken 37.Hükümetin bu dış politik meselelere karşı yaklaşımı ve çözüm alternatifleri derinlemesine tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise, 37. Hükümet döneminin en önemli gelişmesi olan Kıbrıs Barış Harekâtı'nın uluslararası ortamda değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelerin Türk dış politikasına tesirleri incelemiştir. Başta Garantör devlet olarak İngiltere'nin sorunun çözümüne ilişkin tutumu, Cenevre görüşmelerindeki üstlendiği uzlaştırmacı rolü incelenmiştir. Daha sonra ABD'nin Kıbrıs Barış Harekâtındaki yaklaşımı ve harekâttan sonra Türkiye'ye silah ambargosu uygulamak istemesiyle birlikte son derece gerginleşen ilişkiler, Birleşmiş Milletler ve NATO'nun Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere karşı gösterdikleri tepkiler ve yaptıkları çeşitli toplantılardaki aldıkları kararlar ve 37.Hükümet'in bu kararları değerlendirme biçimi incelenmiştir. Türkiye'nin kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs konusunda taraf olma eğilimi ve Harekât karşısında gösterdiği tepki ayrı bir başlıkta incelenirken, son olarak kısa bir şekilde İslam ülkelerinin harekâta bakış açıları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayı hazırladığım sürede bana yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na ve bana Yüksek Lisans eğitimimin her aşamasında yardımcı olan değerli arkadaşım Orhan Kılınç'a ve isimlerini burada sayamadığım değerli mesai arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Özgür POLAT
İstanbul-2009

ÖZET

37.Hükümet (26 Ocak –17 Kasım 1974) Türkiye’de birçok iç ve dış sorunun arka arkaya geldiği bir dönemde kurulmuştur. Bu dönemin Türk dış politikasında son derece önemli, uzun yıllar etkisini gösterecek birçok gelişme yaşanmıştır. En önemlileri Yunanistan’la yaşanan Ege Denizi’ne ilişkin sorunlar ve Kıbrıs meselesidir. 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs’ta yaşanan Sampson darbesi Ada’daki Türk varlığını tehdit etmiştir. 37.Hükümet’in karar verdiği 20 Temmuz 1974’te düzenlenen Kıbrıs Harekâtı’ndan sonra Ada’nın bir kısmının Türk hâkimiyetine geçmesi ve Ada’nın fiilen bölünmesi durumunu yaratmıştır.

37.Hükümet’in Kıbrıs’ta başlattığı Barış Harekâtı, BM Güvenlik Konseyi ve NATO’da dikkatle izlenmiş ve konuyla ilgili birçok karar alınmıştır.37.Hükümet alınan bu kararları ciddiyetle takip etmiş ancak bu kararları kendisine yönelik bir baskı aracı olarak düşünmeden kendi dış politikasını yürütmeye devam etmiştir.

37.Hükümet dönemi Türk-Amerikan ilişkileri, Haşhaş sorunuyla yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. ABD Yönetimi ve kamuoyunda, Türkiye’nin haşhaş ekimine izin vermesi oldukça büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. ABD Yönetimi Türkiye’nin Birinci Barış Harekâtı’nda tarafsız, Türk-Yunan savaşını önlemeye yönelik yapıcı bir politika izlerken özellikle ABD Temsilciler Meclisi, İkinci Barış Harekâtı’na tepki göstermiştir. Ayrıca, bu dönemde ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosu’nun, Kıbrıs’ta Amerikan silahları kullanıldığı gerekçesiyle hazırladıkları silah ambargosu yasa tasarıları Türk ABD ilişkilerinde son derece gergin ve kötü bir dönemin başlangıcı olmuştur.

37.Hükümet dönemi Türk-İngiliz ilişkileri ise pek olumlu olmayan bir süreç yaşamıştır. Kıbrıs sorunu karşısında Türkiye’nin ortak müdahale önerisini reddeden İngiltere gelişmelere yeterli tepkiyi göstermemiştir. Sorunla ilgili tüm müzakerelerde çoğunlukla Yunanistan lehine olacak çözüm yollarını destekleyerek, arabuluculuk rolü üstlenmiştir.

37.Hükümet dönemi Türk-Sovyet ilişkileri Kıbrıs’ta yaşanan kriz hakkındaki düşüncelerin benzer olması nedeniyle başlangıçta uyumlu olmuştur. Türkiye’nin Ada’ya müdahalesinden sonra sorunun kesin çözümüne ilişkin Türkiye ve Sovyetlerin görüşlerinin belirgin bir farklılık göstermesi karşısında başlangıçtaki uyum bozulsada sorun denebilecek düzeye ulaşmamıştır.

Anahtar sözcükler:

1. 37.Cumhuriyet Hükümeti
2. I.Ecevit Hükümeti
3. Türk Dış Politikası
4. Kıbrıs sorunu
5. Karasuları Sorunu
6. Haşhaş Sorunu

ABSTRACT

37th Turkish Government was established (January the 26th - November the 17th in 1974) in a period when lots of national and international problems were rising one after another. In this period lots of process which had great important and profound effects for years were took place in the foreign affairs of Turkey. The most important of them were the problems with Greece about the Aegean Region and the Cyprus problem. The Coup d'état on 15 July in 1974 in Cyprus, threatened the Turkish presence in the Cyprus Island. After the Peace Operation on which the 37th Government decided on 20th July in 1974, a part of the island was dominated by the Turks and Cyprus was virtually separated.

The peace operations started by 37th Government in Cyprus were monitored by UN Security Council and NATO (North Atlantic Treaty Organization) and many decrees were taken by them. 37th government took those decrees into consideration but never thought them as compulsion. It went on following its own foreign policies.

The relationship between the Turks and the Americans in the 37th Government period started to gain a new dimension with the problem of opium poppy. The allowance of Turkey to grow opium poppy was protested both by the USA government and in the American common opinion. While the American Government was following an impartial policy to prevent Turkish – Greek war in the first peace operation, especially USA Chamber of Deputy reacted against Turkey in the Second Peace Operation. Moreover in this period, the embargo draft bills which was prepared by USA Chamber of deputies and Senate Committee on the ground those American guns were used in Cyprus was the beginning of a tense and undesirable period.

In the 37th Government Period, Turkish- English relationship was not that good. For the Cyprus problem, England refused the nomination to intervene for common reaction. And it didn't give enough reaction for the developments. In all the negotiations England took the role of conciliator supporting for the solutions to the advantage of Greece.

In the period of 37th Government, the relationship between Turkey and the Soviet Union was compatible at the beginning as the thoughts were similar about the Cyprus crisis. However, after the military intervention of Turkey, for the exact solution Turkey's and Soviet Union's thoughts were not as compatible as it was before. Fortunately it didn't turn into a problem.

Keywords:

1. 37th Turkish Government
2. First Government Of Ecevit
3. Turkish Foreign Policy
4. The Cyprus Problem
5. The Problem Of Territorial Waters
6. The Problem Of Opium Poppy

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.t: Adı geçen tez

AKEL: Çalışan Halkın İleri Partisi

AP: Adalet Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

BM DHS: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CIA: (Central Intelligence Agency.) Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü

EOKA: Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği

FIR (Flight Information Region) Uçuş Bildirim Bölgeleri

KTFD: Kıbrıs Türk Federe Devleti

NOTAM: Sivil Havacılık Bildirisi

MBK: Milli Birlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MNP: Milli Nizam Partisi

MP: Millet Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Savunma Anlaşması(Paktı)

s: Sayfa

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TBP: Türkiye Birlik Partisi

GİRİŞ

37. Cumhuriyet Hükümeti (26 Ocak-17 Kasım 1974) Türkiye'nin son derece büyük iç ve dış politik meseleler ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde kurulmuştur. 37. Cumhuriyet Hükümeti CHP ve MSP'den oluşan bir "Koalisyon" hükümetidir. 37. Cumhuriyet Hükümetinin kurulmasının amacı, 1971 Muhtırası'yla kesintiye uğrayan demokratik sürecin yeniden işlerlik kazanması, Türkiye'nin bazı iç ve dış politik meselelerini çözmek ve iç çatışma tehlikesini önlemek olarak gösterilmiştir. Çalışmamız dönemin Türk dış politikası üzerinedir. Bu dönem Türk dış politikası açısından son derece büyük sorunlarla yüz yüze kalındığı bir dönemdir. 37. Cumhuriyet Hükümeti iç politikanın bütün karmaşasına, çok yönlü iç ve dış sorunlara rağmen gerçekçi, milli meselelere duyarlı bir diplomasi sergilemiştir. Tutarlı ve diplomatik bir mücadele ile dış politik sorunları çözümlemeye çalışmıştır.

37.Cumhuriyet Hükümeti kurulana kadar ve sonrasında Türk dış politikasında en önemli yeri Yunanistan ile Ege Denizi'ne ilişkin sorunlar ve Kıbrıs sorunu ve bu sorun merkezinde ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler teşkil etmiştir. Ayrıca ABD ile haşhaş sorunu da önemli dış politika konuları arasındadır.

Yunanistan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar Türk Kurtuluş Savaşının derin hatıraları münasebetiyle Türkiye'nin en fazla sorun yaşadığı ülke olmuştur. Yunan Dışişlerinde uzman Alexis Heraclides, birçok Yunanlıya göre Türk-Yunan ilişkileri "sonsuz karşıtlık" ve Türklerin "doğudan gelen tehlike" olarak görüldüğünü ifade eder.¹ Başlangıçta Yunanistan, temel siyasal hedefi olan "Megala İdea"² fikri çerçevesinde Batıdan aldığı destekle Osmanlı'dan toprak genişleterek kurulmuştur.

Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Anadolu'da yaşadığı yenilgiden sonra, Atatürk ve Venizelos gibi devrin büyük devlet adamlarının barışçıl anlayışları ve de 1930'lu yıllardan sonra Türkiye dışında bütün Balkan ülkelerinin diktatörlüğe yönelmeleri Türkiye ile Yunanistan arasında 9 Şubat 1934'te Balkan Paktına varacak olan yakınlaşmaya neden olmuştur.³ II. Dünya Savaşı'nda İtalyan ve Alman yayılmacılığını ortak tehdit algılayan iki ülke batı ittifakı içerisinde yer alarak

¹ Alexis Heraclides, *Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike Türkiye; Türk Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, (Çeviren: Mihalis Vasilyadis-Herkül Milas), İstanbul 2002, s.37.

² "Megali İdea" Yunanlıların yaşadığı bütün bölgelerin Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan bir siyasal ideolojidir.(Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Barış Harekâtının Nedenleri-Gelişimi- Sonuçları*, İstanbul 1988,s.7).

³ Başak Karacan Akın, *Yunanistan'ın Kuruluşundan Günümüze Genel Dış Politikası*, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze 2006,s.82.

ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Hatta Türkiye bu Savaş sonunda Yunanistan genişlemesinin son etabı olan 10 Şubat 1947 Paris Barış Konferansı'yla İtalya ve ardından Almanya'nın çekilerek boşalttığı Oniki Ada'nın İngilizlerin desteğiyle Yunanistan'a bırakılmasına bile, bu dengenin devam etmesi için Soğuk Savaş sürecinin aynı tehdit algılaması (Kominizim tehdidi) içerisinde tepki göstermemiştir.⁴

Her iki ülkenin 1952 yılında NATO'ya dahil edilmelerinden kısa bir süre daha süren uyumlu ilişkiler Yunanistan II. Dünya savaşıdan sonra özellikle ülke içi problemler nedeniyle bastırıldığı ve ertelediği “megola idea” hayallerini gerçekleştirmek için harekete geçmesiyle bozuldu. 1954'li yıllardan sonra özellikle Kıbrıs konusunda beliren Yunan yayılmacılığı, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama (Enosis) hedefini gerçekleştirmek amacıyla sistematik bir planın yavaş yavaş hayata geçirilmesiyle sürmüştür.

Akdeniz'in stratejik açıdan önemli olan Kıbrıs adası 15. yüzyılın sonlarında Venedik hakimiyetindeyken 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu Ada'nın tümüne hakim olmuştur. Anadolu'dan göç ettirilen Türklerle birlikte Ada'da zaman içerisinde bir Türk cemaati doğmuştur.⁵ 1571'den 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olan Ada, 1878 Rus tehdidini engellemesi karşılığında bir güvence olarak geçici bir süreliğine İngiltere'ye devredilmiştir. Sultan II. Abdülhamit, 4 Haziran 1878'de yapılan Osmanlı-İngiliz İttifak anlaşmasını onaylarken anlaşmanın üzerine kendi yazısı ile “Hukuk-ı Şahaneme asla hâlel gelmemesi şartı ile muahedenameyi tasdik ederim” cümlesini yazarak 15 Temmuz 1878 tarihinde onaylamıştır. Ayrıca İngiltere Büyükelçisi Henry Layard'dan Padişahın isteği ile Kıbrıs'ta Padişahın egemenlik hak ve yetkilerine hiçbir zaman kısıtlamaya getirilmeyeceğine dair bir senet alınmıştı. Böylece Ada'da 1878–1960 yılları arasında sürececek olan İngiliz idaresi başlamıştır.⁶ 4 Haziran 1878'de imzalanan antlaşma ile 92.000 altın karşılığı İngiltere'ye bağlanan Kıbrıs, 1 Temmuz 1878 protokolüne göre Rusya işgal ettiği Batum ve Ardahan'dan çekilecek olur ise Osmanlı Devleti'ne geri verilecekti.⁷

1878'den sonra Ada'daki Rum cemaati kendisine ‘Enosis’i hedef seçecektir. ‘Enosis’, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını amaçlayan siyasal düşünceye verilen addır.

⁴ B. Karacan Akın, a.g. t, s.90.

⁵ Enver Bozkurt-Havva Demirel, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Ankara 2004, s.10-11.

⁶ Ali Satın, *Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, 1/6,(2004), s.57.

⁷ Bozkurt-Demirel, a.g. e, s.12.

Yunanistan 19. yüzyılın başında kurulduktan sonra hızla yayılma sürecine girmiştir. Bu hızlı yayılmanın altında Yunanistan'ın temel siyasi hedefi olan "Megali İdea" düşüncesi yatmaktadır. "Megali İdea" Yunanlıların yaşadığı bütün bölgelerin Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan bir siyasi ideolojidir.⁸ Kıbrıslı Rumlar bu düşünceye dayanarak Ada'nın Yunanistan'a ilhak edilmesini sağlamak için 19.yüzyılın sonlarından başlayarak 'Enosis' için mücadeleye başlamışlardır. Böylece Kıbrıs sorunun temelleri atılmış olmaktadır. İngilizlerin 1878'deki geçici işgali, Kasım 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devletini Bağlaşık devletler yanında savaşa girmesi bahane edilerek tek taraflı ilhaka dönüştü. Bu tarihten sonra İngiliz sömürgeci haline gelen Kıbrıs'ı Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nın 20.maddesiyle İngiliz hâkimiyetine geçtiğini tanımıştır.⁹ Bununla beraber, Türkiye Lozan'da Ada'yla ilgili 16.maddedeki her türlü "ilhak" bağımsızlık ya da başka yönetim biçimleri üzerindeki söz hakkını korumaya devam edecekti.¹⁰

Ada'nın İngilizlerin eline geçmesi Rumları ne kadar umutlandırırsa da İngilizler Ada'nın stratejik konumu nedeniyle Yunanistan'a ilhakına onay vermedi. Bunun üzerine 1931 yılında Kıbrıslı Rumlar İngiliz yönetimine isyan ederek başlattıkları terör olayları ile 'Enosis'i gerçekleştirmeye çalıştılar. 1943 yılına kadar İngilizlerin sert tedbirlerle bastırmaya çalıştıkları bu isyan hareketleri zamanla Türkleri de tehdit etmeye başladı.¹¹ 1950'lerde Kıbrıs sorunu Yunanistan'ın faaliyetleri sonucu uluslararası bir sorun haline geldi.¹² Türkleri "önemsiz bir azınlık" olarak gören Yunanistan çok kez Ada'da tek millet olmamasına rağmen "Self Determinasyon" (Kendi kaderini tayin) hakkını gündeme getirerek Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına çalıştı.¹³ İngilizlerin değişmeyen tutumu ve BM (Birleşmiş Milletler)'de Türkiye'nin kararlılığı karşısında diplomasi yollarının tükendiğini düşünen Rumlar 1950'li yılların ortalarından itibaren "EOKA" terörünü başlattılar. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edeceğine yemin etmiş Papaz Makarios (Mihai Khristodulos) 1950'de Kıbrıs'ta Başpiskopos seçildikten sonra bir yeraltı terör örgütü olan EOKA'yı (Kıbrıs Savaşçıları Milli Örgütü) kurması için Albay General Grivas'ı Kıbrıs'a getirtti. Yunanistan'dan getirilen silahlarla ilk terör

⁸ S. İsmail, a.g.e, s.7.

⁹ Erol Manisalı, *Avrupa Kıskaçında Kıbrıs*, İstanbul 2003, s.19; H. Eroğlu, a.g.e, s.25.

¹⁰ Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs; Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri*, İstanbul 2007.s.83.

¹¹ E. Manisalı, a.g.e, s.24.

¹² Kamuran Gürün, "Türk-Yunan Başbakanlarının 1974 Haziran Toplantısı", *Belleten*, II/199,(Nisan 1987)Ayrışım, s.357.

¹³ E. Mütercimler, a.g.e, s.89-99.

olayını 1 Nisan 1955'te başlatan EOKA'nın amacı öncelikle İngilizleri ve daha sonra Türk cemaatini saf dışı ederek Enosis'e ulaşmaktır.¹⁴

1955 yılına gelindiğinde İngiltere'nin davetiyle, Kıbrıs meselesine çözüm bulabilmek için 29 Ağustos 1955'te Londra'da bir araya gelen Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs sorununu tartışmış fakat herhangi bir çözüm bulunamamıştır.¹⁵ Konferansta Yunanistan, "Enosis'i" İngiltere, "Self Government'i" (kendi kendine idare eden özerk bir yönetim tarzı) savunurken "Statükonun devamı veya Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi" tezini savunan Türkiye, 1957 yılından sonra "Kıbrıs'ın taksim edilmesi" düşüncesini milli bir tez olarak savunmaya başladı.¹⁶

1958'de NATO toplantıları için bir araya gelen Türkiye Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları 18 Aralık 1958'de Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Paris'te yapılan toplantılarda bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulması gündeme getirildi. Paris'te yapılan toplantılarındaki genel kanaat üzerine 6-11 Şubat 1959 Zürih'te yapılan görüşmeler başladı. İki toplumun haklarının ne olacağına dair anlaşma enine boyuna tartışıldıktan sonra 11 Şubat 1959'da bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğuşu ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantörlükleri hakkındaki üç anlaşma parafe edildi. Daha sonra bu anlaşmaların içeriğini açıklığa kavuşturan İngiltere ile Kıbrıs temsilcilerinin de katılmaları ile 17-19 Şubat 1959 tarihlerinde Londra'da yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamalis tarafından 19 Şubat'ta Zürih Antlaşması resmen imzalandı.¹⁷ Buna göre Kıbrıs Cumhuriyetinin anayasal çerçevesini ortaya koyan 27 maddelik, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı adı verilen anlaşma imzalandı. Ayrıca 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilerek, Lefkoşa'da Türkiye ve Yunanistan arasında bir ittifak antlaşması yapıldı ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin yer aldığı dört maddelik Garanti Antlaşması paraf edildi.¹⁸ Rum ve Türk toplumlarının eşit ortaklığına dayanan

¹⁴ S. İsmail, a.g.e, s.29; E. Mütercimler, a.g.e, s.94.

¹⁵ Onur Öymen, *Silahlı Savaş; Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, İstanbul 2005, s.420.

¹⁶ Hamza Eroğlu, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, Ankara 1975, s.28.

¹⁷ Sevin Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul 1977, s.72; H. Eroğlu, a.g.e, s.32; Sabit Duman, *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990, s.150.

¹⁸ Bkz: 1959 Tarihli Zürih-Londra Anlaşmaları ile 16 Ağustos 1960 Lefkoşa Antlaşmaları; Garanti ve İttifak Antlaşması (S. Toluner, a.g.e, s.507-523; H. Eroğlu, a.g. e, s.31; Faruk Bekarlar, *Kıbrıs Sorunun Doğuşu Menderes Dönemi Türk Yunan İlişkileri*, İstanbul 2006, s.232-233).

¹⁸ S.Toluner, a.g.e, s.507-523; Yuluğ Tekin Kurat, "50 Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası", *Belleten*, IX/154,(1975), s.293.

ve Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'a garantör devlet hakkı¹⁹ tanıyan bu anlaşmaların kurduğu Kıbrıs Cumhuriyeti, Rum tarafının saldırgan ve tutumları sonucu ancak 3 yıl yaşayabildi.²⁰ Cumhurbaşkanı Makarios 4 Eylül 1962'de doğduğu köy olan Panya'da yaptığı tehditkâr konuşmada: "Helenizm'in korkunç bir düşmanı olan Türk ırkının küçük bir parçasını teşkil eden küçük Türk toplumu kovulmadıkça, EOKA kahramanlarının görevi hiçbir zaman bitmiş olmayacaktır."²¹ ifadeleriyle gerçek niyetini dile getirmede hiçbir tereddüt duymamıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Ada'da Türklerin yönetime katılmalarından rahatsız olan Kıbrıs Rum toplumu Türkleri azınlık gibi göstermeye ve her fırsatta Kıbrıs Cumhuriyetinin üniter bir devlet olduğunu iddia eden açıklamalarda bulunmaya devam ettiler. Özellikle yerel yönetimlerin oluşturulması konusundaki uzlaşmaz tutum sergilediler. Yönetimi tamamen kendi kontrolüne geçireceği kanunları öngörecek anayasa değişikliği teklifinde bulundular. Makarios'un 30 Kasım 1963 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye yaptıkları Ada'nın kendi kontrolüne geçmesini öngören anayasa değişikliği teklifini Türkiye 6 Aralık'ta reddetmesiyle Rum yönetimi tarafından Akritas Planı olarak bilinen askeri yönleri ve kuvvet kullanılmasını içeren bölümlerinin de bulunduğu planı uygulamaya koydular.²²

Türkleri ani bir saldırı ile yok edip Ada'yı Yunanistan'a bağlamak amacını taşıyan bu plan çerçevesinde Kıbrıslı Rumlar 1963 Aralık ayında Türklere karşı saldırıya geçerek çocuk ve kadınları hunharca öldürmeleri üzerine 24 Aralık 1963 günü Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup jetler ihtar uçuşu yaptı.²³ Türkiye'nin bu tek taraflı müdahalesinden sonra İngiltere ve Yunanistan da Türkiye ile beraber sorunu çözmek istediler. 30 Aralık 1963'te ateşkes sağlamak için, Lefkoşa'da İngiltere başkanlığında oluşturulan Türk-Yunan komisyon çalışmalarında Lefkoşa'da uygulanacak ateşkes hattı

¹⁹ Kuruluş Antlaşmasına ek olan Garanti Antlaşmasının 3.maddesine göre; Bu anlaşma hükümlerinin ihlali durumunda Türkiye, Yunanistan ve İngiltere bu hükümlere uyulmasını sağlamak için gerekli tedbirler konusuna birbirleriyle istişare etmeyi garanti ettiler. Ortaklaşa veya anlaşmayla harekete geçmek mümkün olmuyorsa, garanti eden devletlerden her birisi bu antlaşmayla yaratılan düzeni yeniden kurmak amacıyla harekete geçebilecekti.(F. Bekarlar, a.g.e, s.233).

²⁰ Pierre Oberling, "Kıbrıs Faciası" (Çeviren: Fahir Armaoğlu,), *Belleten*, IV/210, Ankara, 1990, s.826–827.

²¹ Serkan Açığöz, *Kıbrıs Barış Harekâtı,(20 Temmuz 1974)* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2006, s.19.

²² Akritas Planı: Türkleri İmha Planı olarak da bilinen planın temel amacı, Zurich ve Londra Antlaşmalarından kurtularak Enosis yolunu açmak. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasını değiştirerek Türkleri basit bir azınlık durumuna indirmek, bu değişikliklere karşı çıktıkları takdirde, Kıbrıslı Türkleri derhal ve zor kullanarak, fakat dış müdahalelere de fırsat vermeyecek ölçüde dağıtmak ve ezmek, eğer çatışmalar yaygınlaşır ve uzarsa, Kıbrıslı Türkleri derhal yok etmek ve Enosis'i ilan etmek biçiminde özetlenebilir.(A.g.e, s.33).

²³ Zübeyde Hacıbekiroğlu, *Kıbrıs Sorunu ve Tarafların Tutumları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s.15.

“Yeşil Hat” (yeşil bir kalemle çizildiği için adına yeşil hat denildi) Kıbrıs’ta iki ayrı yönetimin fiilen kurulmasının başlangıcı oldu.²⁴

Bundan sonra, Kıbrıslı Türklerin haklarını her fırsatta yok sayan Cumhurbaşkanı Makarios ve Kıbrıslı Rumlar, Türk memurlarını işlerinden kovarak Bakanlar Kurulunu ve Temsilciler Meclisini tamamen ellerine geçirdiler. Cumhurbaşkanı Makarios’un 1 Ocak 1964’te Garanti ve İttifak Antlaşmaları’nı tek taraflı feshetmesinin ardından 20/21 Aralık gecesi başlayan olayların gerçek yüzü birkaç hafta sonra ortaya çıkan toplu mezarlarda anlaşıldı.²⁵ Meseleye çözüm bulmak için İngiltere’nin önerisiyle 15 Ocak 1964’te Londra’da Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Türk ve Rum toplum temsilcilerinin de katıldığı beşli konferans toplandı. Yunanistan’ın Kıbrıs’ta barış ve güvenliği sağlaması görevini NATO üyesi devletlerin verecekleri kuvvetlerden oluşacak bir barış kuvvetine devredilmesi önerisini kabule yanaşmayınca Rum saldırılarını durdurmak isteyen Türkiye 15 Şubat 1964’te Ada’ya müdahalede bulunmayı düşündü.²⁶ Türkiye, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios’a sert bir ultimatoom verdi. BM Genel Sekreteri, İngiltere ve Amerika durumdan haberdar edilerek Rum saldırıları durdurulmadığı takdirde Garanti Anlaşmaları uyarınca Ada’ya tek taraflı müdahale edeceğini bildirdi.²⁷ Ancak 7 Haziran 1964 olarak belirlenen Türkiye’nin müdahalesi, 5 Haziran 1964 tarihinde “Johnson Mektubu”²⁸ olarak bilinen ABD Başkanı Johnson’un, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye gönderdiği ağır ve tehdit dolu ifadelerin yer aldığı mektuptan sonra Türkiye Kıbrıs’a müdahale kararını erteledi.²⁹

Türkiye’ye uzlaşma önerisinde bulunana Amerika’nın arabuluculuğuyla 10 Temmuz 1964’te Cenevre’de yapılan görüşmeleri devam ederken Rum Milli Muhafız Kuvvetleri Erenköy’e saldırımları yeni bir krize neden oldu. Birleşmiş Milletler Barış Gücünün saldırılar karşısında hareketsiz kalması sonucunda Türk Hava Kuvvetleri’ne bağlı savaş uçakları 8–9 Ağustos 1964’te Rum mevzilerini bombaladı. Bu bombardımanlar Türkiye’nin Aralık 1963’ten beri yapmak istediği dört müdahale niyetinin ilk defa fiili bir şekilde gerçekleşmesiydi. Türk-Yunan münasebetlerine

²⁴ Aslı Yılmaz, *Türk Basınında Kıbrıs Barış Harekâtı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s.29.

²⁵ Abdulhalık Çay, *Kıbrıs’ta Kanlı Noel–1963*, Ankara 1989, s.76-77.

²⁶ Nihat Erim, *Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara,(t.y), s.241.

²⁷ S. Toluner, a.g.e, s.114.

²⁸ Türk-Amerikan ilişkilerine uzun yıllar etkisi görülen bu mektupta Başkan Johnson, ABD’nin Türkiye’ye sağladığı silahlar ile Ada’ya müdahalesine izin vermeyeceğini belirtirken, böyle bir mücadele gerçekleşir ise Türkiye’nin Sovyetler Birliği karşısında yalnız kalacağını belirtmişti.(Enver Bozkurt-Havva Demirel, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Ankara 2004, s.29).

²⁹ Mektubun metni için bkz: *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1964; *Tercüman*, 6 Haziran 1964;Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, Ankara 1991, s.267.

kısmen bir yumuşama getiren bu bombardımandan sonra Yunanistan Ada'ya asker göndermeye devam etti.³⁰

Yunanistan'da 21 Nisan 1967 sabahı yapılan askeri darbe, Kıbrıs konusunda yeni bir krizin doğmasına yol açtı. 21 Nisan 1967'de bir grup albay, Yunanistan'da bir darbe ile yönetime el koydular. "Albaylar Cuntası" adı verilen yönetimin iktidara gelmesiyle Kıbrıs konusu yeni bir boyut kazandı Grivas yönetimindeki EOKA, Cuntanın da desteği ile Türklere karşı eylemlerini yoğunlaştırdı.³¹

1964 Erenköy saldırısının ardından bu defada Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya'dan alınan ağır silahlarla desteklenen Rum Milli Muhafız Kuvvetleri, Yunanistan'dan getirilen askerlerle takviye edilerek Albay Georgios Grivas komutasında, Türklere ait Boğaziçi ve Geçitkale köylerine karşı 15 Kasım 1967'de saldırıya geçtiler. Geçitkale ve Boğaziçi köylerinin uğradığı saldırılar Türkiye'de büyük yankı uyandırdı. Öğrenciler ve bazı sivil toplum kuruluşları Amerika ve Adalet Partisi aleyhine gösteriler yaparak Ada'daki olaylara seyirci kalındığı ve biran önce harekete geçilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.³² Bu iki köyün işgal edilerek 28 Türk'ün şehit edildiği birçoğunun da yaralandığı³³ olaylar üzerine Türk Hükümeti yaptığı durum değerlendirmesi sonucu 16 Kasım 1967'de Türkiye Büyük Millet Meclisinden anayasanın savaş ilanına ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine dair 66.maddesine dayanarak Kıbrıs'a müdahale etme yetkisini aldı.³⁴

1967 bunalımında ABD "askeri müdahaleyi" önlemeye yönelik hiçbir kararı olmasa da gelişmelere müdahil olmuş, Kıbrıs'a yapılacak müdahalede Türk ordusunun ABD silah ve donanımını kullanmasının "ikili antlaşmalara" aykırı olacağını yinelemiş ve Türkiye'nin Ada'da hiçbir girişimde bulunmamasını istemiştir.³⁵ 23 Kasım 1967'de Demirel, dönemin Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'a Kıbrıs'a çıkma ve daima Türkiye'ye açık kalacak kıyı başı elde etme emrini vermesine rağmen yoğun ABD baskısı ve ordunun yeterli çıkarma donanımının olmadığı anlaşılması üzerine müdahaleyi durdurmak zorunda kalmıştır.³⁶ Meseleye yine diplomatik arenada çözüm aranmakla yetinilmiş, Amerika Başkanı Johnson'un özel temsilcisi Cyrus Vance'nin arabuluculuğuyla Ankara, Atina ve Lefkoşa arasında gerçekleştirdiği mekik diplomasisi

³⁰ S. Açıkgöz, a.g.e, s.49.

³¹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara 1986, s.795; Z. Hacıbekiroğlu, a.g. t, s.15.

³² *Hürriyet*, 17-18 Kasım 1967.

³³ Rauf Denktaş, *Hatıralar-Toplayış*, IX, İstanbul 2000, s.202.

³⁴ *Hürriyet*, 17 Kasım 1967; S. Açıkgöz, a.g.t, s.56; F. Armaoğlu, *20.Yüzyıl...*, s.795.

³⁵ E. Mütercimler, a.g.e, s.178.

³⁶ A.g. e, s.172-175; Melek M. Fırat, *1960 – 1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara 1997, s.223.

sonunda Türkiye ve Yunanistan arasında 29 Kasım 1967’de anlaşmaya varıldı. Yapılan anlaşma gereği Kıbrıs’taki Yunan askerleri geri çekildi.³⁷

1967 bunalımı sonrasında varılan anlaşma ile Kıbrıslı Türkler Türkiye’nin avantajlı konumundan yararlanarak 1964’ten beri sürdürdükleri ayrı yaşama konumunu hukuki bir çerçeveye kavuşturdular ve 28 Aralık 1967 günü “Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi” ilan edildi. Yönetimin Başkanı Fazıl Küçük, Yardımcısı da Rauf Denktaş oldu. 19 maddelik Kıbrıs Türkleri ile ilgili yayınlanan bildirgeye göre yönetim, 1960 Anayasası tüm kurallarıyla uygulanıncaya kadar yönetimde kalacaktı.³⁸

Türkiye’nin şartları kabul edildiği için, Türkiye müdahaleden vazgeçmiş ve 1968 Haziranı’nda önce ikili daha sonra da genişletilmiş toplumlararası görüşmeler başlamıştır. Toplumlararası görüşmeler, iki cemaatin varlığına atıfta bulunan her türlü çözüme, Kıbrıs Rumlarının itiraz etmiş olmaları nedeniyle 1974 yılına gelinceye kadar kalıcı bir çözüm getirememiştir.³⁹

1967 Kıbrıs bunalımından sonra Makarios ve Yunanistan Hükümeti arasında bağlar kesin olarak koptu. Ada’daki Yunan askeri varlığının ortadan kalkmasıyla, Makarios yetkileri dışında davranan ve kendisine tehdit oluşturan bir güçten kurtulmuş oldu. Bununla birlikte bu tarihten başlayarak Yunanistan, Makarios’u ortadan kaldırmak için gizli faaliyetlerini artırdı ve suikast girişimi de dâhil olmak üzere her türlü yolu denedi. Makarios’un Türk toplumu ile görüşmeler başlatması, tepki doğurdu ve 15 Temmuz 1974’te gerçekleşen Yunan Cuntası tarafından tezgâhlanan bir darbe girişimiyle sonuçlanacak gelişmeler yaşandı. 1967 olayları Yunanistan’da siyasal karışıklıklara yol açarak Yunan Kralı Konstantinos’un kendisine bağlı birliklerle Cuntaya karşı isyan ettirdi. Cunta kısa sürede isyanı bastırdı ve Kralın yetkilerini elinden alarak askeri diktatörlük tek söz sahibi oldu.⁴⁰

1967 Kıbrıs bunalımdan Türkiye bazı dersler aldı. Çıkarma girişimleri, Türkiye’yi yeni arayışlara iterek Amerikan silahlarıyla ulusal çıkarların savunulamayacağı anlaşıldı ve “ulusal savaş sanayi” kurulması çalışmaları başladı. Çıkarma gemilerinin kendi tezgâhımızda yapımına hızla başlandı ve özel birlikler (Amfibi) yetiştirilmesine hız verildi.⁴¹

³⁷ A. Çay, a.g. e, s.87.

³⁸ M. M. Fırat, a.g.e, s.227.

³⁹ H. Eroğlu, a.g. e, s.46.

⁴⁰ Melek M. Fırat, a.g. e, s.228.

⁴¹ E. Mütercimler, a.g.e, s.179.

19.yüzyılın başlarında ekonomik sebeplerle başlayan Türk-Amerikan ilişkileri ilerleyen dönemde gelişerek devam etmiştir. Zaman içerisinde gelişen ekonomik ilişkiler sonucunda 1830 yılında Amerika ile bir Ticaret Sözleşmesi “Seyrû-sefain ve Ticaret Antlaşması” imzalanmıştır. Bu ticaret sözleşmesi ile birlikte “en ziyade müsaadeye mazhar millet (en çok gözetilen ulus) olarak nitelendirilmiş, Osmanlı tüccarlarına tanınan bütün haklar ABD tüccarlarına da tanınmıştır.⁴² 1834’te Amerikan Temsilciliği elçilik düzeyine çıkarılırken Osmanlı Devleti de 1850’lerin başında Boston ve New York’ta konsolosluklar kurmuş, Washington’daki Osmanlı Elçiliği ise 1867’de açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı başlarken ABD’nin Almanya’nın karşısında savaşa girmesi nedeniyle Osmanlı Devleti ve ABD ile diplomatik ilişkiler bir süre kesilmiştir.⁴³

Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise yeni devleti en geç tanıyan ülke ABD olmuştur. Lozan’da İsmet Paşa ile Joseph Grew arasında imzalanan ikili antlaşmanın özellikle kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili hükümlerine karşı çıkan Amerikan Senatosu söz konusu Antlaşmayı onaylamamıştır.⁴⁴ 1920’li ve 1930’lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ile birlikte, ABD’nin resmen tanımadığı iki devletten biriydi. ABD ancak İkinci Dünya Savaşı öncesinde, yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle ilişkileri normalleştirmeye dönük adımlar atmıştır. Savaştan sonra değişen koşullar iki ülkenin yakınlaşmasına yol açmıştır. ABD yalnızlık politikasını terk edip liberal değerlerin öncülüğünü yaparak uluslararası sisteme ağırlığını koymuştur. Bu arada, savaş sonrasında Stalin rejiminin Türkiye’ye yönelttiği tehditler, Türkiye’nin, Batı’nın ekonomik, siyasal ve askeri sistemine dâhil edilmesinin gerekçesi olarak gösterilmiştir.

12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini, Türkiye’nin ABD’ye bağımlılık sürecini başlatan bir dönüm noktasıdır. ABD Başkanı Harry Truman, Sovyet tehdidi altında bulunan Türkiye ve Yunanistan’a askeri ve ekonomik yardımda bulunarak Sovyetlerin Komünist sistemine karşı kendisini liderliğini yaptığı kapitalist sistemi korumayı amaçlamıştır.⁴⁵ Truman Doktrini sonrasında Türkiye yine bir ABD yardım programı olan Marshall Planı’ndan da faydalandırılarak ekonomik açıdan güçlü bir konuma getirilmeye çalışılmıştır.⁴⁶ Fakat bu himaye ve destek daha çok ABD çıkarlarına dayalı

⁴² Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara 2001, s.390.

⁴³ *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 2004,s.6.

⁴⁴ İsmail Soysal, “Türk-Amerikan Siyasal İlişkileri”, *Belleten*, XII/162, (Nisan 1977), Ayırtasım, s.259.

⁴⁵ Mehmet Hanifi Tiryaki, *Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi Türk Dış Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007,s.4.

⁴⁶ *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul 2004,s.31

olduğundan Türkiye açısından her zaman olumlu olmamıştır. Özellikle Kıbrıs sorunu nedeniyle 1964'te ortaya çıkan Johnson Mektubu, Türkiye'nin ABD ile sürdürdüğü ilişkilerin niteliğinin kendine zarar verebileceğini anlamasını sağlayan bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra, Türkiye ABD'ye daha kuşkucu ve mesafeli yaklaşmaya başlamıştır.⁴⁷

1970'lerin başına geldiğimizde ise Türk-Amerikan ilişkileri açısından en önemli konu "Haşhaş" sorunu olmuştur. ABD'de İkinci Dünya Savaşından sonra uyuşturucu kullanımının artması ABD yönetimini bu konuda etkili önlemler almaya itmiştir. 1966'da ilk kez 16 yaşından küçük çocukların aşırı doz yüzünden ölmesi, Amerikan kamuoyunun yönetim üzerindeki baskısını artırmıştır.⁴⁸ Richard Nixon 1968'deki başkanlık seçimlerine girerken kampanyasını Vietnam Savaşı'nın ve uyuşturucu sorunun sona erdirilmesi üzerinde yoğunlaştırdı. Nixon iktidara geldikten sonra, uyuşturucuyla mücadele önlemlerini çeşitlendirerek artırdı. Mücadele stratejisi, ülkeye kaçak uyuşturucu girişinin önlenmesi üzerinde odaklandı.⁴⁹ BM, dünyadaki tüm ülkelerin bilimsel ve tıbbi amaçlar için gereksinim duyduğu afyonun üretimi için, aralarında Hindistan, Yugoslavya ve Türkiye'nin de bulunduğu 10 kadar ülkeye izin vermişti. Bu ülkelerin dışında dünyanın birçok bölgesinde yasadışı haşhaş ekilmekteydi.

Nixon yönetimi 1969'dan itibaren, uyuşturucunun gerçek kaynağını bulmak için derinlemesine bir araştırmaya yapmadan, Türkiye'yi ülkedeki uyuşturucu sorunun temel kaynağı olarak gösteremeye yönelik bir kampanya başlattı. Ülkeye giren eroinin yüzde 80'inin Türkiye kaynaklı olduğu iddiası Uyuşturucuyla Mücadele Örgütü (Drug Enforcement Agency; DEA) yöneticileri tarafından sık sık dile getirilmeye başlandı.⁵⁰ 1969'dan itibaren ABD değişik yöntemlerle Türk afyonunun ekimini durdurmaya çalıştı. 1969 Mayıs'ında ABD, fiyatı ne olursa olsun 1969 afyon üretiminin tamamını satın almak istediğini bildirdi. Ancak, Demirel Hükümeti bu teklife daha önce Avrupa ve ABD'deki ilaç firmalarıyla çeşitli sözleşmeler yapıldığı için olumlu yanıt vermedi. Haziran 1969'da bu teklifini yenileyen ABD, bu defa Büyükelçisi Handley'ı, Başbakan Demirel'le görüştürerek afyon üretiminin durdurulmasını ve bu yasaktan doğacak zararı karşılamak için 5 milyon dolar yardımda bulunmaya hazır olduğunu belirtti. Başbakan

⁴⁷ İhsan Şerif Kaymaz, "Amerikan Devlet Sistemi ve "Türk" İmajı (Kıbrıs Barış Harekâtı ve Silah Ambargosu Örneği)", Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, *İletişim Dergisi*, Sayı:20, (2005), s.11-12.

⁴⁸ Özlem Demirkıran, *Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2005,s.27.

⁴⁹ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara 2000,s.227.

⁵⁰ Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Ankara Üniversitesi Soysa Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, s.83

Demirel bir kez daha ABD teklifini geri çevirirken, ürünün toptan yasaklanmasının mümkün olamayacağını, ancak Türk Hükümetinin 1963'ten beri afyon üretilen alanları sınırlandırma eğiliminde olduğunu belirtti.⁵¹ Başbakan Demirel, bu şekilde başkanı bulunduğu Adalet Partisi'nin oylarının çoğunlukta haşhaşın ekildiği kırsal kesime dayandığının bilincinde olarak, ABD'nin isteklerine uzun süre direndi. 1970'den itibaren ABD'nin baskıları artmaya başladı. ABD Dışişleri Bakanı Eliot Richardson, ABD'ye giren uyuşturucunun yüzde 80'ninin Türkiye kaynaklı olduğu iddiasını tekrarlayarak üretimin biran önce durdurulmaması halinde Türkiye'ye yapılan yardımların askıya alınabileceğini ifade etti. Bunun üzerine, Demirel, 1970 Ekim ayında Bakanlar Kurulu kararı ile haşhaş ekilen alanları sınırlandırarak, 1967'de 21 olan afyon ekim alanını 1971 yılına kadar 4'e indirmeyi kabul etti.⁵² Fakat üretimi tamamen yasaklamayan bu karar ABD'yi memnun etmedi. ABD kongresinde, Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulması konusu gündemin ana konularından birisi haline geldi ve 1970'li yıllarda Nixon tarafından uyuşturucu sorunu politik puan kazanmanın yolu olarak görüldü.⁵³

Türk-ABD ilişkilerinde 1971-73 yıllarından beri önemli bir anlaşmazlık konusu olan haşhaş, özellikle Afyon ve çevresindeki illerde Türk çiftçileri için önemli bir gelir kaynağı olarak, ağrı kesici ilaç ve morfin yapımında yıllardır Türkiye'de yasal olarak yetiştiriliyordu. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra kurulan Hükümete başkanlık eden Nihat Erim, haşhaş konusunda Demirel'den daha ılımlı bir tavır takındı. Erim Türkiye'de kurulan bir ara rejim hükümeti olduğundan seçimlere gitmek ve halktan oy istemek gibi bir kaygı taşııyordu. Erim göreve geldikten kısa bir süre sonra, Türkiye ile ABD arasında haşhaş üretiminin tamamen yasaklanması konusunda müzakereler başladı. ABD, haşhaş üretiminin yasaklanması yüzünden üreticilerin uğrayacağı zararın karşılanması için Türkiye'ye 30.000.000 dolar vermeyi önerdi. Erim Hükümeti, bu teklifi 30 Haziran 1971'tarihinde kabul ederek, Türkiye'de 30 Temmuz 1972 tarihi

itibariyle haşhaş ekimini ve afyon üretimini tamamen yasaklandığını ilan etti.⁵⁴ Fakat ABD'nin söz verdiği yardımın sadece üçte birini yollaması ve de haşhaşın yerini

⁵¹ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s.82-83

⁵² Faruk Sönmezoglu, *Kıbrıs Sorunu Işığında ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, İstanbul 1995, s.58.

⁵³ Burcu Bostancıoğlu, *Türk-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara 1999, s.464.

⁵⁴ F. Sönmezoglu, a.g.e, s.59; N. Üslü, a.g.e, s.237; William Halle, *Türk Dış Politikası*, (Çeviren: Petek Demir), İstanbul 2003, s.159-160.

alabilecek aynı değerde gelir getirebilen bir ürün bulunamaması nedeniyle afyon üretimi ile geçimini sağlayan yaklaşık 100.000 üretici ailesi büyük zarar görmeye başladı.⁵⁵ Daha sonra çiftçiler durumlarında ciddi bir iyileşme görmeyince ekime yeniden başlama konusunda gittikçe ısrarcı oldular. Alternatif ürünler geliştirme projelerinin ağır yükler getireceğini gören Türk yetkilileri de Amerikan kredisinin yeterli olmayacağını anladılar.⁵⁶ Türk halkının büyük tepkisini çeken haşhaş yasağı, 1973 seçimlerine gelindiğinde hemen hemen bütün partilerin programına girerek kaldırılması yönünde önemli bir seçim propagandası oldu. 37.Hükümet, göreve geldiği ilk günlerden itibaren çözmek için gündeme getirdiği bu sorun Türk-ABD ilişkilerinde oldukça ciddi gerginliklere neden oldu ve uzun süre gündemi meşgul etti.⁵⁷

İngiltere, 19.yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Yunanistan'ı desteklemekteydi. Başbakan Lloyd George Hükümeti, Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu'yu işgal eden Yunanistan'ı desteklemesi, aslında birçoklarına göre dolaylı olarak bir İngiltere-Türkiye savaşıydı.⁵⁸ Osmanlı'ya karşı Yunanistan'ı her konuda destekleyen İngiltere'nin bu tavrı genel olarak 20.yy ortalarına kadar devam etti.

Lozan'dan sonra İngilizlerin 1922'de uğradıkları dolaylı yenilgiyi kabullenmelerinin ardından Ortadoğu'daki rakiplerine karşı Türkiye'yi, önemli bir müttefik olarak görmeye başladılar. Atatürk'ün modern bir devlet kurma yolundaki adımları Batı Avrupa ülkeleri ile olduğu kadar, İngilizlerle de bağlarını sıklaştırdı. Lozan Antlaşması'nda çözülemeden bırakılmış olan Musul meselesi 3 yıl sonra 1926'da çözülmüştü. Bunun ardından Ekim 1929'da bir İngiliz filosunun Türkiye'ye yaptığı ziyaret, Türk-İngiliz ilişkilerinin iyileştiğinin belirgin bir ifadesi oldu. 1934 yılında bu defa Büyükelçi olarak Fethi Okyar'ın Londra'ya ikinci defa gitmesiyle Türkiye ve İngiltere arasındaki ittifak kuvvetlenmeye başladı.

İngiltere'nin Türkiye ile olan ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı öncesi yayılmacı eğilim gösteren ülkelere karşı ortaklaşa hareket etme yolunda yapılan anlaşmalarla ilerlerken, Soğuk Savaş sürecinde Sovyet yayılmacılığı karşısında Batı ittifakının çok taraflı yapısının bir parçası haline geldi.⁵⁹

⁵⁵ Baskın Oran(Editör), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar 1919-1980, I*, İstanbul 2002,s.701-703.

⁵⁶ N. Uslu, a.g. e, s.241.

⁵⁷ F.Sönmezoğlu, a.g. e,s.56-57; N.Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.241.

⁵⁸ Ali İhsan Bağış, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*, Ankara 1985,s.17.

⁵⁹ A.g. e, s.18-20.

Kıbrıs meselesi, 19.yüzyıldan beri Türk-İngiliz ilişkilerinin gündeminde en önemli sırada yer almıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, İkinci Dünya savaşında zorunlu olarak müttefiklerin yanında savaşa giren Yunanistan'a Kıbrıs'ın verilmesi yolunda teşvik edici görünürken, Başbakan Churchill'in de bu eğilimde olduğu anlaşılmaktaydı. Buna rağmen gerek Ada'nın stratejik öneminden dolayı, gerekse Ortadoğu'da Türkiye'nin özel önemi nedeniyle Kıbrıs'ın durumunda bir değişiklik olmadı. İngiltere'nin Ortadoğu politikaları gereği "Enosis'e karşı oluşu, iki ülkenin Ada ile ilgili politikasının ortak noktasını oluşturmaktaydı. Bu yüzden İngiltere, gerek kendi Kıbrıs politikasına uygun olduğu, gerekse Ortadoğu politikasında büyük ümitler bağladığı için genellikle Türkiye'nin tavrına yakın bir politika izlemiştir.

Savaş sona ermesinden bir süre sonra Ada'da EOKA'nın öncülüğünde İngiliz yönetimine karşı silahlı direniş hareketi başlamasından sonra İngiltere, başlangıçta bu şiddetli sertlikle kontrol etmeye çalıştı. Şiddet hareketleri devam edince Kıbrıs ile ilgili politikasını Türkiye'yi soruna taraf olarak çekip Yunanistan'ın taleplerini dengeleme stratejisi üzerine kuran İngiltere, Londra'da Türkiye ve Yunanistan'ın katılacağı bir üçlü konferans çağrısında bulundu. 29 Ağustos 1955 tarihinde Londra' da başlayan İngiltere'nin de katıldığı Doğu Akdeniz'deki stratejik durum ile ilgili görüşmeler neticesinde herhangi bir çözüm üretilemedi.⁶⁰

Ada'daki durum her geçen gün daha da gerginleşerek artması üzerine EOKA'nın giderek yaygınlaşan eylemlerin sonucunda Ada'da olağanüstü hal ilan edildi. İngiliz Hükümeti, Vali Sir John Harding aracılığı ile Makarios'a "Kendi kendine yönetim"(self government) önerisinde bulundu. Fakat Başpiskopos, İngiltere'nin "kendi kendine tayin"(self determination) ilkesinin Ada'ya uygulanmasını kabul etmenin gerektiğinde ısrar etmekteydi. Diğer bazı noktalardaki anlaşmazlıkların da giderilememesi nedeniyle Harding-Makarios görüşmelerinden bir sonuç alınamadı. Bunun hemen ardından uzlaşmaz tutumu nedeni ile İngiliz yönetimine karşı direnen, Seychelles adalarına sürgüne gönderildi.

Anthony Eden'in yerine muhafazakâr hükümetin Başkanı olan Harold Macmillan 12 Haziran 1956 tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada Kıbrıs'ta "kendi kendine yönetim"i yeniden gündeme getirdi. Bu çerçevede ünlü bir hukukçu olan Lord Radcliffe tarafından hazırlanan anayasa taslağı da soruna bir çözüm

⁶⁰ B. Karacan Akın, a.g. t, s.110.

getirmedi. Sonuçta Lord Radeliffe tarafından hazırlanan bu taslak uygulanmamakla birlikte Zürich Anlaşması'na temel olmuştur.⁶¹

1960 Garanti Antlaşması Türkiye'yi ve Yunanistan'ı olduğu gibi İngiltere'yi de garantör devlet olarak saymaktaydı. Buna rağmen İngiltere, Ada'da Türklere yapılan katliamlara çoğu kez seyirci kalmakla yetindi.⁶² Bu sorumluluğu her defasında 1963 olaylarından beri sadece Türkiye yerine getirmek gayreti içerisinde oldu. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla İngiltere Ada üzerinde iki önemli askeri üsse sahip oldu ve Kıbrıs'taki üsleri koruma politikasına başladı. Bu dönemden itibaren İngiltere'nin Ada ile olan ilişkisinde bir azalma söz konusudur. 1950'li yılların sonlarında gelişen olaylar sonucunda İngiltere'nin Orta Doğu'daki gücü ve prestiji giderek azalmış ve İngiltere bölgeye ilişkin olarak ABD'yi devreye sokmaya çalışmıştır. Bu eğilim İngiltere'nin bu dönemden sonraki Kıbrıs politikasında da görülmeye devam etmiştir.

İngiltere, Türkiye ve Yunanistan gibi 1959 Londra ve Zürich anlaşmalarının sağladığı garantör devlet statüsüne sahip bir devlet olduğu için 15 Temmuz darbesiyle başlayan gelişmelerde Ada'yla ilgili doğrudan taraf olma yetiksine sahip bir ülke durumundaydı. Bu yüzden de 1974 yılı içerisindeki Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler karşısında sorunun c z m ne yönelik en başta muhatap kabul edilen ülke olmuştur.

Rus İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının karşılığında, müttefiklerden İstanbul'u istemişti. Ancak, savaş sırasında yaşanan Bolşevik İhtilalı'ndan sonra Lenin Rusya'yı her türlü ilhak siyasetinden vazge irmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği anlaşması imzalamıştır. Sovyetler Birliği, Türk Milli Mücadelesini emperyalizme karşı bir savaş olarak g rd ğu için bu mücadeleyi siyasal ve ekonomik açıdan desteklemiştir.⁶³ Cumhuriyet döneminde Türk-Sovyet ilişkileri gelişerek 17 Aralık 1925'te Paris'te iki ülke arasında Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. 1930'lu yıllarda ilişkiler diplomatik heyetler vasıtasıyla ekonomik alana da kaymış, siyasal ilişkiler çok daha iyi bir konuma yükselmiştir.⁶⁴

1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte Türk-Sovyet ilişkileri ilk kez sarsılmıştır. Sovyetler Birliği boğazları Karadeniz dışı devletlere

⁶¹ Z. Hacıbekiroğlu, a.g. t, s.26-29.

⁶² şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan ilişkileri (1821-1993)*, Ankara 1993,s.56.

⁶³ Cemal Avcı, *Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri*, Hacetepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992, s.87.

⁶⁴ Suat Bilge, *Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Ankara 1992, s.104.

kapatmayı savunurken Türkiye bu teze katılmamıştır.⁶⁵ Böylece ilk kez iki ülke arasındaki ilişkiler Atatürk'ün ölümünden sonra kötüleşmeye başlamıştır. Bunun nedeni Türkiye'nin belirgin bir şekilde Batı ile olan ittifakını geliştirmeye başlamasıdır. SSCB ile İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden yakın dostluk ilişkileri, savaş yıllarındaki, Yalta ve Potsdam Konferanslarında Sovyet Rusya'nın Boğazlar ile ilgili iddialarıyla zayıflamaya başlamıştı. 1940 yılında Stalin, Hitler'den İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında kara ve deniz üsleri istemiştir.⁶⁶ Türkiye savaş sırasındaki Sovyet taleplerini bertaraf etmek için Amerika ile ilişkilerini artırması üzerine Sovyetler Birliği savaşın bitiminden önce Türk Hükümetine bir nota göndermiştir. 19 Mart 1945 tarihinde 25 Aralık 1925 tarihli Türk-Rus Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini bildirdiği bu notasıyla Sovyetler, ayrıca Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istediği gibi bunun yanında boğazlardan üst talebinde bulunmuştur.⁶⁷

Sovyetler Birliği 1945 yılından sonra Türkiye üzerinde nüfuz kurup, Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden de etkinlik kurarak Ege Denizi'ne bir çıkış yolu aramış, bu amaç uğruna Yunanistan'daki komünist tedhişçileri büyük bir güçle desteklemiştir. Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin bu yayılmacı tutumu karşısında, kendi konumunu korumak ve ulusal güvenliğini sağlama almak maksadıyla Amerikan desteğine ihtiyaç duymuştur. 1952 yılında Türkiye NATO'ya katılmasıyla yerini kesin olarak belirginleştirdi. Bu dönemde Sovyetler Birliği Türkiye'yi ABD'nin Sovyetleri kuşatma planlarına yardımcı olmakla suçlamıştı. Gerçekten de iki ülke arasındaki silahlanma yarışı Türkiye'nin sürekli tehdit altında kalmasına neden olmuştur.⁶⁸ Ayrıca, bu iki ülke arasındaki rekabet Kıbrıs konusunda da, kendini gösterdi. Ada'nın stratejik durumunun, Akdeniz'de büyük çıkarları ve hesapları olan ABD ve Sovyetler Birliği'ni çok ilgilendirmekteydi. Sovyetler, Mısır'daki askeri üslerini kaybettikten sonra batılı devletlerin yeni üsler elde etmesine karşı çıkarak Akdeniz'deki donanması için yeni üsler aramakta, böylece dengenin aleyhine bozulmamasına gayret etmişti. Bu sebeple Sovyetler, Makarios'un, bağımsızlık ve tarafsızlık politikasını desteklemiştir.⁶⁹

⁶⁵ A.g. e, s.119.

⁶⁶ Menter Şahinler, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, İstanbul 1979, s.47.

⁶⁷ Ayhan Kamel, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Türk-Rus İlişkileri", (Editör) İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999, s.410.

⁶⁸ Selman Yaşar, *Türk-Sovyet İlişkileri (1950-1960)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, s.136.

⁶⁹ İsmet Giritli, "Kıbrıs ve Süper Devletleri", *Tercüman*, 5 Ağustos 1974, s.3.

1964'ten sonra Kıbrıs'ta yaşanan çatışmalarda Sovyetler Birliği, Ada'da oluşan tehlikeli durumdan NATO üyelerini ve Türkiye'yi suçlamış, Ada'nın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılması olasılığı, Sovyetler Birliği'ni Makarios rejimini ciddi bir biçimde desteklemeye yöneltmiştir. 1967 yılında, Yunanistan'da oluşan hükümet darbesi ise, Rusların Kıbrıs siyasetini büyük ölçüde değiştirmiştir. Sovyetler Birliği, 'Enosis'in Ada'yı, bir NATO üssü haline getirmesinden kuşkulunmuştur. 1967 yılından sonra sürekli olarak Kıbrıs'ta bir hükümet darbesi olacağından şüphelenen Ruslar Ada'nın Yunanistan'a bağlanması veya Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılması olsun, Ada'da Amerikan üslerinin yerleşmesine yol açacak her türlü 'Enosis'e karşıdır. Bu yüzden Sovyetler, Kıbrıs'taki güçlü AKEL (Çalışan Halkın İleri Partisi)Komünist Partisini destekleyerek gittikçe Sovyetlerin etki alanına girmesini umdukları Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlığını, korumak istemiştir. Bu yüzden de Ada'yı federasyon düzeni içinde korumak isteyen Türkiye'nin görüşünü, 1965 yılından sonra Kıbrıs anlaşmazlığının bir çözüm yolu olarak destekler.⁷⁰ 1974 olayları sırasında da, Kıbrıs'ın ABD kontrolüne girebilme kaygısını sürdüren Sovyetler, her fırsatta Kıbrıs sorununa taraf olma gayreti içerisinde olmuştur. Ada'daki tüm gelişmeleri dikkatle takip etmiş ve konuya taraf olan başta Türkiye'yi ve diğer ülkeleri kendi çıkarlarına uygun olabilecek çözüm yollarını kabul ettirmek için etkilemek istemiştir.

⁷⁰ M. Şahinler a.g. e, s.50.

I.BÖLÜM

37. CUMHURİYET HÜKÜMETİ (CHP-MSP KOALİSYONU) VE SİYASİ YAPISI

1. Hükümetin Kuruluşu Öncesi İç Siyasal Gelişmeler

12 Mart 1971 Muhtırası'nda komutanlar, “ülkemizi, anarşiye, kardeş kavgasına, toplumsal ve ekonomik karışıklığa” sürüklemekten sorumlu tuttıkları hükümetin istifasını talep ettikten sonra, “mevcut anarşi ortamını ortadan kaldıracak, Atatürk'ün görüşlerinin ışığında anayasanın öngördüğü reform yasalarını çıkaracak güçlü ve itibarlı bir hükümetin demokratik ilkeler çerçevesinde kurulmasını”⁷¹ istemişlerdi.

Muhtıra'nın 12 Mart günü TRT'de okunması ve ardından Başbakan Demirel'in istifasından sonra, 16 Mart 1971'de CHP'den istifa ettirilen Nihat Erim'e partiler üstü bir hükümet kurduruldu. Hükümete 5 AP(Adalet Partisi)'li, 5 CHP (Cumhuriyet Halk Partisi)'li, 1 CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi)'li, 1 MBK (Milli Birlik Kurulu)'li ve 14 de parlamento dışından “teknisyen” bakan alınmıştı.⁷² Partiler üstü reform hükümetine bakan verme meselesi Ecevit'le İnönü arasında fikir ayrılığına neden oldu. Ecevit'e göre Muhtıra'nın hedefi, kendisi ve “Ortanın Solu”⁷³ fikriydi. Ecevit bu düşüncesini şu cümlelerle dile getirmiştir: “...Bence müdahale ortanın solundaki CHP'ye yönelen bir darbe sonucunu vermiştir. Önümüzdeki seçimlerde CHP iktidara gelebilecek ve düzen değişikliği programını uygulamaya başlayacaktı. Bunu engellemek için demokratik mekanizma durdurulmuştur...”⁷⁴ Ecevit, CHP'nin orduyla uzlaşmaması ve yeni hükümete bakan vermemesi gerektiğini düşünüyordu. Ancak İsmet Paşa kurulacak hükümetin CHP'yi iktidara taşıyacağı, demokrasiye dönüş sürecini de hızlandıracağı inancındaydı. İnönü, Erim Hükümetine katılmak ve desteklemek gerektiğini savunuyordu.⁷⁵ Ecevit ise, böyle bir karar alınırsa istifa edeceğini duyurdu ve 21 Mart'ta Genel Sekreterlikten istifa etti, böylece İnönü ile Ecevit arasında genel başkanlık yarışı başladı.⁷⁶ Ecevit istifadan sonra parti yönetiminde hiçbir yöneticilik görevi olmamasına karşın parti birimlerini gezerek taraftarlarını örgütledi. 7 Mayıs 1972'de yapılan güven oylamasında Ecevit yanlısı Parti Meclisi, kurultaydan 507'ye

⁷¹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul 2006, s.177.

⁷² Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaseti*, İstanbul 1998, s.213.

⁷³ CHP'de 1965 sonrasında İnönü'yle başlayan, Ecevit'le gelişen sosyal adalet ve ekonomik bağımsızlık fikirlerinin ön plana çıkarıldığı parti görüşü. Bkz: Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, İstanbul 1966, s.95.

⁷⁴ Cüneyt Arcayürek, *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*, İstanbul 2006, s.55–56.

⁷⁵ Rıdvan Akar-Can Dünder, *Karaoğlan*, Ankara 2006, s.80–81.

⁷⁶ R. Akar-C. Dünder, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, Ankara 2008, s.106.

karşılık 709 oy ile güvenoyu aldı. Bu sonuç üzerine İsmet İnönü, 8 Mayıs 1972 tarihinde, 33 yılı aşkın bir süre bulunduğu genel başkanlık görevinden istifa etti.⁷⁷ 14 Mayıs'ta genel başkanlık seçimi için toplanan CHP kurultayından Ecevit, 51 il başkanınca ortak aday gösterilerek 913 delegeden 826'sının oyuyla Atatürk ve İnönü'den sonra CHP'nin üçüncü genel başkanı oldu.⁷⁸

12 Mart Muhtırası'ndan sonra kurulan yeni hükümetin güven oylamasına Ecevit yanlılarının olumsuz oylarına karşın, CHP grubu Erim Hükümetine güvenoyu vermişti. TBMM'den güvenoyu almasıyla göreve başlayan Erim'in 8,5 ay süren hükümeti, ilk olarak 11 ilde sıkıyönetim ilan etti. Askeri mahkemeleri harekete geçirdi. Sıkıyönetim sürerken Anayasa Mahkemesi, Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi'ni ardından da Behice Boran'ın Türkiye İşçi Partisini kapattı.⁷⁹

Eylül 1971 başında, N.Erim ve 11'ler (Hükümeti oluşturan bakanlardan, 5 AP'li 5 CHP'li 1 CGP'li bakan) toprak, tarım emlak ve dış ticaret konularında başlattığı reform tartışmaları karşısında AP'li 6 bakan Hükümetten istifa etti. N.Erim istifaları kabul etmedi ve "Olağanüstü şartların Başbakanı" olduğunu öne sürerek AP'den bu şartlara uygun davranmasını istedi. Erim'in bu isteğine karşı AP'nin sert tepki göstermesi üzerine de Erim Başbakanlıktan istifa etti. Cumhurbaşkanı Sunay, Erim'in istifasını kabul etmedi ve AP ile Erim, Hükümete AP'nin eski Maliye Bakanı Mesut Erez'in girmesi üzerinde 28 Ekim'de bir uzlaşma sağlandı. Fakat kendilerine danışılma gereği bile duyulmadan M. Erez'in Hükümete alınması gerekçesiyle 11'ler, 4 Aralık'ta istifa ettiler ve böylece 1.Erim Hükümeti görevini sürdüremedi. 8 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Sunay, N.Erim'i yeniden hükümeti kurmakla görevlendirdi ve 22 Aralık'ta parlamentodan daha fazla milletvekilinin katılımından oluşan 2.Erim Hükümeti kuruldu. Fakat bu Hükümetinde ömrü fazla olmadı ve 3 ay sonra N.Erim'in istifasıyla Hükümet dağıldı. Bundan sonra, kısa süren "meclise dayalı" Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri 1973 seçimine kadar devam etmiştir.⁸⁰

İç çatışmalar, enflasyon artışı, 1973 yılında başlayan enerji krizi, Muhtıra'nın getirdiği sıkıyönetim, yayın yasakları, Anayasanın değiştirilmesi gibi sancılı ve karışık bir süreç olan 1971 rejiminden sonra, ilk seçim 1973'te yapılmıştır.⁸¹ 14 Ekim'de yapılan seçimlere CHP(Cumhuriyet Halk Partisi), AP(Adalet Partisi), MSP(Milli

⁷⁷ Hikmet. Bila, *CHP 1919-1999*, İstanbul 1999, s.252.

⁷⁸ *Cumhuriyetin 75 yılı Ansiklopedisi* (1954-1978), İstanbul 1988, s.654.

⁷⁹ C. Arcayürek, a.g.e, s.59-60.

⁸⁰ Ş. İba, "gös.yer."

⁸¹ A.g.e, s.665.

Selamet Partisi), CGP(Cumhuriyetçi Güven Partisi), MHP(Milliyetçi Hareket Partisi), TBP(Türkiye Birlik Partisi) ve MP(Millet Partisi) katılmıştır.⁸² Seçmen sayısı 16.798.164 olmasına karşın, ancak 11.223.843 seçmen oy kullanmış; kullanılan oyların 10.723.658'i geçerli sayılmıştır. Yüzde 66,8 ile katılım oranı en düşük seçim olmuştur.⁸³ Sonuçlar ülkede büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Sonuçlar sadece CHP'nin zaferini değil, sağdaki bölünmelerinde çok daha ciddi olduğunu göstermiştir. AP'nin oyları 1969'da yüzde 46,5'ten 29,8'e geriledi. Demirel'in zayıflamasından yararlanarak girdikleri bu ilk seçimlerden DP yüzde 11,9 MSP, 11,8 oy kazandılar. Güven Partisinin oyları,1969'da yüzde 6,6'dan yüzde 5,3'e geriledi ve sadece Milliyetçi Hareket Partisi 1969'da yüzde 3 olan oylarını 1973'te yüzde 3,4'e çıkararak küçük bir başarı kazandı.⁸⁴

14 Ekim 1973 seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanı Korutürk, Meclis'teki birinci partinin lideri olan Ecevit'e hükümeti kurma görevini vermiştir. Ancak tek başına hükümet kurabilme gücü olmayan CHP, MSP' ye yönelmiştir. Seçimlerden 3,5 ay sonra 26 Ocak 1974'te kurulan CHP-MSP Koalisyon Hükümeti⁸⁵ 7 Şubat'ta Meclis'ten 136 ret, 2 çekimser oya karşı 235 oyla güvenoyu alarak göreve başlamıştır.⁸⁶

37.Hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP)'nden oluşan bir koalisyon hükümetidir. 18 Eylül 1974'te istifa eden Hükümet 17 Kasım'da Sadi Irmak Hükümeti kurulana kadar yaklaşık 9,5 ay koalisyon hükümeti olarak görev almıştır.⁸⁷ 37.Ecevit Hükümetinin kuruluş sürecine geçmeden önce bu Koalisyon Hükümetini oluşturan iki siyasal parti hakkında kısaca bilgi verelim.

2. 37. Cumhuriyet Hükümetinde Cumhuriyet Halk Partisi

37. Hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi'nin önderliğinde kurulmuş bir koalisyon hükümetidir. Milli Mücadeleyi yürüten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir devamı olan Cumhuriyet Halk Fırkası, Atatürk tarafından 9 Eylül 1923'te kuruldu. Başlangıçta "Halk Fırkası" adını alan Parti, 1924 yılında "Cumhuriyet Halk Fırkası", 1935 yılında da "Cumhuriyet Halk Partisi" oldu. 1927 yılında "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik", "Laiklik" CHP'nin dört temel ilkesi

⁸² Suna Kili,1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, İstanbul 1976, s.365.

⁸³ Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923–2002, T.C.Başbakanlık İstatistik Enstitüsü, Ankara 2004, s.32.

⁸⁴ F. Ahmad, a.g. e, s.189.

⁸⁵ Cumhuriyet, 26 Ocak 1974.

⁸⁶ Muzaffer Ayhan Kara, Türk Siyasal Yaşamında 1961 sonrası Bir Olgu ve Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar, İstanbul 2004, s.109–110.

⁸⁷ Ş. İba, a.g.e, s.222.

olarak benimsendi. 1935 yılında daha önceki dört ilkeye "Devletçilik" ve "Devrimcilik" ilkeleri eklenerek ilkeler altıya çıkarıldı. Partinin amblemi olan 6 ok bu ilkeleri simgeler.⁸⁸ Kuruluşundan 1930'lu yıllara gelindiğinde parti artık devletin partisi haline gelmiştir. CHP 1924 Haziranı'ndan itibaren Demokrat Parti iktidara gelen kadar 27 yıl iktidarda kaldı.⁸⁹

1960'lı yılların ortalarında CHP sola açılarak kendisini "ortanın solu" olarak tanımladı.⁹⁰ 14 Mayıs 1972'de Bülent Ecevit, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'den sonra CHP'nin üçüncü Genel Başkanı oldu.⁹¹ 1970'li yıllarda ideolojisini "demokratik sol" kavramıyla tanımlayan CHP, partinin yeni lideri Bülent Ecevit tarafından, "devlet partisinden" "halkın partisine" dönüşümünü amaçlayarak sosyal reformlarla "düzen değişikliğini hedeflemiştir. Böylece Ecevit'in genel başkanlığıyla ivme kazanan 'Sosyal Demokrat' hareketi ile CHP, "Merkez Parti" konumundan "Sol Parti" çizgisine doğru yaklaştı.

14 Ekim 1973 seçimlerine Ecevit'in "Akgünlere" bildirgesi ile katılan CHP, seçimlerden 1961'den beri aldığı en yüksek oy oranıyla birinci parti olarak çıkmış ve yeniden iktidar olma şansını yakalamıştır. Ecevit, 28 Haziran 1974'te yaptığı tüzük değişikliği ile CHP'yi yeniden tanımlama ihtiyacı hissetmiştir. CHP'nin, tüzüğündeki amaçla ilgili ikinci Maddede şu ifadelerle yer vererek "demokratik sol" ilkesini belgelemiştir: "İnsan haklarına saygılı, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı 'demokratik sol' bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaşmasına ve insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hizmet etmektir."⁹² Böylece CHP'de "ortanın solu" akımı ile başlayan "sola" dönüş hareketi toplumsal gelişmelerin dürtüsüyle yeniden biçimlenmiş gelişmiş ve partinin resmi ideolojisi olmuştur.

1974 Koalisyon ortaklığında CHP, Hükümeti kuran parti durumunda olduğu için, partinin dış politika konularına bakış açısına değinmemiz gerekmektedir. Çünkü 37.Hükümet'in dış politikası temelde Cumhuriyet Halk Partisi'nin bakış açısıyla biçimlendirilmiştir. CHP'nin dış politika anlayışını anlayabilmemiz için partinin 1973

⁸⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çeviren: Metin Kıratlı), Ankara 2004, s.285.

⁸⁹ A.g. e, s.377-380.

⁹⁰ Bkz: Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, İstanbul 1966, s.94-95; Bülent Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir*, Ankara 1968, s.5-11.

⁹¹ Orhan Koloğlu, *Kim Bu Ecevit*, İstanbul 2001, s.354.

⁹² H. Bila, a.g.e, s.287-289.

seçimlerinde toplumun 6n6ne çıktığı “Akg6nlere” bildirgesinin dış politika ile ilgili b6l6mlerine bakmamız gerekmektedir.

Sunuş b6l6m6ndeki; “CHP, Atat6rk’6n “Yurtta Barış Cihanda Barış” ilkesini, iç politikada da dış politikada da temel kural olarak benimser ve yurtta barışı, ulusal g6venliği sağlayabilmenin de cihanda barışa yardımcı olabilmenin de gereği sayar.” Açıklamasının ardından Ulusal G6venlik Başlığı altında CHP ulusal g6venliğini en sağlam biçimde koruyabilmek 6zere;

İçinde bulunduğu ortak g6venlik sisteminde kalmayı,

—Ancak ulusal savunma ve g6venliği için ortak g6venlik sistemiyle yetinmeyip kendi ulusal savunma politikasını, stratejisini ve olanaklarını da geliştirmeyi,

—Ortak g6venlik sistemi dışına, komşu ve yakın b6t6n 6lkelerle sıkı dostluk ilişkileri kurmayı ve s6rd6rmeyi zorunlu sayar.

Dış Politika b6l6m6nde ise;

—CHP iktidarı, cihanda barışı olduğu kadar, T6rkiye’nin bağımsızlığını da g6zetken, kışkırtıcı olmayan, T6rkiye’yi bir d6nya savaşının ilk hedefleri arasına sokmayacak ve oldubittilerle karşı karşıya bırakmayacak bir dış politika izleyecektir.

—İçinde bulunduğumuz ortak savunma 6rg6tlerinde de eşitlik, ulusal bağımsızlık ve barışçılık ilkelerine titizlikle uyulmalıdır.

—Topraklarımızdaki ortak savunma 6sleri ve tesisleri, savaş araçları ve gerekleri, T6rk Devleti’nin denetimi altında bulunmalıdır.

—Ortadoğu anlaşmazlıklarında T6rkiye, yapıcı ve tarafsızlık tutumundan ayrılmamak şartıyla sağlam ve s6rekli barışın sağlanmasına yardımcı olamaya çalışmalıdır.

—T6rkiye bloklar dışı 6lkelerle ve bağımsızlığını yeni kazanan ve kazanmaya çalışan 6lkelerle ilişkilerini daha yapıcı bir anlayışla d6zenlemelidir.⁹³

Kıbrıs ayrı bir b6l6mde değerlendirilerek;

—CHP, 6zg6r ve insanca yaşama umudunu T6rkiye’ye bağlamış olan Kıbrıs T6rk halkının her t6rl6 baskıdan, tehlikeden ve yabancı egemenliğinden korunmasını T6rkiye için vazgeçilmez bir 6dev sayar.

—CHP, Kıbrıs sorunu için, T6rkiye’nin ve Kıbrıs T6rklerinin yararına ve b6lge barışına en uygun 6z6m6n Kıbrıs’ı bağımsız federatif devlet stat6s6ne kavuşturmak

⁹³ *Akg6nlere*, CHP 1973 Seçim Bildirgesi, Ankara 1973, s.217–220.

olduğuna inanır. Bu federatif devlette Türkler devlet yönetimine eşit egemenlik haklarıyla katılmalıdırlar.

Avrupa Ekonomik Topluluğu hakkında;

—CHP, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimizin sürdürölmesinden yanadır. CHP, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üye olarak katılmasını ekonomik açıdan olduğu kadar siyasal açıdan da yararlı görür.⁹⁴

3. 37. Cumhuriyet Hükümetinde Milli Selamet Partisi

1973 Seçimleri sonrasında kurulacak olan 37.Hükümetin (CHP-MSP) koalisyon ortağu olan Milli Selamet Partisi (MSP), kökeni 26 Ocak 1970'de kurulan İslami bir parti niteliğinde olan Milli Nizam Partisidir.⁹⁵ Milli Nizam Partisi (MNP), Anayasa Mahkemesi tarafından laiklik karşıtı tutum takınmış bir parti olması gerekçesiyle 20 Mayıs 1971 tarihinde kapatılmıştır. Milli Nizam Partisi'nin kapatılması üzerine bu partinin devamı niteliğinde olan Milli Selamet Partisi 11 Ekim 1972'de kurulmuştur.⁹⁶ 1973 seçimlerine Süleyman Arif Emre'nin genel başkanlığında giren MSP, kazandığı 11,8 oy oranı ile meclise 48 milletvekili sokmayı başarmıştır. Seçimlerden sonra 20 Ekim 1973 tarihinde MSP Genel İdare Kurulunda genel başkanlığa seçilen⁹⁷ Necmettin Erbakan, 37.Koalisyon Hükümetinde Başbakan Yardımcısı oldu.

MSP, temelde İslamcı nitelikleri ağır basan bir parti hüviyetindedir. Parti ideolojisini “Milli Görüş” adı altında doktrine etmiştir. Milli görüşün amacı manevi ve maddi alanlarda kalkınmayı sağlamak; manevi gelişmeye ve ahlaka gereken ağırlığı vermek bunun için gerekli eğitimi bireylere vermeyi amaçlamaktadır.

MSP 1973 seçimleri sonucunda CHP ile kurduğu Koalisyon Hükümeti döneminde gelişen önemli dış politika meseleleri koalisyonun bozulmasında önemli etkenler olmuştur. Hükümet kurulduktan sonra yaşanan bazı gelişmelere her iki partinin farklı bakış açısı ve değerlendirme yöntemleri nedeniyle koalisyon kısa sürmüştür. Bu durumu daha net görebilmek için MSP'nin dış politika meselelerine bakış açısına kısaca bakmakta yarar var. MSP Kıbrıs konusunda tavizsiz, sert ve milliyetçi bir tutum takınırken Ortak Pazar konusunda muhalif olmuş, tamamen Ortak Pazar karşıtı bir tutum sergilemiştir. MSP'nin dış politika ilkelerini Genel Başkan Necmettin Erbakan

⁹⁴ A.g.e, s.221–223.

⁹⁵ Kenan Akın, *Olay Adam Erbakan*, İstanbul 2000, s.31–32.

⁹⁶ M. Hanifi Tiryaki, a.g. t, s.24.

⁹⁷ Soner Yalçın, *Hangi Erbakan*, Ankara 1994, s.70 –72.

“Milli Görüş” adlı eserinde şöyle ifade etmektedir: “Dış politikada temel görüşümüz, bütün ülkelerle iyi münasebetler kurmak ve mevcut münasebetlerimizi geliştirmektir. Milletlerarası münasebetlerde tutumumuz tarihi karakter ve haysiyetimizin ifadesi olan hak ve adalete ve akitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamele prensipleridir. Milletimizin milletlerarası itibarını daha da artırmak için bilhassa aramızdaki tarihi ve kültürel bağlar bulunan komşularımızla bugüne kadar ihmal edilmiş olan münasebetlerimizi geliştirmeye önem verilmesini zaruri ve faydalı görüyoruz. Beynelmilel anlaşmalara riayet samimiyetle temayüz etmiş olan milletimizin bu seviyeli tutumunu devam ettirmek kararındayız. Bir yandan barışçı görünerek diğer emperyalist emellerle barışı istismar eden gayri samimi politikalara müsamaha ve iltifat etmeyeceğiz.”⁹⁸

4. Hükümetin Kuruluşu

1973 Genel Seçimleri Ecevit’in gerçekleştirdiği belirgin dönüşümden sonra yeni bir kimlik ve politikaya sahip olan CHP için büyük bir zafer oldu. Sonuçlara göre CHP, 1969 seçimlerine oranla oy oranını yüzde 5,9 artırarak yüzde 27,4’ten yüzde 33,3’e çıkarttı. Böylece Meclis’te 185 sandalye kazandı. Hükümetin koalisyon ortağı olacak MSP ise yüzde 11,8 ile 48 milletvekili çıkartabildi.⁹⁹ Sonuçlara göre CHP’nin aldığı bu sayı, Mecliste çoğunluk için gerekli olan 226 sayısından 41 sayı eksikti. Seçimden CHP başarılı çıksa da bir bütün olarak sağdaki partilerin oy toplamı yüzde 63’e ulaşıyordu. Seçimlerden sonra sağ, Demirel’in liderliği konusunda bölündü. DP Başkanı Ferruh Bozbeyli, Demirel’in önderliğinde olmayan bir sağ koalisyon önerdi. Adalet Partisi tarafından reddedilen bu öneriden sonra sağdan hiç kimse hükümeti kuramadı. Cumhurbaşkanı Korutürk, 27 Ekim’de Ecevit’ten hükümeti kurmasını istedi. Ecevit ilk olarak Demirel’e hükümet ortaklığı teklifinde bulundu. Ancak Demirel, yeni hükümetin kısmen dünya ekonomisinin aşağı doğru çekilme nedeniyle giderek kötüleşen ekonomik krizle uğraşmak zorunda kalacağını bildiği için, Ulusun kendisine muhalefet görevi verdiğini söyleyerek herhangi bir koalisyona katılmayı reddetti. CHP Parti Meclisi de AP ile ortak bir hükümeti reddedince Ecevit, ya Demokrat Parti önderi Ferruh Bozbeyli ya da MSP önderi Necmettin Erbakan’la işbirliği yapmak zorundaydı. Bozbeyli,

⁹⁸ Necmettin Erbakan, *Milli Görüş*, İstanbul 1976, s.229–2230.

⁹⁹ Seçim sonuçlarına göre, AP: yüzde 29,8 ile 149 milletvekili; CGP, yüzde 5,3 ile 13; DP, yüzde 11,9 ile 45; MHP, 3,4 ile 3; TBP, yüzde 1,1 ile 1; MP ise yüzde 0,6 oy ile milletvekili çıkaramamış, bağımsızlar yüzde 2,8 ile 6 milletvekili kazanmıştır. (A. Eşref Turan, *Türkiye’de Seçmen Davranışı Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimleri*, İstanbul 2004, s.93).

ideolojik kaygıları nedeniyle ve Bayar gibi eski demokratlara çok yakın olduğu için Ecevit’le işbirliği yapmayı reddetti. Bu durumda Ecevit, Erbakan’a yaklaştı.¹⁰⁰

Bundan sonra CHP, MSP’yi en elverişli parti olarak görmüş ve bu parti ile yakınlık kurmaya çaba harcamıştır. CHP’yi MSP ile ortak hükümet kurmaya iten nedenlerin başında bu partinin dinsel eğimine karşı ekonomik toplumsal sorunlara yaklaşım tarzının, bu sorunlara ağırlık vermesinin rolü büyüktür. Seçim kampanyası boyunca her iki parti baş rakip olarak AP’yi görmüş ve birbirine karşı sert mücadele yürütmemiş, halkın sorunları, özlemleri üzerinde durarak bunlara yönelik çözümleri ön plana almışlardır. Bir ikinci yakınlık nedeni de inanç ve düşünce özgürlüğü konusundadır. MSP, inanç özgürlüğünün genişletilmesini taahhüt ederken, CHP 1973 seçimlerinde 12 Mart’a yol açan ortamın ve 12 Mart sonrası dönemin cezaevlerine sürüklediği sanık ve mahkûmları kurtarmak, bir “iç barış” sağlamak amacıyla ‘genel af’ çıkarılacağını taahhüt etmiştir.¹⁰¹ MSP, ‘Batı’ ve büyük sermaye karşıtı idi ve Türkiye’nin geleneksel dış siyasetini Arap dünyasına yönlendirme çabasındaydı. Bu eğilim CHP içindeki bazı çok yönlü dış politika arayışında olanlar içinde ilgi görmüştü. Ayrıca, CHP ve MSP’nin Avrupa-Amerikan nüfuzuna ve büyük sermayeye olan güvensizliklerinin varlığı da Koalisyonu’nun ortak temelini oluşturan benzer yönlerdendir.¹⁰²

Her iki partinin pek çok benzer yönlerine rağmen farklı noktaları da olduğunu, Ahmad şöyle ifade eder: “MSP, Avrupa Ekonomik Topluluğu, NATO(Kuzey Atlantik Savunma Paktı) ve Batı’ya karşıydı. MSP’liler modern sektörü, yabancılara bağımlı olmakla eleştiriyorlardı. Kapitalizme ilkesel olarak karşı değildiler. Sadece ağır sanayinin devletin elinde olmasını, kapitalizmin de küçük üretici ve tüccarlar yararına olacak şekilde sınırlandırmasını istiyorlardı. İleri Batıyla olan bağlar koparılmalıydı; aksi halde Türkiye batının ekonomik gücüne esir olacaktı. Türkiye bölgede bir İslam Ortak Pazarı’nın kurulması için inisiyatifi ele almalıydı. Böylece bu pazarda rekabet edebilir ve İslam cemaatine önderlik edebilirdi.

Sosyal demokratlar bu görüşleri paylaşmıyorlardı. “Batı”ya ve emperyalizme karşı olmayan Ecevit, aslında Avrupa sosyal demokrasisine tutkundu ve İskandinavya ile Almanya örneğini uygulamayı düşünüyor, Türk kapitalistlerinin, bir bütün olarak halkın toplumsal refahına daha çok önem vermesini istiyordu. Ecevit, Türkiye’nin

¹⁰⁰ F. Ahmad, a.g. e, s.191.

¹⁰¹ M. Ayhan Kara, a.g. e s.109.

¹⁰² A. Eşref Turan, a.g. e s.104.

Avrupa'nın dışında kalmasını ya da NATO'dan çıkmasını da hiç istemiyordu. İsteddiği tek şey ülkesine eşit bir ortak olarak davranılması ya da Doğu ile Batı arasında bir köprü rolü oynamasına izin verilemesiydi.”¹⁰³

CHP'nin yakınlığına, ısrarlarına karşın MSP ilk denemede Ecevit'in hükümete katılma teklifine karşı olumlu cevap vermemiş, bunun üzerine 8 Kasım 1973'te Ecevit görevi iade etmiştir. Ecevit'in görevi iade etmesinden sonra Demirel hükümet kurmakla görevlendirilirken, 9 Aralık 1973 günü de yerel seçimler yapılmıştır. Türkiye bir yandan hükümetlerini ararken diğer yandan da gittiği yerel seçimlerde CHP yüzde 37,1 ile oylarını 4,69 oranında artırmış, AP yüzde 32,3 ile 3,81, MSP yüzde 6,2 oy oranı ile yüzde elli oranında oy kaybetmişti. Belirgin bir oy kaybeden MSP'nin bu sonuçların akabinde erken seçim telaffuz edilmeye başlanması yapılacak bir genel seçimde aynı sonucu alamayacağını düşünerek tedirgin olmasına ve CHP ile koalisyon kurmasına neden olmuştur.¹⁰⁴

13 Kasım'da AP Genel Başkanı Süleyman Demirel hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, sonuç alamayarak görevi bırakması üzerine de yeniden görev Ecevit'e verilmiştir. CHP ile MSP arasındaki anlaşma ve hükümet programına esas olan protokol bu dönemde gerçekleşmiştir. 16 Ocak 1974'te Ecevit'in ikinci defa görevlendirilmesinin ardından¹⁰⁵ 25 Ocak 1974'te CHP-MSP Protokolü imzalanmıştır. Protokolün giriş bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: “Partiler arasında kurulan koalisyonlar, bu koalisyona katılan partilerden her birinin kendi görüşlerinde belli ölçülerde fedakârlık yapmasını gerektirir. Bu bakımdan Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi Koalisyonundan da bu partilerin kendi programlarını tam olarak gerçekleştirmeleri beklenemez. Bununla birlikte CHP-MSP Koalisyon Hükümeti kırınglık ve acıları gidererek bütün geçmişin bir yana bırakılmasını, karşılıklı bağışlama ve hoşgörüyü dayanan bir kardeşlik ortamının kurulmasını ilk görev sayar”¹⁰⁶

CHP-MSP koalisyonu olan 37.Cumhuriyet Hükümeti (I.Ecevit) Bakanlar Kurulu listesi 15 Ocak'ta Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanıp 26 Ocak'ta Resmi Gazete'de yayınlandı¹⁰⁷ ve 6 Şubat'ta mecliste güvenoyu alarak göreve başlamıştır.¹⁰⁸ CHP lideri Bülent Ecevit'in Başbakanlığı, MSP lideri Necmettin

¹⁰³ F. Ahmad, a.g. e, s.193.

¹⁰⁴ Fatih Dağıstanlı, *Sosyal Demokratlar*, Ankara, 1998, s.61.

¹⁰⁵ M. Ayhan Kara, a.g. e, s.110.

¹⁰⁶ Abdullah Lelik, *Erbakan mı? Ecevit mi? Çözülemeyen Buhranın Bilinmeyen Yönleri*, Ankara 1974, s.22.

¹⁰⁷ *T.C Resmi Gazete*, Sayı:14780, 26 Ocak 1974, s.337.

¹⁰⁸ *Dünden Bugüne Başbakanlık(1920–2004)* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2004, s.57.

Erbakan'ın Başbakan Yardımcılığında göreve başlayan 37. Hükümetinde 18 CHP'li, 7 MSP'li bakan yer almıştır. Kabine 23 milletvekilinin yanında 2'de senatörden oluşmuştur. 17 Kasım 1974'e kadar görevine devam eden 37. Hükümetinde (CHP-MSP) şu kişiler görev almıştır:

- 1) Başbakan: Bülent Ecevit (CHP)
- 2) Başbakan Yardımcısı: Necmettin Erbakan (MSP)
- 3) Devlet Bakanı: Orhan Eyüboğlu (CHP)
- 4) Devlet Bakanı: İsmail Hakkı Birler (CHP)
- 5) Devlet Bakanı: Süleyman Arif Emre (CHP)
- 6) Adalet Bakanı: Şevket Kazan (MSP)
- 7) Milli Savunma Bakanı: Hasan Esat Işık (CHP)
- 8) İçişleri Bakanı: Oğuzhan Asiltürk (MSP)
- 9) Dışişleri Bakanı: Turan Güneş (CHP)
- 10) Maliye Bakanı: Deniz Baykal (CHP)
- 11) Milli Eğitim Bakanı: Mustafa Üstündağ (CHP)
- 12) Bayındırlık Bakanı: Erol Çevikçe (CHP)
- 13) Ticaret Bakanı: Fehim Adak (MSP)
- 14) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Selahattin Cizrelioğlu (Senatör, CHP)
- 15) Gümrük ve Tekel Bakanı: Mahmut Türkmenoğlu (CHP)
- 16) Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı: Korkut Özal (MSP)
- 17) Ulaştırma Bakanı: Ferda Güley (CHP)
- 18) Çalışma Bakanı: Önder Sav (CHP)
- 19) Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Abdülkerim Doğru (MSP)
- 20) Enerji Bakanı: Cahit Kayra (CHP)
- 21) Turizm ve Tanıtma Bakanı: Orhan Birgit (CHP)
- 22) İmar ve İskân Bakanı: Ali Topuz (CHP)
- 23) Köy işleri ve Kooperatifler Bakanı: Mustafa Ok (CHP)
- 24) Orman Bakanı: Ahmet Şener (CHP)
- 25) Gençlik ve Spor Bakanı: Müslihittin Yılmaz Mete (Senatör, CHP) ¹⁰⁹

Bu listedeki bakanlardan oluşan Hükümet, Meclisin 1 Şubat'taki 35.birleşiminde programını açıklamış, 4-7 Şubat 1974'teki 36. ve 38. birleşimlerinde de program görüşülerek 136 ret, 2 çekimser oya karşı 235 oyla güvenoyu almış, göreve

¹⁰⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, Ankara 1998, s.337-339.

başlamıştır.¹¹⁰ 37.Hükümet (CHP-MSP) Başbakanı Bülent Ecevit, Hükümet Programı'nın açıklanması sırasında Meclis'e Hükümetin kurulma dayanağını şöyle açıklamıştır: “ Demokrasiyi benimsemiş bir toplumda geçerli olan birlik mutlaka düşüncelerde ve çözümlerde birleşmek değil düşüncelerdeki ve çözümlerdeki ayrılıklara rağmen milletin mutluluğu, ülkenin esenliği ve demokrasinin bütün kurallarıyla ve özgürlükleriyle işlerliği için iyi niyetleri ve çabaları uyumlu kılmakla sağlanan birliktir.”¹¹¹ Ecevit'in bu açıklamasından anlaşılacağı üzere Hükümet her konuda anlaşmış değildir. Aslında birçok farklılığa rağmen demokrasinin işlerliğini sürdürme ve milletin sorunlarına biran önce çözüm bulabilmek için birçok fedakârlıklarla kurulmuştur.

1 Şubat'ta Ecevit'in açıkladığı Hükümet Programı'nın oturtulduğu temel düşünce şudur: “Milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine yürekten inanan; hukukun üstünlüğüne, demokratik hak ve hürriyetlere saygılı CHP'nin ve MSP'nin ortak gayesi, kanunları herkese eşit uygulayan, Atatürk ilkelerine bağlı bir devlet idaresiyle, anlayış kardeşlik ve sosyal adalete dayanan bir toplum düzenin kurulmasıdır.”¹¹²

Programda çeşitli ülke sorunlarına ilişkin çözüm önerileri ve yaklaşımların önemli sayılabilecek olanları şunlardır:

—“Toplumumuzdaki iç barışı kurmak üzere düşünce ve inanç suçlarını da kapsayan bir genel af ile orman suçlarına ilişkin affın gerçekleşmesini zorunlu görüyoruz.

— Düşünce, inanç ve ifade hürriyetlerinin ve diğer temel hak ve hürriyetlerin Anayasa'nın gösterdiği yönde kullanılmasına engel olan ve demokratik anlayışla bağdaşmayan hükümler, bu hürriyetlerin var oluş nedenlerine vücut veren ilkelerin ışığı altında gözden geçirilerek düşünce, inanç ve ifade hürriyetlerini sınırlayan bütün kısıntılar kanunlarımızdan çıkarılacak, basın hürriyeti her yönü ile teminat altında tutulacaktır.

— Orta öğretim seviyesindeki okullarda kayıtlı öğrenci durumunda bulunanlar hariç, 18 yaşını bitirmiş bütün vatandaşlar oy hakkı tanınacaktır.

¹¹⁰ İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920)*, Ankara 1992, s.51–57.

¹¹¹ *Cumhuriyetin 80. Yılında Foto Muhabirlerinin Objektifinden Türk Demokrasi Tarihi*, Ankara 2003, s.272–273.

¹¹² M. Ayhan Kara, a.g.e, s.114.

— Ağır sanayi ve milli harp sanayinin yurdumuzda geliştirilmesini hedef alan bir sanayi politikası izlenecektir.

— Kamu sektörü ve özel sektörün yanı sıra halkın teşebbüs gücünü harekete geçirecek bir halk sektörü de geliştirilecektir.

—Yabancı sermayeden yararlanmada belirli ülkelere bağımlı duruma gelinmemesine dikkat edilecektir.

—Yeraltı kaynaklarımızın işletilmesinin devletçe tanzimi sağlanacak, bu arada stratejik nitelik taşıyan bor mineralleri, hukuk kuralları çerçevesinde devletleştirilecektir.

—Çocuklarımıza töre ve geleneklerimizle milli hasletlerimize uygun ahlak kaidelerinin öğretilmesi gayesi ile ilk ve orta öğretime mecburi ahlak dersleri konulacaktır.

— Köylerimiz çevresinde yeni iş ve kazanç imkânlarının açılması, nüfusun büyük merkezlerde aşırı şekilde yoğunlaşmasının önlenmesi amaçlarına uygun olarak, demokratik bir anlayış içerisinde köy-kentlerin kurulması yoluna gidilecektir.”¹¹³

Programda iç göçün kontrol altına alınması, sanayileşme ve dışa bağımlılıktan kurtulma gibi önemli ekonomik ve sosyal politikaların yanında izlenecek dış politika ile ilgili de:

—“Dış politikada amacımız Atatürk’ün kurduğu temeller üzerinde barışçı devletler hukuku kurallarına saygılı Türkiye’nin bağımsızlığını gözetten bir politika izlemektir.

— Milli güvenliğimiz ve savunmamız için yalnız ortak sistemlerle yetinilmeyecek, kendi milli savunma politikamız, stratejimiz ve imkânlarımız da geliştirilecektir.

— Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan beri üyesi olan Türkiye, devletlerarası ilişkilerde her şeyden önce bu örgütün yasasındaki ilkelere uymayı dış politikasında açıklık ve samimiyetten uzaklaşmamayı amaç edinmiştir.

— Bu ilkelerle dostluk ilişkileri sürdürmek azminde olan Hükümetimiz özellikle müttefiklerimizle, söz konusu ülkelerle ve aramızda tarihsel, geleneksel ve manevi bağlar bulunan ülkelerle iyi ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermektedir.

¹¹³ A.g.e, s.114–115.

— Türk Milleti ulusların, özgürlüğü ve sömürgeciliğin tasfiyesi hareketine öncülük etmiş millet olarak, bağımsızlığına yeni kavuşmuş veya kavuşma çabasında olan ülkelere özel bir yakınlık duymaktadır.

— İçinde bulunduğumuz ortak güvenlik sistemine ve ittifaklara bağlı kalınacak ve bunların gelişen şartlara intibak edecek şekilde uygulanabilmesinin sağlanmasına dikkat edilecektir.

— Orta Doğu’da adil ve devamlı bir barışın gerçekleştirilmesi, içten dileğimizdir.

— Milletlerarası hayatta tek taraflı çözüm yollarının kuvvete başvurularak kabul ettirilmesine karşı olan Türkiye, Ortadoğu’da silahlı çatışmaya son verilip tarafların anlaşmazlığa müzakere yoluyla çözüm aramalarını memnuniyetle karşılamaktadır.

— Yurtdışındaki Türklerin her şeyden önce uluslararası antlaşmalarda kendilerine tanınmış bulunan haklardan tam olarak yararlanmalarını sağlamak önemli hedeflerimizden biridir. Yabancı memleketlerdeki soydaşlarımızın Türk kültür ve varlıklarının korunup, geliştirilmesine, bulundukları ülke halkına tanınan her türlü haktan tam eşit olarak yararlanabilmelerine önem vermekteyiz.

— İki cemaatten oluşan Kıbrıs Türk Toplumı’nun eşit egemenlik statüsünün korunması ve devlet yönetiminde iki cemaat arasında her yönü ile huzurlu bir işbirliğinin sağlanması için en isabetli çözüm şeklinin federatif bir sistemde bulunacağına inanıyoruz. Böyle bir çözüm yolunun Kıbrıs’ın ülke bütünlüğü ve bağımsızlığını kuvvetlendirecek bir temel teşkil edeceği inancındayız.

— Denizlerin ve deniz yataklarına ilişkin sorunların zamanımız ihtiyaçları uyarınca çözülmesi amacı ile yapılmakta olan uluslararası deniz hukuku çalışmalarında Türkiye’nin güvenliğine ve her türlü hak ve yararına değinen konular üzerinde hassasiyetle durulacaktır. Bu alanda gelişmekte olan Devletler Hukuku kuralları ve uygulamalar çerçevesinde ulusal hak ve çıkarlarımızı dikkatle izlemek korumak ve değerlendirmek kararındayız.”¹¹⁴

Programda yine, hem iç hem de dış politika konularını ilgilendirecek olan şu ifadeler yer alır:

¹¹⁴ Kemal Girgin, T.C. *Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (70 Yılın Panoraması) 1923–1993*, Ankara 1993, s.74–75.

— “Haşhaş sorununa bir yandan insani kaygıları tatmin edici, öte yandan haşhaş üreticilerinin mağdur durumlarına son verici çözüm yolları süratle bulunup uygulanacaktır.

— Uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler ve petrol sorunun ortaya çıkardığı gerçekler Türkiye’nin dış iktisadi ilişkiler politikasının ve dış ödemeler dengesine ilişkin kararlarının ciddi ve köklü bir biçimde gözden geçirilmesi gereğini açıkça göstermiştir. Bu açıdan bakılınca dış ekonomik ve ticari ilişkilerimizi çok unsurlu denge kavramına uygun biçimde yöneltme gereği vardır.”¹¹⁵

Ecevit, CHP-MSP ortaklığının kurulmasından sonra, “CHP ve MSP aynı duygularla birleşmiş iki kardeş gibi hizmet göreceklardır.” diyerek birlikteliği: “...Uzun süre milli bütünlüğümüzü zedelemiş, kalkınma hamlelerimizi güçleştirmiş ‘bazı tarihi yanlışlıkların doğurduğu yapay ayrılıklara da son veren bir yeni dönem” in başlangıcı olarak gördüğünü, söylemişti.¹¹⁶ Ecevit, ortaklığı bu şekilde değerlendirirken MSP kanadı Ecevit gibi düşünmemektedir. MSP kurucularından olup yıllar sonra “MSP’de Dört Yıl” adlı kitabında CHP-MSP koalisyonun kuruluş sürecini anlatan Gündüz Sevilgen: “...genel idare kurulu azalarının hemen hemen hepsi de bir CHP-MSP Koalisyonu’nun mümkün olmayacağı fikrinde birleşiyorlardı” demiş ve Erbakan’ın koalisyonun kurulması için bir hayli uğraştan sonra genel idare kurulunu ikna ettiğini, parti meclisinin istemeyerek onay verdiğini dile getirmiştir.¹¹⁷

Bütün bu açıklamalar aslında birleşmenin Ecevit’in ifadelerindeki kadar sağlam olmadığını göstermektedir. Nitekim bir süre sonra özellikle Kıbrıs Barış Harekâtı’nda artan mevcut uyumsuzluk koalisyon ortaklığını yürümeyecek boyutlara ulaştırdı.¹¹⁸ CHP, Kıbrıs Türklerinin özgürlüğe kavuşmasına ve Türkiye’nin güney sınırlarının güvenliğinin sağlanmasına yönelik sınırlı bir harekâtı savunurken, MSP, Ada’nın tümüyle alınmasını istiyordu.¹¹⁹ Kıbrıs’ta Türk askerinin başarısı, Ecevit ortak hükümetine çok başarılı bir sonuç getirmiştir. Fakat CHP ile MSP arasında önceden var olan, Harekâtın kapsamı ile ilgili görüş ayrılığı iki harekâttan sonra Ecevit’in bağımsız federal bir devletin yaratılmasını, Erbakan’ın ise taksim çözümü istemesi üzerine giderek artmıştır.

¹¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, IV, B: 35, O: 1, 1.2.1974, s.355–358.

¹¹⁶ C. Arcayürek, a.g.e, s.81.

¹¹⁷ Gündüz Sevilgen, *MSP’ de Dört Yıl (1973–1977)*, Ankara 1980, s.48.

¹¹⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara 2005, s.649.

¹¹⁹ G. Koçer, a.g. t, s.94.

Koalisyon ortakları arasında Kıbrıs meselenin tartışılan birçok yönü vardır. Bunun en başta geleni MSP'nin harekât kararının alınmasında CHP'nin tereddüt gösterdiği ve kararın alınmasında kendilerinin etkili olduğu iddiasıdır.¹²⁰ Erbakan bu konuda şu açıklamada bulunmuştur: "...CHP kanadı ise çıkarmaya muhalefet ediyordu. Amerika engeller dahil her türlü tereddüdü ortaya koyuyordu. Sonunda Ecevit'in teklifi üzerine MGK'da Callghan ile konuşulması kararlaştırılmıştı. Kesin karar ondan sonra alınacaktı. Daha sonra Bakanlar Kurulu toplandı. Bakanlar Kurulunda da aynı mahiyette konuşmalar yapıldı. Sonunda Ecevit'in İngiltere'ye gitmesi kararlaştırıldı."¹²¹

Ecevit, Erbakan'ın bu ithamlarına daha sonra Milliyet gazetesinden Abdi İpekçi ile yaptığı bir söyleşide şu şekilde cevaplamıştır: "Güya ben ve arkadaşlarım bu konuda kararsızmışız, çekingenmişiz, benim Londra'ya gitmemden yararlanarak bana vekâlet ettiği sırada Sayın Erbakan bu kararı vermiş. Bu konudaki ilk kararlarda, nihai karar da benim başkanlığımdaki Bakanlar Kurulunda müzakere edilmiştir, alınmıştır ve harekâtın başlaması yolundaki hükümet kararı da yine benim başkanlığında 19 Temmuz günü yapılan toplantıda verilmiş ve benim imzama Genelkurmay'a bildirilmişti."¹²²

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın kapsamı ile ilgili süren Hükümet ortakları arasındaki kriz, Harekât'tan sonra çözüme ilişkin konularla ilgili olarak da devam etmiştir. CHP çevreleri Kıbrıs sorunun çözümü konusunda MSP'nin tutumunu çözüme yanaşmamakla suçlarken, MSP kanadı, Ecevit ve CHP'yi Kıbrıs konusunda Rusya'nın federatif devlet, otonom yönetim tezini savunmakla suçlamıştır.¹²³ Yine MSP Kıbrıs meselesinin devam etmesi üzerine Birleşmiş Milletlerin 2 Kasım 1974 günü yaptığı toplantıda alınan 3212 (XXIX) sayılı kararının Hükümet tarafından başarı şeklinde değerlendirmesini de eleştirmiş, Erbakan kararın MSP tarafından kabul edilmesinin imkânı olmadığını, "Kıbrıs'ta taviz verilirse bu sadece Ecevit'i bağlar" şeklinde demeç vererek karara katılmadığını belirtmiştir. Başbakan Ecevit, BM'de alınan kararı hemen uygulamaya başlamış ve oradaki askerlerin sayısında indirime gitmek maksadıyla terhis yoluyla geri çekilmesine başlamıştı. Terhis edilen askerlerin yerine de yenisi gitmiyordu bunun üzerine MSP'li yetkililer yaptıkları açıklamalarda kararın CHP'li bakanlarca alındığını

¹²⁰ A. Lelik, a.g. e, s.49; Uğur Tekin, *Erbakan'ın Günah Galerisi*, İstanbul,1997, s.13; K. Akın, a.g.e, s.48; Süleyman Demirel, *Ekim 1974*, Ankara 1974, s.87.

¹²¹ K. Akın, a.g. e, s.43.

¹²² *Milliyet*, 23 Eylül 1974.

¹²³ *Aksam*, 24 Eylül 1974; A. Lelik, a.g. e, s.50-51.

ve sorumluluğa kendilerinin iştirak etmeyeceklerini bildirmişlerdir.¹²⁴ 5 Kasım 1974 günü MSP Meclis Grubu daha da ileri giderek, partili senatörlerin de iştirakleri ile Genel Başkan Necmettin Erbakan'ın başkanlığında toplanmış, kamuoyuna bir bildiriyle Hükümet ortağının Kıbrıs politikalarına katılmadığını duyurdular.¹²⁵

Hükümet ortaklarının Kıbrıs sorununun çözümü konusunda çok belirgin görüş ayrılıkları olduğu açıktır. Ecevit sorunun çözümünde dünya kamuoyunun beklentilerini de düşünerek işgalci görünmemek ve kendi söylemiyle “durulacak yeri bilmekte” bağımsız ve barışçı dış politikanın gereği olduğu ve sorunların çözümüne karşılıklı bazı tavizler verilerek varılabileceğini belirtmişken, Erbakan: “Biz Kıbrıs'ta taviz veremeyiz. İyi niyet jesti yapmaya mecbur insan, kendisin de bir kusur ithaf edilen, kabahatli insandır. Biz iyi niyet jestini adaya çıkmakla yaptık. İnsanlık dünya sulhu için en güzel iyi niyet jesti Ada'da yaptığımız hareketlerin bizi kendisidir.”¹²⁶ biçimindeki değerlendirmesiyle meselenin çözümünde çok farklı bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hükümet ortaklarının Kıbrıs konusundaki bu farklı yorumlarının akabinde Başbakan Ecevit'in İskandinav ülkelerine yapmayı planladığı bir ziyaret öncesinde güven duymadığı Erbakan'a kendi vekâletini bırakmayacağını bildirmesi üzerine MSP'li bakanlar bu geziye onay vermedi ve iki parti arasında ciddi bir anlaşmazlık doğdu ve Ecevit istifasını vererek Hükümetten çekildi. Bülent Ecevit ise İskandinav gezisi öncesi Başbakanlık vekâletini Başbakan Yardımcısı Erbakan'a bırakmak istememesini aradan birkaç yıl geçtikten sonra verdiği bir mülakatta şöyle gerekçelendirmiştir: “...Bir bakıma Kıbrıs dolayısıyla hükümetten ayrılmamız zorunlu hale geldi. Çünkü Kıbrıs sorunun uluslararası alanda çok önem kazandığı bir aşamada benim Kuzey ülkelerine çağrılı olarak gitmem gerekiyordu. Bu Kıbrıs Harekâtı'ndan önce yapılan bir çağrıydı, fakat Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra önemi büsbütün artıyordu. Ben Kuzey ülkelerinde bulunduğum sırada BM'de Kıbrıs'la ilgili çok önemli görüşmeler başlayacaktı. Türkiye'de bulunduğum sırada bile Sayın Erbakan'ın Kıbrıs'la ilgili konuşmalarını kontrol altına alamıyordum. Oysa bu konuda bütün dünyanın kuşkularını, kaygılarını göz önünde tutan dikkatli bir politika izlemeye özen gösteriyorduk. Kullanacağımız her kelimenin özel bir önemi vardı ve koalisyon ortağımızın çıkışları bizi dünya karşısında çok zor durumda bırakıyordu. Kimi bizim

¹²⁴ A.g. e, s.92-93.

¹²⁵ *Milli Gazete*, 6 Kasım 1974.

¹²⁶ A. Lelik, a.g. e, s.153.

içtenliğimizden kuşkuya düşüyordu; kimi hükümetin kendi içindeki çelişkilerden kuşkuya düşüyordu. Öyle bir dönemde benim iki hafta Türkiye’den ayrılırken yerime Sayın Erbakan’ı bırakma olanağım kesinlikle yoktu. Bu benim sorumluluk anlayışımla bağdaşmazdı. Bildiğiniz gibi, MSP bunu mesele yaptı, benim dışarı çıkmamı engelledi. Ben de önemli bir görev gezisi için yurt dışına çıkma hakkı kendisinden esirgenen bir Başbakan olarak dünyada Türkiye’yi temsil edemezdim. Türkiye’nin haklarını koruyamazdım. Bu durumda çekilmemiz kaçınılmaz hale geldi.”¹²⁷ Ecevit’in istifasını, Erbakan daha sonra yaptığı bir açıklamada şu şekilde değerlendirmiştir: “Bırakıp kaçma hareketidir bir bakıma bu. Öbür taraftan acaba bu Kıbrıs meselesinin arkasından biz bunu oya tahvil edebilir miyiz? Harp bitmeden ganimete koşma hareketidir bu. Şehit kanını oya çevirme hareketidir bu. Memleketin iç ve dış şartlarının çok nazık olduğu bir noktada asıl şimdi ekonomik atılımların gerektiği sırada hizmete talip olacağına fırsatçılığa yönelmiştir. Ve koalisyonun bozulma sebebi suni olarak yaratılmıştır.”¹²⁸

Sonuç olarak, haşhaş ekimin serbest bırakılması ve Kıbrıs Barış Harekâtı Ecevit’e kamuoyunun geniş çapta takdirini kazandırdı. Ecevit’in bu gelişmelerin tek yönlendirici gibi görünmesi koalisyon ortağı MSP’yi oldukça rahatsız etti.¹²⁹ Hükümet ortaklarının iç ve dış tüm meselelerde uyumsuzluğunun artması üzerine Ecevit, 18 Eylül’de istifa etti.¹³⁰ Ecevit’in bu istifası birçok kesimde Kıbrıs zaferini oya çevrilmek istenmesi düşüncesine neden olduğundan siyasal bir hata olarak değerlendirilmiştir.¹³¹ 18 Eylül’de, Hükümetin istifa mektubunu Cumhurbaşkanı Korutürk’e vermesinden sonra Ecevit, yeni hükümetin kurulacağı 17 Kasım’a dek işleri yürütmüştür.¹³² Ecevit’in istifa etmesiyle birlikte CHP, önce DP ile geçici bir ortak hükümeti kurmayı düşündü. Fakat DP’nin bu ortaklığı reddetmesi ve sağdaki partilerin erken genel seçime izin vermemeleri üzerine Türkiye’de bütün sağ partilerinin parlamento çoğunluğuna dayalı Süleyman Demirel’in Başbakan olarak görev yaptığı AP-MSP-MHP-CGP partilerinden oluşan I.Milliyetçi Cephe Hükümeti dönemi başladı.¹³³

¹²⁷ M. Ayhan Kara, a.g. e, s.135.

¹²⁸ U. Tekin, a.g. e, s.16-17.

¹²⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, s.649.

¹³⁰ Özhan Uluatam, *Geçmişe Bakmak Cumhuriyet Dönemi İktisadi, Mali, Siyasi Olaylar Kronolojisi 1920–2000*, Ankara 2001, s.392.

¹³¹ Zafer Karib, *1975 Türkiye’sinde Niçin MSP de?*, İstanbul 1975, s.41; Mümin İslamoğlu, *Erbakan Ecevit’e Karşı*, İstanbul 1974, s.9; Faruk Bildirici, *Kuzum Bülent Ecevit’e Aileden Mektuplar*, İstanbul 2000, s.91; Ecmel Barutçu, *Hariciye Koridoru*, Ankara 1998, s.116; A. Lelik, a.g. e, s.26; *Akşam*, 18 Eylül 1974.

¹³² İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945–1975)*, İstanbul 1997, s.351.

¹³³ F. Ahmad, a.g. e, s.196; Menter Şahinler, *Türkiye’nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, İstanbul 1979, s.72.

II. BÖLÜM

37. CUMHURİYET HÜKÜMETİ DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ

A. Haşhaş Sorunu

Nihat Erim Hükümeti döneminde alınan haşhaş yasağı, Amerika Birleşik Devletleri'ni memnun etmek için Türkiye'nin önemli gelir kaynaklarından birini kaybettiği gerekçesiyle halkın tepkisini çekmişti. Türkiye'de 1973 seçimleriyle yeniden çok partili demokrasiye dönüldüğünde, seçim kampanyasının en önemli konularından biri haşhaş meselesi oldu. Haşhaş bölgesindeki halk, haşhaş ekimine yeniden izin verilmesi yönünde yoğun şekilde istekte bulunduğu için MHP hariç diğer tüm siyasi partiler haşhaş yasağını eleştirip iktidara geldiklerinde sıkı tedbirler alarak yeniden haşhaş ekimine izin vereceklerini söylediler.¹³⁴ Türkiye'de ulusal bir onur meselesi haline gelen haşhaş ekimine başlanması konusu CHP - MSP koalisyonun kurulmasını sağlayan ortak paydalardan biri oldu. Koalisyon Hükümetinin Programı'nda haşhaş yasağı konusunda özel bir yer ayrılmıştı. Hükümet soruna, "bir yandan insani kaygıları, tatmin edici, öte yandan haşhaş üreticilerinin mağdur olmalarına son verecek çözüm yollarını süratle bulup uygulamayı"¹³⁵ taahhüt etmişti. Özellikle Ecevit'in bu konudaki kararlılığı Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı CIA (Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü)'nin, Hükümetin henüz daha yeni kurulduğu Şubat 1974'te, Bülent Ecevit hakkında hazırladığı raporlarda da yer almıştır: "Ecevit, temelde batı yanlısı, ancak milliyetçilik prensibine uygun olarak ABD'ye daha az bağımlılık çağrısında bulunuyor. ABD ve Amerikalılarla çok şahsi teması olmamakla birlikte politikasını belirlemek ve partisini kurmakta hür olabilmek için Amerika yanlısı veya aleyhtarı olarak tanınmaktan kaçınmıştır. Parti programı ortak savunmaya daha sert ve daha bağımsız bir yaklaşım çağrısında bulundu. Bu Ecevit'e her zaman Türkiye'nin ABD'yle ittifak içinde olma ihtiyacını vurgulamada dikkatli olmasına rağmen, Türk-ABD savunma düzenlemelerini yeniden gözden geçirmek için bir fırsat verebilir. Ecevit 1971'den bu yana geçerli olan ABD'nin desteklediği haşhaş üretimi yasağını gözden geçirmek için açıkça taahhütte bulundu. Ecevit'in ABD'yle veya Avrupa'yla bu konuda ters düşmek istemediği ancak

¹³⁴ C. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s.128; N. Uslu, a.g. e, s.241.

¹³⁵ *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1974; Bülent Ecevit, *Dış Politika*, Ankara 1975, s.24.

Türkiye'nin bir miktar haşhaş ekimini meşrulaştırması gerektiğine inandığı anlaşılıyor.”¹³⁶

CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Başbakanlığını üstlenen Bülent Ecevit 16 Şubat 1974'te yaptığı açıklamada Hükümet'in seçim beyannamesinde yer alan haşhaş yasağı vaadinin yerine getirileceğini ilan etmiş ve bu konuda çalışmaları başlatmıştır.¹³⁷ 1974 Mart ayının başlarında 37.Hükümet, Washington Büyükelçisi Melih Esenbel aracılığıyla ABD'ye: “Türkiye de çok sınırlı ve kontrollü olmak kaydıyla haşhaş ekimine yeniden başlamak zorunluluğu bulunduğunu, ancak haşhaş ekimi yasağından sonra, ortaya çıkan ve devam eden ekonomik ve sosyal sorunların karşılıklı görüşülmesinin yararlı olacağını”¹³⁸ bildirdi. Hükümetin bu konuda hızlı hareket etmesinin çeşitli sebepleri mevcuttu. Bunlar:

- 1)Hükümetin seçim vaadi olarak afyon yasağını gündeme getirmesi
- 2)Türk ekonomisinin afyon üretiminin azalması sonucunda girdiği dar boğaz
- 3)ABD'nin yasaklama karşılığında vaat ettiği haşhaş ikame projelerinin ve üreticiye yapılan tazminat ödemelerinin başarısız ve yetersiz olması
- 4)Yasaklama kararına rağmen ABD'de eroın sorunun sona ermemesi ¹³⁹

37.Hükümet yasağı kaldırmak için çalışmalara başlaması, ABD yönetimini endişelendirdi. Yasağın kaldırılmasını önlemek için Mart ayından itibaren Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Macomber, Türk yetkilileriyle, Washington da ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de Türk Büyükelçisi ile sık sık görüşmeler yapmaya başladılar.¹⁴⁰ Amerikan Büyükelçisi, Başbakan Ecevit'le görüşükten sona Türk Hükümetinin kararından vazgeçmeyeceğini anlamış ve bunu amirlerine bildirmiştir. Türkiye'de haşhaş yasağını kaldırmasının gündeme geldiği Şubat ayından itibaren konu Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nda da konuşulmaya başlamıştır. ABD Senatörü James Buckley, Washington da verdiği bir demeçte: “Türk Hükümeti'nin haşhaş ekimine yeniden izin vermesi halinde ABD'nin Türkiye'ye yapmakta olduğu tüm ekonomik yardımı kesmesini önereceğini” açıklamıştır.¹⁴¹ Türk Hükümetinin tutumunu etkilemek için, Mart ortalarında Laster Wolf ve Charles Rangel adlı iki Amerikan Kongre üyesi Türkiye'yi ziyaret etmiş ve yaptıkları basın açıklamasında, haşhaş yasağının

¹³⁶ Yılmaz Polat, *Barış İçin Oradaydılar Parola: Kıbrıs*, Ankara 2007, s.165-166.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1974.

¹³⁸ *Milliyet*, 12 Mart 1974.

¹³⁹ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s.129-130.

¹⁴⁰ A.g.e, s.131.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1974.

kaldırılmasının Amerikan Kongresini ve Amerikan halkının büyük tepkisini çekeceğini bildirmişlerdi.¹⁴² Ayrıca Türk parlamenterlerle yaptıkları görüşmelerde, Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının kesilebileceğini ifade eden Wolf ve Rangel, ülkelerine döner dönmez ekonomik ve askeri yardımın durdurulması için çalışmalara başladılar.¹⁴³

15 Nisan 1974'te bir toplantı vesilesiyle New York'ta bulunan Dışişleri Bakanı Turan Güneş, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile görüştü. Haşhaş yasağının gündeme geldiği bu görüşmede Kissinger, Türk meslektaşına, haşhaş yasağının kaldırılmasının Türk-Amerikan ilişkilerini çok olumsuz etkileyeceğini ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımları tekrar gözden geçirmek zorunda kalabileceğini söyledi. Turan Güneş ise Hükümetin bu konudaki kararlılığını yineledi. Kissinger, 6 Mayıs'ta Türk Büyükelçisini ABD Dışişleri Bakanlığına çağırarak uyarılarını sert bir dille tekrarlamıştır.¹⁴⁴ Başarısız ikna görüşmelerinden sonra ABD, yasağın kaldırılmaması halinde Türkiye'ye yapılan yardımın kesileceği konusunda kararlı olduğunu en açık şekilde hissettirmeye başladı. 8 Mayıs 1974'te Kongrenin her iki kanadının, (Temsilciler Meclisi ve Senato'nun) birlikte aldığı bir kararla Başkandan Türk Hükümeti ile en üst düzeyde görüşüp yasağın kaldırılmasını engellemesi istendi. Aynı kararda yasak yine de kaldırılırsa, Başkandan Dış Yardım Yasası ile kendisine verilen yetkiye dayanarak Türkiye'ye yapılan tüm yardımı durdurması talep edildi. Aynı gün Senato'da konuşma yapan Federal Uyuşturucu Maddeler Dairesi yetkilisi Sheldon B.Vance, haşhaş ikame projeleri ve çiftçi tazminatı ödemeleri dolayısıyla Türkiye'ye verilmesi öngörülen yardımdan, o güne kadar ödenmeyen 20 milyon doların askıya alındığını bildirdi.¹⁴⁵

Amerika'nın tüm bu üstü kapalı tehditlerine rağmen CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, üç yıldır süren haşhaş ekimine ilişkin yasağı nihayet Bakanlar Kurulunda görüşerek Resmi Gazete'nin 1 Temmuz 1974 tarihli ek sayısında yayınladığı bir kararname ile kaldırdı.¹⁴⁶ Kararname ile yedi ilde sıkı bir denetim altında haşhaş ekimine yeniden izin verilmekteydi. Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya ve Uşak illerinin tamamına, Konya'nın Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerini de içine alan 200 bin dönümlük alanda haşhaş ekimi yapılabilecekti.¹⁴⁷ Haşhaş ekicileri, lisans

¹⁴² *Cumhuriyet*, 17 Mart 1974.

¹⁴³ *Milliyet*, 15 Mart 1974.

¹⁴⁴ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s.132-133.

¹⁴⁵ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1974.

¹⁴⁶ **Ek-1:** T.C Resmi Gazete, No:14932,1 Temmuz 1974; *Resmi Kararlar Dergisi*, IX/1-2, (Ocak-Şubat 1974), s.1.

¹⁴⁷ Tahsin Uysal, *Güvercin Görünümlü Kartal Başkan*, II, Ankara 1978,s.214.

alarak üretim yapabilecek ve haşhaşın kapsülünü çizmeden Toprak Mahsulleri Ofisine satacaktı.¹⁴⁸

Başbakan Ecevit söz konusu kararnamenin Resmi Gazete’de yayınlanmasından sonra 2 Temmuz 1974 tarihinde, Millet Meclisi’nde haşhaş ekimine yeniden izin verilmesi konusunda gündem dışı bir konuşma yapmıştır. Ecevit yaptığı şu açıklamayla Hükümet görüşünü özetlemeye çalışmıştır: “...Hükümetimiz aldığı bir kararla yedi ilde ve bir ilin üç ilçesinde sınırlı ve sıkı denetim altında haşhaşın ekimine yeniden izin vermiştir. Hükümet insanlığın bundan en küçük ölçüde zarar görmemesi için en etkin tedbirleri almayı insanlık görevi sayacaktır. Dünyada kimse bundan kaygı duymamalıdır. Biz bu kararımızla milletimizin bir isteğini ve milli politikanın gereğini yerine getiriyoruz.” Ecevit haşhaş konusunda Hükümet Programı’nda yer alan sözleri yeniden okuduktan sonra şöyle devam etmişti: “Bu kararı vermekte beş aydır beklememizin nedeni dünyanın insancıl kaygılarını tatmin edici etkin yolları aramamızdı. Şimdi kanun emrettiği tarihte kararımızı ortaya koymuş bulunuyoruz. ...Türkiye, haşhaş ekimine en çok tepki gösteren ülkelerin bile çok sert buldukları müeyyideleri afyon kaçakçılarına uygulayan bir ülkedir. Haşhaşın gayri meşru ticaretinden kazanç sağlayanlar olmuştur. Ancak, bundan kazanç sağlayanlar geçimi haşhaşa bağlı köylüler değildir. Onlar haşhaşın meşru olmayan ticaretinden kazanç sağlasalardı Türkiye’nin en yoksul köylüleri arasında bulunmazdı. Bu köylüler için haşhaş yalnız bir geçim yolu değildir, bir yaşam biçimidir.

Haşhaş köylünün yaşamıyla bütünleşmiş gibidir. Hiç bir tedbir alınmadan haşhaş ekilen bu yörelerde ekime son verilmesi köylünün hayatında doldurulmayacak bir boşluk yaratmıştı. Demokratik bir ülkenin yurttaşına, sen yüz yıllardır alıştığın yaşama yolunu bırak, ilerde sana başka bir yol bulacağız, denemez. Önce halka yeni yaşama yolu gösterilir, bunun daha iyi olduğu ve daha rahat bir yaşam getireceği ispat edilir, halk ondan sonra, o yaşam biçimine kendiliğinden geçer. Türkiye’de böyle yapılmamıştır. Köylü boşlukta ve çaresiz bırakılmıştır. Hükümetimiz de, milletimizin ve inanıyorum ki bütün partilerin isteğine uyarak ekim izni kararı almıştır.

Türkiye’de haşhaş ekilen yörelerde haşhaşın yerine geçebilecek başka tarım ürünleri gösterilmedikçe eminim ki haşhaştan başka türlere geçiş kendiliğinden

¹⁴⁸ Kararnameye göre, kontrolü en kolay alanlarda üretime izin verilecek ve ekiciler, lisans alarak üretim yapabileceklerdi. Haşhaş üreticisi bitkinin yaprakları döküldükten sonra geride kalan “kelle” denilen kapsül kısmını çizmeden, yani içindeki afyonu alıp sakız haline getirmeden, olduğu gibi kiloyla Toprak Mahsulleri Ofisine satacaktı. Bunu yapmayanlara çeşitli cezalar verilmesi, lisans almadan ekim yapanların da cezalandırılması öngörülmüştü.(Nedret, Uğur, *Yeni Bir Türkiye ve CHP*, İstanbul 1974, s.33-34).

olacaktır. Dünyada bazı çevreler haşhaşın zararlı etkilerini dikkate alarak Türkiye’de ekimin yasak edilmesini istemişlerdir. Ancak Türkiye’de üretim durduğu için dünya ilaç sanayinde yeri doldurulamayacak bir boşluk meydana gelmiştir. Dünyada belli miktarda haşhaş ekimine ihtiyaç vardır. Dünya ilaç sanayinde Türk haşhaşının yerinin doldurulmasını mümkün olmamıştır.”¹⁴⁹ Ayrıca Ecevit, bu açıklamalarında, uluslararası yetkili kuruluşların ve dostların tedbir, tavsiye ve yardımlarına da açık olacağını belirterek uluslararası kaygıları da ciddiye aldıklarını sözlerine eklemiştir.

ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü John King, 3 Temmuz’da yaptığı açıklamada, Türk Hükümeti’nin haşhaş ekimine yeniden izin vermesi ile ilgili kararını Amerika Birleşik Devletleri’nin üzüntüsüyle karşıladığını ve endişe duyduğunu ifade etmiş, Amerikan Hükümeti’nin, Türkiye’den haşhaş ekimi konusunda uygulanacak kontrol tedbirleri hakkında daha ayrıntılı bilgi beklediğini belirtmişti.¹⁵⁰ Ayrıca King, Amerikan Hükümeti’nin haşhaş ekiminden vazgeçilmesi nedeniyle Türkiye’ye vaat etmiş olduğu 37,5 milyon dolarlık yardımın geri kalan 20 milyon dolarlık bölümünün ödenmeyeceğini, ancak Amerika’nın halen Türkiye’ye vermekte olduğu 76 milyon dolarlık askeri yardımla, 6 milyon dolarlık ekonomik yardımın, haşhaş ekimine yeniden izin verilmesi nedeniyle kesilmeyeceğini açıklamasına eklemiştir.¹⁵¹

Moskova dönüşü Brüksel’de bir basın toplantısı düzenleyen ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Türkiye’nin haşhaş ekimine başlamasının Amerika tarafından son derece olumsuz karşılandığını ve ABD’nin tutumunu Türk Hükümeti’ne bildirdiğini söylemişti. Kissinger bir gazetecinin, “Yasak kararını yeniden sağlayabilmek için Türkiye’ye yapılan yardımın kesilmesi düşünülebilir mi?” sorusuna, şu karşılığı vermiştir: “Bundan sonra Türkiye’nin ihtiyaçlarına ve bizim uyuşturucu madde sorunumuza yeteri kadar cevap verebilecek bir çözüm yolu bulunması için karşılıklı görüşmeler yapılacaktır.”¹⁵²

ABD yetkilileri Türkiye’nin haşhaş ekimini yeniden başlatan kararının kendileri için, olumsuz değerlendirseler de, Türkiye’nin içişlerine karışmak anlamına gelecek bir müdahaleyi düşünmediler. Ancak yine de duruma sert denebilecek bir tepki de gösterilmiştir. Şöyle ki, Türk Hükümeti’nin “Amerika ile istişare ve kararı önceden bildirmeye dahi gerek duymadığı” gerekçesiyle ABD Hükümeti danışma ve

¹⁴⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, Dönem:4, B:104, O:1, 2.7.1974, s.347-348.

¹⁵⁰ *Vatan*, 4 Temmuz 1974.

¹⁵¹ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1974.

¹⁵² N.Üğür, a.g.e, s.75-76; T. Uysal, a.g. e, II, s.220.

görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'daki Büyükelçisi W.Macomber'e 5 Temmuz'da bir mesaj göndererek istişare için derhal Washington'a dönmesini istemiştir.¹⁵³

Başbakan Ecevit, muhtemel olumsuz tepkileri bertaraf etmek için ABD kamuoyu nezdinde Amerika'nın çeşitli televizyon istasyonları için CBS televizyonuna verdiği demecinde, haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasına değinerek şöyle konuşmuştu: "Türkiye'de halkın iradesini temsil eden bir hükümet olarak böyle bir kararı almak zorundaydık. Çünkü haşhaş yasağı Türk demokrasisinin bunalım geçirdiği bir kritik zamanda yürürlüğe konmuştur. Böyle bir yasak halkın isteklerine karşı olarak ve haşhaş ekiminin yerine geçecek diğer üretim biçimi konulmadan uygulanamazdı. ...Kısacası bu kararı almak zorundaydık ve aldık. Bu karar herhangi bir demokratik ülkede, demokratik bir hükümetin alacağı bir karardır. Eminim ki, demokratik ülkelerin halkaları bu kararımıza anlayış göstereceklerdir."¹⁵⁴

Türkiye'nin haşhaş ekimine tekrar izin vermesi üzerine ABD gazeteleri şu değerlendirmeleri yapmıştır: Newyork Daily News, Türk Hükümeti'ni sert bir yazıyla eleştirmiş ve Başkan Nixon'u "Türkiye'ye yapılmakta olan askeri ve ekonomik yardımı kesmeye" çağırmıştı.¹⁵⁵ Washington Post, "Türk politikası, Amerika'nın uyuşturucu madde sorununu geniş ölçüde vahimleştirmektedir. Ecevit'in bu kararı iktidarda kalmak üzere halkın desteğini kazanmak amacıyla aldığını"¹⁵⁶ New York Post yazarı Pete Hamil ise yazısında: "Türkiye'deki haşhaş bölgelerinin bombalanmasını" istemişti.¹⁵⁷ ABD'nin en çok okunan haftalık dergisi Newsweek: "Amerika'nın öfkeye kapılarak Türkiye'ye askeri yardımı kesmesinin büyük bir hata olacağını bunun zararı yalnız Türkiye'ye ve Amerika'ya değil bütün Batı birlikteliğine dokunacaktır."¹⁵⁸ Bazı Amerikan Kongre üyelerinin Türkiye'ye misillemede bulunulmasına ilişkin beyanlatları değerlendiren dergi şunları yazmaktadır: "Türkiye'de esrar diye bir sorun yoktur. Türkler Amerika'daki esrar alışkanlığından Türk köylüsünü değil Amerikan ahlakını sorumlu tutmaktadır. ...Haşhaş ekimiyle doğrudan ilişkisi olmayan Türkler bile hükümetin kararını desteklemektedir. Bunlara göre, alınan karar, Türkiye'nin hiçbir ülkeden emir alamayacağını ispat etmiştir."¹⁵⁹ Washington'un Ankara'ya karşı

¹⁵³ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1974; Ö. Uluatam, a.g.e, s.389; F. Sönmezoğlu, *Kıbrıs Sorunu Işığında...*, s.65; *Cumhuriyetin 75 yılı Ansiklopedisi* (1954-1978), İstanbul 1988, s.696; N. Uslu, a.g. e, s.248.

¹⁵⁴ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1974; *Akşam*, 6 Temmuz 1974.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1974.

¹⁵⁶ N. Uğur, a.g.e, s.78-81.

¹⁵⁷ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...* s.137.

¹⁵⁸ *Vatan*, 9 Temmuz 1974; *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1974.

¹⁵⁹ N. Uğur, a.g.e, s.102-110.

gösterdiği tepkiyi Fransa'nın Le Monde gazetesi, "Mübalağa" olarak nitelemişti. Uzak Doğu'dan gelen uyuşturucu madde dalgasının artışı karşısında Avrupa yolunun önemini yitirdiğini belirten gazete bu nedenle Türkiye'nin ekim yasağını kaldırmış olmasının Amerika'daki bağımlı sayısını değiştirmeyeceğini belirtmiştir.¹⁶⁰ İsviçre gazetesi Neu Zeitung, İki ülke arasında afyon konusunda yazılı bir anlaşma olmadığını belirtmişti. Amerikalılar Başbakan Nihat Erim'in Nixon'la yaptığı görüşmede haşhaşı yasaklamak için söz verdiğini ve bu sözün o zamanki Amerikan Büyükelçisi tarafından yazılı bir metin haline getirildiğini söylemekteydiler. Tarafların temsilcilerinin imzalarını taşıyan bir belge bulunmadığı için Ecevit uluslararası yasalara göre haklı olduğu şeklinde yorumlamıştır.¹⁶¹

37. Hükümetin haşhaş ekimini yeniden başlatma kararı ülke içinde halkın ve siyasi çevrelerin desteğini kazandı. Akşam gazetesi başyazısında: "Türk Hükümeti Türk çiftçisine haşhaş ekimi için izin verirken asla hissi davranmamıştır. Aksine serinkanlılıkla düşünerek itidal ve teenni(temkinli, ihtiyatlı) içinde bu kararı almıştır. Gerekçe açıktır: Türk ekicisine sen alıştığın bu ziraattan vazgeç de 'Amerika'nın dağıtacağı para ile geçin' demek makul ve milli bir politika olamaz."¹⁶² Cumhuriyet gazetesi, "Hükümetin 6 ilde haşhaş ekimi yasağını kaldırması Türkiye'nin tavsiyelerini koruması bakımından yerinde bir davranış olmuştur." değerlendirmesini yapmıştır.¹⁶³ Bazı muhalefet partileri kararı Türkiye'nin onurunun ve bağımsızlığının tamir edilmesi olarak görürken, bazıları da prensipte kararı desteklediler, ancak uzun dönemli sonuçları konusunda bazı uyarılarda bulundular. 3 Temmuz 1974'te Meclis'te konuşan Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyizoğlu: "Haşhaş ekimi konusunda devam eden temas ve müzakerelerde, Hükümetin başarılı sonuçlar elde etmesi için bütün gücümüzle yardımcı olmaya C.G.P. Grubu olarak kararlıyız."¹⁶⁴ ifadeleriyle, halkın isteğini yerine getirmeye yönelik bir girişim olarak karara destek verdiklerini açıkladı, ancak kararın Hükümet tarafından Türkiye'nin Batıyla ve ABD'yle ilişkilerini bozacak tarzda siyasi amaçlar için kullanılmaması yolunda uyarı yaptı.¹⁶⁵ Ana muhalefet AP Genel Başkanı Süleyman Demirel de, verdiği bir demeçte, yasağın kaldırılmasının ülkenin bağımsızlığı ile hiçbir ilgisi olmadığını ifade ederek, ABD tarafından olumsuz değerlendirilebilecek

¹⁶⁰ A.g.e, s.51-52.

¹⁶¹ A.g.e, s.124-125.

¹⁶² Akşam, 10 Temmuz 1974.

¹⁶³ Cumhuriyet, 7 Temmuz 1974.

¹⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VI, B:105, O:1, 3.7.1974, s.398.

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1974.

bu kararın enine boyuna düşünöldükten sonra alındığını ümit ettiğini söylemişti.¹⁶⁶ AP'nin içerisinde karara büyük tepki gösterenler oldu. AP Çanakkale milletvekili Murat Bayrak, TBMM'nde basına verdiği bir demeçte: "Ecevit Hükümetinin haşhaş konusunu istismar ederek, maksatlı ve tahrik edici bir üslupla, eşine pek ender rastlanan bir mesuliyetsizlik içinde, Türkiye'yi büyük ve hakiki dostu ve müttefiki olan Amerikan Birleşik Devletleri'nden koparmak istediğini"¹⁶⁷ ileri sürmüştür. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş de, bu kararla 37.Hükümeti Türkiye'yi müttefiklerinden ve dostlarından yavaş yavaş uzaklaştırılmakla suçlamış ve yasağın ilk günlerinde yaptığı bir açıklamada şu eleştiride bulunmuştur: "Solcu Ecevit iktidarı komünist propagandaların tesirine kapılarak yanlış bir yol tutmuştur. Türk kamuoyunun "bağımsızlık" gibi kutsal duygusu kışkırtılarak haşhaş meselesi bir milli haysiyet meselesi gibi gösterilerek ilim ve akla kati hesaplara dayanması gerekli olan dış politika kabadayılık taslama yoluna sokulmuştur."¹⁶⁸ Demokrat Parti Genel Sekreteri Faruk Sukan da Hükümetin haşhaş politikasının Türkiye'nin Batı ve Amerika'yla dostça ilişkilerini zedelediğini savunmuştur.¹⁶⁹

Haşhaş kararına muhalefetten, Ecevit'in Türkiye'yi müttefikinden uzaklaştırdığı ile ilgili yorumların artması üzerine Ecevit, dış politika konusunda Mecliste şu gündem dışı konuşmayı yapmıştır: "Türkiye için Amerika ve Avrupalı dostlarıyla yakın işbirliğini sürdürmek hayati önem taşımaktadır. Türk ulusunun, Türk Hükümeti'nin egemenlik hakları üzerinde titizliğini hiçbir dostumuz kendi aleyhinde davranış olarak yorumlamamalıdır. Türk Hükümeti ile ilişkilerinde titizliğimizin hükümet ve ulusumuzun ittifak bağları üzerinde tereddüdü olduğu şeklinde yorumlanması yerinde değildir. Aslında bir hükümet dostluk ve ittifak ilişkilerini aşırı gayretle sürdürmek uğruna tavizler verebileceği eğilimini kendi halkında uyandırırrsa, o zaman o halkta bu ittifaka karşı kuşku uyanabilir. Ben Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerimizi Amerika ile bu ülkeler arasında zaman zaman beliren görüş ayrılıklarına rağmen, iki taraf arasında bir seçme yapmadan yürütmek isterim."¹⁷⁰

Hükümet kararı Türkiye'de tartışılırken ABD Kongresi'nin her iki kanadı, haşhaş yasağının kaldırılmasından bir gün sonra, Başkan'ın bir an önce Türkiye'ye yapılan ekonomik ve askeri yardımı durdurmasını ve Türkiye'nin BM nezdinde protesto

¹⁶⁶ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s.137.

¹⁶⁷ A.g.e, s.138; N. Uğur a.g.e, s.118.

¹⁶⁸ *Akşam*, 14 Temmuz 1974.

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1974; *Akşam*, 11 Temmuz 1974; N. Uslu, a.g. e, s.246.

¹⁷⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, B:105,O:1, 3.7.1974, s.364.

edilmesini öngören ortak bir karar aldı.¹⁷¹ 16 Temmuz'da Amerikan Kongresi, Leter Wolf ve 238 arkadaşının sunduğu ve Başkandan Türkiye'ye yapılan tüm yardımın durdurulmasını isteyen yeni bir karar tasarısını görüşmeye başladı. Bu görüşmeler sürerken, Temsilciler Meclisi 16 Temmuz 1974'te Dış Yardım Yasası'nda bir değişiklik yaparak, Türkiye'ye gönderilen bütün askeri, ekonomik ve diğer yardımlar ile tüm savunma amaçlı hizmet satışı ve silah ruhsatlarına ait ruhsatları askıya aldı. Temsilciler Meclisi aynı gün aldığı bir diğer karar ile ABD İhracat ve İthalat Bankası'nın Türk Hükümeti'ne, ajanslarına ve ulusal kuruluşlarına, garanti, sigorta ve kredi vermesini, 1 Ocak 1975'ten itibaren geçerli olmak üzere durdurdu.¹⁷²

Türkiye'nin haşhaş yasağının kaldırılması ilgili olarak Temsilciler Meclisinde yapılan görüşmelerden sonra Amerikalı Senatör Walter Mondale, haşhaş ekiminin yeniden yasaklanmadığı takdirde Türkiye'ye her çeşit ekonomik ve askeri yardımın kesilmesini öngören bir kanun tasarısı hazırlayarak Kongreye sundu. Karar tasarısının gerçekleşmesi için Temsilciler Meclisinde onaylanması gerekmekteydi.¹⁷³ Tasarının kabul edilmesi Amerikan Senatosu ve Temsilciler Meclisi tarafından büyük ölçüde destek görse de bazı meclis üyeleri ve senatörleri kaygılandırmıştır. Değişiklik önergesinin görüşülmesi sırasında üç senatör Powel, Murphy ve Goldwater, "Bu kararın içişlerine karışılması dolayısıyla Türkiye'de bir kırınglık yaratacağını, dolayısıyla yarar değil zarar doğuracağını" belirtmişlerdi. Powel ve Goldwater konuşmalarında kabul edilen değişikliğin NATO'nun güney doğu kanadını tehlikeye sokarak, burada Amerika'nın askeri ve siyasi durumunu zayıflatacağını hatırlatmışlardı.¹⁷⁴ ABD Temsilciler Meclisi üyelerinden Fountain, haşhaş ekimi nedeniyle yardımın kesilmesine karşı çıkarak, "Kendi meselemiz için başkalarına şantaj yapılmasından kaygılıyım."¹⁷⁵ demiştir. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Amerikan Senatosu'nun söz konusu karar tasarısını onaylamasından sonra Temsilciler Meclisi üyeleriyle bir toplantı yapmışlar ve ABD Hükümeti'nin Türkiye'ye yardımın kesilmesine taraftar olmadığını söylemişlerdir.¹⁷⁶

ABD Kongresinin haşhaş ekimiyle ilgili olarak Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımın kesilmesi konusunda kanun tasarısını kabul etmesi üzerine

¹⁷¹ C. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s.137-141.

¹⁷² A.g.e, s.143-144.

¹⁷³ *Akşam*, 13 Temmuz 1974.

¹⁷⁴ N. Uğur, a.g.e, s.129-130.

¹⁷⁵ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1974.

¹⁷⁶ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1974.

Başbakan Ecevit şunları söylemişti: “Bu gibi kararlar Türk dış politikasını etkilemeyecektir. Biz gene ulusumuzun yararına ve dünya barışı, bölge güvenliği açısından Türkiye’nin nasıl bir dış politika izlemesi gerektiğine inanıyorsak, hiç biri duygusal etkiye kapılmaksızın, aynı dış politikayı uygulamaya devam edeceğiz.”¹⁷⁷

16 Temmuz’da Amerikan Kongresi, Leter Wolf ve 238 arkadaşının sunduğu ve Başkandan Türkiye’ye yapılan tüm yardımın durdurulmasını isteyen yeni bir karar tasarısını görüşmeye başladı. Bu görüşmeler sürerken, Temsilciler Meclisi 16 Temmuz 1974’te Dış Yardım Yasasında bir değişiklik yaparak, Türkiye’ye gönderilen bütün askeri, ekonomik ve diğer yardımlar ile tüm savunma amaçlı hizmet satışı ve silah ruhsatlarına ait ruhsatları askıya aldı. Temsilciler Meclisi aynı gün aldığı bir diğer karar ile ABD İhracat ve İthalat Bankası’nın Türk Hükümeti’ne, ajanslarına ve ulusal kuruluşlarına, garanti, sigorta ve kredi vermesini, 1 Ocak 1975’ten itibaren geçerli olmak üzere durdurdu.¹⁷⁸

ABD Kongresi ve Temsilciler Meclisinde Türkiye’nin haşhaş kararına tepkiler artarken, haşhaş bölgesine geziye çıkan Ecevit, burada yaptığı açık hava toplantılarında ABD’deki gelişmeleri şöyle eleştirmişti: “Türkiye’deki en fakir köylülerden bazısının tek geçim kaynağı olan bir bitki bazı varlıklı ulusların zihnini yoruyor. Türkiye’deki haşhaş üretimi bir uluslararası mesele olmuştur. Bunun nedeninin de biliyorsunuz Haşhaştan elde edilen afyon, zehir’e dönüştürülerek kullanıldı mı, insanların yalnız beden sağlığını değil, kâin ve ruh sağlığını da yıkıyor. Aileleri, toplumları çökertebiliyor. Amerika bu zehir’e alışanların çok olduğu bir ülke... Amerika toplumu, büyük refahı ile birlikte büyük sorunları da olan bir toplum... Dünyanın her milletinden oluşmuş... Uyumsuzlukları var, adaletsizlikleri var... Bunlardan gelen veya fazla refahtan fazla sınaîleşmeden gelen rahatsızlıkları, bunalımları var...

Her toplumun kendi rahatsızlıklarına tedavi elbette en başta kendine düşer. Ama bizden de bir yardım bekleniyorsa, bütün insanlığı seven bir ulus olarak o yardımı yaparız. Ne var ki yardım zorla olmaz, baskıyla olmaz... Dostlarımıza yapabileceğimiz yardımın biçimini veya ölçüsünü biz kendimiz saptarız. Türkiye’nin neresine ne yetişeceğine Türklerden başka kimse karışamaz. Buna karar vermek bizim hakkımızdır. Ama hakla sorumluluk birbirini bütünler. Hakla sorumluluk bir bütündür. Kendi haklarına sahip çıkmayan bir ulusa dünyada kimse saygı göstermez. Ama insanlığa

¹⁷⁷ *Vatan*, 13 Temmuz 1974; *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1974.

¹⁷⁸ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s.143-144.

karşı taşıdığı sorumluluğun gereğini yerine getirmek de dünyada saygı ve sevgi toplayabilmenin, güven uyandırabilmenin gereğidir.”¹⁷⁹

Türk Hükümetinin, ABD Senatosunun ambargo içeren tasarılarının Türkiye’nin kararını değiştirmeyeceğine yönelik kararlı açıklamaları ve Amerikan yönetiminin tasarının kanunlaşmasını engelleme çabalarına rağmen, ABD Senato’su girişimlerinden vazgeçmedi. 6 Ağustos 1974’te aldığı 507 sayılı kararla afyon üretimine başlanmaması için ABD’li yetkililerce yapılacak girişimlerin sonuç vermemesi halinde Türkiye’ye gönderilen tüm yardımların durdurulması kararlaştırıldı. ABD Başkanı Gerald Ford, haşhaş yasağı konusunda müzakerelerin devam ettiği gerekçesiyle, Türkiye’ye yapılan yardımı durdurmadı. Ancak 14 Ağustos 1974 tarihinde yapılan İkinci Barış Harekâtı’ndan sonra, ABD Kongresinin aldığı, Türkiye’ye ambargo uygulanması yönündeki kararları Başkanın durdurması mümkün olmadı.¹⁸⁰ Türkiye’nin stratejik öneminin farkında olan Amerikan yönetimi yapılan toplantılarda Kongreden farklı düşündüğünü göstermeye çalışmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri “Türkiye’ye yapılan yardımın kesilmesi Türkiye-Amerikan ilişkilerini onarılmaz derecede zedeleyebilir. Bu da dünyada güç dengesini bozabilir. Bu güç dengesinin bozulması haşhaş sorunundan çok daha önemlidir.” açıklamalarında bulunmuşlardır. Ayrıca, Amerikan Kongresinde Amerikan Dışişleri raporunun şu değerlendirmesi açıklanmıştır: “Türkiye’nin haşhaş ekimine başlama kararını durduracağımızı sanmıyoruz. Çünkü son seçimlerde bütün partiler haşhaş ekimine yeniden başlaması için kampanya açmışlardır. Bu konuda Amerikan Hükümeti’nin tek umudu, haşhaş ekimini asgari düzeyde tutmak ve afyon üretimiyle dağıtımı için kurulacak kontrol mekanizmasını daha güçlendirmek olacaktır.” Amerikan Yönetimi ve Dışişlerinin bu girişimlerinden sonra Temsilciler Meclisine sunulan Türkiye’ye yardımın kesilmesi konusundaki tasarı geri alınmıştır.¹⁸¹ Ancak bazı kongre üyeleri zaman zaman Türkiye’ye yardımın kesilmesi konusunu dillendirmeye devam etmişlerdir. Kıbrıs’ta yaşanan Sampson Darbesi’nden sonra bütün gözler Akdeniz’e çevrilmiştir. Ancak Türkiye’nin Ada’da başlattığı harekâtla birlikte bir süre gündemden düşen ekonomik ve silah yardımının kesilmesi konusu, Türkiye’nin Ada’da anlaşmalara aykırı bir şekilde, Amerikan silahlarını kullandığı gerekçesiyle, yerini Türkiye’ye uygulanması istenen Silah Ambargosu’na bırakmıştır.

¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974; Bülent Ecevit, *Ecevit’in Söylev ve Demeçleri* (14 Ekim 1973–28 Ekim 1974), Ankara 1974, s. 61-62.

¹⁸⁰ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon...*, s. 145.

¹⁸¹ N. Uğur, a.g.e, s. 126-127; T. Uysal, a.g. e, II, s. 224.

B. Ege Deniz ve Hava Sahasının Paylaşılmasına Dair Sorunlar

1.Karasuları ve Kıta Sahanlığı Sorunu

Karasuları, en kısa tabiriyle devletlerin, kıyılarına bitişik belirli bir alanı içine alan deniz kuşağına denir. Devlet karasuları üzerindeki hava sahasında ve deniz yatağının altında da egemenliğe sahiptir. Karasularına sahip olmak için bunu ilan etmek gerekmez, kıyısı olan her devlet karasularına da sahiptir. Devletin bu bölgedeki egemenliğine getirilen tek kısıtlama zararsız geçiş hakkıdır(diğer devletlerin gemilerinin belirli koşullara uymak şartıyla bu karasularından geçiş hakkı).¹⁸²

Karasularının nasıl sınırlandırılması gerektiği sorusu bu konuda yaşanan en önemli sorunlardan birisi olmuştur. 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nde karasularının genişliği konusunda herhangi bir hüküm yoktur. Sözleşmede zararsız geçiş, boğazlardan geçiş, kıyı devletlerinin hak ve görevleri hakkında ayrıntılı kurallar konmuştur. Türkiye bu sözleşmeye boğazlardan geçişe ilişkin kurallar nedeniyle katılmamıştır.¹⁸³

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Denizi'ne ilişkin dengeler 1923 Lozan Barış Antlaşması ile kurulmuş olmasına karşın, bu denge 1930'ların ikinci yarısından itibaren, özellikle Avrupa ve Balkanlar'da bazı ülkelerin değişim isteklerinin ortaya çıkmasından sonra, hem Türkiye hem de Yunanistan açısından, bazı değişikliklere uğramıştır. Türkiye ve Yunanistan arasında filli olarak Lozan'da saptanan 3 millik ulusal karasuları sınırı, Yunanistan'ın 1936 yılında almış olduğu bir kararla ulusal karasuları sınırı 6 mil olarak saptamıştır.¹⁸⁴ Yunanistan'ın bu kararına Türkiye tarafından, iyi ilişkilerin dorukta olduğu ve İtalya'nın Akdeniz'de bir tehlike olarak belirlediği bir dönemde, pek fazla önemsenmemiş ve itiraz edilmemiştir.¹⁸⁵ Türkiye açısından karasularının 6 mile genişletilmesi durumu ise, ancak 1964 yılında gerçekleşebilmiştir. 1964 yılında kabul edilen 476 sayılı Karasuları Kanunu ile Türk karasularının genişliği 6 mil olarak saptanmış, ayrıca 'karşılıklılık' esası kabul edilmiştir.¹⁸⁶ Buna göre Türkiye, ulusal karasuları sınırını 6 milden geniş olarak belirlemiş ülkelere karşı, bu ülkelerin kabul etmiş oldukları karasuları sınırını

¹⁸² B. Oran, a.g. e, I, s.752.

¹⁸³ Suat Bilge, *Büyük Dış Türk-Yunan İlişkileri*, Ankara 2000, s.224.

¹⁸⁴ Kadir Yakar, "Türk-Yunan Kara Suları-Kıta Sahanlığı Sorunları ve Ege Denizinin Stratejik Önemi", *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni*, Sayı:1, Eylül 2001, Ankara 2001, s.14.

¹⁸⁵ B. Karacan Akın, a.g. t, s.139.

¹⁸⁶ B. Oran, a.g. e, I, s.750-751.

uygulayacaktır. Uygulamada bu ilke, Karadeniz ve Akdeniz’de, 12 mil olarak gerçekleşmiştir.

1970’li yıllarda kıta sahanlığı sorunuyla birlikte karasuları konusu da iki ülke arasında gündeme gelmeye başladı. Uluslararası hukukta yaşanan gelişmeler karasularının 12 mile çıkarılması doğrultusunda olunca, Yunanistan, Ege Denizi’ndeki ulusal karasuları sınırını 6 milden 12 mile çıkaracağı yolunda açıklamalarda bulunmaya başlamıştır. Bu durum karşısında Türkiye 27 Şubat 1974 tarihinde Yunanistan’a bir nota vererek şunları söylemiştir: “Genel kapsamlı kurallar, Ege gibi kapalı ya da yarı kapalı özellikler taşıyan denizlerde uygulanamaz; kendi karasularının genişliğini belirleyen bir devlet, komşu bir devletin açık denize çıkışını engelleyemez ve engellemek zorundadır.” Türkiye’nin 27 Şubat’taki bu notasından sonra da Yunanistan’ın 12 mil özlemi içeren açıklamalarının devam etmesi üzerine Türkiye, tepkilerini sertleştirerek, Yunanistan’ın bu yönde alacağı bir kararını kabul etmeyeceğini belirtmiştir.¹⁸⁷ Çünkü 12 mile geçildiği takdirde, Türkiye kıta sahanlığı, Ege’nin Türkiye toplam deniz yatağı alanı otomatik olarak %16,3’ten 9,27’ye inecektir. Bu uygulamanın geçerli olması halinde Türkiye’nin Ege’de açık denizle hiçbir bağlantısı kalmamaktadır.¹⁸⁸ Ege’nin birçok yerinde Anadolu yarımadası ile Yunan adaları arasında 2–3 milden fazla bir mesafenin bulunmadığı ve hukuken adaların da kara suları bulunduğu düşünülürse Anadolu’nun Ege Denizi kıyısının iki nokta dışında Yunan adalarının karasuları ile çevrilmesi sonucunu doğuracaktır.¹⁸⁹

Haziran 1974 başlarında Türk Dışişleri Bakanı ile yapılan bir röportajda, Bakan Güneş, Türkiye’nin hiçbir şekilde Ege’de Yunanistan’ın karasularını 12 deniz mili genişliğe çıkarmasını kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca Hükümetin bu konudaki görüşünü BM DHS’ de (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi) karasularının genişliğinin belirlenmesine ilişkin 12 Temmuz 1974’te Venezüella /Karakas Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı’nda Türk temsilcisi Namık Yolga yaptığı açıklamalarla bir kez daha göstermiştir. Türk temsilcisi Namık Yolga ve Yunan Delegesi Bayron Thodropulos arasında konferansta bir tartışma cereyan etmiştir. Türk Heyeti Başkanı Namık Yolga, konferanstan önce bütün delegelere Ege Denizi’nin

¹⁸⁷ William Hale, *Türk Dış Politikası, (Çeviren: Petek Demir)*, İstanbul 2003, s.166; Fuat Aksu, *Türk-Yunan İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s.63.

¹⁸⁸ K. Yakar, a.g. m, s.16; A. Heraclides, a.g.e, s.206.

¹⁸⁹ Behçet Kurt, “Ege’de Türk-Yunan İlişkilerinin Deniz Yetki alanları Yönüyle Tartışılması ve Özel Koruma Alanları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, sayı:1, Ankara 2003, s.126.

haritalarını 6 mil ve 12 deniz mili olarak gösteren karasuları haritasını göstermiştir.¹⁹⁰ Ayrıca Yolga, yaptığı konuşmada 12 mil esasının değişmez bir ölçü olarak kabul edilmesi durumunda Türkiye'nin Akdeniz ile bağlantısını tümüyle ortadan kaldıracığını belirtmiştir. Çünkü Yunan adalarının çevrelerindeki 12 millik alan, Yunan karasuları olarak kabul edilecek ve Türkiye bu sulardan kesinlikle yararlanamayacaktır. Yolga daha sonra, Türkiye'nin konferansın bu özel durumu göz önünde tutarak, konferansın özel durumları nazarı dikkate alan çözüm yollarını saptamasını beklediğini de sözlerine eklemiştir. Türkiye'nin problemini bu şekilde takdimine Yunan heyeti başkanı, yersiz ve alışagelmemiş bir yol olduğunu ileri sürerek, itirazda bulunmuş ve Türk heyetini genel müzakereleri ikili problemlere dönüştürmeğe çalışmakla suçlamıştır.¹⁹¹ Türkiye, Karakas Toplantısı'nda birçok kez, coğrafi konumu dikkate almadan her ülkenin karasuları genişliğini 12 mil genişlikte saptama hakkının olmayacağını, ülkelerin karasuları genişliğinin komşu kıyıdaş ülkelerin hak ve çıkarlarına halel getirmeyecek biçimde saptaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca karasuları genişliğini bir başka ülkenin karasularını açık denizden ayıracak bir biçimde saptayamayacağı, yine coğrafi özellikleri olan yarı kapalı denizlerde karasularının genişliği, bölge ülkeler arasında eşitlik ilkeleri uyarınca anlaşmayla saptanması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹²

Söz konusu tartışmalar Türkiye'nin Ege petrol arama çalışmalarına başlamasıyla kıta sahanlığını da ilgilendirecek bir boyut kazanarak devam etmiştir.

Kara ülkesinin karasularının bitiş noktasından başlayan deniz altındaki devamını ifade eden Kıta Sahanlığına¹⁹³ kıyıya sahip her devlet karasularıyla birlikte kıta sahanlığına da sahiptir. Ama kıyı devleti kıta sahanlığı üzerinde egemenliğe sahip değildir, sadece bu bölgedeki canlı-cansız doğal kaynakları arama ve işletme konusunda egemen yetkilere sahiptir. Üzerindeki su alanı açık deniz, hava sahası da uluslararası hava sahası statüsünü korur. Kıyı devleti araştırma ve işletme yetkisini kullanmıyorsa, onun izni olmadan başka hiçbir devlet bu yetkiyi kullanamaz.¹⁹⁴

Kıta sahanlığının belirlenmesi konusunda uluslararası anlamda yapılan ilk çalışma 24 Şubat–27 Nisan 1958 tarihleri ararsındaki Cenevre'de tertip edilen Deniz Hukuku Konferansı'dır. Burada Deniz Hukuku ile ilgili ilkeleri evrensel planda ilk defa

¹⁹⁰ Bkz: 6 mil ve 12 mil uygulaması halinde Ege'deki durum. (Cüneyt Yenigün, "Türkiye ve Yunanistan Arasında Ege'deki Deniz Sorunları", Derleyen: Alâeddin Yalçınkaya, *Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu*, Sakarya 1997, s.82-83).

¹⁹¹ *Türkiye*, 14 Temmuz 1974; *Vatan*, 14 Temmuz 1974.

¹⁹² B. Kurt, a.g. m, s.126.

¹⁹³ K. Yakar, a.g. m, s.23.

¹⁹⁴ B. Oran, a.g. e, I, s.754.

formüle eden düzenlemeler “1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri”dir.¹⁹⁵ 10 Temmuz 1964’te yürürlüğe giren Kıta sahanlığı sözleşmesi, burada BM’nin üyesi olan 44 devlet tarafından ve sözleşmelere BM tarafından davet edilmiş özel organizasyonları tarafından imzalanmıştır. Başlangıçta gerek Yunanistan gerek Türkiye bu sözleşmeyi imza etmemişlerdi. Yunanistan bu Sözleşmeye 1972 Aralık ayında katılmıştır. Ama daha henüz katılmadan önce bile, 1969 ve 1972 yıllarında iki ayrı kanunla, Sözleşmeyi kendisine göre tefsir ederek kendi kıta sahanlığını tespit etmişti. Bunu yaparken de Türkiye ile istişare etmek, hatta bilgi vermek gereğini bile duymamıştı.¹⁹⁶

1958 tarihli Kıta Sahanlığı Sözleşmesi’nin birinci ve ikinci maddeleri kara ve ada kıyılarına, karasularının ötesinde iki yüz metre derinliğe veya doğal kaynakların işletilebileceği bir derinliğe kadar uzanan bitişik deniz dibi ve dip altı bölgesinde kıyı devletlerine kıta sahanlığı hakkı tanımıştır.¹⁹⁷

Yunanistan kendisinin tek taraflı kararı ile Kıta Sahanlığı Sözleşmesinin kıyından 200 metre derinliğe kadar uzanan denizin yatağını ve bu yatağın altını kapsadığı ilkesinden hareketle Egedeki tüm adaların da kıta sahanlığı hakkı olduğunu ileri sürerek,¹⁹⁸ Ege Denizi’nin tamamına sahip hale gelmişti.

Sözleşme her ne kadar kıta sahanlığının tespiti için bir kriter getirmekte ise de, sahilleri karşılıklı ülkeler arasında kıta sahanlığı sınırının anlaşma ile tespit edileceğini de belirtmekteydi. Bunun tek taraflı tespiti ne anlaşılmaya, ne de uluslararası hukuka sığmamaktadır.¹⁹⁹

Yunanistan Ege’deki kıta sahanlığı üzerinde petrol arama eylemlerine 1959’da Resmi Gazete’de yayınladığı, kendisine ait olarak nitelediği kıta sahanlığı üzerinde araştırma ruhsatları dağıtan bir kanunla başladı. 1972’de kuzey Ege’deki Taşoz adası civarında petrol bulunma olasılığının güçlü olduğu açıklandığı dönemde ortaya çıkan petrol krizi ve yükselen petrol fiyatları, iki devletin dikkatlerini Ege Denizi’nin üzerine çekmiştir.²⁰⁰ Bunun üzerine Türkiye’de harekete geçti ve 18 Ekim 1973 tarihinde TPAO(Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)’ya Ege’de kıta sahanlığı üzerinde petrol arama ruhsatı verdi. Semadirek, Limni, Ayios Efstratios, Midilli, Sakız, Psara ve

¹⁹⁵ Sami Doğru, *Uluslar arası Hukukta Kıta Sahanlığı ve Ege Denizi Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı*, Ankara 2003, s.17.

¹⁹⁶ Kamuran Gürün, *Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları*, İstanbul 1994, s.252.

¹⁹⁷ Bilge, a.g.e, s.234; Doğru, a.g.e, s.17; Osman Ayar, “Kıta Sahanlığı ve Sorunları, *Hava Kuvvetleri Dergisi*”, Sayı:25, Temmuz 1975, s.96.

¹⁹⁸ 1958 tarihli Cenevre Anlaşması adalarla ilgili olarak şu hükmü içermektedir: “üzerinde bağımsız bir devlet bulunan veya bir devlete ait olan bir adanın kıta sahanlığı da kara parçasının kıta sahanlığı gibi aynı esaslara uyularak saptanır.(K. Yakar, a.g. m, s.25).

¹⁹⁹ K. Gürün, “gös. yer.” ; S. Doğru, a.g.e, s.19.

²⁰⁰ S. Doğru, a.g.e, s.69.

Antipsara gibi Anadolu'ya yakın adalara karasuları dışında kıta sahanlığı alanları bırakmayan ve arkalarına da geçen 27 araştırma ruhsatı verdi.²⁰¹ 1 Kasım 1973 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan haritaya göre, bu ayrıcalık alanı, Doğu Ege'deki Yunan adalarının batısında uzanan Türk kıta sahanlığını da kapsıyordu. Benzeri ayrıcalıklar, Yunanistan tarafından kendi şirketlerine 1963'ten beri verilmekte ve Türkiye buna tepki gösterememekteydi. 1 Kasım 1973'te, Türk Hükümeti TPAO'ya maden arama ayrıcalığı vermesinden sonra, 7 Şubat günü, Yunan Hariciyesi, Türk Büyükelçiliğine bir nota vererek, Ege Denizi'nde "Egemenlik alanı üzerinde" ayrıcalık verildiği gerekçesiyle Türkiye'yi protesto etti.²⁰² O güne kadar aleniyete vurulmamış olan Kıta Sahanlığı anlaşmazlığı bu şekilde gün ışığına çıktı ve 1974 yılına damgasını vuran konulardan biri oldu.

Yunanistan'ın, Türkiye'nin kararından 6-7 ay sonra protesto vermesi Türk diplomatlarınca, Genaral İonides'in kamuoyunu başka bir yöne çekerek, içerde karşılaştığı sıkıntıları azaltıp, durumunu kuvvetlendirmek için zaman kazanmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır.²⁰³ Yunanistan'a göre, kendisine ait olan adaların kıta sahanlığı üzerinde yalnız Yunanistan'ın hükümranlık hakkı olduğu ileri sürülmektedir. Yunan Hükümeti, savlarını Türkiye'nin imza etmediği 1958 Cenevre Sözleşmesine dayandırarak,²⁰⁴ adalarında tıpkı kıtalar gibi kıta sahanlığı hakkı bulunduğunu, ayırım çizgilerinin bu adalarla Anadolu'nun Ege kıyısı arasında geçmesi (ortay çizgi) gereğini savunmuştur.²⁰⁵ Türkiye ise, 27 Şubat 1974 tarihli cevabi notasında TPAO'nun Ege Denizi'ndeki petrol arama çalışmalarına devam edeceğini ve bu alanların Türkiye'nin doğal uzantısı içinde bulunduğunu, Türkiye'nin kıta sahanlığının Ege Denizi'ndeki altı mil genişliğindeki karasuları sınırından sonra başladığını bildirerek Yunan protestosunu

²⁰¹ B. Oran, a.g. e, I, s.754; S. Bilge, a.g.e, s.236.

²⁰² Ş. Sina Gürel, a.g.e, s.85; S. Doğru, a.g.e, s.70.

²⁰³ K. Gürün, a.g. e, s.252.

²⁰⁴ Söz konusu Sözleşmenin, Madde 2.Paragrafı "Sahildar devlet, kıta sahanlığının doğal kaynaklarını araştırmak ve işletmek hususunda hükümran haklara sahiptir." der. Madde 1 Paragraf b: "adaların kıyılarına bitişik olan benzer deniz altı bölgelerinin dip ve dip altını ifade eder." Yunanistan'a göre bu hakkın mevcudiyetinin adalarda da geçerli olduğu ileri sürülmektedir. Söz konusu nota da Yunanistan Sözleşmenin 6.madde 1.paragrafına işaret etmektedir; bu paragrafta, "Aynı kıta sahanlığı, kıyılarını birbirinin karşısında bulunan iki veya daha fazla devletin arazilerine bitişik olduğu hallerde, sahanlıklar arasındaki sınırlar, ilgili devletlerin kendi aralarında yapacakları anlaşmalarla tespit edilir. Anlaşma yapılmamışsa ve özel şartlar başka bir sınır hattının çizilmesini zorunlu kılmıyorsa, sınır; her bir noktası her devletin karasuları genişliğinin ölçüldüğü temel hatların en yakın noktalarından eş mesafede bulunan medyan(orta)hattır."denilmektedir. Yunanistan, özel bir şarta bağlanmadıkça, karşılıklı ve/ veya bitişik sahildar devletlerarasında orta hattın müşterek hudut olarak esas alınması gerektiğini iddia etmekte; özel şart durumunun da mevcut olmadığını ileri sürmektedir. (Erhard Franz, "Ege Denizi Kıta Sahanlığı Sorunu", Maden Mühendisleri Odası, *Madencilik Dergisi*, Çeviren: Selçuk Demirsoy, XIV/1, (Ocak 1975), s.4-5; S. Bilge, a.g. e, s.236; S. Doğru, a.g. e, s.19; O. Ayar, a.g. m, s.99).

²⁰⁵ C. Yenigün, a.g.m, s.77; S. Doğru, a.g.e, s.70; A. Heracles, a.g.e, s.204; Hüseyin Pazarcı, "Ege Sorunu", *Halkoyu Dergisi*, Sayı:2, Mayıs1976, s.17.

reddetti.²⁰⁶ Bundan sonra Türkiye, Ege'nin özel durumunun göz önünde tutulmasını ve "doğal uzantı" ilkesi uyarınca Anadolu'nun Ege'de uzantısının temel kural, adaların ise istisna olduğunu;²⁰⁷ Ege'de kıta sahanlığı ayırım çizgisinin hak gözetirliğe (equity) göre çizilmesi gerektiğini ileri sürecektir. Çünkü doğu Ege Adaları Türk kıyılarına çok yakın olduğundan orta hattın uygulanması olanaksızdır; uygulanırsa, bu denizde geniş "cephesi" olan diğer ülke durumundaki Türkiye çok dar bir kıta sahanlığıyla sınırlı kalacaktır ve böyle bir durum açıkça haksızlıktır.²⁰⁸ Bu arada, Ege'deki 3 bini aşan Yunan adalarının üzerinde 300 bin Yunanlı yaşarken, Batı Anadolu'da 8 milyon Türk yaşadığı, adaların yüzölçümü toplamının da Batı Anadolu'dan az olduğu Türkiye tarafından öne sürülmüştür.²⁰⁹ Ayrıca, Türkiye 27 Şubat tarihli notasında konunun iki devlet arasında görüşülmesini de istedi²¹⁰ ve sorunun çözümünde bir yandan müzakere yolunu önererek barış yanlısı olduğunu göstermişken, bir yandan da Türk yöneticileri her fırsatta sorunun çözümündeki kararlılıklarını gösterecek açıklamalarda bulunmaya devam etmişlerdir. Örneğin, Dışişleri Bakanı Turan Güneş, 1974 Nisan ayının ilk günlerinde basına verdiği bir demeçte şunları söylemiştir: "Haklarımız korumak için bütün imkânlarımızı seferber etmekte zerre kadar tereddüt etmeyeceğiz."²¹¹

Yunanistan Türkiye'nin bu notasına 24 Mayıs'ta cevap vererek Kıta Sahanlığı sınırlarının görüşme yoluyla tespit edilmesini kabul etti.²¹² Ancak, Yunan Hükümeti görüşmelere razı olacağını bildirmesine²¹³ rağmen bu görüşmelerinin zamanı ve hangi seviyede yapılacağı üzerinde hiçbir şey açıklamada bulunmadılar. Bununla beraber Yunanistan Dışişleri yayınladığı bir bildiride, "Ege Denizi'nin Yunanistan'a ait olduğu ve Türkiye'nin mezkûr deniz üzerinde hiçbir hak talep etmeyeceği gibi, bir paylaşma telkininde kabul edilmeyeceği" ileri sürülmüştür. Ege Denizi kıta sahanlığı meselesinin tamamen hukuki mahiyette olduğu belirtilmiş, meselenin 1958 Cenevre Konvansiyonu ile halledilmiş olduğu ve buna göre kıta sahanlığı mefhumunun yalnız kıtalarla değil adalarla da ilgili olduğu kaydedilmiştir. Açıklamada daha sonra, "Ankara iki ülkenin

²⁰⁶ *Hürriyet*, 1 Nisan 1974.

²⁰⁷ K. Yakar, a.g. m, s.18; S. Doğru, a.g.e, s.71.

²⁰⁸ A. Heraclides, a.g.e, s.205; H. Pazarcı, a.g.m, s.18-20.

²⁰⁹ İ. Soysal, a.g. e, s. 343.

²¹⁰ A.g. e, s.342.

²¹¹ *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1974.

²¹² *Türkiye*, 26 Mayıs 1974.

²¹³ *Vatan*, 26 Mayıs 1974; *Hürriyet*, 26 Mayıs 1974.

kıyıları arasında bir orta çizgi tespit edilmesini teklif ettiği sürece Yunan-Türk anlaşmazlığına bir hal çaresi bulunamaz.”²¹⁴ denilmiştir.

Türkiye Yunanistan’ın görüşmeyi kabul etmesini olumlu bir gelişme olarak nitelemiştir. Bununla beraber, Türkiye daha önce TPAO’da belirlenen petrol arama planlarını gerçekleştirmeye ara vermemiştir. 27 Mayıs tarihinde Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Kayra, Türkiye’nin 1974 Haziran sonlarında arama sondajlarına başlayacağını ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Oşinografi Dairesine ait Çandarlı gemisinin, Limni’nin batısında manyetik ve sismik etütler yapacağını bildirmiştir.²¹⁵

29 Mayıs 1974’te Türkiye, kıta sahanlığıyla ilgili araştırmalar yapmak üzere Çandarlı araştırma gemisini Ege’ye çıkardı. Çandarlı, kendisine eşlik eden Türk savaş gemilerinin korumasında Ege’de altı gün dolaşip incelemeler yaptı.²¹⁶ Türk araştırma gemisinin denize açılması üzerine, Yunanistan askeri birliklerini alarma geçirdi. Selanik Mikra hava üssünde bulunan Fantom savaş uçakları hazır vaziyette tutulurken, başka hava filoları da Trakya’ya sevk edildi.²¹⁷ Yunanistan’ın aldığı bu tedbirler, Türkiye’nin de İstanbul’daki 1.Ordu’yu hazır duruma geçirmesine sebep oldu. Trakya’da Meriç ağzında askeri biriliklerin hareketlendiği görüldü.²¹⁸ Ayrıca, Türk Deniz Kuvvetlerinden 53 gemi, hava ve kara kuvvetleri ile müştereken Ege’de büyük bir manevra yaptı.²¹⁹ Yunanistan, Türk manevrasını uçaklarla gözlemekle ve Çandarlı’yı takip emekle yetindi. Çandarlı’nın dönüşüne müteakip, Türkiye ve Yunanistan arasında Büyükelçiler mertebesinde yürütülen diplomatik görüşmeler kesildi.²²⁰ 14 Haziran’da Atina’daki Türk Büyükelçisi Kamuran Gürün’e Midilli açıklarında araştırma yapmış olan Deniz Kuvvetleri’nin Çandarlı gemisinin faaliyeti ile ilgili Yunan resmi protesto notası verilmiştir. Yunanistan bu notasında, Çandarlı’nın yaptığı araştırmaların Yunan kıta sahanlığına tecavüz olduğunu ve Cenevre Sözleşmesi’ne göre bu bölgenin Yunanistan’a ait olduğunu ileri sürmüştür.²²¹ Türkiye, Yunanistan’ın bu notasını Atina Büyükelçimiz Kamuran Gürün’ün şu ifadelerinden anlaşıldığı üzere reddetmiştir: “Yunanistan’ın Çandarlı gemimizin araştırmaları konusunda öne sürdüğü iddialar kesinlikle reddedilmiş ve TPAO’nun Ege Denizi’nde petrol araştırmalarıyla ilgili programında

²¹⁴ *Türkiye*, 4 Haziran 1974.

²¹⁵ *Vatan*, 30 Mayıs 1974.

²¹⁶ *Hürriyet*, 30 Mayıs 1974.

²¹⁷ *Hürriyet*, 31 Mayıs 1974.

²¹⁸ *Türkiye*, 2 Haziran 1974.

²¹⁹ *Hürriyet*, 1 Haziran 1974.

²²⁰ E. Franz, a.g.m, s.17.

²²¹ S. Doğru, a.g.e, s.72.

herhangi bir değişiklik olmadığı bildirilmiştir. Türkiye'nin milletlerarası hukuk kurallarına uygun olarak kendi kıta sahanlığı telakki ettiği bölgede ilmi araştırmalar yapmış olduğu bildirilmiştir.”²²²

Daha sonra bu konu 19 Haziran'da NATO'nun Ottawa Toplantısı sırasında iki Dışışleri Bakanı Güneş ve Tetenes arasında ele alındı ve 26 Haziran'da NATO'nun 25.yıldönümü töreninde iki Başbakan, Ecevit ve Andrutsopulos, tarafından konuşuldu ancak Ecevit'in bu sorunun öteki ikili sorunlarla birlikte çözümü için önerdiği yöntem²²³ Yunanlılarca kabul edilmedi. Başbakan Ecevit, 3 Temmuz günü Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada bu konuya değinerek Hükümetin kararlılığını belirtmiştir: “Meşruluğuna inandığımız haklarımızı sonuna kadar kullanacağız. O arada, Ege'de bizim olduğuna inandığımız kıta sahanlığı bölgesi içinde petrol aramalarımızı nasıl programladıysak Brüksel buluşmamızdan önce, aynen devam ettireceğiz. Ama bütün bunları kışkırtıcı olmadan yapacağız, dünya gözünde haklılığımızı, barışçılığımızı koruyarak yapacağız ve kendi meşru saydığımız haklarımızı sonuna kadar kullanırken, iki ülke arasında yakın dostluk ve işbirliği kurulabilmesi kapılarını açık tutmak için üzerimize düşeni de yapmaya devam edeceğiz.”²²⁴

Bu arada, Türk Hükümeti 4 Temmuz notasıyla, Yunan savlarını kabul etmeyip bir ayırım çizgisi belirleme yoluna gitmeyi yeniden önerdi.²²⁵ 8 Temmuzda, Türkiye'de TPAO'ya Ege Denizi'nde, 4 blok halinde yeni arama ruhsatları verildiği ilan edildi(18 Temmuz tarihli Resmi Gazete'de resmen yayımlandı.).²²⁶ Verilen yeni ruhsatlara Yunanistan yine itiraz etti ve iki gün sonrada Türkiye Yunanistan'ın itiraz eden notasına cevap verdi. Nota'da Yunanistan'ın protestosuna itiraz edilmekte ve Türkiye'nin arama çalışmalarına başladığı bildirilmektedir.²²⁷

15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un askeri bir darbe ile devrilmesi sonucu, tamamıyla değişik bir durum ortaya çıktı. Türk-Yunan tartışmasının ağırlık noktası yer değiştirdi. Türkiye ve Yunanistan arasındaki kıta sahanlığına ilişkin nota değişimleri kısa bir süre sonra ortaya çıkan Kıbrıs bunalımı dolayısıyla bir süre ikincil planda kaldı. Ancak konu 22 Ağustos'ta Yunanistan'ın

²²² *Akşam*, 11 Temmuz 1974; *Türkiye*, 11 Temmuz 1974.

²²³ Türkiye, bu görüşmelerde, iki ülke arasındaki her sorun için müşterek bir komitenin kurulmasını, bir alt komitenin Kıta sahanlığı sorunuyla meşgul olmasını ve her iki ülke için kabul edilebilecek çözümleri saptamaya çalışmasını teklif etmiştir. Yunan tarafı, bu teklifi alışagelmiş ve yersiz olarak reddettiğini söylemiştir. Yunanların görüşüne göre, normal diplomatik yolların anlaşmazlığın çözümüne yeterli kabul edildiğini belirtmiştir.(E. Franz, a.g.m, s.19).

²²⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, B:105, O:1, 3.7.1974, s.375.

²²⁵ İ. Soysal, a.g.e, s.343.

²²⁶ **Ek- 2:** *T.C Resmi Gazete*, Sayı:14949, 18.7.1974.

²²⁷ C. Yenigün, a.g. m, s.81.

Türkiye'ye yeni bir nota vererek daha önce verilmiş olan notalarındaki Yunan görüşlerinin korunduğunu bildirmesi ve Türkiye'nin arama bölgesini genişletmesini protesto etmesiyle yeniden gündeme gelmiştir. 16 Eylül 1974 tarihinde Türkiye, Yunanistan'ın notasını geri çevirmiş, TPAO'nun Ege Denizi'nde araştırma yapacağı bölgeleri, Türk kıta sahanlığı olarak nitelendirmiş ve bu nedenle, Yunanistan'ın söz konusu bölgeler üzerindeki iddialarının yasal dayanağının olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, Türk Hükümeti Ege Denizi'nde kıta sahanlığı sınırlarının saptanması sorunun, kabul edilebilir ortak bir çözüme kavuşturulmasının doğrudan görüşmeler, yoluyla sağlanabileceğine inandığını eklemiştir.²²⁸

2.Ege Hava Sahası (FIR Hattı)Sorunu

Yunanistan 1931 yılında, bir kral emirnamesi ile kendi hava sahası hududunu 10 mil olarak (Lozan Antlaşması üç mil öngörmekteydi) ilan etmişti. Hukuken böyle bir karar alması mümkün değildi. Zira devletler hukuku, milli hava sahasını, bir ülkenin toprakları ile karasularının üstünü öreten saha olarak tanımlar. Bir ülke, tek taraflı olarak, başka bir ülkeninkiyle çelişen kara ve deniz hududunu nasıl değiştiremezse hava hududunu da değiştiremez. Ne var ki o dönemlerde Yunanistan ile aramızdaki ilişkilerin yakın ve samimi olması ve de askeri-sivil hava trafiğinin de çok sınırlı olduğu o dönemde, Türkiye, bu karara itiraz etmemekle kalmayıp, uçuşlarda bu 10 milin içine de girmemeye özen göstermiştir. Fakat ilişkiler bozuldukça, Türkiye 10 mil hududunu haklı olarak tanımamaya, 6 mil dışında olan bölgeler üzerindeki hava sahasını milletlerarası açık saha olarak görmeye başlayınca, FIR anlaşmazlığı iki yönlü netlik kazanmıştır.²²⁹

Uçağın insan hayatında vazgeçilmez bir ulaşım aracı olmaya başlamasıyla birlikte, sivil havacılığın güven içerisinde sürdürülmesi için Uçuş Bildirim Bölgeleri-FIR (Flight Information Region) olarak adlandırılan denetim alanları oluşturulmuştur. FIR içerisinde uçuş güvenliğinin sağlanması için gerekli olan her türlü trafik kolaylıkları, haberleşme olanakları, meteorolojik hareketler konusunda uyarıcı bilgiler, daha önce ICAO (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü) tarafından saptanmış olan ülke tarafından sağlanır.

²²⁸ F. Aksu, a.g. t, s.73; İ. Soysal, a.g. e, s.351; S. Doğru, a.g.e, s.19

²²⁹ K. Gürün, a.g. e, s.255; S. Bilge, a.g.e, s.232; A. Heraclides, a.g.e, s.212.

Ege Denizi üzerindeki FIR sorumluluğu, ICAO'nun 1950 yılında İstanbul'da düzenlemiş olduğu bir toplantı sırasında belirlenmiş ve bu düzenlemeye göre, Ege üzerinde uçan uçakların uçuş sırasında bilgileri Atina'ya vermeleri kararlaştırılmıştı. Türk karasularına girdikten sonra, bu bilgileri İstanbul'a bildirmeleri, 1952 yılında Paris'te yapılan toplantıda kararlaştırılmıştır.²³⁰

Şimdi burada son derece önemli iki konu vardır. Birincisi, FIR bölgesi milli hava sahası değildir. Milli hava sahası, daha önce tarifini yapmış olduğumuz arazi ile karasuları üzerindeki sahadan ibaret olup, geri kalan kısım milletlerarası açık hava sahasıdır. FIR sorumluluğu bu açık hava sahası üzerinde bir hâkimiyet hakkı doğurmaz. İkinci ve daha önemli nokta ise, ICAO kararlarının sadece sivil uçuşları tanzim ettiği, askeri uçuşları ilgilendirmedir. Ancak askeri uçakların, sivil uçaklar için tehlike yaratmaması bakımından sivil uçakların takip etmeye mecbur oldukları koordinatları ve irtifaları belirtilmiş koridorları kullanmamaları icap ettiği gibi, bu koridorlardan sık geçişe yol açan manevralar halinde, bunun önceden ilan edilip, sivil uçuşların tedbirli olmalarının sağlanması gerekmektedir.

Bu sebeple, milletler arası açık hava sahasında, manevra yapacak bir devlet, o sahanın FIR mesuliyeti hangi devlette ise, onu zamanında haberdar ederek, manevra bölgesinin ve süresinin bütünü sivil havacılık şirketlerine bildirilmesini ister. Bu şekilde bir talep alan devlet bu bildiriye yapmaya mecburdur, takdir hakkı yoktur. Bu bildiriye de, sivil havacılıkta, "NOTAM"²³¹ denir.

Bu konudaki anlaşmazlık ise, Türkiye'nin 15 Mart 1974'ten önceki bir tarihte, Midilli açıklarında yapılacak bir manevra için Yunanistan'dan bir NOTAM yapması istenmiş (Bu talepler doğrudan doğruya sivil havacılık daireleri arasında yapılır.) ancak Yunanlılar bunu yerine getirmeyince NOTAM' lama da Türkiye tarafından yapıldı. 28 Mart günü yapılan manevranın yapılmasıyla bir süre sesiz kalan Yunanlılar, sonra karasuları üzerinde uçuş yapıldığı gerekçesiyle, Türkiye'ye bir protesto verdi.²³²

Yunanistan, 10 millik uygulamanın gerekçesini, Türkiye tarafından 1931 yılında apaçık bir biçimde kabul edilmiş olması ve Yunanistan'ın yaklaşık yarım yüzyıllık bir

²³⁰ F. Aksu, a.g. t, s.104; Bkz: 1952 Atina FIR (Atina Uçuş Bölgesi) Tesisi (C. Yenigün, a.g.m, s.84).

²³¹ NOTAM, "Notice to Airmen", yani "havacılara duyuru" anlamına gelir ve uçuş güvenliği için yayınlanır. (Ş. Sina Gürel, a.g. e, s.85).

²³² Milliyet, 30 Mart 1974; K. Gürün, a.g. e, s.358-359.

dönem içinde hiç rahatsız edilmemesi, bölgede bir tür uluslararası temayül yaratmış olduğu tezine bağlamıştır.²³³

Türkiye ise, Yunanistan'ın Ege Denizi'nin milletlerarası hava sahasını Türk savaş uçaklarına kapatmak için tümü milletlerarası hukuka aykırı uygulamalara başladığını, bu tutumuyla kendisine verilen FIR teknik görevini egemenlik yetkisi gibi kullandığını, hatta bunu Ege'nin tümü üzerinde kendinse egemenlik hakkı veriyormuşçasına uyguladığı Ege komuta kontrolüyle bağlantılı bir biçimde yaptığı uyarısında bulunmuştur.²³⁴

2 Haziran 1974'te Yunan Hükümeti'nin, Yunan Havacılık Bilgi Bülteni'nde yayımladığı 325 sayılı bir bildiri ile -Ege'de karasuları 6 mil olmasına karşın- hava yetki alanını 10 mile çıkardığını açıklaması ve hava koridorları konusunda aldığı başka kararlarla, Ege'de 3054 adaya sahip Yunanistan, hava alanını %50'sini Yunan egemenliğinde göstermek istemiştir.²³⁵

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, iki ülke arasında bir savaş riskini gündeme getirdiğinden Türkiye, Ege'den gelebilecek sürpriz bir saldırı ile karşılaşmamak için 685 sayılı NOTAM (Bütün Havacılara Tebliğ) ile Ege ve Akdeniz'i tehlikeli bölge ilan etmiştir. Harekât'ın bitmesiyle 2 Ağustos tarihinde bu NOTAM kaldırılmıştır.²³⁶ Ancak 6 Ağustos 1974 tarihinde yayımlanan 714 sayılı NOTAM ile Türkiye, Ege Denizi'ndeki FIR sorumluluk bölgelerini kuzey-güney doğrultusunda bir çizgi ile ikiye ayırmış ve bu çizgiye yaklaşan (Türkiye'ye gelecek uçaklara) bütün uçakların uçuş bilgilerini İstanbul'a vermeleri gerektiğini bildirmiştir. 714 sayılı NOTAM'la takip edilen gaye, Türk milli hava sahasına yaklaşan uçağın milliyetini tespit etmek, yani bir nevi emniyet tedbiri almaktır.²³⁷ Bu Sivil Havacılık Anlaşması'na aykırı değildi. Yunanistan ise, 7 Ağustos'ta yayımladığı 1018 sayılı NOTAM ile Türkiye'nin 714 sayılı NOTAM'ının göz önünde alınmamasını bildirdi ve 11 Ağustos tarihinde, Türkiye'ye bir nota vererek bu durumu, Sivil Havacılık Anlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle protesto etti.²³⁸

14 Ağustos'ta, İkinci Kıbrıs Harekâtı başlarken, Türkiye 739 sayılı NOTAM ile Ege ve Kıbrıs hava sahasını yeniden tehlikeli ve yasak bölge ilan etti. Yunanistan da derhal benzer bir NOTAM'lama yaptı. 14 Ağustos'ta yayımladığı 1157 Sayılı NOTAM

²³³ A. Heraclides, a.g.e, s.213.

²³⁴ A.g. e, s.212; S. Bilge, a.g.e, s.232.

²³⁵ İ. Soysal, a.g.e, s.345.

²³⁶ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara 1983, s.451.

²³⁷ F. Aksu, a.g. t, s.104; Ş. Sina Gürel, a.g. e, s.85.

²³⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler*, İstanbul 2000, s.181.

ile de Ege’de Yunanistan ile Türkiye arasındaki hava ulaşım koridorunun güvenli olmadığını ve Ege üzerindeki bütün uçuş güvenliğini kapadığını ilan etti.²³⁹ Böylece Ege üzerindeki sivil uçuşlar tekrar durmuş oldu.

17 Ağustos’ta Türkiye, yasak bölge kararını kaldırıp, 714 sayılı pozisyon bildirme kararını yeniden yürürlüğe koydu. Yunanlılar, Türkiye’nin 714 sayılı NOTAM’ını, Sivil Havacılık Anlaşması’na aykırı bulduğu için yasak bölge kararını kaldırmamıştır. Dolayısıyla Ege hava sahasının sivil uçuşlara açılması mümkün olmadı. Türkiye ise bu NOTAM’ın anlaşmaya aykırı olmadığını ileri sürmüştür.²⁴⁰ Böylece iki devlet arasında doğrudan hava ulaşımı uzun süre yapılamaz hale geldi. Nihayet bu konu asıl 1975 yılında gündeme gelecek ve konuya ilişkin görüşmeler Şubat 1980’de taraf ülkelerin karşılıklı olarak 1974 yılında yayınladıkları NOTAM’ları kaldırdıklarını bildirmelerine ve böylece Ege Denizi’nin yeniden sivil uçuşlara açılmasına kadar herhangi bir çözüme ulaşmadan devam etmiştir.²⁴¹ Bu arada Türkiye her fırsatta Egedeki FIR sorumluluğunun iki ülke açısından eşit olduğunu dile getirmiş, uluslararası arenada da Ege sorunları içerisinde en çok bu konuda destek bulmuştur. Bu yüzden 1980 yılından bugüne kadar Türkiye, Yunan hava sahasını 6 mil olarak kabul etmekte ve diğer bölgelerde askeri uçuşlar yapmaktadır. Yunanistan ise aradaki 4 millik alana giren Türk savaş uçaklarının kendi ulusal hava sahasını ihlal ettiğini iddia etmeye devam etmektedir.²⁴²

Sonuç olarak, Türkiye Kıta sahanlığı ve Karasuları sorununda olduğu gibi FIR Hattı sorununa da ilk kez 37.Hükümet döneminde sesini yükseltmeye başlamıştır. O dönemde bu konulara ciddi reaksiyon gösterilmesi Yunanistan’ın lehine Ege’de oluşan temayülleri bozduğu gibi daha sonraki iktidarların söz konusu bu sorunları diğer bütün dış politika sorunları kadar önemli olduğu bilincine varmalarını sağlamıştır.

²³⁹ Mehmet Gönübol (Editör), *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919–1995)*, Ankara 1999, s.577.

²⁴⁰ İ. Soysal, a.g. e, s.345.

²⁴¹ M. Gönübol, a.g.e, s.586.

²⁴² C. Yenigün, a.g.m s.65).

C.Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs Türk Toplumunu 1967'deki olayların hemen ardından 29 Aralık 1967'de Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasa'sının bütün kuralları uygulanıncaya kadar Kıbrıs Geçici Türk Yönetimini kurdular. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi bir süre sonra ismindeki "Geçici" ifadesini kaldırarak adı "Kıbrıs Türk Yönetimi" ne dönüştürüldü. Kıbrıs Türk Toplumunu Meclis Başkanı Rauf Denktaş'ın Kıbrıs'a dönmesinden sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U.Thant'ın aracılığıyla Türk Toplumunu Meclis Başkanı Rauf Denktaş ile Rum Temsilciler Başkanı Glafkos Klerides arasında toplumlar arası görüşmeler başladı. Kamuoyunun tesiri altında kalmamak için gizli yapılan bu görüşmelerin ilki, 2 Haziran 1968 Lefkoşa'da yapıldı. 5 Haziran 1968'de Beyrut'taki görüşmeleri 24 Haziran'daki Lefkoşa Ledra Palas otelindeki buluşma takip etti.²⁴³ 8 Haziran 1973 tarihinden itibaren genişletilmiş toplumlararası görüşmeler biçiminde 1974 Temmuzuna kadar devam eden²⁴⁴ toplumlar arası görüşmelerin amacı, Zurich Anlaşması'nın uygulamada uyuşmazlık yaratmış olan esaslarını değiştirilmesi konusunda önce Kıbrıs halkını meydana getiren iki toplum arasında bir anlaşmaya varılmasını sağlamaktır. 3-21 Temmuz 1973'te yapılan genişletilmiş toplumlar arası görüşmelerin birinci aşamasında sorunların kademeli olarak görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Toplumlar arası görüşmelerin ikinci aşaması, 8 Ağustos-6 Eylül tarihleri arasında; üçüncü aşaması ise, 19 Eylül 1973-Aralık 1973 tarihleri arasında yapılmıştır. 11 Ocak 1974 tarihinde başlamış olan dördüncü aşama Ecevit Hükümeti'nin 1 Şubat 1974 tarihinde TBMM'de okunan Hükümet Programı'nda, Kıbrıs için federatif bir çözüm biçiminin uygun bulunduğu belirtilmiş olması nedeniyle, Kıbrıs Rum toplumu tarafından 2 Nisan'da toplumlar arası görüşmelerin kesilmesine varan sert bir tepki ile son bulmuştur.²⁴⁵ Bununla beraber 29 Mayıs 1974 tarihinde Güvenlik Konseyinde yaptığı açıklamada, Türkiye temsilcisi Osman Olcay, Türkiye Hükümeti'nin federatif bir çözüm biçimi üzerinde durduğunu tekrarlamıştır.

18 Haziran 1974'e kadar yaklaşık beş yıl süren toplumlar arası görüşmeler, taraflar; bağımsız devlet statüsünün korunması esası üzerinde anlaşmaya vardıkları için başlayabilmiştir. Ancak Adanın taksimini ve 'Enosis'i bertaraf eden bir esasın güvencesi konusunda bir görüş birliğine varılamamıştır. Artık 37.Hükümet iktidarı

²⁴³ Murat Sarıca - Erdoğan Teziç - Özer Eskiurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul 1975, s.157-158.

²⁴⁴ Zehra(Yalçınkaya)Cerrahoğlu, *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler(1968-1990)*, İstanbul 1998, s.36-37.

²⁴⁵ S. Toluner, a.g.e, s.248.

dönemini kapsayan toplumlar arası görüşmelerin dördüncü aşamasında Türk tarafı ‘Enosis’e kapalı “garanti edilmiş bir bağımsızlıktan” söz açmasına karşılık Rum toplumu garanti sorununun, anayasa sorunlarını incelemek için yapılmakta olan bu görüşmelerin kapsamı dışında kaldığını belirterek tartışmaya girmemiştir.²⁴⁶ Ecevit bu görüşmelerin esası hakkında Millet Meclisinde yaptığı konuşmada şu ifadeleri dile getirmiştir: “Biz hükümet olarak, Kıbrıs Devleti’nin statüsü belirlenirken Türk toplumunun azınlık hakları ile yetinmeye zorlanmasını kabul edemeyeceğimizi ortaya koymuş bulunuyoruz. Kıbrıs’ın bağımsız bir devlet olarak kalmasını içtenlikle istiyoruz; fakat Türkleri, o devletin asli ve eşit bir unsuru olması şartıyla. Türk Hükümetinin belirttiği bu istektir ki aslında, meselelerin biraz belki zorlaşmasına yol açmıştır. Aslında bu yalnız hükümetimizin değil, bütün Türk Milleti’nin isteğidir. Bunu herkesin böyle bilmesi ve değerlendirmesi gerekir.”²⁴⁷

37.Hükümet Programı’nda Kıbrıs politikasına ilişkin şu ilke yer almıştır: “Eşit egemenlik statüsünün korunması ve devlet yönetiminde iki cemaat arasında her yönüyle huzurlu bir işbirliğinin sağlanması için isabetli çözüm şeklinin federatif bir sistemde bulunacağına inanıyoruz. Böyle bir çözüm yolunun Kıbrıs’ın ülke bütünlüğünü ve bağımsızlığını kuvvetlendirecek bir temel teşkil edeceği inancındayız.”²⁴⁸ 37. Hükümetin Kıbrıs politikasına açıklayan bir diğer örnek, Başbakan Ecevit’in Atina’da yayınlanan Akropolis gazetesinin genel yayın müdürü Christos Pihillipides’e verdiği demeçtir. Yunanlı gazetecinin: “Türk Hükümetinin, Konfedere Kıbrıs biçiminde bir çözüm içeren resmi bir tutumu var mıdır?” sorusuna Başbakan şu cevabı vermiştir: “Yeni Türk Hükümeti, Ada’da istikrar ve uyumlu ilişkiler sağlanması için bağımsız bir federatif Kıbrıs Devleti’nin en iyi bir çözüm yolu olduğuna inanmaktadır. Bu çözüm yolu Türkiye’nin ‘Enosis’ kuşkusunu ortadan kaldırmış olacaktır. Türkler de federatif çözümün sonunda Ada’nın bölünmesine yol açmayacağı konusunda her çeşit güvenceyi vermeye hazır olacaklardır. Türkiye’nin Ada’da düşündüğü federatif sistem, Ada’da nüfus yer değiştirmesini öngörmemektedir. İki toplum Ada’nın her yanında birbirine egemen olmadan yan yana yaşayabilmelidirler. Bu coğrafi ayrıma dayanan federasyondan çok, karışık ya da komşu yerleşme düzenleri çerçevesinde dostane işbirliğine dayanan bir federatif sistem olmalıdır.”²⁴⁹ Görüldüğü üzere Ecevit Hükümeti

²⁴⁶ S. Toluner, a.g.e, s.253; Z. Cerrahoğlu, a.g.e, s.30-31.

²⁴⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, D:4,B:105, Ö:1, 3.7.1974, s.369.

²⁴⁸ K. Girgin, a.g. e, s.75.

²⁴⁹ *Milliyet*, 14 Nisan 1974; *Hürriyet*, 14 Nisan 1974.

başlangıçta Kıbrıs sorununa “Fonksiyonel bir federatif sistem” kurulması önerisiyle toprak paylaşımını değil, devlet görev ve yetkilerinin paylaşılmasını istemektedir. Ecevit Hükümetinin bu çözüm biçimi, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bütünlüğünü öngören “Barışçıl” önerilerdir. Bütün bu çözüm arayışları karşısında Rum kesimi, Ecevit ve Turan Güneş’in federasyon konusundaki demeçlerini ilerde ‘Taksim’e yol açabilecek bir sistem olduğu gerekçesiyle Kıbrıs’taki beşli görüşmeleri 4 Nisan 1974 günü aniden kesmiştir.²⁵⁰ Kıbrıs Türk Toplum Lideri Denktaş, Makarios’un görüşmeleri kesmesini şiddetle protesto ederek aslında Makarios’un Enosis’i engelleyecek bir anlaşmayı imzalamayacağını, görüşmeleri kesmek için mazeret aradığı şeklinde değerlendirerek, Türklerin ikinci sınıf bir vatandaş muamelesi göremeyeceğini, can ve mallarının Rum tarafının merhametine terk edilmeyeceğini belirtmiştir.²⁵¹

Toplamlar arası görüşmeleri aniden kesen Rum tarafının bu yaklaşımı hakkında Başbakan Ecevit’te, TBMM’de Türk Yunan ilişkilerini açıkladığı bir konuşmasında şu şekilde değerlendirmiştir: “Toplamlar arası görüşmelerin bir süre kesilmesine yol açan mesele, aslında bana öyle geliyor ki, ileri sürülen iddiaya ve olaya verilmek istenen görüntüye rağmen, bir terimden çıkmış bir mesele değildir. Meselenin esası şudur: Biz Hükümet olarak Kıbrıs Devleti’nin statüsü belirlenirken Türk toplumunun azınlık hakları ile yetinmeye zorlanmasını kabul edemeyeceğimizi ortaya koymuş bulunuyoruz. Kıbrıs’ın bağımsız bir devlet olarak kalmasını içtenlikle istiyoruz; fakat Türklerin o devletin asli ve eşit bir unsuru olması şartıyla. Türk Hükümetinin belirttiği bu istektir ki aslında, meselelerin biraz zorlaşmasına yol açmıştır. Aslında bu yalnız bu hükümetimizin değil, bütün Türk milletinin isteğidir. Bunu herkesin böyle bilmesi ve değerlendirmesi gerekir.”²⁵²

Ecevit’in Mecliste yaptığı bu konuşmanın ardından muhalefetten CGP adına Turhan Feyizoglu söz alarak Hükümetin özellikle Kıbrıs sorunu konusunda önerdiği federatif sisteme dayalı çözüm önerisini eleştirmiştir. Bozbeyli, “Hükümetin programının açıklanması sırasında ve daha sonra birçok açıklamasında değindiği federatif sistemin coğrafi temele dayanmayan bir formül olması nedeniyle aslında Zürih-Londra Anlaşmaları’ndan pek bir farkı olmadığını, kesin çözümün ancak coğrafi temele dayanan federatif sistemle olacağını” belirtmiştir.²⁵³

²⁵⁰ Haluk Ulman, *Neden ve Nasıl Federatif Sistem*, Milliyet, 22 Nisan 1974; *Hürriyet*, 6 Nisan 1974.

²⁵¹ M. Sarica v.d, a.g. e, s.176.

²⁵² *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, B:105, O:1, 3.7.1974, s.369.

²⁵³ *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, B:105, O:1, 3.7.1974, s.394-395.

CHP’li Haluk Ulman, daha sonra söz hakkı alarak Feyizoğlu’nun eleştirisini şu şekilde cevaplamıştır: “Ecevit Hükümeti, Kıbrıs’ta fonksiyonel federasyon görüşünü, üniter devletin antitezi olarak ortaya koymuştur. Bilindiği gibi bu Kıbrıs görüşmeleri devam ettiği sırada, Rumlar hep üniter devlet ilkesi arkasına sığınarak bu görüşmeleri yürütmüşlerdir ve bu üniter devlet görüşü Türkiye’de yetkili kişiler tarafından savunulmuştur.

...Bu üniter devlet sıfatını koruduğunuz sürece, içine verdiğiniz muhteva ne olursa olsun, bunun en sonunda başınıza dert olması işten bile değildir. Üniter devlet ilkesine aykırı bulacağı her konuyu yarın reddedecektir, her konuyu yeniden masa başına getirmek isteyecektir. Rum tarafı üniter devlet ilkesini bütün dünyaya kendi münhasır hakkıymış gibi tanıtmaya çalışacaktır.

Şuna dikkatinizi çekerim: Ecevit Hükümeti işbaşına geldiğinden bu yana, ne bir Yunan bildirisinde ne de bir Rum bildirisinde, ne de uluslar arası bir kuruluştaki artık Yunanlıların üniter devlet sözünü telaffuz ettiklerine rastlanmamıştır. ”²⁵⁴

Toplumlar arası görüşmelerin beklenmeyen şekilde kesilmesinin ardından Türk Hükümeti, Yunanistan’la olan sorunların yüksek seviyede yapılacak bir toplantıda barışçı yollarla çözüme ulaştırılmasını amaçlamıştır. 6 Mayıs 1974 günü Türk Hükümetinin bu çerçevede görüşülmesini düşündüğü konuları Atina Büyükelçisi Kamuran Gürün aracılığıyla Yunan Dışişleri Bakanı M.Tetenes’e ulaştırdı.²⁵⁵ Türk Hükümeti bütün sorunları bir arada ele almak istiyordu. Konuların nasıl bir usulle müzakere edileceğine ise 31 Mayıs 1974’te Yunan Hariciyesi’nin önerisiyle NATO’nun Bakanlar Konseyi toplantısı münasebetiyle Ottawa’da buluşacak Dışişleri Bakanları arasında ele alınması kararlaştırıldı.²⁵⁶

19 Haziran günü, Ottawa’daki Türkiye Büyükelçiliğinde, iki bakan beraberindeki yardımcılarla birlikte bu konuyu görüşmek üzere toplandılar. Toplantıda Türk Dışişlerinin tutumu; her konuda işbirliğine hazır olduğunu bunun içinde öncelikle mevcut anlaşmazlıkların çözülmesinin gerekliliğini belirterek, bu konuda ortak bir kararlılığın açıklanması gerektiği yolunda olmuştur. Yunan tarafına ise; “böyle bir açıklama ile mutabık olduklarını, ancak bu takdirde anlaşmazlıkları çözülemeyecek olursa daha ciddi bir krizin ortaya çıkabileceğini, bu sebeple işe basit konulardan

²⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VI, B:105, O:1, 3.7.1974, s.432.

²⁵⁵ K. Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.265.

²⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, VI, B:105, O:1,3.7.1974, s.369.

başlanmasının daha isabetli olacağı” görüşlerini belirtmişlerdir.²⁵⁷ Türk tarafı, “münasebetleri basit konuların değil, karışık ve zor problemlerin zehirlediğini, bunlar ortada durduğu ve değinilmediği sürece basit konuları da halledemeyeceğimizi, nitekim halledememekte olduğumuzu, o sebeple milletlerimiz huzurunda böyle bir taahhüdün başarı için bir garanti gibi sayılacağını”²⁵⁸ belirterek barış konusundaki samimi niyetini ortaya koymuştur.

Toplantını sonunda Turan Güneş’in ısrarı üzerine yayınlanan şu bildirgeyle işbirliği ve dostluk havası oluşturmadaki kararlık gösterilmeye çalışılmıştır: “Pek çok menfaatleri müşterek olan komşu iki ülke arasında samimi bir dostluk havasını yeniden yaratmak arzusundan hareket eden ve her sahada bir işbirliğinin zarureti kani bulunan iki Başbakan, Hükümetleri adına, Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut bütün anlaşmazlıkların halli için uygun prosedürü vakit geçirmeden işletmeye başlamak hususunda mutabık olduklarını beyan ederler.”²⁵⁹ Toplantıda, bu bildirgenin başbakanlara sunulması ve usul meseleleri konusunda Başbakanlara arz edilmek üzere, Türk ve Yunan Dışişleri yetkililerinin 25 Haziran günü Brüksel’de bir çalışma yapmaları karara bağlanmıştı ancak Yunanlılar bu toplantıdan vazgeçmiş ve önce Başbakanlar toplansın gerekirse Büyükelçiler daha sonra toplanırlar demişlerdi.

Nihayet iki Başbakan yönetimindeki Türk-Yunan heyetleri²⁶⁰ 26 Haziran 1974 günü saat 16.00’da NATO Karargâhında toplandı. NATO Brüksel toplantısı münasebetiyle bir araya gelen Türk ve Yunanistan Başbakanları toplantısı Ecevit’in konuşmasıyla başladı. Ecevit: “Her iki ülkenin etrafı tehlikelerle doludur. Aramızda anlaşmazlık bulunmaması gerekir. Mevcut bütün anlaşmazlık konularının müzakere yoluyla halledilebileceğine kaniim. Meseleler, eğer hemen üzerlerine eğilinmezse, zamanla büyük problemler haline geliyor. Bunlara uzlaşıcı ve barışçı bir yolla yanaşmamız gerekir. Gaye sadece meseleleri halletmekte olmayıp, ekonomik ve politik işbirliğine girmektir. Ege’nin iki ülke arasında dostluk kaynağı olması lazımdır. Biz görüşmeye derhal başlamaya hazırız” demiş ve kendi önerisini şu şekilde dile getirmiştir: “Bugün bir usul tespit edebiliriz. Bir envanter yapabiliriz. Arkadaşlarımız

²⁵⁷ K. Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.278.

²⁵⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, D:4, B:105, O:1, 3.7.1974, s.373; K. Gürün, a.g.m, s.358.

²⁵⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, VI, B:105, O:1, 3.7.1974, s.373.

²⁶⁰ Yunan Heyeti, Başbakan Androtsopoulos, Dışişleri Bakanı Tetenes, Ankara Büyükelçisi Cosmodopoulos, NATO Büyükelçisi Chorofas, Türkiye Dairesi Başkanı Metaxas Özel Kalem Müdürü Kerkenes; Türk heyeti ise, Başbakan Ecevit Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Atina Büyükelçisi Kamuran Gürün, NATO Büyükelçimiz Orhan Eralp ile Yuna Dairesi Başkanı Ecmel Barutçu’dan oluşuyordu. (K. Gürün, a.g.m, s.360).

zaten bunu yaptılar bile. Azınlık sorunları var, Ege'yi ilgilendiren konular var. Sonra Kıbrıs meselesinin hallini nasıl çabuklaştırabiliriz, bunu aramızda konuşabiliriz. Telkinim şu: Bugün bir mekanizmanın harekete geçmesini, bir müessese kurmayı ele alalım. Dışişleri Bakanlarından Kurulu bir Komisyon oluşturalım. Biz de zaman zaman buluşuruz.”²⁶¹ Ecevit'in konuşmasından sonra Yunan Başbakanı Androtsopoulos şu ifadelerle iyi niyet açıklamalarını yeterli olacağını söyleyerek somut adımlar atmaktan çekinmiştir: “Yunan Hükümeti bu görüşü benimsemektedir. Biz de bütün anlaşmazlıkları barış yoluyla halletmeyi baştan beri söylüyoruz. Bazı meseleler belirli zamanlarda halledilebilir. Kızgın havada serinleme olmadan halledilmeyebilirler. Halen basın kızgın, kamuoyu gergindir.”²⁶² Ben şuanda spesifik problemlerin nasıl müzakere edilebileceğini göremiyorum. İlk iş havayı serinletmektir. Bana göre en önemli husus bugünkü gerginliğin ortadan kalkmasıdır. Ancak ondan sonra ilerleyebiliriz.”²⁶³

Toplantıda ortaya çıkan, Türkiye'nin iki tasarı halinde sunduğu yazılı tekliflerde şunlar yer almıştır: Başlangıçta iki Başbakanın meseleleri barışçı yollardan ve müzakere ile halledileceğini açıklayan bir bildiri yayınlanmalıdır. Dışişleri Bakanları seviyesinde bir komisyonun kurulması ve çeşitli konuları ele alan alt komisyonların kurularak derhal çalışmaya başlaması gerekmektedir. Alt komisyonların ise Atina ve Ankara'da elçiler seviyesinde yürütülecek, alt komisyon kararlarının dışişleri bakanları tarafından onaylanmak üzere incelenecek ve anlaşılmayan konularda Başbakanlardan direktif alınmalıdır.²⁶⁴ Yunan Başbakanı Atina ile yaptığı görüşmeler sonunda, Türk tekliflerinin kabul etmenin imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Özellikle karma komisyon fikrine bir türlü sıcak bakmayan Yunan Başbakanı, bu tekliflerin kendi düşündüklerinin çok ilerisinde olduğunu söyleyerek Türk önerisini “bu günü unutup, dünden yarına atlamak” olarak görmüş ve önceliğin gerginliği yumuşatmak olduğunu bildirmiştir.²⁶⁵

Görüşmelerden bir sonuç alamayan Ecevit, Brüksel'de çok sayıda Türk ve yabancı gazetecinin katıldığı basın toplantısında, Türkiye'nin meseleleri müzakere yoluyla çözmek için somut önerilerde bulunurken, Yunan tarafının bir karşı öneride bile

²⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, VI, D:4, B:105, O:1, 3.7.1974, s.374; K. Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.285-287.

²⁶² 100 bin tirajlı ciddi Akropolis gazetesi manşetten yayınladığı başyazısında “Eğer Türkiye Yunanistan'ın Ege'deki hükümrانlığını ezmeye kalkarsa silahlı kuvvetlerimiz büyük bir kararlılıkla müdahalede bulunacaktır.”demektedir. Akropolis bu yazısında Türkiye'nin Yunanistan ekonomik ve siyasi yönlerden kışkırdığını bu sebepten bugünkü durumun yaratıldığını ileri sürerek şunları yazmaktadır: “Yunanistan NATO'ya, müttefiklerine ve Türkiye'ye ikazda bulunmuştur. Herhangi bir Türk tahrikine karşı tepki gösterilecektir. Silahlı kuvvetlerimiz tam bir hazırlık içinde olup, Ordumuz uçaklar, tanklar, savaş gemileri satın alarak devamlı güçlenmektedir.(Hürriyet, 20 Haziran 1974).

²⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, VI, D:4, B:105, O:1, 3.7.1974, s.374; K. Gürün, a.g.m, s.361; *Akşam*, 5 Temmuz 1974.

²⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VI, B:105, O:1, 3.7.1974, s.374; H. Eroğlu, a.g.e, s.12; Bkz: Türkiye'nin önerdiği iki tasarının ayrıntıları,(K.Gürün, a.g.m, s.357).

²⁶⁵ K. Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.289.

bulunmadan reddetmesini eleştirmiştir.”²⁶⁶ Aynı eleştiriler Türk basınında da yükselmiş, Abdi İpekçi, Atinalı Diktatörlerin Çılgınlığı” adlı başyazısında Yunan tarafının bu tavrını “Atinalı diktatörlerin uzlaşmaz tutumları ile Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliği sürdürmek ve bu sayede kendi ülkelerindeki hegemonyalarını ayakta tutmak sevdası”²⁶⁷ olarak yorumlamıştır.

Türkiye’nin sorunun çözümüne yaklaşımı ile Yunan tarafının yaklaşımı çok somut bir şekilde 37. Hükümetin Barış politikası izlediğinin ve “Yurtta Barış Dünya Barış” ilkesinin politik bir söylem olmaktan daha ziyade içselleştirilmiş bir yöntem olduğunu kanıtlamaktadır. Bununla beraber sonraki günlerde yaşanan dış politika gelişmelerine Hükümetin yaklaşımından dış politikada barış yanlısı olmanın, kararlı ve tavizsiz bir tutum sergilemeye engel olmadığı görülecektir.

1. 15 Temmuz 1974 Nicos Sampson Darbesi ve Türkiye’nin Tepkisi

1974’ün ilk yarısı Rumların kendi aralarındaki çatışmalarının sokaklara döküldüğü bir dönemdir. Bu dönemde bir taraftan Makarios ve Atina’daki Cunta yönetimi arasındaki siyasi görüş ayrılıkları belirginleşirken, diğer taraftan Makarios taraftarları ve polis teşkilatı ile “Enosisçi” EOKA(Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği) militanları ve Rum Milli Muhafız grupları arasında binlerce Rum’un ölümüne neden olan silahlı sokak çatışmaları yoğunlaşır.²⁶⁸

Eylül 1971 tarihinde gizlice Ada’ya giren eski EOKA lideri General Grivas’ın dönüşünden sonra ‘Enosis’ hedefi yeniden açıktan açığa yürütülmeye başlamış ve bu amacın gerçekleşmesinde bir engel olarak bu kez, Makarios görülmeye başlanmıştır. 20 Kasım 1971’de Enosis Mücadelesinin Koordinasyon Komitesi adına 62 Kıbrıslı Rum, 1959 Zürich-Londra Anlaşmalarının Grivas’a danışılmaksızın imzalanmış olduğu ve o tarihten bu yana izlenen siyasetin, milli hislerin körleşmesine yol açtığı, toplumlar arası görüşmelerin dayandırıldığı esasın yanlış olduğu ve bu nedenle de kabul edilemeyeceği yolunda bir manifesto yayınladılar. Aslında Makarios’un da ‘Enosis’ taraftarı olmasına rağmen Yunan Cuntasıyla anlaşamadığı nokta, Makarios’un önceki ‘Enosis’ girişimleri karşısında Türk Hükümetinin gösterdiği tepki ve diğer faktörlerinde etkisiyle ‘Enosis’

²⁶⁶ *Vatan*, 28 Haziran 1974; H. Eroğlu, a.g.e, s.14.

²⁶⁷ *Milliyet*, 20 Haziran 1974.

²⁶⁸ G. İnanc, a.g.e, s.27.

hedefini o günün şartlarında uygun görmemesidir.²⁶⁹ Cumhurbaşkanı Makarios, ‘Enosis’in zamana bırakılması gerektiğini düşündüğünden Yunan askeri hükümeti ile arası gittikçe açılmıştır. Yunan askeri hükümeti, en kısa zamanda ‘Enosis’i gerçekleştirerek Yunan halkının desteğini kazanmak istemekteydi. Grivas, bu gayeyi hızlandırmak için EOKA-B adı verilen yeni bir terör örgütü kurdu.²⁷⁰ Yunan askeri hükümetinin Kıbrıs’ın iç işlerine karışan tutumu karşısında Cuntayla arası iyice açılan Makarios, Grivas’ın 28 Ocak 1974’te ölümünden cesaret alarak 24 Nisan 1974’te EOKA-B örgütünü kanun dışı ilan etti.²⁷¹ 2 Temmuz 1974’te Yunanistan Cumhurbaşkanı General Gizikis’e Kıbrıs’taki terör kampanyasına Yunan askeri hükümetinin hâkim olduğunu belirten sert ve suçlayıcı bir mektup gönderdi. Makarios, mektubunda; EOKA-B terör örgütünün faaliyetlerinin Yunanistan’daki askeri hükümetin ileri gelenleri tarafından desteklenip yönetildiğini belirterek devletin yıkılmasını amaçlayan faaliyetleri askeri hükümetin teşvikiyle destekleyen Rum Milli Muhafız kuvvetlerinde görevli Yunan subayların geri çekilmesini istedi. 6 Temmuz 1974’te Lefkoşa’da düzenlediği bir basın toplantısında bu mektubu basına açıklayarak Yunan askeri hükümetinin amacının, kendisini iktidardan uzaklaştırarak Kıbrıs’ta bir dikta yönetimi kurmak olduğunu söyledi.²⁷²

Makarios’u ‘Enosis’e engel olarak gören Yunan askeri hükümeti, Türkiye ile Haziran ve Temmuz aylarında kıta sahanlığı anlaşmazlığı devam ederken, Enosis zamanın geldiğine inanarak, iktidarı ele geçirmeleri ve Cumhurbaşkanı Makarios’u öldürmeleri için Yunan subaylarının yönettiği Rum Milli Muhafız Kuvvetleri’ne emir verdi. Cumhurbaşkanı Makarios’a karşı Yunan hükümet darbesi “Başkanlık Harekâtı” kodu altında 15 Temmuz 1974 Pazartesi günü sabahı Lefkoşa’da başladı.²⁷³ Milli Muhafız Birliğinin tanklar ve ağır silahlar ile başlayan hücumunu Lefkoşa Radyosu, “Rumlar arasında bir iç savaşı önlemek ve düzeni sağlamak amacıyla müdahale edildiği”²⁷⁴ biçiminde ilan etmiştir. Darbeciler her ne kadar durumu bu şekilde aksettirse de gerçek aslında böyle değildi. Darbe sırasında binlerce Yunanlı Kıbrıslı beraber çok sayıda Türk de öldürüldü ve daha fazlası hapse atıldı. Yunan askeri

²⁶⁹ S. Toluner, a.g.e, s.255–256.

²⁷⁰ *Varlık Yılığ*, XVI, İstanbul 1975, s.469.

²⁷¹ Rauf Denktaş, *Rauf Denktaş’ın Hatıraları (1964–1974)*, IX, İstanbul 1999, s.320.

²⁷² *Günaydın*, 6 Temmuz 1974; S. Açıkgöz, a.g. t, s.64; M. Sarıca, v.d, a.g.e, s.179; K.Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.307.

²⁷³ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz, 1974; *Milliyet*, 16 Temmuz 1974; *Tercüman*, 16 Temmuz 1974; *Akşam*, 16 Temmuz 1974.

²⁷⁴ S. Toluner, a.g. e, s.260.

hükümetinin desteği ile başlayan darbenin vahim sonuçları 1976 yılında Kıbrıslı bir Rum Papaz Papatsestos'un 29 Şubat 1976 yılında bir Yunan gazetesi olan Ta Nea'ya yaptığı açıklamalardan daha net anlaşılmıştır. Burada Papaz Papatsestos çok sayıda Yunanlının bazı Türklerle beraber topluca gömülme işlemine tanıklık ettiğini ve bunların bazılarının henüz daha yaralı olduğu için diri diri gömüldüğünden bahsetmektedir.²⁷⁵

Darbe neticesinde saat 14.50'de Cumhurbaşkanlığına getirilen Nikos Sampson, dünya kamuoyunu aldatmak maksadıyla hemen 'Enosis'i gerçekleştirmek yerine Kıbrıs Helen Cumhuriyetini ilan etti. Ayrıca, Nikos Sampson, 15 Temmuz günü ilk basın toplantısında; "Bu hareket Türklere karşı değil, katil Makarios'a karşıdır. Türkler güvenliklerinden korkmamalıdır. Onlarla müzakereler devam edecek ve bir yıl içinde de seçimlere gidilecektir. Bu Kıbrıs'ın iç işidir." diyerek bir Türk müdahalesine karşı tedbirini almaya çalışmıştır.²⁷⁶

Kıbrıslı Türklere karşı 1963–1964 yıllarında yapılan saldırılarda "Omorfo Kasabı" diye ünlenen ve 1969 yılında "Türklere ölüm" sloganı ile Rum Temsilciler Meclisine seçilen Nikos Sampson'un Cumhurbaşkanlığına getirilmesini Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı Rauf Denktaş, Kıbrıslı Türkler için kabul edilemez bir durum olduğunu ifade etti.²⁷⁷

15 Temmuz 1974 saat 8.30'da başlayan, Sampson darbesi, saat 10.30'da Türk Dışişlerine ulaştı.²⁷⁸ Başbakan Ecevit, olayı 15 Temmuz sabahı haşhaş konusunda Batı Anadolu bölgesine yapacağı gezi için uçağa binmek üzere Etimesgut Havaalanı'nda bulunduğu sırada, Kıbrıs Yunan Dairesi Başkanı Ecmel Barutçu'dan telefonla öğrendi.²⁷⁹ Ecevit, darbeye ilgili ilk yorumunu Afyon'da şu şekilde yapmıştır: "Kimse Kıbrıs'taki kargaşalığı fırsat bilerek Türklerin haklarına dokunmaya kalkmasın. Kıbrıs'ta hiçbir oldubittiği kabul etmeyiz. Türklerin haklarına el sürdürtmeyiz, sürdürtmeyeceğiz"²⁸⁰ Gezisini yarıda kesip altı saat sonra Anakara'ya dönen Ecevit, belli bir sürede barışçı çözüm bulamazsa askeri müdahale yapma kararını bu yolculuğu

²⁷⁵ *A Chronology Of The Cyprus Problem 1978-1980*, Turkish Cypriot Human Committee, (y.y) 1980, s.36-38.

²⁷⁶ Mehmet Ali Birand, *30 Sıcak Gün*, İstanbul 1984, s.31, s.33.

²⁷⁷ P. Oberling, a.g.m, s.129.

²⁷⁸ E. Barutçu, a.g.e, s.43.

²⁷⁹ E. Barutçu, a. g.e, s.45.

²⁸⁰ *Vatan*, 16 Temmuz 1974; *Akşam*, 16 Temmuz 1974.

sırasında aldığı öğrenilmiştir.²⁸¹ Ecevit, 16.15'te Ankara'ya döner dönmez Genelkurmay'a gidererek komutanlarla bir toplantı yaptı. Birand'ın, daha sonra Genelkurmay'da yapılan toplantıya katılan komutanlarla yapmış olduğu görüşmeler sonucunda aktardıklarına göre, burada Ecevit şu kesin değerlendirmeyi yapmıştır. “Bu darbe, Yunan Cuntası tarafından düzenlenmiş ve ilerde açıkça ‘Enosis’i hedef alan bir harekettir. Durum son derece ciddidir ve hafife alındığı takdirde de Türkiye bundan çok zararlı çıkar. Enerjik hareket etmekten başka çıkar yolumuz yoktur. Ben Türk ordusunun yeteneklerine inanıyorum. Derhal gerekli hazırlıklara başlamamız, hem de vakit kaybetmeden yürütmemiz şarttır.”²⁸²

15 Temmuz günü, saat 20.00'da başlayan Güvenlik Kurulu toplantısında Ecevit, şartların hemen hemen tamamı Türkiye'nin lehinde olduğunu, bu iş yapılacaksa şimdi yapılması gerektiğini söyleyerek etrafını ikna etmeye çalışmıştır. Aynı gün Güvenlik Kurulu, adı kısmen konulmayan kesin müdahale kararı olan Bakanlar Kuruluna; “Türkiye'nin yüksek menfaatlerinin ve güvenliğinin korunması için gereken tüm hazırlıkların yapılması ve tedbirlerin alınması”²⁸³ tavsiyesinde bulunmuştur.

Güvenlik Kurulu toplantısının ardından 15 Temmuz 16 Temmuzla bağlayan gece Bakanlar Kurulu toplanmıştır. Burada Türkiye'nin garantör devlet olarak askeri gücünü Kıbrıs'ta bulundurmasının zorunlu olduğunu ancak böyle bir askeri varlığın sağlayacağı güvenlik duygusu içinde, Kıbrıs meselesine barışçı bir çözüm yolunun aranabileceği, Kıbrıs'taki Türklerin durumunun güvenceye bağlanabileceği ve bir Enosis teşebbüsünün önlenebileceğini ortak fikrine ulaşılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Bakanlar sabaha karşı 02.30 civarında Başbakan'a “tam yetki” verdiler. Bu yetki İngiltere ve diğer ülkelerle diplomatik temasları yürütmek, hem de Güvenlik Kurulu'nun tavsiyelerine uymayı kapsıyordu.²⁸⁴ Ayrıca, burada İngiltere'nin Türk önerilerini kabul etmeme ihtimaline karşı tek taraflı müdahalenin gerçekleşmesi için 20 Temmuz 1974 Cumartesi günü, kesin çıkartma günü olarak belirlenmiştir. Bu düşünceyle Ecevit, 03.30'da Genelkurmay'a giderek müdahalenin hazırlıklarının

²⁸¹ M. Ali Birand bu bilgiyi Ecevit'in kendisine ifade ettiği şu sözleriyle doğrular: “Darbenin Enosis olduğuna karar vermiştim. Müdahalemizin gerektiği kanısındaydım. En büyük kaygım gereksiz vakit kaybına uğramaktı.” (M. Ali Birand, a.g.e, s.31).

²⁸² A.g. e, s.34.

²⁸³ S. Açıkgöz, a.g. t, s.67; S. Toluner, a.g. e, s.265.

²⁸⁴ M. Ali Birand, 30..., s.43.

yapılması için, “Türk askeri varlığı Ada’ya etkin ve ölçülü şekilde çıkarılacaktır...” kararını imzalayıp vermiştir.²⁸⁵

Toplantının ardından Başbakan, dünya kamuoyuna Türkiye’nin görüşünü açıkladı: “Bu olay bir Yunan müdahalesidir. Böylece Ada’daki anayasal düzen yıkılmış gayri meşru bir askeri yönetim kurulmuştur. Türkiye bunu anlaşmaların ve garantilerin ihlali saymaktadır.” Türk Hükümetinin görüşü hemen o gün, Ankara’da bulunan İngiliz ve ABD’nin yetkililerine bildirilmiş, bunun Ada’da fiili bir Yunan müdahalesinden başka bir şey olmadığı, Türkiye’nin bunu kabul etmeyeceğini kesinlikle açıklamıştır.²⁸⁶

Ecevit, 16 Temmuz Salı sabahı erkenden liderleri gelişmelerden haberdar etmek ve de onlarında olaylar hakkındaki görüşlerini almak için Başbakanlığa davet etti.²⁸⁷ Burada, doğrudan kesin bir dille müdahale yapılacağını söylemese de Ecevit, Milli Güvenlik kararı ışığında, Hükümetin, Cumhurbaşkanına TBMM’yi birleşik toplantıya çağırdığını belirterek dolaylı olarak müdahaleyi haber vermişti. Liderlerin izlenimi, Hükümetin kararsız görüldüğü ve Londra’ya gidip vakit harcanacağı yönünde olmuştur. Oysaki gerçekte Ecevit hazırlıklar için süre kazanmaya çalışmıştır. Özdilek, meselenin teknik kısmına değinerek: “...Bundan önce de kıtalar çıkarıldı, tedbirler alındı ve geri dönüldü. Amaç müdahale ise iyice hazırlıklı olmak gerekir.” Demirel, kuşku ve tereddüt içinde Hükümetin ne yapmak istediğini anlamaya çalışarak, ne kesin bir tutum ne de görüş belirtmişti: “Hükümetin, Yunanistan ne yaparsa biz de şunu yaparız diye sarıh bir görüşü var mıdır? Kamuoyuna bir açıklamada bulunabilir misiniz? ...Rusya ile Amerika arasında bu konuda bir anlaşma var mı? Ben uluslararası forumlardan bir sonuç alınabileceğine inanıyorum.” şeklindeki sorularla yetinmiştir. Erim ise, “dikkatli olmalı ve iyi hesap edilmelidir” şeklindeki kaygılarını sık sık belli etmiştir. Kesin müdahaleden başka çıkış yolu olmadığını söyleyen tek lider ise Bozbeyli olur. Türkiye’nin yıllardan beri, pasif bir diplomasi sonucuna girdiği eziklik havasından kurtarılması gereğine değinerek, son derece haklı olduğu bir devrede kararsızlık yapılmamasını istemiştir.²⁸⁸ Bozbeyli, daha sonra Ecevit’e Ayrıca DP’nin görüşünü belirtmek için gönderdiği mektubunda; “Kıbrıs’taki son durumla 19 Şubat 1959 tarihli Garanti Antlaşmasının ve İttifak Antlaşması’nın Türkiye’ye tanıdığı müdahale hakkı yeniden hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak şekilde doğmuştur. ...Türkiye’mizin ve

²⁸⁵ A.g. e, s.45-46.

²⁸⁶ M. Sarica v.d, a.g. e, s.180.

²⁸⁷ *Vatan*, 17 Temmuz 1974; *Akşam*, 17 Temmuz 1974.

²⁸⁸ M. Ali Birand, a.g. e, s.55-58.

Kıbrıslı soydaşlarımızın hukukunu teminat altına almak ve bütün icapları ile Zürich ve Londra Anlaşmaları'nın yürürlüğe konmalarını sağlamak amacıyla acilen müdahale hakkını kullanılması gereğine inanıyoruz.”²⁸⁹ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

17 Temmuz günü Yunan Dışişleri Bakan Vekili Kypreos Türk Büyükelçisi Gürün'e verdiği beyanatta gelişmeleri Yunanistan'ın şu şekilde gördüğünü belirtmiştir: “Kıbrıs'ta hiçbir şey olmuş değildir. Bir iç değişiklik söz konusudur ve Yunan Hükümeti ile de hiçbir ilgisi yoktur. Toplumlar arası görüşmeler aynen devam edecektir. Zürich-Londra Anlaşmaları'na bağlıyız. Türk-Yunan dostluğunu geliştirmeye çalışalım.”²⁹⁰

Başbakan, 17 Temmuz sabahı kuvvet komutanları ve Milli Savunma Bakanlığı yetkilileriyle yaptığı özel toplantıda askeri harekâtın amacını: “Askeri müdahale ile Kıbrıs'ta anayasal düzenin ve barışın iadesi” ve buna göre askeri harekâtın sınırlı olması, fazla tahribata yol açmadan Türkiye'nin Ada'daki varlığını güçlü bir seviyeye getirecek şekilde düzenlenmesi olarak belirtmiştir.²⁹¹

Başbakan Bülent Ecevit, Türkiye'nin Garanti Antlaşması'nın IV. maddesi uyarınca istişarede bulunmak üzere, 17 Temmuz 1974'te Londra'ya gitti.²⁹² Londra'da garantör devlet sıfatıyla İngiltere Başbakanı Harold Wilson, İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan ve Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Londra'ya gelen Amerika Dışişleri Bakanı Kissinger'ın yardımcısı Joseph Sisco ile görüşmeler yaptı. Burada Yunanistan'a verilmek üzere Amerikan temsilcisi Joseph Sisco'ya Türkiye'nin silahlı müdahale kararından dönmesi için gerekli olan şu şartlar ileri sürüldü: “Dengenin kurulması ve Türk toplumunun güvenliğinin sağlanması için Türk askerinin Kıbrıs'taki varlığı kabul edilmelidir. Nikos Sampson değiştirilmeli, Yunan subaylar çekilmeli, Türk toplumuna denize çıkışı olan bir bölge tanınmalı ve Kıbrıs'a giriş çıkışı kontrol altına alacak bir sistem kurulmalıdır.”²⁹³

Londra'dan Atina'ya geçen Sisco, Atina'da uzun bir süre bekledikten sonra Yunan Genelkurmay Başkanı, Bananos ve Başbakan Androutopoulos ile görüşmeyi başardı. Sisco, görüşmelerde Yunan Cuntasını “mantıklı harekete” davet ederek, Türkiye'nin tekliflerini kabul ettirmeye çalıştı. Yunanlılar bu teklifleri reddederken, yapabilecekleri tek şeyin darbede yer alan Yunan subaylarını değiştirmek olacağını

²⁸⁹ Demokratik Parti, *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Bozbeyli*, Ankara 1974, s.30-33.

²⁹⁰ K. Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.312-313.

²⁹¹ A.g.e, s.186.

²⁹² *Milliyet*, 18 Temmuz 1974.

²⁹³ S. İsmail, a.g.e, s.136; S. Toluner, a.g.e, s.267.

söyleyerek, “Türkler Ada’ya çıkarlarsa, biz de askeri müdahalede bulunuruz”²⁹⁴ tehdidinde bulunmuşlardır.

Bu dönemde Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler karşısındaki İngiliz tutumunu ayrı bir başlıkta ele aldığımızdan burada ayrıntıya girmediğimiz Wilson ve Ecevit’in Londra’da yaptıkları görüşmeler sonunda İngiltere ortak bir müdahaleye yanaşmadı. Londra’dan ayrılmadan önce Türk Büyükelçiliği binasında çok sayıda basın mensubunun sorularını cevaplayan Ecevit, Yunanistan ile görüşmeye razı mısınız? sorusuna : “garantör devlet olarak değil, İngiliz Hükümetine bu toplantı için çağrıda bulunurken, Yunanistan nezdinde teşebbüse geçmenin faydasız olacağını bildirdik. Zira bizim görüşümüze göre, Yunanistan garanti ettiği bir anlaşmayı ihlal eden taraftır. Bir ihlalcı ile bir garantör aynı tutulamaz. Aramızda çeşitli sorunlara gelince, kendilerine bir diyalog kurulması için çeşitli önerilerde bulunuldu, hepsini reddettiler.” açıklamasında bulunurken bunun yanında Yunanistan rıza gösterdiği takdirde ikili görüşmelere de hazır olunduğunu belirtmiştir.²⁹⁵

18 Temmuz sabahı Ankara’da, Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan ve Maliye Bakanı Deniz Baykal muhalefet partilerinin başkanlarıyla²⁹⁶ bir toplantı yaptı. Müdahalenin kaçınılmazlığının anlatıldığı bu toplantıda Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel ve Kontenjan Grubu Başkanı Nihat Erim dışında herkes müdahale de hemfikir. Nihat Erim diplomatik yollara önem verilmesini istemekte ve en önemlisi, Amerika’ya iyice danışmakta yarar görmekte idi. Ferruh Bozbeyli, Hükümet kanadının müdahalede bulunmak yolundaki görüşlerini desteklerken, Demirel ise, Kıbrıs’a yapılacak bir müdahaleye macera gözüyle bakmış, müdahalenin lüzumsuzluğuna ve sonuçta bir Türk-Yunan savaşının kaçınılmazlığına inanmıştır.²⁹⁷ Demirel’e göre askeri müdahalenin yöneldiği hedefler net bir şekilde ortaya konmalı, Makarios’un geri gelmesini sağlayacak bir çözümün,askeri müdahale yerine diplomatik yollardan da sağlanabileceğini, eğer başka hedefler varsa onların ortaya konması gerektiğini savunmuştur.²⁹⁸ Türkeş ise, Hükümeti Kıbrıs’taki gelişmelerden vakitli haberdar olup, erken müdahale kararı alamamakla suçlamış, müdahalenin darbenin yapıldığı gün baskın niteliğinde yapılarak darbecileri ve dünya kamuoyunu da baskına

²⁹⁴ Süha Bölükbaşı, *Barışçı Çözumsuzlük*, İstanbul 2001, s.240; M. Sarıca v.d, a.g. e, s.191.

²⁹⁵ A.g. e, s.189.

²⁹⁶ Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, Demokrat Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Cumhuriyetçi Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyizoğlu, Kontenjan Grubu Başkanı Nihat Erim(S. Açıkgöz, a.g. t, s.71).

²⁹⁷ M. Ali Birand, a.g. e, s.81–83.

²⁹⁸ Hüseyin Emiroğlu, *Türk Dış Politikasında Kuvvet Kullanımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s.291.

uğratmış olmanın daha doğru olacağını belirtmiştir.²⁹⁹ Muhalefet liderlerinden bazılarının tereddüt içeren görüş belirtmelerine rağmen toplantı bittiği zaman tüm muhalefet parti başkanları, Hükümetin Kıbrıs'a müdahalede kararlı olduğunu görerek buna destek vermişlerdir.

Sisco, son bir hamle yaparak müdahalenin durması için gerekli olan Türk Hükümetinin şartlarını kabul ettirmek için 19 Temmuz sabahı Yunanistan'ın Amerikan Büyükelçiliğinde Yuannides (askeri polis şefi ve Cuntanın kuvvetli adamı) ile görüştü. Yuannides, Türkiye'nin bir müdahalesine kesinlikle inanmayarak böyle bir durumda mutlaka savaş çıkacağını ve Yunanistan'ın Türkiye'ye saldıracağını söylemiştir.³⁰⁰

Londra görüşmelerinin ardından 19 Temmuz saat 02.00'de Ankara'ya dönen Başbakan Ecevit, Genelkurmay Başkanlığına giderek hazırlıklar hakkında bilgi aldı. Komutanlarla yaptığı bu toplantıda tek taraflı müdahalenin kaçınılmaz olduğunu belirterek Kıbrıs Türk Toplumunu korumak amacıyla yapılacak harekâtın adının "Barış Harekâtı" olduğunu açıklamıştır.³⁰¹

19 Temmuz'da Bakanlar Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisinden, savaş iznini almak için müdahalenin yapılacağı 20 Temmuz 1974'te gizli toplanma kararı alarak "baskın" niteliğindeki harekâtın dünya kamuoyunda deşifre olmasını engellemek istedi.³⁰² Bakanlar Kurulu'nun toplandığı aynı gün oy birliği ile alınan Kıbrıs'a müdahale kararı Genelkurmay Başkanlığına ulaştırılmıştır.³⁰³ Ayrıca Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, Ecevit'in isteği ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün çağrısı üzerine 20.7.1974 tarihinde toplandı.³⁰⁴ Meclislerin ilk iki oturumu gizli yapılmasından sonra üçüncü oturum açık yapılarak TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine dair tezkere kabul edilmiş, Hükümete yetki verilmesi oybirliği ile sağlanmıştır.³⁰⁵

Amerika ve İngiltere'nin karşı çıkmaları bir yana, bir Türk-Yunan savaşına da neden olabilecek o dönemin şartları için oldukça riskli olan müdahale kararının alınmasındaki siyasi sorumluluğu üstlenen Ecevit, kararın verilmesindeki zorluğu şöyle dile getirir: "Vicdan muhasebesini başında yaptım. Kararı alırken, ben barışçı bir insanım ama gerçekçi olmalıyım dedim kendi kendime. Bundan yumuşak davranmak,

²⁹⁹ Alparslan Türkeş, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, İstanbul 1974, s.259.

³⁰⁰ M. Ali Birand, a.g. e, s.108-109.

³⁰¹ P. Oberling, a.g. m, s.132.

³⁰² *Günaydın*, 20 Temmuz 1974; M. Ali Birand, a.g. e, s.84.

³⁰³ "Türk Silahlı Kuvvetleri, Kıbrıs'a denize çıkışı olan bir bölgeyi elde etmek ve Ada'daki Türk toplumunun güvenliğini sağlamak üzere yarın sabah (20 Temmuz 1974) Kıbrıs'a çıkacaktır." (S. Açıkgöz, a.g. t, s.71).

³⁰⁴ *Akşam*, 21 Temmuz 1974.

³⁰⁵ **EK-3:** *T.C Resmi Gazete*, Sayı:14952, 21 Temmuz 1974.

mütereddit davranmak, çok daha kanlı olaylara ve çok daha kötü durumlara yol açabilirdi. Yunanistan bir çılgınlık yapabilir, Türkiye'ye taarruza geçebilir. Tabii o taarruzu defedebilirdik ama harp harptir. Onun heyecanını çektim. Yani nihai sonuçlarından korkmuyordum. Korkmak için hiçbir gerek yoktu. Aradaki kuvvet farkın bir kenara bırakın, bizimki derinliği olan bir memleket. Ama ne de olsa tehlike vardı...»³⁰⁶

2.Kıbrıs Barış Harekâtı

20 Temmuz 1974 Cumartesi sabahı Türk Ordusu Garanti Antlaşması'nın kendisine yüklediği görevi yerine getirmek üzere Kıbrıs'a asker çıkarmıştır.³⁰⁷ Hükümetin 20 Temmuz 1974 tarihli bildirisi, Kıbrıs'a yapılan haklı müdahalenin nedenlerini ortaya koymaktadır. Bu bildirinin dikkat çeken önemli noktaları şunlardır:

1- Kıbrıs'ta bulunan Yunan alayı ile anayasa dışı bir kuruluş olan Rum Milli Muhafız kuvvetlerini kontrol altında bulunduran Yunanlı subayların idaresinde Kıbrıs'ta bir hükümet darbesi yapılmıştır. Hükümet darbesini yapan kuvvetler doğrudan doğruya dış devlete (Yunanistan'a) bağlı askeri güçlerdir.

2- Yapılan askeri darbe ile Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü tehlikeye düşmüştür.

3- Ada'da vukuu bulan olaylardan sonra 1960 tarihli Garanti Antlaşması'nın öngördüğü şekilde garantör devletlerden biri olarak Türkiye yaptığı istişarelerden ve giriştiği gayretlerden bir sonuç alamadığından, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak yaşamasını sağlamak ve ülkenin bütünlüğü ile Türk cemaatinin can ve mal güvenliği korumak için Garanti Antlaşması'nın 4.maddesinin 2.fırcasından doğan vecibelerini yerine getirmeye karar vermiştir.

4- Bu Barış Harekâtı'nın amacı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığına ve tüm Kıbrıs halkının haklarına yönelik tehlikeyi bertaraf etmek ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve Anayasa'nın temel maddeleriyle ihdas edilen düzeni yeniden kurmaktadır.³⁰⁸

³⁰⁶ M. Ali Birand, a.g. e, s.94.

³⁰⁷ *Günaydın*, 20 Temmuz 1974; *Hürriyet*, 20 Temmuz 1974.

³⁰⁸ H. Eroğlu, a.g.e, s.52-53.

Başbakan Bülent Ecevit saat 06.10'da TRT'den Harekât ile ilgili yayınlanan demecinde; "Türk Silahlı Kuvvetlerimiz Kıbrıs'ta indirme ve çıkartma hareketine başlamış bulunuyor. Bu şekilde insanlığa ve barışa büyük bir hizmette bulunmuş olacağımıza inanıyoruz. Öyle umarım ki, kuvvetlerimize ateş açılmazsa kanlı çatışmaya yol açılmaz. Biz aslında savaş için değil, barış için, yalnız Türklere değil, Rumlara da barışı getirmek için Ada'ya gidiyoruz. Bu karara ancak bütün politik, diplomatik yolları denedikten sonra mecbur kalarak vardık." diyerek çıkartmayı haber veren Başbakan, Harekât'ın Türk milletine, bütün Kıbrıslılara ve insanlığa hayırlı olmasını dilemiştir.³⁰⁹ Aynı gün saat 9.15'te yaptığı ikinci açıklamasında Başbakan Ecevit, bu Harekât'ın amacını şöyle ifade etmiştir. "Türkiye bu harekâta geçmeden önce, başka her çareyi denemiştir, fakat sonuç alamamıştır. Kıbrıs'ta zorbalıkla ve meşruluk dışı yollardan yatılan kuvvet dengesizliği bu harekâtle giderilmiş olacaktır. O zaman, ancak o zaman, Türkiye, hakkın değil kuvvetin dilinden anlayanlarla, Kıbrıs sorunu için de müzakereyi kabul edecektir."³¹⁰

Harekâtın başlaması Yunanistan'da 20 Temmuz sabahı Hükümetin istifa etmesine neden oldu. Radyo ve televizyon yayınları durmuş Yunanistan'ın kuzey bölgelerinde sıkı güvenlik önlemleri alınmaya başlanmıştır. Bazı tank birlikleri sınır bölgesinde mevzilenmeye başlamıştır.³¹¹ Yunan Dışişleri Bakanı Kiprios, 10.30'da görüştüğü Türk Büyükelçisi Kamuran Gürün'e şu sözlerle savaşı tehdidinde bulunmuştur: "Derhal çıkarmayı durdurun ve askerlerinizi geri çekin. Size saat 16.00'a kadar süre tanıyoruz. Gerçekleşmediği takdirde vereceği sonuçlardan Yunanistan sorumlu olmayacaktır." Gürün, net bir tavır alarak şu cevabı vermiştir: "Artık çok geç,bunu daha önce düşünmeniz gerekirdi. İstekleriniz ne iki saat ne de iki günde gerçekleştirilebilir."³¹²

Büyükelçilik düzeyinde Türkiye'ye gözdağı işe yaramayan Yunanistan'ın bu defa Yüksek Askeri Kumanda Heyeti 11.45'te olağanüstü toplantıya başlamış ve Cumhurbaşkanı Gizikis tarafından şu sözlerle radyodan halka, genel seferberlik ilan edildiği duyurulmuştur: "Yunanistan gerekli gördüğü anda menfaatlerini, kanunsuz bir

³⁰⁹ *Hürriyet*, 20 Temmuz 1974; M. Şahinler, a.g.e, s.52; S. Açıkgöz, a.g. t, s.77.

³¹⁰ S. Toluner, a.g.e, s.269.

³¹¹ *Akşam*, 21 Temmuz 1974.

³¹² Turgut Tülümen, *Hayat Boyu Kıbrıs*, İstanbul 1998, s.144; M. Ali Birand, a.g. e, s.142.

genişleme politikası güden Türkiye'ye karşı koruyacaktır. Hepinizi soğukkanlılığa davet ediyorum”³¹³

Dünya kamuoyu başlangıçta müdahaleye olumlu bakmıştır. Yunan Cuntasının Makarios'un devrilmesine yol açtığı düşünüldüğünden, Türkiye'nin çıkarmasının Ada'nın Yunanistan tarafından ilhakını engellemeye yönelik meşru bir çaba olduğuna inanılmıştır. Kanada'da yayınlanan Toronto Sun gazetesi, Kıbrıs Harekâtı'nın sorumluluğunu Yunanistan'a yükleyerek Türk askerinin müdahalesinin haklılığını şu şekilde belirtmektedir: “Enosis inancının bir türlü bırakılmaması, darbenin Yunan tutumuna sempati duymamızı, tümüyle engellemektedir. Yıllar boyu, Kıbrıs'ta korku içinde yaşayan Türkleri korumak için, Kıbrıs'a cesurca müdahale eden Ecevit'i kimse suçlayamaz. Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün, Kıbrıslı Türklere sağlayamadığı emniyeti, Türk ordusu, kesinlikle sağlama durumundadır ve sonuçtaki tüm hatalar tümüyle Yunanlıların omzuna yüklenmelidir.”³¹⁴ Alman, Köllner Anzeiger, NATO'nun kurmay heyeti ve politikacılarını Türkiye'yi tanımamakla suçlamış ve yorumuna şu sözleri eklemiştir: “Bundan böyle Türkiye Brüksel'de başka yorumlanacak ve masada gereken değeri görecektir.”³¹⁵ Fransız Le Monde, “Türkiye'nin gayesi Yunanistan'la savaşmak değil Ada'ya hak ve adaletin gelmesidir.” değerlendirmesinde bulunmuştur.³¹⁶

Dış basında bu görüşler hâkimken içerde muhalefet liderleri daha çok orduyu yücelterek, kararın politik etkisine değinmedikleri görülür. Demirel: “Türk Silahlı Kuvvetlerimizin bütün mensuplarına Cenabı Allah'tan başarı temenni ediyorum. Silahlı Kuvvetler üzerine aldığı her başarıyı bir kahramanlık destanı yazarak ifa etmişlerdir. Tarihimize şimdi de yeni şanlı bir sayfa ekleyeceklerinden eminim.” Bozbeyli: “İnanıyoruz ki, Türk milleti 50 yıldan beri kendi ordusuna yedirdiği ekmeği bir kere daha helal etmenini bahtıyarlığını duyacaktır. ...Demokratik Parti bütün teşkilatıyla Millet yolunda yapacağı hayırlı hizmetlerde Cumhuriyet Hükümetinin yanında olacaktır.”³¹⁷ Feyizoğlu: “Türklerin ve Türk Cumhuriyetinin haklarını tam teminat altına alana kadar milletçe tek bir vücut halinde el ele mücadeleye azimle devam edilmelidir.” Türkeş: “Ordu hukukun üstünlüğünü sağlayacaktır. Bu kararı vermiş olan başta Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Hükümeti olmak üzere, Sayın Genelkurmay

³¹³ M. Ali Birand a.g. e, s.143.

³¹⁴ *Milliyet*, 22 Ağustos, 1974.

³¹⁵ *Vatan*, 24 Temmuz 1974.

³¹⁶ *Milliyet*, 21 Temmuz 1974.

³¹⁷ Demokratik Parti, a.g.e, s.42.

Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlarımızı kutlarız.” Arıburun: “senato olarak, düşmanca saldırılara son veren orduyu kutlarız.”³¹⁸

İçeride muhalefet gelişmeleri bu şekilde değerlendirirken iç basının genel görüşünü gösterecek olan *Günaydın* gazetesi Başyazarı Necati Zincirkıran 21 Temmuzlu köşe yazısında olayları şu şekilde değerlendirmiştir: “Ecevit Hükümeti bu güne dek 11 yıldan beri hiçbir Türk hükümetinin gösteremediği bir cesaret ve ciddiyet içinde önemli bir iş başardı. Türk milletinin, Türk devletinin ve de hepsinden daha öte de şanlı Türk ordusunun onuru ile iki paralık sergüzeşt palikaryaların* oynamasına son verdi! Hem de kafalarına balyoz gibi inerek.”³¹⁹

Birinci Harekât, 20 Temmuz 1974 sabahı erken saatte başlamış, 22 Temmuz 1974 saat 17’ye kadar devam etmiştir. 20 Temmuz sabah saatinde Girne’nin batısında denizden yapılan harekâtla karaya çıkarma sağlanmış, 21 Temmuz 1974 öğle üzeri Beşparmak Dağları aşılarak, boğaz temizlenmiş ve hâkim tepeler ele geçirilerek kuzeydeki ve güneydeki birlikler daha önce hazırlanan plana uygun olarak harekâtı gerçekleştirmiştir. Birinci Barış Harekâtı’nın özelliği tipik bir amfibi harekât olması, iyi planlanmış olması ve ani baskınla tam başarıya ulaşmış olmasıdır.³²⁰ Türk çıkartma birlikleri, Kıbrıs’ın kuzeyinde bulunan Girne’nin 10 km kadar batısındaki bir plajdan, çıkartma harekâtı başlamıştır. Ateşkesin yürürlüğe girdiği 22 Temmuzda Türk kuvvetleri, Girne’yi Lefkoşe’ye bağlayan 16 mil uzunluğundaki yolun her iki yanında 20 mil genişlikte bir alanı kontrol altına almışlar ve Girne ile Lefkoşa’nın Türk kesimini ele geçirmişlerdir. Böylece, Ada’daki Türk toplumuna denize çıkış verecek ve kuvvet dengesini sağlayacak bir köprübaşının tutulmasını amaçlayan Barış Harekâtı planının ilk aşaması, başarıyla gerçekleştirilmiştir.³²¹

Başbakan Ecevit, Türk ordusunun başarıyla hedefe ulaştığını şu sözleri ile açıklamıştır: “...En önemli sonuç: üçgen denilen bölgede yoğunlaşmış Kıbrıs Türk toplumunun Girne’de denize ulaşmış ve o bölgedeki kıyı kesimini elde etmiş olmasıdır. O üçgen denilen kesim denizle birleşmek suretiyle geniş bir dörtgen haline, eskisine nazaran bir hayli geniş bir dörtgen haline gelmiştir. Kıbrıs Türklerinin denizi emin bir kapı, bir liman elde etmiş olmalarının büyük anlamı vardır. Bu çok daha fazla güvenlik

³¹⁸ M. Ali Birand, a.g. e, s.152-153.

* **Palikarya**; Rum: 1. Rum kabadayısı. 2. Yunan, (Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük,(y.y), 1996, s.886.

³¹⁹ *Günaydın*, 21 Temmuz 1974.

³²⁰ H. Eroğlu, a.g.e, s.57.

³²¹ *Akşam*, 23 Temmuz 1974.

demektir...³²² Başbakan, ayrıca bu başarının kazanılmasında en önemli rolü bulunan, Türk Silahlı Kuvvetlerini şu sözleriyle takdir etmiştir. :

“Kıbrıs Barış Harekâtı’ndaki başarısıyla Ordumuz, yalnız Türk tarihine değil, insanlık tarihine de şerefli bir sayfa eklemiştir. Yalnız Türk toplumuna değil, karşısına çıkanlara da özgürlük ve mutluluk yolunu açmıştır. Savaşırken bile barışın temellerini açmıştır. Yalnız üstün savaş gücüyle değil, yendiklerine karşı insanca ve şefkatli davranışlarıyla da bütün dünyanın sevgisini ve saygısını kazanmıştır.”³²³

Kıbrıs’ta harekât devam ederken Yunanistan’da durum karışık, askeri hükümet ve Genelkurmay toplantı üstüne toplantı yapmıştır. Amerikan Temsilcisi Joseph Sisco, olası bir Türk-Yunan savaşına engel olmak için 20 Temmuz sabahı 7.30 civarında Yunan Silahlı Kuvvetler Komutanın bürosuna giderek, “savaşın her kez için bir facia” olacağını belirtmiştir.³²⁴ General İonides ise, Sisco’ya aldatılmış olduklarını düşündüklerini ve savaş ilan edeceklerini söylemiştir. Sisco, daha sonra Yunan askeri hükümetinin Başbakanı Androçopulos tarafından kabul edilmiştir. Toplantıda Dışişleri Bakanı Kiprios ve Yunan askeri hükümetinin kuvvetli adamlarından General Yuannides de bulunmuştur. Toplantı sonunda Amerikan Temsilcisi Joseph Sisco’ya, Türk hükümetine ileilmek üzere bir ateşkes teklifi verilmiştir. Ateşkes teklifinde:

- 1-Kıbrıs’a çıkmış Türk askerlerinin, Türklerin yaşadığı bölgelere onların korunması için dağıtılmasına Yunanistan’ın izin vereceği,
- 2-Nikos Sampson’un yerine daha uygun bir cumhurbaşkanının getirileceği,
- 3-Darbeyi gerçekleştiren Yunan subayların geri çekileceği,
- 4-Yunanistan’ın Türkiye ile Londra’da yapılacak bir konferansa katılacağı belirtilmişti.³²⁵

Özel Temsilci Sisco’nun Ankara’ya hareketinden sonra Yunanistan Cumhurbaşkanı General Gizikis, Genelkurmay Başkanı General Bonanos ve General Yuannides bir toplantı yaparak Yuannides’in tavsiyesi üzerine Türkiye’ye savaş açılması kararlaştırılmıştır.³²⁶ Ancak, Harekât’ın ikinci günü sona ererken, Yunanistan’da komutanlar arasında Türkiye’ye savaş açma kararıyla ilgili fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bir tarafta Türkiye’ye savaş açma kararını savunan General Yuannides, diğer tarafta Türkiye’ye savaş açma kararının bir macera olduğu konusunda

³²² H. Emiroğlu, a.g. t, s.323.

³²³ H. Eroğlu, a.g.e, s.52-53.

³²⁴ K. Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.325.

³²⁵ S. Açıkgöz, a.g. t, s.82.

³²⁶ Erol Mütercimler, *Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri*, İstanbul 1990, s.279; M. Ali Birand, a.g. e, s.181.

fikir birliğine varmış bulunan Genelkurmay Başkanı General Bonanos ile kuvvet komutanları vardır. Cumhurbaşkanı General Gizikis ile Trakya'daki 3.Ordu komutanı General Davos'un Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının tarafını tutmaları, kilit mevkieledeki birliklere komuta eden subayların desteklediği General Yuannides'in amacına ulaşmasını engellemiştir.³²⁷ Bununla beraber gerek ABD'nin baskısı, gerek dünya kamuoyunun Cunta karşısındaki düşünceleri, gerekse bir Türk Yunan savaşı için Yunanistan'ın yeterli bir güç oluşturamamış olması gibi nedenlerle böyle bir kararın arkasında duramamış ve yönetimi sivillere devredeceğini daha sonraki günlerde bildirmiştir.³²⁸

Harekât'ın ilerleyen günlerinde ateşkes için dış baskılar Türk Hükümeti üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler, NATO, Amerika ve Sovyetler Birliği bu yöndeki baskılarını arttırır. Dış baskıların artması neticesinde, 21 Temmuz gecesi, Türk Hükümeti ve Yunanistan tarafından, BM Güvenlik Konseyinin 353 sayılı kararını kabul ederek 22 Temmuz 1974 saat 17.00'den itibaren ateş kesmeye karar verdiler. Yunan askeri hükümeti de Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Arapakis aracılığıyla, Atina'da bulunan Amerikan temsilcisi Joseph Sisco'ya ateş kesmeye razı olduklarını bildirmiştir.³²⁹

Türk Hükümetinin ateşkes kararı Başbakan Bülent Ecevit tarafından saat 10.00'da düzenlenen basın toplantısında açıklanmıştır: "Bugün yeni bir Kıbrıs vardır ve Türkiye'nin dünyada iki gün öncesine oranla başka bir yeri bulunmaktadır. Ateşkes bugün 17'de başlayacaktır. Artık Kıbrıs'ta kimse Türk'ün hakkına dokunamaz. Kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri ile Kıbrıs Türk Mücahitleri el ele iki günde büyük zaferler kazanmışlardır. Barış yapmak, savaş yapmak kadar zordur."³³⁰

Hükümetin 22 Temmuzda verdiği ateşkes kararının zamanlaması ve askeri hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı ile ilgili birçok kesimden sorular yöneltilmiştir. Askeri ve hükümet yetkililerinin daha sonra yaptıkları açıklamalardan anlaşıldığı üzere tüm planlar en baştan iki safhalı olarak hazırlanmıştır. İki harekât arasında bir boşluğun bulunması hem teknik bir zorunluluk hem de BM'nin ateşkes çağrısına uyarak, Türkiye'yi işgalci bir ülke gibi göstermemek için olmuştur.³³¹

³²⁷ İbrahim Artuç, *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*, İstanbul 1989, s.230-233.

³²⁸ *Akşam*, 26 Ağustos 1974.

³²⁹ *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1974; *Vatan*, 23 Temmuz 1974.

³³⁰ *Günaydın*, 23 Temmuz 1974.

³³¹ A.g.e, s.240-241.

Harekât'ın tamamlanmasıyla TBMM 23 Temmuzda toplanmış ve iç politika etkisini göstermeye başlamıştır. Demirel, Hükümeti can kayıplarıyla ilgili daha fazla detay vermeye zorlamıştır. Nihat Erim, hala Rum istilası altında bulunan Türk köylerindeki duruma dikkat çekmiştir. Feyizoğlu, Kıbrıs davasının artık kökünden halledilmesini isteyip, Hükümet'i milli menfaatlere aykırı hareket etmedikçe destekleyeceklerini belirtmiştir. Bozbeyli, ateşkes kararına erken uyulduğu, basının çıkartmadan sonraki gelişmeleri çok abartmış olduğunu ve de BM'nin kararındaki "askerlerin çekilmesinin" kabul edilip edilmediğin sormuştur. Türkeş: "...ateşkesi çok erken kabul etmiştir. Ayrıca çok dar, sıkışık, küçük bir bölgeyi işgal etmekle yetinilmiştir." diyerek bu kadar küçük bir alanla siyasi hedefleri sağlamanın mümkün olamayacağını belirtmiştir.³³² MSP adına Hasan Aksay ise: "Tek devamlı çözüm taksim'dir. Mevhum faydalar umarak her tarafa çekilecek çözüm yollarından uzak durulmalıdır." yorumuyla tüm harekât boyunca gizli çekişmelere yol açan MSP-CHP anlaşmazlığını adeta gün ışığına çıkarmıştır.

Aynı toplantıda Ecevit, dış politikadaki hızlı gelişmeleri değerlendirerek, muhalefet liderlerine cevap vermiştir. Konuşmasının en önemli yönü, Türkiye açısından yaptığı değerlendirmedir: "...Türkiye'nin belli rizikoları bile göze almak suretiyle meşru haklarını korumadaki kararlılığı artık ortaya çıkmıştır... Uluslar artık Türkiye'nin meşruluk düzeni içinde mutlaka menfaatlerini korumaya kararlı bir devlet olduğunu görmüştür. Bu Türkiye'nin dünyadaki gücünü ve itibarını artırmıştır. Bu gün dünyada, Türkiye'yi kınayan Yunanistan'dan başka bir tek devlet yoktur. Kıbrıs olayları ile ilgili olarak da Yunanistan'ı kınamayan bir tek devlet bulunmamaktadır."³³³ Ayrıca Ecevit, 23 Temmuzdaki Meclis konuşmasında Kıbrıs'taki üç günlük harekât hakkında bilgi verirken ilk kez Türkiye'nin kayıpları hakkında açıklamada bulunmuş, üç günlük harekât sırasında 57 şehit 184 yaralı ve 242 de kayıp olduğunu bildirmiştir.³³⁴

Kıbrıs'ta ateşkes sağlandığında Türk birliklerinin eline geçen Girne ile Lefkoşa arasında dar bir bölgeydi. Bu dar bölgenin dışında kalan Türk yerleşim bölgeleri Rum Milli Muhafız kuvvetlerinin saldırısına uğramış bulunmaktaydı. Limasol'da Türk köylerine yaptıkları baskınlar sırasında silah zoru ile topladıkları masum Türkleri şehir stadına dolduran Rumlar, onları gündüz yakıcı güneş, gece soğuk altında aç bırakarak

³³² A. Türkeş, a.g.e, s.259.

³³³ A.g.e, s.243-246.

³³⁴ *Vatan*, 24 Temmuz 1974; *Türkiye*, 24 Temmuz 1974.

insanlık dışı hareketlerde bulunmuşlardır.³³⁵ Rumların verdiği dehşeti sadece Türklerin anlattıkları değil yabancıların anlattıkları da ortaya çıkarmıştır. Fransız Muhabir Jean Meuve celle tanıklık ettiği Rum saldırılarını 24 Temmuz 1974 tarihli Frence Sair gazetesinde şu şekilde aktarmıştır: “Son derece utandırıcı olaylar kendi gözlerimle gördüm. Rumlar Türk camilerini yaktılar ve Magosa civarındaki köylerde bulunan Türk evlerini ateşe verdiler. Silahı ve savunması olmayan Türk köylüleri Rum çapulcuları tarafından yaratılmış vahşet içinde yaşamaktadırlar... Ellerinde bazukaları olan Rumlar, Türk köylerinde büyük kargaşalıklara sebep olmaktadır. Rumların bu hareketleri insanlık namına utanç vericidir.”³³⁶

Birinci Barış Harekâtı’ndan sonra, Kıbrıs’ta Nikos Sampson 23 Temmuz 1974’te Cumhurbaşkanlığından çekildi ve onun yerine Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides geçti.³³⁷ Yunanistan’da da askeri hükümet iradeyi sivillere devretme kararı aldı. Ve yedi yıl Fransa’da sürgünde bulunan Konstantin Karamalis’i hükümeti kurması için Yunanistan’a çağırdı.³³⁸ Konsantin Karamanlis, 24 Temmuz 1974’te hükümeti kurdu ve Dışişleri Bakanlığına Yorgo Mavros’u getirdi. Böylece Yunanistan’da 1967’den beri devam eden askeri rejim son bulmuş oldu.³³⁹ Başbakan Bülent Ecevit Yunanistan’da yaşanan bu gelişmeleri, “Birinci Barış Harekâtı’nın Yunanistan da ve Kıbrıslı Rumlar arasında demokrasiye dönüş yolunu açtığı” biçiminde değerlendirdi.³⁴⁰ Bu arada Ecevit, Yunan demokrasisinin Karamanlis’in şahsında ilk kez kutlayanlardan biri olmuştur.³⁴¹

³³⁵ *Günaydın*, 28 Temmuz 1974.

³³⁶ S. Açıkgöz, a.g. t, s.92.

³³⁷ *Vatan*, 24 Temmuz 1974.

³³⁸ *Günaydın*, 25 Temmuz 1974.

³³⁹ *Hürriyet*, 25 Temmuz 1974; *Milli Gazete*, 25 Temmuz 1974.

³⁴⁰ *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1974; E. Barutçu, a.g. e, s.84.

³⁴¹ 24 Temmuz’da Başbakan olan Karamanlis’e Ecevit’ten şu mektup ulaştırılmıştır:

“Sayın Başbakan,

Yunanistan’ın Başbakanlığını deruhte edişiniz vesilesiyle en hararetli hislerle siz kutlarım.

Bu tayinin, bölgemizde hürriyet ve demokrasi için yeni bir dönemin başlangıcını tebşir ettiğine inanıyorum.

Göreve başladığınız günden beri komşumuz ve müttefikimiz Yunanistan ile dostane bir diyalogu ve her sahada işbirliğini başlatacak hükümetimin samimi arzusu olmuştur.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki sıkı ve sıhhatli ilişkilerin iki ülke ve dünya barışı için ifade ettiği ehemmiyeti takdir edecek tecrübeli bir devlet adamı olarak bu arzuya müspet karşılık vereceğinize kuvvetle ümit etmekteyim. Bundan evvelki görev devreniz sırasında iki ülke arasında iyi münasebetlerin yerleşmesi için sarf etmiş olduğunuz unutulmaz gayretler ümitlerimi teyit etmektedir.

İki millet için parlak bir istikbalin yolunu açarak, mazinin acı hatıralarını gömebileceğimize eminim.

Ülkenizin refahı için gayretlerinizde size devamlı başarılar dilerim.

Derin saygılarımla”

Çok memnun olan Karamanlis cevaben: “Teşekkür ederim. Benim hayalimde canlandırıdığım bir Türk-Yunan dostluğu vardı. Bunu iktidarda bulunduğum süre içinde gerçekleştirmeye çalıştım... Son olaylara çok üzüldüm. Ancak görüşlerim değişmiş değildir. Bülent Ecevit’in bana yardımcı olması gerekir.” (K. Gürün, *Bükreş-Paris-Atina...*, s.330-331).

Birinci Harekât'ın sona ermesinin ardından, Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden kurulması amacıyla, Türkiye Dışışleri Bakanı Turan Güneş, Yunanistan Dışışleri Bakanı Yorgo Mavros ve İngiltere Dışışleri Bakanı James Callaghan, İsviçre'nin Cenevre kentinde toplanarak Birinci Cenevre Konferansı'nı düzenlediler. 25 Temmuz 1974'te toplanan konferansa Birleşmiş Milletler, Sovyetler Birliği ve Amerika birer gözlemci bulundurdular.³⁴²

Görüşmelerde Türkiye'yi temsil eden Dışışleri Bakanı Turan Güneş, Birinci Cenevre Konferansı'ndaki Yunan tavrını şu şekilde aktarır: “Rumlar ve Yunanlılar işin başından beri avantajlı durumda bulundukları için uzun boylu müzakere numarası altında Ada'daki Türkleri tüketmek istiyorlardı. Birinci Harekât'tan sonra bulunduğumuz yerde bizi mıhlayıp, gene görüşmeleri uzatma yoluyla, kontrol bölgemiz dışındaki yerlerde bulunan Türkleri tüketme yoluna gideceklerdi.”³⁴³

6 gün süren, Konferans, özellikle Türk askerinin çekilmesi konusunda yaşanan uyuşmazlık nedeniyle 3 defa kesilme tehlikesi geçirdi. ABD Dışışleri Bakanı Kissinger'in telefonda arabuluculuk yapmasıyla, uyuşulmayan 4.madde konusunda Başbakan Bülent Ecevit ikna edilmiştir.³⁴⁴ Başbakan Ecevit, görüşmeler sırasında 4.madde'nin: “siyasi çözüm üzerine Türk askerlerinin geri çekileceği”ni söyleyen taslağına itiraz etmiştir. O şartlarda herhangi bir şekilde “çekilmeden” bahsetmek, Ankara'da rahatsızlık uyandırmıştı, bu yüzden Ecevit'in doğrudan doğruya müdahalesiyle 4.madde yeniden düzenlendi.³⁴⁵

Kıbrıs'taki darbeyi Kıbrıs'ın iç işi olarak değerlendiren yeni Yunan Hükümetine göre, Birinci Cenevre Konferansı'nın amacı BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararının, ateşin kesilmesi, yabancı askeri kuvvetlerin çekilmesi ve anayasal hükümetin yeniden iadesini öngören hükümlerinin uygulanma biçimini saptamaktan ibaretti. Türkiye'ye göreyse; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararının yalnız ateşkes hükmü kabul edilmiş bulunmaktaydı. Bu nedenle, konferansın amacına ilişkin olarak 5.paragrafta öngörülen sınırlamalara bağlı değildi. Amaç, 15 Temmuz darbesi öncesindeki fiili duruma dönüş şartlarının saptanması değil, Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini garanti altına alacak ve Kıbrıs Türk toplumuna denize çıkışı

³⁴² F. Armaoğlu, 20.Yüzyıl... , s.804; S. Toluner, a.g.e, s.286.

³⁴³ Akın Simav, *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları*, İzmir 1975, s.330.

³⁴⁴ H. Eroğlu, a.g.e, s.69.

³⁴⁵ E. Barutçu, a.g.e, s.90-92;Bu arada, Cenevre görüşmeleri sırasında gündeme gelen, “Uygun görülecek bir anda, Türk birliklerinin kademeli olarak Kıbrıs'tan boşaltılması” hükmünü, Erbakan kesin bir tutumla onaylamadığını belirtmiştir.(M. Şahinler, a.g.e, s.61).

olan bir bölgenin verilmesini sağlayacak, coğrafi ayrılık esasına dayalı federatif bir Kıbrıs devletinin kurulması prensibinde anlaşmaya varılmasıydı.³⁴⁶ Türk görüşüne göre, iki ayrı bölge iki otonom idareden meydana gelecek olan federal yapıdaki devletin statüsü saptanana kadar, Kıbrıs Türk toplumunun ve Kıbrıs'taki Türk birliklerinin güvenliğini sağlamak için bazı tedbirlerin alınması gerekliydi. Kıbrıs'ta devlet otoritesi boşluğunu karşılamak için önce, idare, Türk bölgelerinde Türklere, Rum bölgelerinde Rumlara bırakılmalı; karma köylerde düzen, Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından gerçekleştirilmeliydi. Ayrıca, devlet başkanlığının meşruiyet kazanabilmesi için Cumhurbaşkanı Yardımcısı sıfatıyla Rauf Denktaş'ın temsil yetkisi kabul edilmeliydi. Kıbrıs'ta bulunan Türk birliklerinin etrafında bunları top menzili dışında bırakacak genişlikte bir güvenlik kuşağı oluşturulmalıydı. Bu birliklerin ikmali ve takviyesi konusunda Türkiye'nin yetkilerinin sınırlandırılması kabul edilemezdi. Kıbrıs devletinin yeni statüsünü saptayacak olan antlaşmada, garanti eden devlet sıfatıyla Türkiye'nin haiz olduğu haklar saklı tutulmalıydı.³⁴⁷

Birinci Cenevre Konferansı çetin geçen tartışmalardan sonra 30 Temmuz 1974 akşamı Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Mavros ve İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan tarafından, Türkiye'nin isteklerinin büyük bir kısmının kabul edildiği Cenevre Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi.³⁴⁸ Türkiye, Birinci Barış Harekâtı'nın hukuki temellerini bu antlaşmayla daha da pekiştirdi ve Kıbrıs'ın yeni statüsünün kurulmasına doğru bir adım daha atıldı.³⁴⁹

Cenevre Antlaşması'na göre;

1-Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki durumu, makul bir süre içinde ve kalıcı bir esas uyarınca ayarlayacak ve normalleştirecek tedbirlerin alınması için harekete geçmenin önemini kabul etmişlerdir.

2-Kıbrıs'taki karşıt kuvvetler 30 Temmuz 1974'te Cenevre saati ile 22.00'da kontrollerinde bulundurdıkları yerlerde kalacaklar ve genişlemeyecekler.

3-Üç dışişleri bakanı, aşağıdaki tedbirlerin derhal yürürlüğe konması sonucuna varmışlardır:

³⁴⁶ *Milliyet*, 29 Temmuz 1974.

³⁴⁷ S. Toluner, a.g. e, s.286-288.

³⁴⁸ Bkz: 30 Temmuz 1974 Tarihli Cenevre Anlaşmasının Resmi Fransızca Metni,(S. Toluner, a.g.e, s.533-534).

³⁴⁹ *Tercüman*, 31 Temmuz 1974; *Günaydın*, 31 Temmuz 1974; *Vatan*, 31 Temmuz 1974.

a)-Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta sahip olduğu bölgenin etrafında oluşturulacak güvenlik bölgelerine Birleşmiş Milletler Barış Gücü hariç hiçbir kuvvet girmeyecek,

b)-Yunan ve Rum kuvvetlerince işgal edilen Türk yerleşim bölgeleri derhal tahliye edilecek, bu bölgeler Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından korunmaya devam edilecek,

c)-Kıbrıs'ın karma köylerinde güvenlik ve polis görevleri Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından yürütülecek.

d)-Bütün esirler değiştirilecek veya serbest bırakılacak.

4- Üç dışişleri bakanı, Güvenlik Konseyinin 353 sayılı kararının mümkün olan en kısa sürede uygulanması hususunu yeniden teyid ederek, ilgili bütün tarafların kabul edebileceği adil ve sürekli bir çözüm çerçevesinde ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nde barış, güvenlik ve karşılıklı itimat tesis edildiği ölçüde Kıbrıs Cumhuriyetindeki silahlı kuvvetler sayısı ile silah, mühimmat ve diğer harp malzemesini uygun zamanlarda ve kademeli şekilde azaltılmasına müncer olacak tedbirlerin geliştirilmesinde mutabık kalmışlardır (Ecevit tarafından düzenlenen metin).³⁵⁰

5-Bölgede barışın sağlanması ve Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden tesisi için görüşmelere 8 Ağustos 1974'te başlanacak ve bu görüşmelere Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri de katılacaklardı. Kıbrıs'ta anayasal düzen yeniden tesis edilinceye kadar Rauf Denктаş, Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevlerini yürütecekti.³⁵¹

Böylece, Cenevre Konferansı sonunda akdedilen sözleşme Türk tarafının isteklerini Yunanlılara kabul ve tasdik ettiren kıymetli bir belge olmuştur. En önemlisi, Yunanistan, Ada'daki Türk askeri varlığının, Kıbrıs meselesine çözüm şekli bulunduktan sonra dahi belli olmayan bir zaman için devam etmesine razı olmuştu.³⁵² Sonuç olarak, Ada'da iki otonom yönetimin varlığı kabul edilmiş, Türkiye Kıbrıs'ın federal bir çözüm biçimine doğru yönelmiş ve yapılan müdahalenin yasal niteliğini de kabul ettirmiştir.³⁵³

Anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Dışişleri Bakanı Turan Güneş, basına açıklama yaparak, Cenevre Anlaşması'nın Türkiye açısından değerlendirmesini

³⁵⁰ H. Eroğlu, a.g.e, s.72.

³⁵¹ Cumhuriyet, 31 Temmuz 1974; Vatan, 2 Ağustos 1974; Akşam, 1 Ağustos 1974; M. Sarıca v.d, a.g. e, s.202-203; S. Toluner, a.g.e, s.288-291;Bkz: 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Antlaşmasının İngilizce metni için(Dış Politika, Foreign Policy Cyprus 1974, IV/2-3, s.230-232).

³⁵² E. Barutçu, a.g.e, s.93.

³⁵³ M. Şahinler, a.g.e, s.61.

yapmıştır: “Bugün söyleyeceğim şudur: Siyasi bir doğrultumuz vardı. Bunu burada elde ettiğimizi sanıyorum. Somut önerilerimizin hepsini kabul ettirdik. ...Daha önce söyletmeyi kabul ettiremediğimiz bir kelimeyi kabul ettirdik. Kıbrıs’ta muhtar ve otonom Türk idaresinin bulunduğu vakıadır. Bu bir Türk federatif sistemidir. Bu bundan sonra Türklerin kendilerine göre bir idaresi olacak demektir. Bunun üzerine çok münakaşalar oldu. Yunanlılar bunu kabul etmek istemiyorlardı. Sonunda bunu kabul ettiler.” Güneş, açıklamasının devamında ateşkes çizgisi ile ilgili: “Yunanlılar 22 Temmuzda bulunduğumuz çizgiye çekilmemizi istiyorlardı. Ve o çizgiye dönmekte mecbursunuz diyorlardı. Biz de Türk Silahlı Kuvvetleri şu anda nerede bulunuyorlarsa orada dururuz, dedik. Ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin şu anda bulunduğu çizgi esas kabul edilerek anlaşma kabul edildi.”Askeri kuvvetlerin durumuyla ilgili Güneş: “Türkiye, Kıbrıs sorunu halledilmeden herhangi bir şekilde Ada’da bulunan silahlı kuvvetlerinde bir indirim yapmayacaktır. Yani bizim kuvvetlerimizin çekilmesi diye bir şey söz konusu değildir.”³⁵⁴ Dışişleri Bakanı Turan Güneş’in yaptığı bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Türk Hükümetinin Cenevre Antlaşması’ndan iki önemli kazanım elde etmiştir. Birincisi, açık ve seçik bir şekilde Türkiye’nin Kıbrıs’taki askeri mevcudiyetinin taraflarca hukuki bir temele dayandırılması, ikincisi ise Kıbrıs’taki Türk toplumunun otonom bir idareye sahip olması gerektiğinin Yunanistan tarafından açık bir şekilde tanınmış olmasıdır.³⁵⁵

Cenevre’de imzalanan antlaşmayı Kıbrıs Türkleri adına Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Türk Yönetim Yürütme Kurulu Başkanı Rauf Denktaş da olumlu karşılayarak, Türk ulusuna şükran duygularını bildirmiştir: “Kıbrıs Türk toplumunun meşru hakları ve özgürlükleri adına yüce milletimizin hükümeti, meclis ve ordusu ve tüm haklıya birlikte giriştikleri Barış Harekâtı askeri alanda ve konferans masasında kazandığı parlak zaferin sevinci ve memnuniyeti büyüktür.”³⁵⁶

Yunan Dışişleri Bakanı Mavros, anlaşmanın imzalanmasından sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu yeni yolu açan bir konferans oldu en fazla beklediğim de budur. Son derece gergin ve zor bir hava içinde toplanan dışişleri bakanlarının anlaşabilmeleri ümitlerimi artırmıştır.”³⁵⁷

³⁵⁴ H. Eroğlu, a.g.e, s.75-76; S. Toluner, a.g.e, s.301.

³⁵⁵ Esat Çam, “Cenevre Antlaşması ve Kıbrıs”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1974.

³⁵⁶ *Akşam*, 2 Ağustos 1974.

³⁵⁷ H. Eroğlu, a.g. e, s.80.

Antlaşma içinde muhalefet partilerinin başkanları tarafından farklı değerlendirilmiştir. DP Başkanı Ferruh Bozbeyli, 2 Ağustos 1974'te yaptığı açıklamada Cenevre Antlaşması'nın önemli bir başlangıç olduğunu, fakat bu antlaşmayı büyük gösterme gayretlerinden kaçınılması gerektiğini belirtmiştir.³⁵⁸ CGP Başkanlık Divanının 2 Ağustos 1974'te yayınlanan bildirisinde ise, Kıbrıs'la ilgili nihai çözümün coğrafi temele dayandırılması istenmekte ve “federasyon formülü ancak coğrafi bir temele dayandırılırsa beklenen yararlar sağlanabilir.” denmiştir.³⁵⁹ AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, 4 Ağustos 1974'te yaptığı açıklamada: “Hükümetin bu başarıyı kendi başarısı gibi göstermeye ve iç politikadaki başarısızlıklarını örtmek için alet olarak kullanmaya asla hakkı olmadığını”³⁶⁰ söylemiştir. Demirel, ayrıca “Kıbrıs'a verilecek yeni statüsünün Türkiye'nin milli güvenliğini ihlal edici değil, aksine pekiştirici nitelikte olması gerektiğini” ve Zürich-Londra Antlaşmaları'na dönülmesinin bir çözüm olmayacağını, federasyon, Türkiye'nin üzerinde hassasiyetle durduğu Kıbrıs Türk toplumuna bir çare olmadığını da belirtmiştir.³⁶¹ MHP Başkanı Alparslan Türkeş ise, 4 Ağustos 1974'te yaptığı açıklamada, en adil çözüm yolunun Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi olduğunu ifade etmiştir.³⁶²

Ateşkes anlaşmasının 4.maddesinin Türk askerini de kapsadığı yolunda getirilen eleştiriler ve diğer bazı noktaları açıklığa kavuşturmak için Dışişleri Bakanı Turan Güneş şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Türkiye Cumhuriyeti askerleri Kıbrıs'ta milletlerarası bir antlaşmanın 4.maddesinin 2.fıkrasına göre bulunmaktadır ve böyle olduğu içinde (Bunu böyle anlıyoruz ve anlamaya devam edeceğiz.) Ada'da antlaşmalara ve kanunlara aykırı olarak bulunan birlikler arasında Türk alayının ve halen Ada'da bulunan Türk kuvvetlerinin sayılması imkânsızdır, böyle bir yorumu kabul etmeyeceğimizi beyan ederim.”³⁶³

Cenevre Konferansı'na katılan eski Dışişleri Bakanlarından Haluk Bayülken ve Büyükelçi Ecmel Barutçu da Cenevre Antlaşması'nı genel olarak olumlu değerlendirmişlerdir. Ancak, Kıbrıs'ta iki toplumun varlığı kabul edilmiş olmasının yanında “Kıbrıs Hükümeti” konusunun açıklığa kavuşturulmamasını, Cenevre Antlaşması'nın eksik bulunan yönleri olarak görmüşlerdir. Ayrıca bu konun çözümüne

³⁵⁸ Demokratik Parti, a.g.e, s.76.

³⁵⁹ Milliyet, 3 Ağustos 1974.

³⁶⁰ *Günaydın*, 5 Ağustos 1974; *Vatan*, 5 Ağustos 1974; S. Demirel, a.g. e, s.85.

³⁶¹ *Hürriyet*, 5 Ağustos 1974; *Akşam*, 5 Ağustos 1974.

³⁶² *Tercüman*, 5 Ağustos 1974; *Akşam*, 5 Ağustos 1974.

³⁶³ H. Emiroğlu, a.g. t, s.325.

ilişkin kesin anlaşma bulununcaya kadar, sadece Klerides ile Denктаş'ın birlikte ve müştereken temsil edeceği bir çözüm önerisini içeren görüşlerini de belirtmişlerdir.³⁶⁴

30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Anlaşması'ndan kararlaştırıldığı gibi, 8 Ağustos 1974'te İsviçre'nin Cenevre kentine, Türkiye Dışışleri Bakanı Turan Güneş, Yunanistan Dışışleri Bakanı Yorgo Mavros ve İngiltere Dışışleri Bakanı James Callaghan'ın katılımıyla başladı. 10 Ağustos 1974'te Kıbrıs Türkleri adına Rauf Denктаş ve Kıbrıs Rumları adına Glafkos Klerides'in katılımıyla görüşme tarafları beşe çıkmıştı.³⁶⁵

Başbakan Bülent Ecevit, Cenevre'de konferansın ikinci bölümünün başlamasından bir gün önce Time ve Newsweek'e yaptığı şu açıklamalarında Türk tezini açıkça belirtmiştir: "Bütün olup bitenlerden sonra kimse Ada'daki Türklerin Rum yönetimi altında yaşamasını bekleyemez. Bu imkân dışıdır. Uygulanamaz. Gerçekleri görmeli ve onları kâğıt üzerine dökmeliyiz. Ada'daki Türkler ve Rumlar için ayrı yönetimlerin kurulması, bütün olup bitenlerden sonra şarttır."³⁶⁶ Dışışleri Bakanı Turan Güneş, Cenevre gitmeden önce basına verdiği demeçte: "Heyetimiz bugün Cenevre'ye hareket edecektir. Barış görüşmelerinde savunulacak Türk tezinin coğrafi ayrışığa dayalı federasyon" olacağını belirterek Cenevre'de yapılacak ikinci görüşmelerden Türk Hükümeti'nin beklentilerini dile getirmiştir.³⁶⁷

Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden tesisi için düzenlenen İkinci Cenevre Konferansının, daha en başında taraflar arasında uyumsuzluk baş gösterdi. Bunun başlıca nedeni Yunanistan ve Kıbrıs Rum tarafının, 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Antlaşması'nda üstlenmiş oldukları yükümlülükleri reddeden bir tutum içine girmiş olmalarıydı. Ateşkes ihlal edilmekte ve gerçekte bunların önlenmesi amacıyla kabul edilmiş olan güvenlik bölgesinin saptanmasına yanaşılmamakta, işgal altındaki Türk köyleri boşaltılmamakta, esirler serbest bırakılmamaktaydı.³⁶⁸

İkinci Cenevre Konferansı'nın Kıbrıs sorununun esasına ilişkin bir çözüm getirmek yetkisini daha konferansın toplanmasından önce tartışmaya başlayan Yunanistan, Kıbrıs'ın anayasal düzenin Kıbrıslıları ilgilendiren bir sorun olduğu gerekçesine dayanarak, bu sorun dışında olan bir devlet sıfatını benimsemek yoluna gitmiştir. Böylece, Türkiye'nin taraf olma sıfatını reddedebilecek ve bu siyasetiyle de,

³⁶⁴ E. Barutçu, a.g.e, s.95.

³⁶⁵ *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1974; *Milli Gazete*, 11 Ağustos 1974.

³⁶⁶ *Milliyet*, 1 Ağustos 1974.

³⁶⁷ *Akşam*, 8 Ağustos 1974.

³⁶⁸ B. Ecevit, *Ecevit'in Söylev...*, s.77.

aynı görüşü paylaşmakta olan Sovyetler Birliği ve bazı “Üçüncü Dünya Devletleri”nin desteğini kazanabileceğini düşünmüştür.³⁶⁹

10 Ağustos 1974’te başlanan beşli görüşmelerde Kıbrıs Rum temsilcisi Glafkos Klerides ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Mavros’un önerileri 1960’daki duruma dönülmesiydi. İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan’da 16 Ağustos 1960 tarihinde yürürlüğe giren Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın devamından yana tavır aldı. Kıbrıs Türk toplumu adına konuşan Rauf Denktaş: “yıllardır Türklerin ezilmesine yol açan 1960 düzenine geri dönülemezdi. Kıbrıslı Türker, coğrafi esasa dayanan, güvenlik içinde yaşayabilecekleri bir bölge ve idare taksim istemektedirler.”³⁷⁰ Rum tarafı, meseleyi müzakere yoluyla zaman kazanarak milletlerarası baskıyla yeniden eski durumu dönmek istemiştir. Sözlü olarak kabul ettikleri birçok konuyu bile yazılı olarak tanımaktan kaçındıkları görülmüştür. Türk tarafı son bir uzlaşma sağlamak için, Yunan-Rum tarafına 12 Ağustos 1974’te federasyonla ilgili iki öneri verdi. Birincisi görüşmelerde Türk tarafının asıl ana tezi olan, aşağı yukarı şimdiki duruma benzer şekilde Kuzey Kıbrıs’ı kapsayan bir taksimdi. İkincisi ise Türkiye’nin uzlaşmaz bir tutum içinde olmadığını dünya kamuoyuna kanıtlamak ve iki toplumun ayrı yaşaması ve idare edilmesi prensibinde anlaşmaya varılmasını kolaylaştırmak için hazırlanan alternatif öneri olan, altı kantonlu bir Türk bölgesi ile iki kantonlu bir Rum bölgesini kapsayan bir federasyondur.³⁷¹ Her iki öneride de Kıbrıs Türk toplumuna Kıbrıs’ın %34’ü bırakılmakta ve ayrıntılar üzerinde tartışma yolu açık tutulmaktaydı. Türk tarafı, önerilerine cevap için Yunan-Rum tarafına 13 Ağustos 1974 akşamına kadar süre tanıdı.³⁷² İkinci Cenevre Konferansı’nın son toplantısı 13 Ağustos 1974 akşamı saat 19.00’da başlayarak yoğun tartışmalar içerisinde 14 Ağustos gece yarısına dek sürdü. Toplantıda, Güneş Yunan tarafına son bir defa daha Türk görüşünün şu üç ana noktasını özetleyip, kabul edip etmediklerini sordu:

1- Ada’da bölge esasına dayalı yeni bir düzen kurulmasını,

2- Ada’nın yüzde 34’ünü kapsayacak şekilde, Magosa’nın ve Lefkoşa’nın Türk kesimleri dâhil batıya doğru uzanan bir hattın kuzeyinde kalacak bölgenin bir bölümünün 24 saat içinde, diğer kantonların tamamını ise mesela üç gün içinde Kıbrıs Türk yönetimine devretmeyi,

³⁶⁹ S. Toluner, a.g.e, s.306-307; E. Barutçu, a.g.e, s.99.

³⁷⁰ *Vatan*, 12 Ağustos 1974; R. Denktaş, a.g.e, IX, s.390-392; B. Ecevit, Ecevit’in Söylev... , s.77;

³⁷¹ S. Toluner, a.g.e, s.312.

³⁷² İ. Artuç, a.g.e, s.290-292; E. Barutçu, a.g.e, s.101.

3- Türk birliklerinin işgali altında bulunan bölgenin batısında bir güvenlik bölgesini” Klerides’ cevaben: “Ancak 48 saat sonra görüşümü belirtebilirim.” dediği belirtilmiştir. Klerides’in, Türk önerilerine cevap vermeyip Atina’ya danışma gayesi ile 36 saat süre istemesi üzerine, Turan Güneş: “Klerides’in tutumu konferansın başından beri aynı. Bu değişmediği için sonuç alamadık, bundan sonra da alamayacağız. Klasik sürüncemede bırakma taktiğidir bu... Bizim için konferans bitmiştir ve herkes sorumluluğunu yüklenmelidir.” diyerek Cenevre’deki görevinin artık bitmiş olduğunu bildirmiştir.³⁷³ Güneş, sonraki toplantıya katılıp katılmayacağın bile açıklamadan salonu terk ederek özel telefon hattından Başbakan Bülent Ecevit’i arayarak İkinci Barış Harekâtı’nı başlatacak olan parolayı vermiştir. Bu parola “Ayşe artık tatile çıkabilir.” idi. Ayşe, Dışişleri Bakanı Turan Güneş’in kızıydı. Cenevre’de işler kopma noktasına gelirse ve işlerin uzayacağı anlaşılırsa bu parola verilmesi daha önceden kararlaştırılmıştı.³⁷⁴

Cenevre’de Türk toplumunun federatif sistem teklifine cevap vermek için Yunan ve Rum temsilcilerinin 36 saatlik süre istemelerinin gerçek nedeni hakkında Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı Rauf Denktaş şu değerlendirmeyi yapmıştır: “biz bunun bir manevra olabileceğini ve bu manevranın, Makarios’u Cenevre’ye getirme derecesine kadar varabileceğini düşündük. Ayrıca acı gerçek şudur ki, her geçen saat Rumlar Ada’daki askeri hazırlıklarını geliştirmekte, Türk ordusunu mayınlarla ve ağır silahlarla sarmaya çalışmaktaydılar.”³⁷⁵

İkinci Cenevre Konferansı’nın sonuçsuz dağılması ve Kıbrıs’ın değişik bölgelerinde Türklere yönelik hala devam eden işkence ve katliamlar nedeniyle 14 Ağustos 1974 sabahı saat 04.30’da Kıbrıs’taki Türk birlikleri, Türk toplumu için güvenlik sağlayacak olan Lefke-Lefkoşe-Magosa hattına kadar Kuzey Kıbrıs’a doğru harekete geçtiler.³⁷⁶ Bu harekât, Türklerin mal ve canlarına saldırıların sürdürülmüş, rehin olarak tutulan insanlar serbest bırakılmamış, Türk köyleri muhasara altında tutulmaya devam edilmiş olması ve Girne - Lefkoşa arasındaki dar bölgede sıkışık vaziyette olan Türk birliklerinin güvenliklerini sağlamak nedenleriyle zorunlu olmuştur.³⁷⁷

³⁷³ M. Ali Birand, a.g. e, s.477-478.

³⁷⁴ *Hürriyet*, 17 Ağustos 1974; A. Simav, a.g.e, s.341.

³⁷⁵ *Milliyet*, 11 Ağustos 1974; H. Eroğlu, a.g.e, s.91.

³⁷⁶ *Günaydın*, 15 Ağustos 1974; *Vatan*, 15 Ağustos 1974.

³⁷⁷ Rum-Yunan tarafının, yakın tarihlerde de çok sık rastlandığı gibi, anlaşmaya, verilen sözlere sadakat ve imzaya bağlılık konusunda gösterdiği çok kötü örneklerden biri daha bir hafta içinde (Birinci Cenevre Antlaşmasından sonra)

14 Ağustos 1974 sabahı saat 6.30'da başlayan İkinci Barış Harekâtı ile ilgili Hükümet bildirisi aynen şöyledir:

“Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız varlığına son vermek ve Ada'nın Yunanistan'a ilhakını sağlamak amacıyla Atina'dan yönetilen ve Kıbrıs'taki Yunanlı subaylar tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz 1974 darbesi üzerine Türkiye garantör bir devlet olması hakkını kullanarak Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve Türk toplumunun can ve mal güvenliğini korumak ve Ada'ya barış getirmek için harekete geçmek zorunda kalmıştır.

Ancak Türkiye'nin bu hareketi sayesinde ki, Kıbrıs'ın bağımsızlığının korunması mümkün olabilmiştir.

Bunun ardından Türkiye, Güvenlik Konseyinin 353 sayılı kararına uygun olarak Ada'da bir anayasal düzenin ve huzur ve barışın kurulabilmesi için kendisine düşen görevi yerine getirmek üzere elinden geleni yapmıştır. Fakat Cenevre'de bu amaçla ilgili taraflar arasında mutabık kalınarak yayınlanmış olunan deklarasyon ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış bulunan hususlardan hiçbirine diğer taraflar uymamıştır. Bu yetmiyormuş gibi, nezaret altına alınıyor kisvesi ile silahsız ve savunmasız insanlar, medeni vicdanları isyana sevk eden şartlar içerisinde tutsak veya rehine şeklinde tutulmaya devam edilmiştir.

Ada'daki Türk toplumunun, insanlık haysiyetini çiğnemeye kalkışan ve büyük çoğunluğunun hayatını ve öz varlığını en ciddi bir tehdit altında tutan bu duruma tahammülü kalmamıştır. Ve biran önce bu koşullardan kurtarılmasını garantör devlet olan Türkiye'den beklemektedir.

Öte yandan İkinci Cenevre Konferansı'nda da görülmüştür ki Kıbrıs devleti hala bir Yunan adası olarak telakki edilmek istenmektedir. Bu nedenle Kıbrıs devletinin bağımsızlığının 15 Temmuz darbesine kadar devam etmesinde en güçlü ve önemli unsur teşkil etmiş olan Türk toplumunun Rum toplumunca ezilip tahakküm altında tutulmasına son verecek eşit hak ve olanaklara ve hakkı olan güvenliğe kavuşturulmasına engel olunmak istendiği bir kere daha anlaşılmış ve Yunanistan'ın bu maksatla çeşitli oyalayıcı taktiklere başvurmaktan geri kalmadığı müşahade edilmiştir.

ortaya çıktı. Rumlar, Türk köylerine baskıyı, cinayetleri ve yere yer katliamları meydan okurcasına artırıyorlardı. Lefkoşa'ya yakın üç köy, Atlılar, Muratağa ve Sandallar köyleri toplu katliamla tamamen yok edildi. Yüzlerce ceset BM görevlileri tarafından toplu mezarlardan çıkartıldı.(*Milliyet*, 15 Ağustos 1974; S. Açıkgöz, a.g. t, s.104; Gül İnanc, *Büyükelçiler Anlatıyor; Türk Diplomasisinde Kıbrıs (1970-1991)*, İstanbul 2007, s.33).

Yunanistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararıyla garantör devletlere verilen görevleri yerine getirmemiştir. Yunanistan 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre deklarasyonu ile kabul ettiği, altına imza attığı yükümlülüklerden hiçbirisine uymamıştır. Yunanistan 8 Ağustos'ta toplanan İkinci Cenevre Konferansı'nda da altı gün süre ile ciddi müzakerelerden kaçınmış ve hatta sorunları görüşmeye bile yanaşmayan uzlaşmaz bir tutum içinde bulunmuştur.

Bu koşullar karşısında bu güne kadar Türkiye tarafından büyük bir iyi niyet ve sabırla sürdürülen barışçı girişimlerin hiçbir olumlu sonuca varmayacağı açıkça ortaya çıkmıştır.

Türkiye, diğer ilgili ülkelerle mutabık kalınacak bir hal çaresi bulmak hususundaki gayretlerinin Yunanlılar ve Rumlarca ısrarla engellenmesi dolayısıyla, Kıbrıs devletinin varlığının, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün bir daha hiçbir şekilde tehdit edilmeyeceği ve Türk toplumunun haklarının ve güvenliğinin korunacağı bir hukuk düzenin kurulmasını tek başına sağlamak yoluna başvurmak zorunda kalmıştır.

Türk toplumu, Ada'da kendisine bir imtiyaz istememektedir. Fakat kendisinin, esir veya hakları kısılmış bir azınlık muamelesine tabi tutulmasına da razı değildir. Bütün isteği, hak vecibe ve sorumluluklar bakımından Ada'daki Rumlarla eşit olanaklara sahip olabilmektir.

Türkiye birçok kez açıklandığı üzere, Ada'nın silahlandırılması gibi bir amaç gütmemektedir. Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin bir toprak talebi de yoktur.

Ancak Türkiye, garantör devlet sıfat ve yetkileriyle Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü, Türk toplumunun hak ve yararlarını korumayı kendisine görev bilmektedir ve bundan sonra da bilecektir.

Bu hareket Yunanistan'a karşı değildir.

Bu hareket Kıbrıs Rum toplumuna da karşı değildir.

Bu hareket, Kıbrıs'ın bağımsızlığını güvence altına almaya Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarına barış ve sükûn sağlamaya ve bölgede sürekli bir barışın yerleşmesine yöneliktir.”³⁷⁸

Hükümet Bildirisi'nin açıklanmasından sonra gazetecilerin sorularını cevaplayan Başbakan Ecevit, “İkinci Barış Harekâtı'nın siyasi ve askeri hedefleri nelerdir”,

³⁷⁸ Milliyet, 15 Ağustos 1974; Vatan, 15 Ağustos 1974; Akşam, 15 Ağustos 1974; T. Uysal, a.g.e, II, s.8-10; Eroğlu, a.g.e, s.94-97; S. Açıkgöz, a.g. t, s.104;

sorusuna: "...her şeyden önce bu harekâtın Ada'yı istila etmek, Ada'yı Türkiye'ye ilhak etmek veya Ada'nın bütünlüğünü bozmak gibi bir amacı yoktur. Biz her şeyden önce Kıbrıs devletinin bütünlüğünü yeniden sağlam temeller üzerinde gerçekleştirmek ve güvenlikleri Türkiye'ye bağlı olan ümitleri büyük ölçüde Türkiye'ye bağlı olan Kıbrıs Türklerini hakları olan özgürlüğe kavuşturmak onların uzun yıllardır devam eden acılarına ıstıraplarına son vermektir." şeklinde cevap vermiştir.³⁷⁹

İkinci Barış Harekâtı'nın henüz daha başlamadığı, İkinci Cenevre Konferansı'nın dağıldığı gece, Türkiye'nin yeni bir harekâta gireceğini anlayan Yunan tarafı gece yarısı bir bildiri yayımlayarak, Türk Hükümetinin Cenevre Konferansı'ndaki 'uzlaşmaz tutumu' nedeniyle Türkiye ile savaşa girebileceklerini açıklamışken,³⁸⁰ Harekat başladıktan sonra ise Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, "Yunanistan Türklerle bir çatışmaya giremez" demiştir.³⁸¹

14 Ağustos günün ilk saatlerinde başlayan, 16 Ağustos mahalli saatle 19.00'a kadar üç gün süren İkinci Barış Harekâtı sonucunda, Ada'nın doğusunda, Magosa-Boğaz-Statuza hattı, güneyde Lefke-Lefkoşe-Magosa hattı, batıda Lefke-Kormacit burnu hattı olmak üzere, ülke toplam yüzölçümünün yaklaşık üçte birini meydana getiren bir alanı kapsayan Ada'nın kuzeyindeki dikdörtgen biçimindeki bir alan, Türk birliklerinin kontrolü altına girmiştir.³⁸²

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ikinci safhası da planlanan amaçlara ulaşıldığında sona erdi. Başbakan Bülent Ecevit, 16 Ağustos günü saat 14.30'da düzenlediği basın toplantısında, Türkiye açısından İkinci Barış Harekâtı'nın hedeflerine vardığını ve saat 19.00'dan itibaren ateşkesin uygulanacağını bildirdi.³⁸³ Türk ordusu, Ada'nın tamamını ele geçirmeye muktedirken bunu yapmamıştır. Ecevit bunun gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: "Ben Atatürk ve İnönü'nün yaptıklarını yapıyorum. Onlardan ders almış bir cumhuriyet genciyim. Savaşta en büyük başarı nerde durulacağını bilmektir. Kıbrıs'ta Ada'nın yüzde otuz kadarı Türk olacaktı bu gerçekleştiği için durduk."³⁸⁴ Ayrıca, Başbakan Bülent Ecevit İkinci Barış Harekâtı'yla coğrafi esasa dayanan iki

³⁷⁹ T. Uysal, a.g.e, s.13.

³⁸⁰ *Türkiye*, 14 Ağustos 1974.

³⁸¹ *Türkiye*, 16 Ağustos 1974.

³⁸² *Vatan*, 17 Ağustos 1974;S. Toluner, a.g.e, s.314.

³⁸³ *Akşam*, 17 Ağustos 1974.

³⁸⁴ Hikmet Bil, *Kıbrıs Olayı Ve İç Yüzü*, İstanbul 1976, s.186.

otonom idareden oluşan federal bir Kıbrıs devletinin temelini atılmış olduğunu belirtmiştir.³⁸⁵

İkinci Barış Harekâtı nedeniyle Necmettin Erbakan’a teşekkür etmek için ziyaret eden Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı Rauf Denктаş: “federe bir Türk devletinin kurulduğunu, Türk askerinin ulaştığı yerin ise sınır olduğu” nu ifade ederken, Başbakan Yardımcısı Erbakan da: “Biz Ada’nın ayrılmasını arada kesin bir çizgi bulunmasını istiyoruz. Eşit fedakârlık, bizim yapabileceğimizin azamisiidir.”değerlendirmesinde ulunmuştur.³⁸⁶ AP Genel Başkanı Süleyman Demirel : “İkinci Barış Harekâtı’nın büyük bir başarı ile neticelenmiş olduğunu ve bu başarının Kıbrıs’ta devamlı sulhu sağlamak için yeterli ölçüde bulunduğunu” nu, CGP Genel Başkanı Feyizoğlu ise: “Ulaşılan sonucun, Türkiye’nin güvenliği ve Kıbrıslı Türklerin geleceği bakımından en iyi çözüm yolunun bulunmasına imkân verecek ölçüye varmış olduğu” nu belirttiler.³⁸⁷

İkinci Harekât’ın genel olarak olumlu bulunmasına karşın bazı noktaları eleştiri konusu olmuştur. Tecrübeli Diplomat Turgut Tülümen’in “Hayat Boyu Kıbrıs” adlı anılarını derlediği eserindeki ifadesiyle: “hatalı olan, kanımca ikinci harekâtın yapılması değil, harekâtı takiben Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin hemen ilan edilmemiş olmasıdır. O zaman Rum yönetiminin Kıbrıs Cumhuriyeti’nin devamı olarak tanınması şansı ortadan kalkar ve müzakerelerin siyasi açıdan eşit haklara sahip iki toplum arasında müzakere imkânı doğardı. Bunu teminen, Kıbrıs Rum toplumu kendini Federe Devlet olarak yeniden organize etmek zorunda kalabilirdi. Muhatap Türkiye olunca işgalci durumuna düşürüldük ve Rauf Denктаş da meşru yönetime karşı çıkan toplum lideri muamelesi gördü.”³⁸⁸

Türkiye İkinci Barış Harekâtı’ndan sonra, Güvenlik Konseyi’nin ateşkes kararına uymuş, Kıbrıs meselesinin barışçı yollara çözümlenmesini gerçekleştirmek üzere ilgili taraflara görüşmelere hazır olduğunu bildirmiştir. Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs sorununa çözüm bulmak amacı ile toplanmasına çalışılan barış konferansında Türk Hükümetinin “makul sınırlar içinde azami esnekliği göstereceğini” ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin ikinci harekâtında güvenlik nedeniyle tuttıkları nihai hattın müzakere edilebileceğini, İngiltere Hükümetine resmen bildirmiştir. Ayrıca Cenevre ateşkes antlaşmasında taraflarca kabul edilmiş olan anayasal düzenin ve güvenin sağlanması

³⁸⁵ *Milliyet*, 17 Ağustos 1974; S. İsmail, a.g. e, s.136.

³⁸⁶ *Milli Gazete*, 17 Ağustos 1974.

³⁸⁷ *Tercüman*, 20 Ağustos 1974.

³⁸⁸ T. Tülümen, a.g.e, s.153.

halinde, silahlı kuvvetlerin kademeli olarak azaltılması ilkesinin uygulanacağını, ikinci ateşkes kararının ihlal edilmemesi için Türkiye tarafından çaba harcandığını eklemiştir.³⁸⁹ Başbakan İstanbul’da yaptığı konuşmada anlaşmazlığın çözümlenmek için kararlı görünmektedir: “Kıbrıs konusunda anlayışı olacağız, uzlaşmacı olacağız, adaletli olacağız ama tavizci olmayacağız. Kimsenin hatırı için ya da Yunanlıların bazı ülkelerde geçen nazı için, Kıbrıs’ta eski düzensizliği, adaletsizliği ve zulmü diriltmekten başka işe yaramayacak tavizler vermeyeceğiz.”³⁹⁰ Kıbrıs’ta ivedi bir çözümün taraftarı olan Ecevit, Karamanlis’e baş başa bir görüşme yapmayı önerir. Ancak Karamanlis zamanı uygun bulmadığını bildirmektedir.³⁹¹ Yunan görüşü ise farklı bir nitelikte, karşılıklı görüşmelere yanaşmamakta, konun milletlerarası bir konferansta görüşülmesini isteyerek uyuşmazlığı uzatma ve vakit kazanma politikası gütmektedir. Barışın bir an önce sağlanmasını önlemeye yönelen Yunan politikası, Kıbrıs’ın bağımsızlığını da tehlikeye düşürme yoluna gitmiştir. Yunan temsilcisi, 16 Ağustos 1974 günlü 360 sayılı Güvenlik Konseyi’nin kararının³⁹² alınmasından sonra yaptığı konuşmada, Güvenlik Konseyi kararının ikinci fıkrasında yer alan askeri birliklerin çekilişi ile ilgili hüküm gerçekleşmeden, yerine getirilmeden, 3. fıkra da yer alan görüşmelere başlamayacağını açıklamıştır.³⁹³ Yunan Dışişleri Bakanı Mavros ise, Kıbrıs sorunun çözümü için Kıbrıs’ın, Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesi ile bir bloksuz devletin garantisine bağlanmasını istemiştir. Yunan önerisinin yanı sıra, benzer bir önerinin, Sovyet’lerden de gelmesi üzerine bu konuda açıklama yapan Başbakan Bülent Ecevit, “Biz, Birleşmiş Milletler Genel Konseyinin çizdiği çerçeve içinde görüşmelerin yürütülmesine hazırız; onun dışında yeni bir durum ve resmi teklif yok. Orada görüşmeler zaten başlamış halde. Evvela müzakerelerin devam etmesi lazım ki, bir çözüm yolu arayalım” demiştir.³⁹⁴

17 Ağustosta televizyonda verdiği bir mülakatta Ecevit, kendinse sorulan, “Türkiye’nin Kıbrıs’taki hedefleri ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Ada’daki geleceğinin ne olacağı?” sorusuna: “Coğrafi bölge ayrımı temeline dayanan iki özerk federe yönetim ve bunların ikisini de kapsayan bir federal devlet yapısı çatısı altında Bağımsız Kıbrıs Devleti. Bu nihaidir. Askeri birliklere gelince, Kıbrıs’ta kalıcı ve bize ve Kıbrıs

³⁸⁹ *Milliyet*, 22 Ağustos 1974.

³⁹⁰ *Milliyet*, 3 Eylül 1974.

³⁹¹ M. Şahinler, a.g.e, s.77.

³⁹² Bkz: BM 360 sayılı kararının tam metni için (III. Bölüm, s.152-153.)

³⁹³ H. Eroğlu, a.g.e, s.111.

³⁹⁴ *Milliyet*, 24 Ağustos 1974; H. Eroğlu, a.g. e, s.114.

Türklerine güven verici bir düzen, bir devlet düzeni kurulunca tabiatıyla Türkiye'nin Ada'daki askeri varlığına ihtiyaç kalmayacaktır. Ancak Ada'nın güvenliği ve yeni anayasal statünün korunması için gerekirse, gereken ölçüde askeri birlik bulundurmaya devam edebiliriz.”³⁹⁵ cevabını vererek, Hükümetin bakış açısını dile getirmiştir.

Ecevit Hükümetinin bütün bu çözüm yolu arayışlarına Yunan tarafının olumlu cevap vermemesinden sonra Ada'daki durum şu şekilde devam etti: Amerika, İngiltere ve Yunanistan'ın anlaşması suretiyle Makarios, 7 Aralık 1974'te Kıbrıs'a döndü ve Cumhurbaşkanlığı görevine başladı. Ancak 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe giren Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na göre, 75 günden fazla görev dışı kaldığı için bir cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmalıydı. Glafkos Klerides'in yerine geçen Makarios, toplumlararası görüşmelere yanaşmamakta ve Kıbrıs meselesinin çözümünü zamana bırakmaktaydı. Kıbrıslı Türkler Makarios'un bu uzlaşmaz tutumuna ve ayrıca 5 Şubat 1975'ten itibaren uygulanmaya konan Amerikan Silah Ambargosu'na olan tepkilerini, 13 Şubat 1974'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni (KTFD) ilan ederek gösterdiler.³⁹⁶ Bu tarihten sonra çeşitli ülkelerin veya BM aracılığıyla yapılan onlarca görüşmeden bir sonuç çıkmaması üzerine Ada hakkında yapılan görüşmelerden daha güçlü bir zeminde devam edebilmek azim ve inancı ile 15 Kasım 1983 tarihinde Kıbrıs Türk toplumu bağımsızlığını ilan ederek “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” adını aldı.³⁹⁷

Sonuç olarak her iki askeri harekâta, barışçıl ve belli bir sınırı olan nitelikler taşımaktadır. Ecevit görüşmeler yoluyla daima açık bir kapı bırakarak, bir iyi niyet örneği göstermiştir. Ancak bu barışçıl tutum ve iyi niyet çabalarıyla beraber, 37.Hükümetin Ada'nın bağımsızlığını korumakta kararlı olduğunu ve Başbakanın Ada'nın paylaşılması veya işgal edilmesini öngören bütün baskılara karşı koyduğunu belirtmeliyiz. ³⁹⁸ Ecevit Hükümetinin Kıbrıs siyaseti, iki büyük gücün siyaseti ile karşı karşıya gelmemeye özen göstererek, beceri ile yönetilmiştir. Ecevit, Kıbrıs siyasetindeki başarısını Aralık 1974'te CHP'nin XII. Kurultayı'nın açılış konuşmasında: “İdeolojik ve duygusal olmayan, son derece dürüst ve açık, her şeyi önceden hesaplayarak gereken yerde durmasını bilen, iki büyük güce karşı boyun eğmeyen kesin bir siyaset” izlemiş olmalarına dayandırmaktadır.³⁹⁹

³⁹⁵ B. Ecevit, *Ecevit'in Söylev...*, s.79.

³⁹⁶ Alaeddin Yalçınkaya,(Derleyen) Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu, Sakarya 1997, s.93.

³⁹⁷ B. Karacan Akın, a.g, t, s.128.

³⁹⁸ M. Şahinler, a.g.e, s.66-68.

³⁹⁹ A.g.e, s.76.

III. BÖLÜM

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NIN ULUSLARARASI ALANDA DEĞERLENDİRİLMESİ

A. 1974 Kıbrıs Bunalımında Garantör Devlet Olarak İngiltere'nin Tutumu

İngiltere, 1974 Kıbrıs krizindeki ilk tutumunu 15 Temmuz darbesinden Makarios'u Ada'dan kaçırıp Yunan Ulusal Muhafızların eline düşmesini önleyerek göstermiştir. Londra'ya kaçırılan Başpiskopos Makarios, İngiliz Başbakanı ve Mr. Callaghan ile 17 Temmuz tarihinde ve sonrasında yaptığı görüşmelerde Kıbrıs'taki durumun yeniden tesis edilmesi için diplomatik destek talep etmiştir. İngiltere ise Başpiskopos'a, Kıbrıs'ın seçilmiş ve gerçek başkanı olarak kendisini tanındığını ifade etmiş, BM Güvenlik Konseyi'ndeki konuşma isteğine de destek verileceği belirtmiştir. İngiltere'nin daha sonra izlemiş olduğu strateji Yunan Hükümetinin Kıbrıs'ta oluşturulan Nikos Sampson yönetiminin, 1960 yılında yapılan anlaşmalarla kurulan sınırların dışına çıkma girişimlerini önleme hedefine yönelmiştir. İngiltere, aynı stratejiyle Türkiye'nin Garanti Antlaşması ile kendisine sağlanan tek taraflı müdahale hakkını kullanarak, Kıbrıs'ın mevcut yapısını değiştirebilecek askeri müdahalesini de önlemek istemiştir. Bu nedenle, sorunla çok yakından ilgili iki devlet olan Türkiye ve Yunanistan'a itidal çağrısında bulunmuştur.

15 Temmuz darbesiyle Ada'da Anayasa düzenin ihlal edildiğini, bu durumda darbecileri tanımadığını kabul eden İngiltere, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Enosis benzeri bir uygulama ile varlığının ortadan kaldırılmasının doğuracağı tehlikelere karşı Yunanistan'ın güvence vermesi için baskı yapmıştır. Mr. Callaghan, 17 Temmuz tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Yunan Hükümetini uyarmış ve uyarılarının dikkate alınıp alınmayacağını görmek için sorunu bekleme sürecine sokmuştur. Callaghan, Yunanistan'daki hükümeti zorladığı imajını vererek Türkiye'yi frenlemeyi amaçlayan şu uyarılarda bulunmuştur: “Yunan Hükümeti Ada'daki durum için ağır bir sorumluluk taşımaktadır. Garanti Antlaşması kapsamında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına saygı duyacağına ve bölgede istikrarın korunmasına yardım edeceğine dair yükümlülük üstlenmiştir. Kıbrıs'ın bağımsızlığına herhangi bir tehditten kaçınmak Yunan Hükümetinin görevidir. Kıbrıs'taki yeni hükümet, Kıbrıs'taki

Yunan subaylarının olası en kısa sürede geri çağırılması için Yunan Hükümetinin tavsiyelerini beklemektedir.”⁴⁰⁰

Türkiye 16 Temmuz 1974’te İngiltere’ye bir nota verip 24 saat içinde cevap istediğini belirterek, Kıbrıs’taki gayrimeşru darbenin sonuçlarının ortadan kaldırılmasını ve anayasal düzenin iadesi için iki garantör devletin işbirliği yapmasını teklif etmiştir.⁴⁰¹

Türk Dışişleri Bakanlığına vekâlet eden Hasan Işık imzasını taşıyan özel mesajla Londra’ya ortak işbirliği önerisi iletili:

“Türk Hükümeti, Ada’da bozulmuş olan dengenin iadesi ve Türk toplumunun hak ve menfaatleriyle can ve mal güvenliğinin vikayesi ve Kıbrıs’ın fiilen ihlal edilmiş bağımsızlığının iadesi için, garantör devlet olarak, kendisine düşen görevi gene bir garantör devlet olan Birleşik Krallık Hükümetiyle birlikte istişare ederek tespit zorunluluğu duymaktadır. Durum çok ivedi bir mahiyet arz etmekte Türk hükümeti bu istişare ihtiyacını şiddetle duymaktadır. Bu konuda müşterek bir davranış üzerinde anlaşmaya varacağımızı ümit ederim. Kıbrıs’ta bulunan askeri kuvvetlerimizle birlikte ve Türkiye ile işbirliği yaparak, Kıbrıs’ın bağımsızlığına yöneltlen tehdidin kaldırılmasını mümkün görmekteyiz.”⁴⁰²

16 Temmuz 1974 öğleden sonra, İngiliz Hükümeti, sabah verilen Türk notasına cevap verdi. İngilizler, Ecevit’in önermiş olduğu ikili görüş alışverişine hazır olduklarını bildirdiler. İngiltere’nin kısaca görüşmenin uygun olacağı mesajı Türk Dışişlerinde son derece olumsuz karşılanmıştır. Kesin bir buluşma tarihi ve kesin bir önerinin bulunmaması şüpheyile karşılandı ve İngiltere’nin gelişmeleri hafife aldığı yargısını belirginleştirdi. Zaten Callaghan bir gün önce Avam Kamarasında bir konuşma yapmış ve Makarios’un, tam yetki ile Kıbrıs’ta tekrar yönetimin başına geçmesinin Ortadoğu bölgesinin güvenliği için gerekli olduğunu, İngiltere’nin Garanti anlaşması uyarınca taraflarla temas ve müzakerelerden başka hakkı olmadığını açıklayarak, garantörlük görevini hiç dile getirmemiştir.⁴⁰³ Oysaki Antlaşma, Türkiye’ye Kıbrıs’ın anayasal statüsünü korumak için diğer garantörlerle ortak, bu mümkün olmazsa, tek yanlı müdahale hakkı veriyordu.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ H. Emiroğlu, a.g. t, s.280-281.

⁴⁰¹ H. Eroğlu, a.g. e, s.49; S. Bölükbaşı, a.g. e, s.235.

⁴⁰² M. Sarıca v.d, a.g. e, s.182–183; S. Toluner, a.g. e, s.267.

⁴⁰³ M. Sarıca v.d, a.g.e, s.188.

⁴⁰⁴ Bu maddeye göre: “Antlaşmanın hükümlerinin ihlali durumunda Yunanistan, Türkiye ve Birleşik krallık bu hükümlerin uygulanmasını sağlamak için tavır belirlemek veya tedbir almak için görüş alış verişinde bulunmayı taahhüt ederler. Ortak veya uyumlu hareket imkânı olmaması durumunda bu üç garantör devletten her biri bu

Ecevit, Garanti Antlaşması'nın IV. maddesi hükümlerine uygun olarak hareket etmek için, İngilizlerle görüşmeyi mutlaka gerekli görüyordu. Ecevit, aslında İngilizlerin ortak bir müdahaleye iştirak etmeyeceklerini anlamıştır. Ancak "dünya kamuoyunu Türkiye'nin davasının haklılığına inandırmak için" Garanti Antlaşması hükümlerine uymak zorunda olduğunu düşünmüş ve açıkça şunları söylemiştir: "Biz İngiltere ile Garanti Antlaşması gereğince istişare edeceğiz, bundan sonuç alınmazsa anlaşmaların vecibelerini yerine getirmek durumundayız. Ada'nın bağımsızlığı, Türklerin güvenliği ve Türkiye'nin çıkarları bu yönden hareket etmemize amirdi. Ama tüm barışçı yolları deneyeceğimizden emin olunuz."⁴⁰⁵

1960 Garanti Antlaşması'nın dördüncü maddesine uyarak Türk Hükümeti adına İngiltere ile istişare etmek amacıyla Bülent Ecevit 17 Temmuz'da Londra'ya hareket etmiştir. Burada öncelikle İngiliz Başbakanı Wilson'un ikametgâhında akşam yemeğinde bir araya gelen Türk ve İngiliz Dışişleri yetkililerinin görüşmesinde Başbakan Ecevit, muhataplarına durumu şöyle takdim etmiştir: "Ada'da bundan önceki rejim de meşru değildi. Ama darbe ile şimdi Ada'nın statüsü değişiyor. Türkiye'nin garantör devlet olarak müdahalesi ne kadar gecikirse neticeleri de o kadar kötü olacaktır. Binaenaleyh Ada'daki yeni rejimin kök salmasına müsaade etmemeliyiz. Onun için etkili bir hareket zaruri olmaktadır. Ayrı ayrı veya müşterek bir bildirge yaparak Yunanistan'ı mütecaviz ilan devlet olarak ilan edip, etkili bir Birleşmiş Milletler kontrolü altında Ada'daki bütün kuvvetlerini geri çekmesini isteyebiliriz. Ancak bunlar sözden ibarettir. Müeyyide lazım. Bunun için Ada'da Türk askeri mevcudiyeti tesis edilmeli, bunu İngiltere ile birlikte yapmak istiyoruz. Bu hal yalnız Türklere değil Rum cemaatine de güven verir. Tek başımıza fırsattan istifade etmek istemiyoruz. İki garantör devlet olarak hareket ederek iki cemaate de güven veririz. Böyle müşterek bir hareketi siz kolaylaştırmak imkânına sahipsiniz ve aynı zamanda garantör devletsiniz. Üsler için de bu tarihi fırsattır. Bağımsızlığın korunmasında kullanılacaklar. Üçüncü dünya devletleri bu gaye ile yapılacak müşterek hareketi sempati ile karşılayacaktır. Bu şekilde müşterek bir hareket bir deklarasyonla takviye edilir. Yunanistan'daki rejim nötralize edilir ve Türk-Yunan harbi önlenir. Yunanistan'da demokrasiye dönüş kolaylaşır. Bunlar Türkiye'nin tek taraflı müdahalesinin alternatifidir. Kıbrıs ilerde nasıl bir statüye sahip olursa olsun Kıbrıslı

antlaşmanın hükümlerinin yeniden yürürlükte olmasını sağlamak için harekete geçme hakkını saklı tutar."(S. Bölükbaşı, a.g. e, s.237-238).

⁴⁰⁵ M. Sarıca, v.d, s.186.

Türkler sahile sahip olmalıdır.” Ecevit, bu konuşmasında açıkça Kıbrıs’ta olan bitenin hep Ada’da askeri bir dengenin bulunmamasından ileri geldiğini, bu denge kurulmadan olayların önüne geçilemeyeceğini söylemiştir.

İngiltere Başbakanı Wilson: “ Saikını anlamakla beraber, teklifinizin doğru yol olduğunu sanmıyorum.” diyerek İngiliz tutumunu açıklaması için sözü Dışişleri Bakanı Callaghan’a bırakmıştır. Callaghan’ın ise birkaç noktada Ecevit ile mutabık olduğunu söyleyerek, yeni rejimin kök salmaması için tedbir alınmasını, olayın bir iç darbe olmadığını ve Sampson’un geçmiş tecrübelerle bakılırsa Enosis yapacağını kabul ettiğini, bununla beraber, teklif edilen usulü beğenmediğini, üslerin amaç dışı kullanılamayacağını ifade ettiği öğrenilmiştir.⁴⁰⁶

Ecevit ve Wilson’un daha detaylı asıl görüşmesi 17 Temmuz saat 22.45’te başlamıştır. Ecevit, Kıbrıs’taki kuvvet dengesinin Türkiye aleyhinde bozulduğunu belirterek, Yunan subaylarının Ada’dan çıkarılmasını istemiş, aksi takdirde, Türkiye’nin dengeyi kurmak için Ada’ya asker sevk edeceğini bildirmiştir. Başbakan konuşmasında ayrıca, gerek Kıbrıs, gerekse Yunanistan’la ilgili girişimlerin ortak ultimatolarla yapılmasını önermiş ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim’e gönderilen mektuptaki konuları kapsayan esasları Wilson’a tekrarlamıştır. İngiltere Başbakanı Harold Wilson, “Ada’nın bağımsızlığı ve NATO’nun güney kanadı ile ilgili Ecevit’in endişelerini anlayışla karşıladığını söylemiş ve Kıbrıs sorunu artık dünya politikasını ilgilendiren bir sorun haline geldi” demiştir. Bu bakımdan konunun Birleşmiş Milletler ve NATO Daimi Konseyinde ele alındığını belirten Wilson acele edilmeden bir hal çaresinin bulunmasının doğru olacağını ve müdahalenin en son çare olarak düşünülmesi gerektiği tezini savunmuştur.⁴⁰⁷ İngiltere, Yunanistan’ın da davet edildiği üçlü bir toplantı önermiş, Kissinger’in de çabalarını hatırlatarak BM’nin toplantı halinde olduğunu, askeri bir girişime gerek olmadığını söylemiştir. Ecevit ise: “Kıbrıs’taki denge bir daha geri gelmeyecek şekilde bozulmuştur. Bu platonik demeçlerle veya kararlarla düzelemez. Yunanistan darbenin sorumlusudur ve taraf olarak kabul edilemez.”⁴⁰⁸ demiştir.

Londra görüşmelerinde bulunan Diplomat Ecmel Barutçu, İngilizlerin tutumunu şu şekilde aktarmıştır: “...İngilizler, askeri bir harekâta karşı kesin bir tutum takındılar. İngiliz üslerinin böyle bir hareket için kullanılmayacağı, statüsünün buna müsait

⁴⁰⁶ E. Barutçu, a.g. e, s.56-57.

⁴⁰⁷ M. Sarıca v.d, a.g. e, s.186-187.

⁴⁰⁸ M. Ali Birand, 30... , s.71.

olmadığını, üslerin amaç dışı kullanılmasına karşı olduklarını belirterek Yunanistan'ı Londra'ya davet edip üç garantör devletin toplanmasını teklif ettiler. Biz, Yunanistan'ın mütecaviz devlet durumunda olduğunu, garantörlük sıfatını ihlal ettiğini ileri sürerek, Garanti Antlaşması'nın öngördüğü istişareyi mecburen yalnız İngiltere ile yapmak durumunda olduğumuzu, Londra'ya müzakerelerle vakit kaybetmek için değil, süratle eyleme geçmek için geldiğimizi belirtiyorduk. İngilizler Yunanistan'ında daveti üzerinde ısrar ediyordu. Maksatları açıktı. Yeni bir Londra Konferansı ile geçecek zaman içinde Türkiye'nin müdahale imkânını yozlaştırmak onların düşüncelerine hâkim olan unsurdu.”⁴⁰⁹

Barutçu, Londra görüşmelerinde Türk Hükümetinin olası bir harekâta kullanmak için istediği üslerle ilgili Callaghan-Ecevit arasında geçen şu ilginç diyalogu da aktarır: “Callaghan Ecevit'e: Anlıyorum ama üslerin amacı bu değildir. Askeri bir harekâta akacak kan vicdanınızı sızlatmayacak mı? diyerek Ecevit'in şair tarafını etkilemek istedi. Ecevit ise: Biz sizden farklıyız. Sizin Kıbrıs'ta cemaatiniz yok. Tecavüz ve esaret tehlikesi ile karşı karşıya olan bir cemaatiniz yok. Konuyu halletmek için ise imkânlarınız var. Türk cemaatinin maruz kalacağı tecavüz ve katliam İngiltere'nin vicdanını sızlatmayacak mı? ”⁴¹⁰

İngilizlerin müdahaleyi durdurma yolunda kullandığı bir diğer yol ise Sovyetler Birliği'nin harekete geçmesi durumunda ortaya çıkabilecek durumlarla ilgili tahmini senaryolarla Ecevit'e gözdağı vermeye çalışmasıdır. Ecevit'in bu senaryolara verdiği cevap ise, Sovyetlerin böyle bir durumda müdahalesinin mantığa uymadığı yolunda olmuştur.⁴¹¹

Sonuç olarak 17 Temmuz 1974 Londra'da, İngiltere Başbakanı H.Wilson ve Dışişleri Bakanı Callaghan'la yapılan müzakerelerde İngiltere, ortak müdahaleyi kendi yönünden sakıncalı bulmuş, Türk Hükümeti'nin tek başına müdahale edemeyeceği düşüncesiyle müdahaleye karşı çıkmıştır.⁴¹² Bu yargıyı o sırada görüşmeleri izlemek için Londra'da bulunan Birand'ın İngiliz heyeti ile yaptığı görüşmelerden aktardıkları da doğrulamaktadır. Birand'a İngiliz dışişleri diplomatları şu değerlendirmeyi yapmışlardır: “Ecevit'i kararlı görüyorduk, ancak tek başına böyle bir harekete girişebileceğine doğrusu pek ihtimal vermiyorduk. Blöf yaptığını sandık. Daha önceki

⁴⁰⁹ E. Barutçu, a.g. e, s.57-58.

⁴¹⁰ A.g.e, s.58-59.

⁴¹¹ M. Ali Birand, 30... , s.73.

⁴¹² H. Eroğlu, a.g. e, s.50.

krizleri hatırladığımızdan dolayı fazla önemsemedik ilk gece...” demişlerdir. İngiltere’nin müdahaleye katılmak istememesine rağmen Ecevit: “Kıbrıs’ta dengenin kurulması için her yolu denemekte kararlıyız. Türk toplumunun ve Türkiye’nin güvenliği mutlaka sağlanacaktır.” ifadeleriyle gerekirse tek taraflı müdahale kararlılığını göstermiştir.⁴¹³

İngilizlerin askeri müdahaleyi geçiştirmeye çalışan yaklaşımı karşısındaki Ecevit’in tutumunu Yavuzalp, bir diplomat gözüyle şöyle değerlendirir: “Ecevit Ada’daki durumun artık bu şekilde sürüp gidemeyeceğini, kökten bazı şeyler yapılması gerektiğini, bunun kan dökülmeden yapılabilmesi için İngilizlerin yardımcı olması gerektiğini anlattı. Ancak buna yanaşmazlarsa, Türkiye’nin tek başına hareket etmekten başka çaresi kalmadığını, bir tehdit havasına girmeden zarif fakat kararlı bir şekilde ortaya koydu. Galiba İngilizler, hiç değilse başlangıçta, Türkiye’nin tek başına hareket edemeyeceği yanılışına düştüler. Durumu fark ettikten sonra da artık geç kalmışlardı. Oyalama senaryoları bu sefer tutmamıştı.”⁴¹⁴

Türkiye’nin İngiltere ile ortak hareket etme girişimlerinin sonuçsuz kalması, Garanti Antlaşması’nın kendisine yüklediği sorumluluktan kaçması üzerine, 20 Temmuz 1974 Cumartesi sabahı, Türk ordusu, Garanti Antlaşması’nın kendisine yüklediği görevi yerine getirmek üzere Kıbrıs’a asker çıkarmıştır. İngiltere, Harekât’ın başlamasıyla birlikte Türkiye’ye karşı herhangi bir engelleme girişiminde bulunmamıştır. Daha sonraki hareket tarzı ise, Türk ilerleyişini sınırlı tutma, Ada’daki askeri varlığını kaybetmeme ve Ada’da yaşayan İngiliz vatandaşların can güvenliklerini koruma altına almaya çalışmak biçiminde olmuştur. Harekât’ın ikinci günü, İngiliz Hükümeti Girne’de yaşayan ve hayatları tehlikede olan 1500 kadar İngiliz vatandaşını Girne’den tahliye etmek ve tahliyenin emniyet içinde yapılabilmesi için askeri harekâtın birkaç saat için durdurulmasını Türk Hükümetinden insaniyet namına rica etmiştir. Türk Dışişleri başlangıçta Harekât’ın en hararetli zamanında durdurulmasının mümkün olmadığını söylese de daha sonra Genelkurmay Başkanlığıyla yapılan görüşmelerin ardından olumlu sonuç çıkmış, askeri harekât birkaç saat durdurulmuş ve Girne açıklarına gelen İngiliz gemilerinin İngiliz vatandaşlarının tahliye etmelerine müsaade edilmiştir.⁴¹⁵

⁴¹³ M. Ali Birand, 30... , s.773-74.

⁴¹⁴ Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Ankara 1996, s.164-165.

⁴¹⁵ E. Barutçu, a.g. e, s.72.

20 Temmuz’da başlayan Harekâtı İngiliz basını, Türkiye açısından haklı buldu. İngiliz basınından, The Sunday Times gazetesi: “Tehlikeli fakat haklı bir harekât” başlığı altında yayınladığı makalesinde, “Türkiye’nin Kıbrıs’ta giriştiği harekât, anlaşmalardan doğan vecibelerin yerine getirilmesi ve milli çıkarların korunması için haklı bir davranıştır. Türkiye, niçin bu şekilde davrandığını izah edebilecek durumdadır. Ancak İngiliz Dışleri Bakanı James Callaghan’ın harekâtı tasvip etmediğini belirten ilk beyanları, İngiliz Hükümetini hiç de iyi durumda bırakmamıştır. Bakanın bu sözleri, Kıbrıs’ta toplumlararası hakların korunmasında İngiltere’nin özel bir sorumluluk taşıdığını kabul eden bir bakanın sözleri değil, olaylardan kaygı duyan bir gözlemcinin hislerini dile getirmektedir.”⁴¹⁶ İngiliz The Observer ise, Türk müdahalesinin Makarios’u deviren kanlı darbeye karşı “anlaşılır ve kabul edilebilir bir davranış olduğunu” yazdı. The Sunday Telegraph, Türk müdahalesi ne kadar üzüntü verici olursa olsun anlayışla karşılanması gerektiğini belirtmişti. The Sunday Mirror: “Türkiye, kanuni hükümeti yerine yerleştirmek için hakkını kullanmıştır.” demektedir.⁴¹⁷

Türk Hükümetinin çok kısa bir süre içerisinde ateşkesi kabul etmesi karşısında, İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İngiliz Hükümetinin, Türk ve Yunan Hükümetlerinin Kıbrıs’ta ateşkesi kabul etmelerinden memnunluk duyduğunu belirtmiş ayrıca taraflar arasında yakında barış görüşmelerine başlanmasının umulduğunu da sözlerine eklemiştir.⁴¹⁸

Ateşkesin ardından Kıbrıs’ta sürekli barışı amaçlayan üçlü konferans 25 Temmuzda Cenevre’de ilk oturumunu yaptı. Üç garantör ülkenin Dışişleri Bakanlarının katıldığı toplantıda, İngiltere’yi Callaghan temsil etmiştir.⁴¹⁹ 15 Temmuzdan beri, uyuşmazlığı garanti eden üç devlet arasında yapılacak görüşmeler yoluyla sorunun çözülmesi siyasetini izleyen İngiltere’nin buradaki görevi arabuluculuk rolü üstlenmek olmuştur. İngilizlerin buradaki genel tutumu, Türkiye’nin askeri harekâtını yapılacak bir protokolle, bir daha harekete geçmeyecek şekilde durdurmaya çalışmak olmuştur.⁴²⁰ Callaghan’a göre, Konferansın amacı, “Kıbrıs’ta anayasal idareye” dönülmesini sağlamak ve “bütün ilgili taraflar arasında bunun gelecekte korunacağına dair gerekli olan güveni yaratacak düzenlemeler yapmaktır.”⁴²¹ Görüşmeler sırasında,

⁴¹⁶ *Tercüman*, 22 Temmuz 1974.

⁴¹⁷ *Milliyet*, 22 Temmuz 1974.

⁴¹⁸ *Vatan*, 23 Temmuz 1974.

⁴¹⁹ *Milliyet*, 26 Temmuz 1974.

⁴²⁰ M. Ali Birand, *30...*, s.280.

⁴²¹ S. Toluner, a.g. e., s.286.

Kıbrıs'ta devam eden çatışmalar karşısında Türk birlikleri zaman zaman ilerlemek durumunda kaldığında ise Callaghan: "Yepyeni bir demokrasiyi yıkmak mı istiyorsunuz" ifadeleriyle Yunanistan'da yeni kurulan Karamanlis yönetiminin zor durumda kalacağını gerekçe göstererek, Türk ilerleyişini tamamen durdurmak istemiştir.⁴²²

Altı gün süren görüşmelerin üç defa kesilme tehlikesi gösterdiğinde İngilizler biran önce imzalanacak bir protokolle dünya kamuoyunu rahatlatmak ve bir sonuca varmak istemişlerdir. Konferansın son günlerinde hazırlanan protokolün 4.maddesine karşı Türk tarafının çekince göstermesi karşısında, İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan diplomatik baskılara başlamıştır. Özellikle, Turan Güneş'in Ecevit'ten tam onay beklemesini eleştirmiş, Güneş'in görevinin sadece mesajcılık yapmak olduğunu söyleyip, Güneş üzerinde psikolojik baskı kurarak özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Ada'dan çekilmesi konusunu kapsayan protokol taslağını imzalamaya zorlamıştır.⁴²³ Bütün bu baskı ve ithamlar, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından olumlu karşılanmamış, Türkiye'nin kesin uyarı almaya alışık bir ülke olmadığı, baskı ve tehditlerle istemediği sonuçlara zorlanamayacağı belirtilmişti. Ayrıca Türkiye'nin çekilme konusunda mecbur bırakılamayacağı, belirtilerek başka teklifler yoksa dağıtılabileceği, İngiltere Dışişlerine bildirilmiştir.⁴²⁴ Daha sonra ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in telefonla, tarafları ikna etmesiyle uyuşulmayan 4.madde Başbakan Ecevit'le anlaşarak sonuca varılmıştır. 80 saate yakın süren tartışmalar sonunda Cenevre Antlaşması üç devletin Dışişleri Bakanları tarafından 30 Temmuzda imzalanarak Ada'da anayasal bir değişikliği gidilmesi kabul edilmiştir.⁴²⁵ Bununla birlikte, üç garantör devlet 16 Ağustos 1960 Lefkoşa anlaşmasını tasvip ve teyit ederken, Londra-Zürich Antlaşmaları'nı hukuken meşru ve yürürlükte olduğunu onaylamıştır.⁴²⁶ Cenevre protokolüne ekli olan ortak bildiride, üç Dışişleri Bakanı Hükümetlerinin Cenevre Antlaşması'na taraf olma durumlarının 1960 Garanti Antlaşması'nın yüklediği görev ve sorumluluğu ortadan kaldırmadığını ayrıca ifade etmişlerdir.⁴²⁷

⁴²² A.g. e, s.298.

⁴²³ M. Ali Birand, 30... , s.343.

⁴²⁴ *Akşam*, 31 Temmuz 1974.

⁴²⁵ *Milliyet*, 1 Ağustos 1974.S. Toluner, a.g. e, s.300.

⁴²⁶ M. Sarıca v.d, a.g.e, s.202.

⁴²⁷ "Yunanistan, Türkiye ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Dışişleri Bakanları bugünkü bildiriye katılmalarının 1960 Garanti antlaşmasının yorumuna, uygulanmasına veya bu antlaşma uyarınca haiz oldukları haklarına ve yükümlülüklerine ilişkin görüşlerine hiçbir surette haleldar etmediğini tasrih etmişlerdir." 30 Temmuz 1974 Yunanistan, Türkiye, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Dışişleri Bakanlarının Demecinin tam metni için bkz: (M. Ali Birand, 30... , s.492; S. Toluner, a.g. e, s.299).

Cenevre Konferansının anlaşmayla sona ermesinden büyük memnuniyet duyan İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan, Cenevre Antlaşması'yla varılan ilkeleri şu şekilde değerlendirmiştir: “Rumlar işgal ettikleri Türk köylerini boşaltacaktır. Garantör devletler Ada'daki kuvvetlerine ikmal yapabileceklerdir. Ada'ya anayasal düzen getirilecektir. Buna ilişkin olarak ilk önce Kıbrıs Cumhurbaşkanı yardımcısının yetki ve sorumlulukları tekrar tatbik mevkiine konacaktır. Kıbrıs'ta iki ayrı cemaat olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, bunların halli gereken birçok sorunlar içinde bulundukları ve sorunların en kısa zamanda çözüme ulaştırılması için çalışılması konusunda görüş birliğine varıldı.”⁴²⁸ İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'ın bu açıklamaları basın toplantısını izleyen Yunanlı gazetecilerde şaşkınlığa neden olmuştur. Bu sırada içlerinden birisi Callaghan'a, Yunanistan'ın da Ada'ya asker gönderip gönderememe hakkına sahip olup olmadığı sorusunu yöneltmiştir. Callaghan bu soruya şu yanıtı vermiştir: “Mevcut kuvvetlere ikmal yapılabilir. Fakat Ada'da durum kötüye dönmediği sürece Yunanlılar Ada'ya kuvvet gönderemezler. Biz bu küçücük Ada'da birçok kuvvelerle karşı karşıyayız, bunları çoğaltmaya değil azaltmaya çalışıyoruz.”⁴²⁹

Birinci Cenevre Antlaşması'nın imzalanması üzerine İngiltere'nin ünlü yorumcularından Economist Dergisi Yazarı Kenneth Mc Kenzie, BBC televizyonunda yaptığı bir yorumda, kazançlı tarafın Türkiye olduğunu belirtmiş ve Kıbrıs'ta otonom bölge fikrinin kabul edilmesinin Türkiye için büyük bir zafer olduğunu ifade etmişti. BBC Yorumcusu Antony Paynting ise, antlaşmanın Türkiye'nin zaferi olarak yorumlanabileceğini, fakat ufak bir darbeye kırılacak bir nitelikte olduğunu söylemişti.⁴³⁰

Bu arada, ateşkesten sonra İngiltere ile Türkiye arasında bazı gergin anlarda yaşanmıştır. 22 Temmuzdan 30 Temmuz'a kadar geçen süre içinde yaşanan ateşkes ihlalleri sonucunda Türk birlikleri, Lefkoşa Havaalanı çevresinde ilerleme kaydettiler. Lefkoşa Havaalanı'nın Türk birliklerinin eline geçme ihtimali karşısında, İngiliz komutan Rumlardan devraldığı alana yerleşiverdi ve sonunda ortaya havaalanı krizi çıktı. Havaalanı'nın kontrolünü ele alan BM Barış Gücüne mensup İngiliz askerleriyle Türk birlikleri arasında bir çatışma olasılığı ortaya çıktı. Durumu kendi lehine çevirmek isteyen İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan, BM ve NATO Genel Sekreterleri'ne şu ifadelerle baskı yapmıştır: “Ben askerlerimi Türkiye'ye itip

⁴²⁸ H. Eroğlu, a.g. e, s.79.

⁴²⁹ *Milliyet*, 1 Ağustos 1974.

⁴³⁰ *Milliyet*, 3 Ağustos 1974; *Vatan*, 3 Ağustos 1974.

kaktırmam. Türkler ateş ettiği takdirde, Barış Gücünde görevli İngiliz askerleri kendilerini savunmak zorunda kalacaklardır.”⁴³¹ Türk Hükümeti, uluslararası bir kuruluşla çatışma ortamına girerek, o güne kadar dünya kamuoyunda Türkiye’nin lehine oluşmuş havayı bozmamak gayesiyle, söz konusu gerginliği ortadan kaldırmak için Lefkoşa Havaalanı’nı kuvvet kullanmak suretiyle ele geçirmek için girişimde bulunmaktan vazgeçti.⁴³²

8 Ağustos Perşembe günü başlayan Cenevre Konferansı’nın ikinci bölümü 14 Ağustos Çarşamba gününe kadar devam etmiştir. İngiltere konferansın başında, Türk tarafından, Türkiye’nin ateşkese rağmen ilerlemeye devam ettiğini bunun durdurulmasını, ayrıca Türk tarafının Ada’daki sayısında azaltmaya gitmesini, Rum tarafından ise işgal edilen Türk köylerini boşaltmasının barış için çözümü kolaylaştıracağını belirtmiştir.⁴³³ Konferansın ilerleyen günlerinde İngiltere, Kıbrıs Anayasası’nı saptamak yetkisinin esas itibarıyla Kıbrıslılara ait olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Ayrıca, konferansın son günlerinde önerilen Türk tezi karşısında 36 saatlik bir süre isteyen Klerides’e sürekli manevra alanı kazandıracak destekleyici yorumlarda bulunmuştur.⁴³⁴ Daha sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan, Türkiye’nin sorunun kesin çözümü için coğrafi temele dayalı federal bir devlet statüsü oluşturulması düşüncesinde ısrar etmesi karşısında, bir yıldırma siyaseti içine girmiştir. Basında Adaya Gurka askerlerinin⁴³⁵ yollandığı, İngiliz üslerindeki fantom uçaklarının ve askerlerinin geri çekilmesi işleminin durdurulduğu, Barış Gücündeki İngiliz askerlerine ateş edilmesi halinde üslerdeki birlik ve uçakların derhal harekete geçeceği haberleri çıkmıştır. Ancak İngiltere’nin, Kıbrıs’taki Türk birliklerine karşı askeri bir harekâta gireceği ifadeleri basında açıkça Bakana atfen yazılmayacak, “yüksek rütbeli bir İngiliz kaynağına atfen” verilecekti. Böylece Callaghan tehdidini basın yoluyla yapmayı, kendini açıkça ortaya atmamayı tercih ettiştir.⁴³⁶ İngiltere’de basın yoluyla bu yıldırma haberleri yayımlanması ve Ada’ya takviye kuvvetleri göndermesi karşısında Türk basınında İngiltere aleyhinde yoğun eleştiriler yapılmıştır. İngiltere’nin Ankara

⁴³¹ T. Tülümen, a.g.e, s.149.

⁴³² Türk Hükümeti, 24 Temmuz tarihli Güvenlik konseyi toplantısında açıklanan mektubunda; “Barış gücünü Lefkoşa Havaalanı’nda bulunması vakiasının hukuka uygunluğu konusunda Türk Hükümeti’nin iddialarına bir halel getirmeksizin”, alanı kuvvet kullanmak suretiyle ele geçirmek için girişimde bulunmamak yükümünü, yüklenmiştir.(S.Toluner a.g.e, s.284-285).

⁴³³ M. Ali Birand, 30... , s.373-379.

⁴³⁴ A.g.e, s.448.

⁴³⁵ İngiliz ordusunda 1857’den bu yana paralı olarak askerlik yapmakta olan Nepal’li askeri tabur. (*Vatan*, 13 Ağustos 1974).

⁴³⁶ M. Ali Birand, 30... , s.406-407; A. Simav, a.g.e, s.339.

Büyükelçisi, Türk basının İngiltere'ye yönelttiği eleştirileri, “haksız bir kampanya” olarak nitelemiş, ancak, İngiliz-Türk dostluğunun bu kampanyadan etkileneceğini sanmadığını söylemiştir. Elçilik ikametgâhında basın mensuplarına bir sohbet toplantısı yapan Horace Philips, İngiltere Hükümetinin Kıbrıs'a 600 kişilik bir Gurkha taburu ve 400 kişilik bir deniz piyade komando birliğini göndermesinin hiçbir vakit Türkiye'ye karşı bir davranış kabul edilmemesi gerektiğini, takviye birliklerin esas görevinin Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nü desteklemek olduğunu ve gerektiği takdirde, bu askerlerin Ada'daki İngiliz üslerini koruyacağını ifade etmiştir.⁴³⁷ “İngiltere daha önceki olaylarda müdahale etme gereğini duymadı da, niçin Türk Barış Harekâtı sırasında müdahale ediyor?” şeklindeki bir soruyu da cevaplayan Sir Horece Philips, şunları söylemiştir: “Türk ordusunun Kıbrıs'taki operasyonun aleyhinde değiliz fakat ateşte Türkler ve Yunanlılar arasında meydana gelebilecek tehlikeler görüyoruz. Ama şimdide müdahale etmiyoruz ki bu defada sadece kuvvet gönderdik çünkü şimdi Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkiler ciddi olarak bozuldu. Gayemiz Ada'da sulh, iki cemaate de yaşama hakkı ve Türk-Yunan ve İngiliz ilişkilerinin iyi olarak devam etmesidir.”⁴³⁸

Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan İngiltere'nin bu tutumunu basın mensuplarına şöyle değerlendirmiştir: “İngilizlerin böyle çeşitli yollardan Ada'ya kuvvet getirmesi, hakikaten garip karşılanacak bir olaydır. Ada'da bundan önceki yıllarda birçok Türk katliamı olmuştur. İngilizler o zaman böyle bir şey yapmak ihtiyacını hissetmediler. Bu sefer dahi Ada'da pek çok kanlı olaylar oldu. İngilizler gene kuvvet gönderme ihtiyacını hissetmediler. Fakat Ada'ya Türk ordusu çıkartma yaptığı zaman İngilizler Ada'daki kuvvetlerini artırma yoluna temayül ettiler. Bunun için de Gurka taburu dedikleri kimseleri getirmeye tevessül ettiler. ...Tabi aslında bu konuda söylenecek söz şudur; Ada'daki Türk kuvvetleri oradaki sulhu ve garantörlük görevini temin edecek güçtedir.”⁴³⁹

Konferans, Türk tarafının Ada'nın anayasal statüsünün yeniden şekillenmesi istemi ve Yunan tarafının da konferansın anayasa konusunda yetkisiz olduğu görüşleri karşısında 13 Ağustos'ta çıkmaza girdi. Türk teklifini Hükümetleri ile görüşmek gayesi ile Klerides'in 48 saat Mavros'un da 36 saat süre istemesi, Turan Güneş tarafından oyalama taktiği olarak değerlendirilmiş ve Türk tezinin kabul edilmemesi durumunda

⁴³⁷ *Vatan*, 13 Ağustos 1974.

⁴³⁸ *Türkiye*, 13 Ağustos 1974.

⁴³⁹ *Akşam*, 14 Ağustos 1974.

konferansa son verileceği belirtilmiştir. Konferansın sonunda Türk Dışışleri Bakanı Güneş'in tavizsiz açıklamaları karşısında Türkiye'nin ikinci bir askeri harekâta girişeceğini anlayan Callaghan çaresizce şu açıklamayı yapmıştır: "...bu konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasından da çok endişeliyim. Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararı çerçevesindeki bu toplantı, 1960 Anayasasının düzeltilmesi ve iyileştirilmesi dışında daha geniş bir yetki taşımamaktadır... Bundan sonra yapılacak çalışmalar gerçekten toplumları ilgilendirir. Türkiye'nin hatalı bir yola girdiğini görüyorum... Bu akşam mutlaka bir sonuç isteniyorsa, buna bende hazır değilim. Klerides'in süre isteme hakkı vardır ve bende onu destekliyorum... Mr. Güneş, bu sözlerimi unutmayın. Bugün Kıbrıs ordunuzun esiridir, ancak yarın ordunuz Ada'nın esiri olacaktır.”⁴⁴⁰ Callaghan bu söylemiyle aslında sorunun uluslararası bir konu haline gelme ihtimalini kastederek, “Genişleme hareketinizden sonra tekrar masa etrafına dizildiğiniz zaman burada başkalarını da bulabilirsiniz” anlamına gelecek bu kozunu, İkinci Cenevre konferansında sık sık kullanmıştır.⁴⁴¹

13 Ağustos 1974 günü sonunda Ecevit, Türkiye bir kez daha “kararlılıkla” hareket etmezse ve Kıbrıs'ta kontrol altına alınan bölgeyi genişletmezse, Kıbrıs Harekâtı'nın başarısız kalacağını düşünmektedir. Ecevit bu görüşü şöyle belirtmiştir: “II. Cenevre Konferansı çok olumsuz koşullarda gerçekleştirildi. Yunanlılar uluslararası kamuoyunun desteğinden öylesine emindiler ki uzlaşmaz bir tutum takındılar. Ne yazık ki, İngilizler bu konuda kendilerine destek verdiler.” diyerek bu görüşmelerdeki İngiliz tutumunu da eleştirmiştir.⁴⁴²

14 Ağustos Harekâtı'nın başlamasından hemen önce, Turan Güneş'in Cenevre Konferansı'nda yapabilecek bir şeyin kalmadığını bildirmesi üzerine Klerides'in: “Türk ordusunun yeni bir harekâtı karşısında ne yapacaksınız?” sorusuna Callaghan: “Büyük Britanya, Birleşmiş Milletler emrine yeni birlikler vermiştir. Bir ilerleme halinde sonucun ne olacağı Birleşmiş Milletlere aittir. Kissinger ve AET ülkelerinin belirttiği gibi diplomatik yollar henüz kapanmamıştır. Bu durumda tüm sorumluluk harekâta geçecek ülkeye aittir.”⁴⁴³ ifadeleriyle dolaylı bir tehdit içerisine girmiştir.

İngiltere Türkiye'nin İkinci Harekâtı'nı önleme amacıyla yaptığı tüm bu açıklamalara rağmen, Harekât başladıktan sonra Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını

⁴⁴⁰ M. Ali Birand, 30... , s.462-466.

⁴⁴¹ S. Toluner a.g. e, s.320.

⁴⁴² S. Bölükbaşı, a.g. e, s.259.

⁴⁴³ M. Ali Birand, 30... , s.479.

istemiş, sorunun ilgili taraflar arasında görüşmeler yoluyla çözümlenmesi siyasetini devam ettirerek, İkinci Cenevre Konferansı ve sonrasındaki takındığı tehditkâr tutumunu Güvenlik Konseyi toplantılarında devam ettirmemiştir. İngiltere, bu toplantılarda her iki toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmeyecek olan veya silah tehdidi altında kabul edilecek olan bir çözümün faydası olmayacağı yönünde görüş bildirmiştir.⁴⁴⁴

Birinci Harekât'ta Türkiye'yi haklı bulan İngiliz basını, İkinci Harekât'ı yersiz bularak eleştirmiştir. The Guardian, Türkiye'nin haklı davasını savunduğunu, fakat isteklerini silah zoruyla elde etmeye çalışmasının barış ümitlerini söndürebileceğini, İngiliz The Times, Türkiye'nin haklı olmasına rağmen bu davranışının Türkiye ile Yunanistan arasında yıllardan beri süren anlaşmazlığın düzelmesi yolundaki son şansı da ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Gazete, Harekât'ın üçüncü günü ilk tepkisine oranla üslubunu sertleştirerek yorumu yapmıştır: "Türkiye saldırgan bir ülke olmuştur. Türkiye, İkinci Cenevre Konferansı'ndaki anlaşmazlığı bahane ederek askeri bir çözüm peşinde koşmaktadır. Bu davranışı, Atlantik Antlaşması'na zarar vermekte ve Yunanistan ile bir uzlaşmanın ümidini kaybettirmektedir. Dünya kamuoyunda saldırgan bir ülke durumuna düşen Türkiye'ye ceza olarak Amerika, yaptığı silah ve yedek parça yardımını derhal durdurmalıdır."⁴⁴⁵ İngiliz Daily Mail, Türkiye'nin Cenevre'de görüşme masasına tekme attığını ve arkasından Kıbrıs'ta askeri harekâta giriştiğini ve bu Harekâtı esefle karşıladığını bildirmişti.⁴⁴⁶ İngiliz Financial, Türkiye'nin bir hafta öncesine kadar dünyanın büyük ölçüde sempatisini kazanmış olduğunu, fakat son davranışıyla bu sempatiyi kaybettiğini belirtmişti.⁴⁴⁷

İngiltere, Türkiye'nin İkinci Harekâtı'nı yoğun şekilde eleştirmiş ve de Birleşmiş Milletleri harekete geçirerek durdurma yolunu seçmiştir. Harekâtın kısa sürmesi ve de Türkiye'nin görüşmelere açık tutumu İngilizler tarafından destek görmüştür. İngilizlerin ateşkesten sonraki tavrı, meselenin iki toplumu ilgilendiren bir sorun olduğu, konuyu taraf ülkeler arasında toplumlararası görüşmeler yoluyla çözülmesini önermek biçiminde olmuştur. Aslında bunda Ecevit Hükümetinin son aylarına rastlayan, Birleşmiş Milletlerin 30 Ekim–1 Kasım 1974 tarihli Yirmi Dokuzuncu Genel Kurul toplantılarında SSCB(Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

⁴⁴⁴ S. Toluner a.g.e, s.320-321.

⁴⁴⁵ *Tercüman*, 17 Ağustos 1974.

⁴⁴⁶ *Milliyet*, 16 Ağustos 1974.

⁴⁴⁷ *Vatan*, 16 Ağustos 1974.

Birliği)'nin Kıbrıs sorununun çözümü işini, ilgili tarafların elinden alıp Güvenlik Konseyi'ne devredilmesi biçimindeki tezi de etkili olmuştur. Çünkü İngiltere, soruna başka ülkelerin karışarak Ada üzerindeki çıkarlarını yitirmekten kaygılandığı anlaşılmaktadır.⁴⁴⁸

İngiltere'nin Kıbrıs'la ilgili daha sonraki tutumu, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğunun ilanının ardından İngiltere Dışişleri Bakanı 14 Şubat günü Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada bu yeni durumun ülkesinin “Kıbrıs'ın meşru hükümetine ilişkin tutumunun değişmeyeceğini belirtmiş ve İngiliz hükümetinin bu ilanı esefle karşıladığını açıklamıştır. Gerçekten de İngiltere, uzun bir süre daha Kıbrıs sorununun taraflar arasında gerçekleştirilecek görüşmeler yoluyla çözülmesi görüşünü savunmakla beraber, Kıbrıs Rum Yönetimini, “Kıbrıs'ın meşru hükümeti” olarak tanımış, bu tutumunu çeşitli uluslararası platformlarda da ortaya koymuştur.⁴⁴⁹

Ada'daki Türk mültecilerinin durumunun çözümüyle ilgili yaşanan gelişmelerde bu dönemde Türk-İngiliz ilişkilerini belirleyen gelişmelerdendir. Türkiye'nin İkinci Harekât'ıyla soğuyan Türk-İngiliz ilişkileri, ateşkesin sağlanmasından hemen sonra Ada'daki Türk mültecilerinin durumu konusunda, İngiltere'nin tutumu nedeniyle artarak devam etmiştir. İngiltere'nin, Kıbrıs'taki İngiliz üslerine sığınan Kıbrıslı Türklerin hemen serbest bırakılmasına yanaşmaması Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Kıbrıs'ta Rum tedhişçilerin katliamından kurtulmak için Episkopi ve Akrotiri İngiliz üslerine sığınmış olan 10.000 kadar Türk'ün, Türkiye'ye naklini Kıbrıs Türk Yönetimi İngiltere'ye teklif etmiştir. Dışişleri Bakanı Turan Güneş, bu konu ile ilgili gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır: “Bu gün Londra'ya bir nota yazdık, talimat yazdık. İngiliz hava üsleri, biliyorsunuz, İngiliz egemenliği altına bulunan topraklardır. Bizim bildiğimiz kadarıyla Klerides'in Kıbrıs Rum cemaati dışında başka devletlerin işlerine karışma yetkisi de mevcut değildir. Zannetmiyorum ki İngiltere, kendi toprakları üzerinde bulunan Türkleri zorla alıkoymak istesin, istememesi lazım.

Çünkü hala onlar Kıbrıs topraklarında değiller, İngiltere topraklarındalar ve İngiltere'nin de oradaki Türkleri rehine gibi tutmak istemesi ne insan haklarına yaraşır, ne de İngiltere'den beklene bir hareket olur. O bakımdan bu üslerden çıkmak isteyen

⁴⁴⁸ S. Toluner a.g. e, s.342.

⁴⁴⁹ Faruk Sönmezoğlu, *Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu (1945-1986)*, İstanbul 1991, s.99-100.

şahısların serbest bırakılmasını ve bizim kendilerini istedikleri yere götürmek için gerekli araçları hazır edeceğimizi İngiltere'ye bildirdik Bu sabah öyle bir talimat yazdık. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne de bir mesaj göndererek, BM Barış Gücü askerlerinin eğer, 'Türkler bir taarruza uğrarlarsa, bir çatışma çıkarsa, biz aradan çekiliriz' dedikleri yolundaki haberleri hatırlattık. Rum kesiminde bulunan Türklerin ne kadar ağır tehlikelerle karşı karşıya olduğunu belirttik. Ayrıca, o bölgeden çıkmak isteyen Türkler varsa kendilerine oradan çıkma özgürlüğünün tanınmasını istedik.”⁴⁵⁰

Londra'daki diplomatik çevreler Türk teklifinin İngiliz Hükümetini güç duruma düşüreceğini ileri sürmüşlerdir. 12 Eylül 1974 tarihli basından edinilen bilgilere göre, Kıbrıs'ta İngiliz egemen üslerine sığınan Kıbrıslı Türk mültecilerinin serbest bırakılmasını talep eden Türk notasının İngiliz Hükümetince reddedildiği açıklanmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanlığına göre Türk Hükümeti, üslerdeki Türklerin durumunu ortaya atmakla Callaghan'ı son derece güç bir durumda bırakmıştır. Ancak Callaghan, Türklerin üslerden tahliyesinin Rum mülteciler için paralel bir tedbir alınmadığı takdirde Yunan Hükümeti ile Kıbrıs Rum Hükümetini öfkeli edeceğini ileri sürmüştür.⁴⁵¹ Türk Hükümetinin talebine verilen cevap resmen açıklanmasa da İngiliz Hükümetinin tereddüt içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Başbakan Bülent Ecevit, İngiliz Hükümetinin tereddütlerini gidermek amacıyla şu açıklamayı yapmıştır: “Kıbrıs sorunun şu safha da bizi ilgilendiren insani yönü, bilindiği gibi, Rum kesiminde kalan ve İngiliz üslerine sığınmış bulunan Türklerin güvenliği ve özgürlüğü sorunudur. Rum kesimindeki Türklerin can güvenliklerinden de, özgürlüklerinden de yoksundurlar. Bu sorunun biran önce çözümü için yapılacak girişimler üzerine Bakanlar Kurulu gerekli tutumu saptamıştır. İngiliz üslerinde bulunan Türklerin durumuna gelince buradaki Türklerin can güvenliği sağlanmış olmakla birlikte özgürlüklerinin bulunmadığı açıktır. Bilindiği gibi biz İngiltere'den bu Türklerin üslerden ayrılarak istedikleri yere gidebilmelerine olanak sağlanmasını istemiş bulunuyoruz. Bu konuda henüz İngiltere'den bize resmi cevap gelmiş değil. Fakat İngiliz ve dünya basınına yansıyan haberlerden bu konuda bazı tereddütler olduğu izlenimini belki yanlış olarak ediniyoruz. Bu konuda söylemek istediğim şudur:

⁴⁵⁰ *Milliyet*, 11 Eylül 1974.

⁴⁵¹ *Akşam*, 12 Eylül 1974; Eroğlu, a.g. e, s.191.

Biz İngilizlere, Rumların zalimliği karşısında İngiliz üslerine sığınmak zorunda kalan Türklere gösterdikleri konukseverlik için müteşekkirimiz, fakat konuklar ayrılmak istediği halde ev sahibi ayrılmalara izin vermeme yoluna gidecek olursa bu konukseverlikte biraz aşırı ölçüye varmak olur ve konuğun durumunu tutsağa dönüştürmüş olur. Burada bizim veya Kıbrıs Türklerinin kabul edemeyeceği çok açıktır. Onun için İngiliz dostlarımızın, dostumuz ve müttefikimiz olan İngiltere'nin bu konuda kesin cevabını vermeden önce Türk-İngiliz ilişkilerinin geriye dönülemeyecek ve onarılamayacak bir noktaya varmamasına, verilecek cevapların aramızdaki ilişkileri böyle bir noktaya getirecek nitelikte olmamasına azami dikkat göstereceklerine inanıyoruz.”⁴⁵²

14 Eylül 1974 günü Londra büyükelçiliği aracılığıyla, Türk Dışişleri Bakanlığına ulaşan cevabi notada Türkiye'nin istekleri reddedilmiş ve gerekçe olarak da İngiliz üslerine sığınan Türk ve Rum mültecilerine, BM Mülteciler Sözleşmesi'ne göre işlem yapılacağı ileri sürülmüştür. İngiltere'nin notasında, iki toplumu ilgilendiren sorunların Denktaş ve Klerides arasında Ada'da başlayan ve olumlu bir seyir izleyen ikili görüşmelerde ele alınacağı, İngiltere'nin bu görüşmelerin sonuçlarına aykırı düşecek tek taraflı bir harekete girişmesinin doğru olmayacağı bildirilmiştir.⁴⁵³

İngiliz Hükümetinin durumu bu şekilde değerlendirmesi karşısında, Türk Hükümeti ikinci defa nota vermeye mecbur edilmiştir. İkinci notanın metnini basın toplantısında açıklayan Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş, “İngilizler Türk rehinaleri serbest bırakmamakla İngiliz üslerini İngiliz toprağı olarak saymamış olmaktadır.” demiştir. Ayrıca basına açıklanan nota metninde, İngiliz Hükümetinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmeye aykırı hareket ettikleri de belirtilmiştir.⁴⁵⁴

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Horace Phillips de Türkiye ve İngiltere arasında başlayan soğukluğu gidermek amacıyla yaptığı açıklamada, Kıbrıs'taki İngiliz üssünde bulunan Türklerin serbest bırakılmasıyla ilgili Türk talebinin reddedildiğine dair haberleri yalanlamış: “Türkiye talebinin reddedilmesi asla söz konusu olmamıştır. Bu konu halen Londra da Türkiye Büyükelçisi ile İngiltere Dışişleri Bakanlığı arasında müzakere edilmekte, ayrıca Denktaş-Klerides müzakerelerinde de ele alınmış bulunmaktadır” demiştir.

⁴⁵² *Milliyet*, 13 Eylül 1974.

⁴⁵³ *Günaydın*, 15 Eylül 1974.

⁴⁵⁴ *Milliyet*, 16 Eylül 1974; H. Eroğlu, a.g. e, s.194.

Milliyet gazetesinin Londra muhabirinin bildirdiği haberde ise durum daha farklı görülmektedir. İngiliz Dışişlerinde görevli Devlet Bakanı David Annels, Londra Büyükelçimiz Turgut Menemencioğluna, Kıbrıs'ta genel bir anlaşmaya varılmadan önce üslerdeki Türkleri Ada'nın Türk bölgesine salıvermeyi uygun görmediğini söylemiştir.⁴⁵⁵ Böylece, İngiltere bu tavrıyla Türk mültecilerinin üslerde kalmasını mümkün olduğu kadar uzatmakla, Türkiye'ye karşı dolaylı bir yaptırım ya da bir çıkar ele etmeyi umar bir görüntü oluşmuş ve buna benzer yorumlara neden olmuştur. Özellikle, Kıbrıs konusunda belki Türkiye'yi daha erken anlaşmaya yöneltmek ya da Kıbrıslı Türklerin taşınmasından ücret alarak bir kazanç sağlamak isteyebileceğine kadar farklı değerlendirmeler yapılmıştır.⁴⁵⁶

Eroğlu, İngiltere'nin Kıbrıs'taki üslerinde bulunan Kıbrıslı Türklerin durumu ile ilgili tutumunu şu şekilde değerlendirir: “sorun aslında Türkiye ile İngiltere arasındaki siyasi niteliğinden daha çok hukuki bir sorundur. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'ne göre çözümlenmesi gerekir. Buradaki Türkler mültecidirler ve mülteci muamelesi görmeye hakları vardır. 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'nin Türkiye ve İngiltere de akitlerindendir ve sözleşme mültecilere vazgeçilmez haklar tanımakta ve onların hukuki statülerini güçlendirmektedir. Sözleşme mültecilere genel olarak yabancılara tanınan hakları aynısını tanımaktadır. Sözleşmenin 1. maddesin C bendinin 3. fıkrasına göre ‘mültecilerin yeni bir vatandaşlık iktisap etmeye hakları vardır.’ Bu durumda İngiliz üslerinde bulunan Kıbrıslı Türklerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarına İngiliz Hükümetinin sözleşme hükümlerine göre engel olması da mümkün değildir. Ayrıca sözleşmenin madde 28'i, akit devletlerin ülke haricine mültecilerin seyahatlerini sağlamak için seyahat belgeleri vereceğinden bahsetmektedir. İngiliz üslerinde bulunan Kıbrıslı Türklerin, bu maddenin hükmünden faydalandırılması ve alacakları seyahat belgeleri ile Türkiye'ye gelmeleri mümkündür. İngiltere'nin bu maddenin hükmüne de aykırı olarak mülteci durumunda olan Kıbrıslı Türklere seyahat belgesi vermeyi esirgemesi de sözleşme hükümlerine aykırıdır.”⁴⁵⁷

İngiltere ile yapılan temaslardan Ocak 1975'e kadar bir sonuç alınamamış olması, Türk Dışişleri Bakanlığını tekrar müracaata mecbur etmiştir. İngiliz üslerinde bulunan Kıbrıslı Türklerin derhal bırakılması, durumun saat saat vahim bir hale geldiği,

⁴⁵⁵ *Milliyet*, 19 Eylül 1974.

⁴⁵⁶ H. Eroğlu, a.g. e, s.197-198.

⁴⁵⁷ A.g. e, s.200-201.

serbest bırakma kararı için zaman kaybetmeye tahammülün olmadığı, bu müracaatla bildirilmiştir. Sorun nihayet Aralık 1974'te NATO Bakanlar Konseyi toplantısı sırasında, Türkiye Dışışleri Bakanı Melih Esenbel ile İngiltere Dışışleri Bakanı Callaghan arasında, mültecilerin Türkiye'ye gönderilmesi konusunda anlaşmaya varılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu uzlaşmanın sağlanmasında Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı Başkanı'nın 3 Ocak'ta Rauf Denктаş'a gönderdiği, İngiliz üslerinde Türklerin durumunun vahim olduğunu ve kamptaki durumun yaşlı hasta ve çocukların sağlıklı yaşamalarına katiyen elverişli olmadığını belirten raporu da etkili olmuştur.⁴⁵⁸ Sonuçta Ada'daki durum hızlandırılarak, 18-27 Ocak 1975 tarihleri arasında, 9400 kadar Kıbrıslı Türkün, sonradan Kıbrıs Türk bölgesine nakledilmek üzere Adana'ya getirilmesi işlemi tamamlanmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ A.g. e, s.204.

⁴⁵⁹ S. Toluner, a.g. e, s.330.

B. ABD'nin Barış Harekâtı Sürecindeki Rolü

NATO üyesi iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan'ın aralarında çıkacak bir savaşın ABD çıkarları ve NATO'nun Doğu Akdeniz kanadının zayıflaması tehlikesi nedeniyle, 15 Temmuz darbesiyle başlayan gelişmeler karşısında ABD tarafsız kalarak olası bir çatışmayı önleme stratejisi üzerinde hareket etmiştir. ABD, Türkiye'nin müdahalesini hızlandırabilir kaygısıyla Ada'daki 15 Temmuz darbesine ilk günlerde yeterli tepkiyi göstermemiş, Türk Hükümetine yolladığı mesajında, Kıbrıs'ın ülke bütünlüğünü, bağımsızlığını ve anayasal düzenini desteklediğini açıklamış ve ilgili taraflara itidal ile hareket etmeleri çağrısını yapmakla yetinmiştir.⁴⁶⁰ Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Robert Anderson ilk açıklamasında, “bu Kıbrıs'ın iç işidir” demiş, arkasından Ecevit'e Kissinger'in bir mesaj yolladığını ve “Ada'nın anayasa, düzen ve statükosunun değiştirilemeyeceğini, Kıbrıs'ın bağımsızlık ve egemenliğine saygı gösterilmesini istediğini, bunları bozacak her türlü harekete karşı olduğunu” kesin kelimelerle bildirdiğini söylemiştir.⁴⁶¹ Anderson, “Kıbrıs'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğünü ve anayasal anlaşmalarını desteklemek” biçimindeki yüzeysel bir ifadeyle açıklanan ABD tepkisini, 17 Temmuz 1974'te “bize göre Kıbrıs'a dışarıdan müdahale yapılmamıştır” diye tamamlamıştır.⁴⁶² ABD'nin Kıbrıs'taki 15 Temmuz darbesini bu şekilde görmesi, iki NATO üyesi devlet arasında bir savaşın önlenmesi kaygısıyla mı hareket ettiği, yoksa Kıbrıs'ta ABD çıkarlarına Makarios Hükümetinden daha çok hizmet edecek bir hükümetin yerleşmesine mi çalıştığı veya bir “bekle-gör” siyaseti mi izlediği gibi, çok farklı değerlendirmelere neden olmuştur.⁴⁶³ Özellikle, Makarios'a karşı yapılan darbeyi doğrudan kınamaması, ABD Dışişleri Bakanlığının Makarios'u meşru cumhurbaşkanı olarak görüp görmedikleri sorusuna açık bir cevap vermemesi, ABD Lefkoşa Büyükelçisi'nin Sampson'la görüşmesi ve Sampson'un ABD'nin kendilerini desteklediğini açıklamasına rağmen, bunun yalanlanmaması gibi çeşitli sebepler şüpheleri artırmıştır. ABD'nin darbeyi desteklediği hatta Türkiye'nin Ada'ya müdahalesine zemin hazırlamak üzere bunun bilinçli biçimde yapıldığı yolunda görüşler dillendirilmiştir.⁴⁶⁴ Ecevit'in etrafındaki yakın çevresi dahi, “Kıbrıs darbesindeki

⁴⁶⁰ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974; M. Ali Birand, 30... , s.111-147.

⁴⁶¹ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1974.

⁴⁶² S. Bölükbaşı, a.g.e, s.231; Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan...* , s.201; F. Sönmezoğlu, *Kıbrıs Sorunu Işığında...* , s.74.

⁴⁶³ S. Toluner, a.g.e, s.265.

⁴⁶⁴ Yalçın Sarıkaya, “1974-1980 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, IV/VII,(Şubat 2006), Ankara 2006, s.115; Ali Sirmen, “Ters Tepen Oyun”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1974.

Kissinger oyununun varsayımları arasında Ecevit'in müdahale edemeyerek Türkiye politik çevrelerinden silinmesinin de bulunduğunu" iddia etmişlerdir.⁴⁶⁵ Bu iddiaya göre Ecevit Hükümeti iktidara gelir gelmez Amerika'yı rahatsız etmiş, ABD'nin can damarından vurmuş ve haşhaş ekimini kısıtlı şekilde de dahi olsa başlatma kararı almıştı. Arkasından yıllardır uyuyan Ege'deki kıt'a sahanlığı meselesini ortaya atmış, Yunanistan'la ilişkiler gerginleşmiş, Ortak Pazar ile anlaşmasının yeniden düzenlenmesini istemişti. Ecevit, bir anda müttefikini rahatsız edecek birçok meseleyle uğraşmaya başlamıştı.⁴⁶⁶ Bu varsayımlara göre Amerikan yöneticileri Kıbrıs darbesiyle hoşlanmadıkları, sol eğilimli iki politikacıdan aynı anda kurtulacaklardı. Cumhuriyet gazetesi yazarlarının iddiasına göre, bu amaçların gerçekleşmesi için Yunan Cuntası ve onların Kıbrıs'taki kuklaları darbe girişiminde bulunma konusunda Amerika'dan olumlu sinyal almışlar ve Amerikalıların desteğini yanlarında hissetmişlerdi.⁴⁶⁷

Bütün bu şüphelere Amerika'nın cevabı ise çok sonra gelmiştir. Kıbrıs'ta 15 Temmuz darbesiyle başlayan krizden önce Atina'da büyükelçi olarak görev yapmış Henry Tasca, "Newsweek" dergisine verdiği demeçte, Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinden sonra o zaman işbaşında bulunan Yuannides rejiminin Türkiye ile savaşmaya karar verdiğini ve bir Türk-Yunan savaşının ABD'nin çabalarıyla önlenmiş olduğunu söylemiştir. Yuannides'in CIA'nin kontrolünde olduğu yolunda söylentiler bulunduğunu hatırlatan Newsweek muhabirine Tasca, şu cevabı vermiştir: "Meseleye mantık açısından bakıldığında insan bu ne biçim kontrol sorusunu soracağı geliyor. Yuannides'in eski Başbakan Papadopoulos'u devirmesine kadar, 6.filonun Yunan limanlarından faydalanması konusunda hiçbir meselemiz yoktu. Şayet ABD'nin Yunanistan'da bir lider tayin etme imkânı olsaydı, Amerika'nın Yuannides'i iş başına getirecek kadar çılgın olduğuna hakikaten inanıyor musunuz? Yunan çevrelerinin ABD'nin Yunan Cuntasının arkasında olduğuna dair söylentileri de cevaplandıran Tasca: "Buna inanlar Amerikan Hükümetinin nasıl çalıştığını gerçekten anlamamış kişilerdir." demiştir.⁴⁶⁸

1974 yılındaki Amerika'nın Kıbrıs siyasetini, 1964 ve 1967 yıllarında olduğu gibi tarafsız ve ya barışçıl olmaktan uzak olarak değerlendiren Menter Şahinler, tezinde Kıbrıs'taki hükümet darbesinin amacı üzerine iki varsayım ortaya koyar; Bunlardan

⁴⁶⁵ M. Ali Birand, 30... , s.30.

⁴⁶⁶ M. Ali Birand, 30... , s.51.

⁴⁶⁷ Oktay Akbal, "Paylaşım Doğru mu?" *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1974; İlhan Selçuk, "Pencere", *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1974, s.2; N. Uslu, a.g. e, s.347.

⁴⁶⁸ *Akşam*, 26 Ağustos 1974.

birincisi, Amerika Birleşik Devletleri'ne Ada'da üs kurma izni verecek olan Enosis'i gerçekleştirip, Ada'nın Yunanistan'a verilmesidir. İkinci varsayım ise, Çifte Enosis'tir. Amerika'ya üsler için verilen ayrıcalıkların yine geçerli sayılmasıyla, Ada'nın Yunanistan ve Türkiye arasında paylaştırılmasıdır. Şahinler, her iki varsayımında Birleşik Devletler için uygun olduğunu, nitekim Makarios'la Sovyetler Birliği arasındaki yakınlıktan rahatsızlık duyan Amerikalılar, bu yakınlıkmayı ortadan kaldırmak ve kendi üslerinin Ada üzerinde yerleşmesini sağlamak için 1974'te Kıbrıs'taki hükümet darbesini kolaylaştırmış olduklarını iddia eder. Şahinler'e göre, Birleşik Devletler, Kıbrıs'ta yapılan bütün planlarını altüst edecek olan Türk askeri müdahalesini beklemediği için Yunanistan'ın tarafını tutmaktadır. Her şeyden önce Amerika, Türk ordusunu Ada'ya müdahale edecek güçte olduğuna inanmamaktadır. Türkiye'nin daha önceki Kıbrıs anlaşmazlıklarında birkaç kez müdahaleden vazgeçmiş olması, Amerika'nın bu kararını pekiştirir.⁴⁶⁹ Şahinler ayrıca, Kıbrıs'ın, Amerika'nın Ortadoğu'daki denetimini kolaylaştırdığı ve Ada'daki Rus etkilerini de önleyebilecek olması gerekçelerinden dolayı, Ada'nın Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılması veya Yunanistan'a bağlanmasının uzun vadede Birleşik Devletler için güven verici olacağı düşüncesini de değerlendirmelerine ekler.⁴⁷⁰

Sönmezoğlu da benzer bir yaklaşımla bu dönemdeki ABD siyasetini, Kıbrıs'ın siyasi geleceğine ilişkin başlıca dört ihtimalle çözümlemeye çalışır: “Ada'nın bağımsız ve bağlantısız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi, Ada'nın Yunanistan'a ilhakı, Ada'nın Türkiye ve Yunanistan arasında taksimi ve Ada'nın (daha küçük bir ihtimal olmakla beraber) Türkiye'ye ilhakı. Bu ihtimaller değerlendirildiğinde, ABD'nin stratejik çıkarları açısından 1960-1974 yılları arasındaki dönemde Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler içerisinde bir bağlantısız ülke olan ve de içeride komünist AKEL'e dayanan Makarios'un liderliğindeki Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ABD'nin pek sıcak bakmayacağı tahmin edilebilir. Bu yüzden ABD'nin Kıbrıs'ın durumuyla ilgili en az isteyebileceği durumun Ada'nın bağlantısız ve bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi seçeneği olduğudur. Bununla birlikte stratejik düzeyde ABD'nin bu ihtimaller arasında belirgin bir tercihe sahip olduğunu söylemenin oldukça zor olduğunu ABD için önemli olanın içinde bulunulan koşullara göre, NATO'nun Güneydoğu kanadında Türkiye ile

⁴⁶⁹ M. Şahinler, a.g.e, s.39-40.

⁴⁷⁰ A.g.e, s.46.

Yunanistan arasında kabul edilemeyecek düzeyde bir çatışmanın çıkmasının engellenmesidir.”⁴⁷¹

ABD Büyükelçisi Macomber, Kissinger’in 17 Temmuzda: “Ada’nın bağımsızlığı ve statüsü değişmemeli, çözüm yolu aranıyor. Yakından olayları takip ediyoruz” diyen mesajını, Ecevit’e getirerek, Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş çıkmaması için görüşme yolunu önermiştir.⁴⁷²

ABD Başkanı Nixon’un görevinin son üç haftasına rastlayan Kıbrıs’taki gelişmelere yeterli ilgiyi göstermemesi, uzun süren Vietnam Savaşı ve Watergate krizi⁴⁷³ nedeniyle, kamuoyu baskısında kalarak, dış politika meseleleriyle uğraşacak fırsat bulamamasına bağlanmıştır.

15 Temmuzdan sonraki günlerde Türkiye’nin darbeyi kabullenmeme ve de sorunu çözme konusundaki kararlılığı ciddiyetini gösterdikçe Amerika’nın da olaylar içerisindeki rolü daha da aktifleşmeye başlamıştır. Nitekim Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Sisco, 17 Temmuz saat 22.45’te başlayan Ecevit-Wilson görüşmelerine katılmak istemiştir. Ecevit, Kissinger’in Sisco’yu Türk-İngiliz görüşmelerine katılmak üzere Londra’ya gönderdiğini, öğrenince ABD’nin garantör güç olmadığını ileri sürerek üçlü görüşmeleri reddetmiş, ancak Sisco ile özel görüşmeye hazır olduğunu açıklamıştır.⁴⁷⁴ Kissinger tarafından gönderilen Sisco’nun görevi, Türk askeri müdahalesini geciktirebilmek amacıyla İngiltere’nin bir görüşmeler sistemi oluşturmaya yardım etmek ve Kıbrıs’ta Sampson yönetimince oluşturulan yeni yapının kendi kendine yıkılmasını sağlamaktır. Sisco, soruna bir çözüm bulabilmek ve krizi sona erdirmek amacıyla Atina ile Ankara arasında gidip gelerek ‘mekik diplomasisi’ uygulamıştır.⁴⁷⁵

Başbakan Bülent Ecevit’in 18 Temmuz 1974’te Amerikan Temsilcisi Joseph Sisco ile Londra da yaptığı görüşmelerde, Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek

⁴⁷¹ F. Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri...*, s.204-206; F. Sönmezoğlu, *Kıbrıs Sorunu Işığında...*, s.79.

⁴⁷² M. Ali Birand, *30...*, s.65; M. Sarıca v.d, a.g. e, s.186.

⁴⁷³ 1973 yılı Mayısında uluslararası arenada gelişen en çarpıcı olaylardan birisi de ABD Başkanı Nixon’un durumudur. 1973 ilkbaharında, Washington Post gazetesi önceleri inanılmaz gibi görünen bir olayı ortaya koymuştu. Birleşik Amerika’da 1972 sonlarında yapılan başkanlık seçimi öncesinde muhalefetteki Demokrat Parti’nin taktik ve stratejilerini gizlice öğrenmek amacıyla Washington’da partinin Watergate Otelinde bulunan genel merkezine dinleme aygıtları yerleştirmişti. Giderek Watergate skandalı adıyla ün yapacak olan bu dinleme serüveninde tüm ABD kamuoyu sorumluluğun kime ait olduğunu sorgular. Başlangıçta olayın sorumluluğunu üstlenmeyen karşı partinin yani Cumhuriyetçi Partinin üst yönetim kadroları ve Genel Başkan Nixon, ilk gün söylemesi gereken gerçeği sonunda 1973’ün 1 Mayısında olayın sorumluluğunu kendisine ait olduğunu kabul eder. Nixon’u 1973’ün ikinci yarısında köşeye sıkıştırarak olan bu olay, özellikle uluslararası politikada ABD halk temsilcilerinin etki alanını gittikçe genişlemesine neden olacaktır. (Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul 1987, s.656-658; S. Bölükbaşı a.g. e, s.233).

⁴⁷⁴ Barutçu, a.g.e, s.59; Bölükbaşı, a.g.e, s.238.

⁴⁷⁵ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara 2000, s.266.

bir savaş ihtimali, bunun NATO üzerindeki etkileri, Sovyetler Birliğinin tepkisi ve buna bağlı gelişebilecek olaylar tartışıldı. Amerika, Ecevit'ten bir Türk-Yunan savaşına ve Sovyetler Birliğinin işe karışmasına neden olabilecek bir silahlı müdahaleden uzak durmasını istemişti.⁴⁷⁶ Ecevit'in düşündüğü askeri harekâtı önlemek için elinden gelen her yolu deneyen Sisco, ortamı yumuşatmak amacıyla, o sırada hemen hemen durmuş olan Amerikan askeri yardımının yeniden normale döneceğini söylemiştir. Ayrıca müdahalenin Türk-Yunan savaşına yol açacağını ve Türk-ABD ilişkilerinin bozulabileceğini, Sovyetlerin müdahaleye karşı çıkarak, olası bir Türk-Yunan savaşından yaralanmak isteyebileceğini belirtmiş ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımın Türkiye planını uygulamaya koyarsa kesilebileceği tehditlerini de eklemiştir. Ecevit, Sisco'nun tehditlerinden çekiniyor görünmemiş, Sisco'ya müdahaleyi şu koşullarda erteleyebileceğini söylemiştir:

- 1- Sampson ve darbeci Yunan subayları Yunanistan'a geri çekilirse,
- 2- Türkiye, Yunanistan'ın yaptığı gibi, Kıbrıs'a eşit sayıda askeri güç gönderirse,
- 3- Kıbrıs Türklerine sahilde bir bölgenin denetimi verilirse,
- 4- Federal bir hükümet sistemi oluşturma müzakerelerine iki toplum arasında hemen başlanırsa.”⁴⁷⁷

Sisco, Yunan Cuntasını bu koşulları kabule zorlayacağını söylemiş, ancak Atina'dan dönene kadar harekete geçilmemesini rica etmiştir.⁴⁷⁸ Ecevit, Sisco'nun Atina'dan getirdiği tavizleri ⁴⁷⁹ yeterli bulmayınca, Sisco bir kez daha 19 Temmuzda Atina'ya gitmek ve tekrar eli boş dönmek zorunda kalmıştır. Bu arada Kissinger, Ecevit'le birçok telefon görüşmesi yapmış, bu görüşmelerde Ecevit, kendisine Türkiye'nin engellenmeye çalışılmasının ancak batı ittifakından kopmasına yol açacağını söylemiştir. Kissinger ise, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki sıkıntılarını haklı bulduğu izlenimini vererek başlangıçtaki tehditlerini sürdürmeden müdahaleye karşı çıkmaya devam etmiştir.

20 Temmuz 1974'te Atina'dan dönen Sisco, gece 02.00'da, yani operasyon başlamadan 3 saat önce, Başbakanlığa gelerek Ecevit'e gözdağı vermek amacıyla

⁴⁷⁶ S. Açıkgöz, a.g. t, s.70.

⁴⁷⁷ S. Bölükbaşı, a.g.e, s.239.

⁴⁷⁸ M. Ali Birand, 30... , s.87; N.Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.267-268.

⁴⁷⁹ Söz konusu bu tavizler de Yunanistan, Ecevit'in önerdiği gibi Kıbrıs'taki yunan subaylarını tamamen çekme yerine belirlenecek bir zaman cetveli çerçevesinde bu subayları tedrici olarak başka Yunan subaylarıyla değiştirmeyi kabul edeceklerini söylediler.(N.Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.269).

şunları söylemiştir: “Atina’dan geldim, çok kararlılar, harekete geçerseniz harp edeceklerdir, bundan kuşkunuz olmasın.” Ecevit ise: “10 yıl önce hem Türkiye hem de ABD hata yaptı. ABD, Türkiye’nin askeri eylemini engelledi. Türkiye de buna razı oldu. Bu kez Türkiye aynı hatayı yapmayacak. Sizin de yapmayacağınızı umuyorum.”⁴⁸⁰ cevabını vererek, Türk askeri müdahalesinin başladığını haber verdi. Buna rağmen Sisco, Kıbrıs konusunda bir Amerikan çözümü getirmek maksadıyla Ecevit’ten 48 saat daha ek süre istemişti. Ecevit ise, durumun artık çok geç olduğunu Türk kuvvetlerinin neredeyse Kıbrıs’a çıkmak üzere olduklarını belirtmiştir.⁴⁸¹

Harekât’ın başlamasıyla birlikte Washington’da yapılan resmi açıklamalarda ABD Hükümetinin Türkiye’nin müdahalesinden büyük bir üzüntü duyduğu belirtilmiş, ancak Türkiye’yi durduracak fiili bir harekâta bulunulmamıştır.⁴⁸² Kıbrıs’ta siyasi karışıklıktan kendi çıkarlarına uygun çözüm arayan ABD’nin, Türk askeri müdahalesine bu defa engel olmamasının birçok nedeni vardır. Şahinler, bunları şu şekilde ifade eder: “Bu müdahaleyi gizlilik içinde hazırlayan Türk Hükümetinden başlangıçta böyle bir davranışı beklememesi ve Kıbrıs’ta oluşan koşulların, Türk müdahalesine her yönüyle uygun bir fırsatı oluşturmuş olması ve Türk Hükümetinin tam kararlı, açık ve dürüst siyasetini Amerikan Hükümeti hemen kavramış olması sayılabilir.”⁴⁸³

Amerikan diplomasisinin başındaki Kissinger, yeni koşulların yarattığı gerçeği görerek kendine özgü diplomasi yeteneği ile Kıbrıs’ta oluşturulan yeni koşullar içinde iki ülkeyi uzlaştırmanın yollarını armaya koyulmuştur. Harekât’ın başladığı 20 Temmuz günü akşamı Sisco, Atina’dan Ankara’ya döndü. Türk Hükümeti hareket yoğunluğu içerisinde, bu ziyarette pek sıcak bakmadı. Bir süre bekletilen Sisco’nun, Turan Güneş ile görüşme talebi geri çevrilerek ertesi gün için kendisine randevu verildi. Sisco, Atina’dan Yunanlıların teklif ettiği bir plan getirdi. Bu plana göre, Yunanlılar, Kıbrıs’a çıkan Türk askerlerinin Ada sathındaki dağınık Türk bölgelerine yerleştirilmelerini teklif ediyorlardı. Böylece Kıbrıs’ta Türklerin emniyetleri güvence altına alınmış olacaktı. Türkiye’nin artık bu yolda bir endişesi kalmayacaktı. Ama çıkarma harekâtı da durdurulmalıydı. Turan Güneş ise bu planla ilgili: “Ada’daki Türk askerlerini Ada üzerine serpiştirilmiş ve birbiriyle irtibatı olmayan Türk bölgelerine dağılacak ve böylece onlarda Kıbrıslı Türkler gibi tutsak hale gelecektir.” değerlendirmesini yaparak

⁴⁸⁰ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1974; *Akşam*, 21 Temmuz 1974; S. Bölükbaşı, “gös. yer.”; N. Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.270.

⁴⁸¹ E. Barutçu, a.g.e, s.66-67; M. Ali Birand, 30... , s.125.

⁴⁸² *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1974.

⁴⁸³ M. Şahinler, a.g.e, s.47.

kabul edilebilir bir plan olmadığını anlatmıştır.⁴⁸⁴ Ecevit'in daha sonra katıldığı bu görüşmelerde Sisco, NATO'nun durumunu ve Atina'nın çekilme tehdidini tekrarlamış, Yunanlıların 48 saat içinde savaş açacaklarını belirterek bir an önce ateşin kesilmesinde ısrar etmiştir. Ecevit ise, bu tehditlere şu cevabı vermiştir: "Mr. Sisco, Türkiye bir harekâta başlamıştır. Barışçı hedeflere varınca da bu duracaktır. Oradaki askerimizin ve istilaya uğrayan Türk köylerinin güvenliği sağlanmadıkça ateşkes olmaz."⁴⁸⁵

Harekât karşısında Amerikan basını, genellikle Türkiye'yi acele etmekle eleştirirken, bir yandan da bu sonucun kaçınılmaz olduğu yönündedir. Ayrıca, Amerikan yönetimi de olaylarda yeterince aktif rol almaması konusunda eleştirilmiştir. Washington Post: "Türkler Kıbrıs'ta yalnızca bir gövde gösterisi yaptılar." diyerek harekâtı haklı bir davranış olarak görmemiştir.⁴⁸⁶ Amerikan New York Times,: "Amerika Kıbrıs'ın dışında kalıyor. Washington'un hala Atina'daki despotları ve bu despotların Kıbrıs'taki kana susamış kuklalarını küstürmemek için hareket ediyor" sözleriyle, Nixon yönetiminin izlediği Kıbrıs politikasını eleştirmiş, daha mantıklı gerçeklere uygun şekilde hareket etmeye davet etmiştir.⁴⁸⁷

Amerikan çevrelerinde Kissinger'in olaylar karşısındaki, pasif olarak değerlendirilen tutumu. Biraz da, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin mevcut koşullar nedeniyle haklı olduğuna inanmasından kaynaklanmıştır. Ecevit'le yaptığı telefon konuşmaları, Kissinger'in Türkiye'nin sıkıntılarını paylaştığını göstermiştir. Ancak Kissinger, bu sempatisinin Türkiye taraftarı olmasından değil, "kendisini bu ülkenin yerine koyabilmesinden" kaynaklandığını iddia etmiştir.⁴⁸⁸

Türk Harekâtı başladığında Yunan Cuntasının başı Ioannides, her cephede Türkiye ile savaşa karar alması karşısında 21 Temmuz 1974'te Amerikan Büyükelçisi Tasca, Cunta'nın tüm üyeleriyle bir araya gelerek, bu tür bir plana karşı çıkmıştı. ABD'nin bu tepkisi, İoannides'in kararının akılcı olmadığına Cunta'nın diğer üyelerini inandıran bir faktör olmuş, sonuçta Yunanistan'ın Türkiye'ye saldırması bir yana, Cunta ve Kıbrıs'taki uzantısı olan Sampson Hükümeti çökmüştür.⁴⁸⁹

Harekât'ın devam ettiği 21 Temmuz 1974 sabahı, Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Amerikan Temsilcisi Joseph Sisco ile Dışişleri Bakanlığında bir toplantı yapmıştı.

⁴⁸⁴ A.g.e, s.80; M. Ali Birand, 30... , s.156-157.

⁴⁸⁵ M. Ali Birand, 30... , s.174.

⁴⁸⁶ Vatan, 24 Temmuz 1974.

⁴⁸⁷ Milliyet, 21 Temmuz 1974; Vatan, 23 Temmuz 1974; Cumhuriyet, 22 Temmuz 1974.

⁴⁸⁸ S. Bölükbaşı, a.g.e, s.246.

⁴⁸⁹ A.g.e, s.247; N. Uslu, Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, s.281

Amerikan Temsilcisi Joseph Sisco'nun elinde Yunan Askeri Hükümetinin ateşkes teklifi vardı. Güneş, Kıbrıs Türk toplumunun güvenliği konusunda uygun bir garanti vermediği için bu teklifi reddetti. Güneş, ayrıca Amerikan Temsilcisi Joseph Sisco'ya karşı verdiği teklifte; Rum Milli Muhafız kuvvetlerinin Türk yerleşim bölgelerini tamamen terk etmelerinin gerektiği ve ancak Türk askerlerine ateş açmayı durdurdukları takdirde bir ateşkese gidilebileceği belirtilmekteydi.⁴⁹⁰

Harekât'ın üçüncü günü, ateşkes konusunda Amerika artık iyice baskısını artırmaya başlamıştır. Kissinger, Başbakan Bülent Ecevit ile sık sık yaptığı telefon görüşmelerinde Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararına Türkiye'nin uymasını istemiştir.⁴⁹¹ Başbakan Ecevit, belirlenen hedeflere ulaşıldığını düşündükten sonra 22 Temmuz'da BM'nin ateşkes kararını kabul ettiğini açıklaması üzerine, ABD Ankara Büyükelçisi Macomber, 22 Temmuzda büyükelçilikten çıkarken basına şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Türk ve Yunan Hükümetlerinin Kıbrıs'ta ateşkesi kabul ettiklerini açıklamalarından son derece memnunuz. Bununla birlikte durum güç ve ciddidir. Savaş devam etmekte ve hala insanlar ölmektedir. Ancak birkaç saat sonra, hepimizin günlerden beri sağlamaya çalıştığımız sonucun alınacağından ve savaşın yerini konferans masasına terk edeceğinin açıklanmasından memnuniyetimizi ifade ederim.”⁴⁹²

Harekât sırasında biran önce ateşkes sağlama amacıyla olan ABD, Cenevre görüşmelerine gelindiğinde arabuluculuk rolünü üstlenmeye devam etmiştir. 27 Temmuz 1974'te ateşkes ihlalleri yüzünden müzakereler çıkmaza girince Kissinger, Ecevit ve Karamanlis ile telefon konuşmaları yapmaya başlamıştı. Bir gün içinde Kissinger, her iki tarafı da Yunan ve Türk güçlerinin o ana dek süren genişlemelerini kabul eden yeni bir ateşkes hattına razı etti. Bununla birlikte Kissinger, Turan Güneş'in BM Güvenlik Konseyi'nin 353 numaralı kararını tanınmasını reddeden Ecevit'i ikna çabalarına da arabuluculuk yaptı ve Ecevit'i BM'nin 353 sayılı kararının tanınmasının Türkiye'nin Kıbrıs'tan derhal asker çekmesi anlamına gelmeyeceğine ikna etti.⁴⁹³

Birinci Cenevre Konferansı'nın olumlu sonucundan memnuniyet duyan ABD, barışın kalıcılığını sağlamak amacıyla Kissinger aracılığıyla “telefon diplomasisi”ni sürdürmüştür. İkinci Cenevre görüşmelerinde konferansını kurtarmak ve Kıbrıs

⁴⁹⁰ S. Açıkgöz, a.g. t, s.87.

⁴⁹¹ M. Şahinler, a.g.e, s.84.

⁴⁹² *Vatan*, 23 Temmuz 1974.

⁴⁹³ S. Bölükbaşı, a.g.e, s.250-251; Bkz: BM'nin 353 sayılı kararı(III. Bölüm, s.131).

sorununa çözüm bulmak amacıyla ABD Dışışleri Bakanı Kissinger'in bir planı basında haber olarak yer almıştır. Kissinger planının ana hatları şöyledir:

1-Konferansa 48 saat ara verilmesi,

2-Yunanistan'ın savaş tutsaklarının ve köylerin boşaltılacağı konusunda garanti vermesi,

3-Türkiye'nin istediği şekilde konferansta Ada'nın federasyona dayanan yeni bir anayasa düzenine kavuşması ilkesinin kabul edilmesi ve bu konuda uzmanların çalışmaya başlaması,

4-Türk kuvvetlerinin Ada'da ilerlememesi ve birliklerin kademeli indiriminin bir takvime bağlanması.⁴⁹⁴

Kissinger'in planı diye basında yer alan bu ana ilkeler dikkatle incelenecek olursa, Kıbrıs'ın gelecek düzeni ve Yunanlıların elinde esir bulunan rehinelere ve esirlerin iadesi hususunda Türk görüşünün haklılığı kabul edilmekte ve desteklenmektedir.

İkinci Konferansın kopma ihtimaline karşı, ABD Büyükelçisi Macomber, Ankara'da Ecevit'le görüşürken bir yandan da Kissinger telefon görüşmeleriyle, tahmin ettiği Türkiye'nin İkinci Harekâtı'nı durdurmak istemiştir. Bu maksatla 11 Ağustos'ta Ecevit ile yaptığı görüşmelerde kantonlu bir federal devleti Yunanistan'a bir alternatif olarak daha tanınmasını Türk Hükümetinden istemiştir. Ecevit, uzun vadede böyle bir önerinin getireceği sürtüşmeler hakkında kuşkusunu şöyle dile getirmiştir: "Mr. Kissinger, her kantonda güvenliği sağlamak üzere kuvvet bulundurmamız gerekecek. Rumlar bunu kabul etmiş gibi görünseler dahi sonradan olmadık güçlükler çıkaracaklardır. Biliyorum. Oysa ben Kıbrıs'ta nihai çözümün sürekli barış getirecek bir çözüm olmasını, o nedenle de net bir coğrafi ayrıma dayanmasını istiyorum." Kissinger: "...Biz de bu önerinin kabul edilmesi için hem taraflar, hem de Callaghan ile temas edeceğiz ve elimizden geldiği kadar destekleyeceğiz." demiştir. Ecevit daha sonra, yüksek bir ihtimalle kabul edilmeyeceğini düşündüğü ABD'nin bu önerisini dünyaya Türkiye'nin iyi niyet jesti yaptığını göstermek, hem de İkinci Harekât için önemli bir gerekçe oluşturmak için Cenevre'de bir çözüm yolu olarak sunmayı kabul etmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ *Milliyet*, 13 Ağustos 1974.

⁴⁹⁵ M. Ali Birand, 30... , s.423-424.

13 Ağustos 1974'te, yani İkinci Harekât'tan bir gün önce, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Robert Anderson, Kissinger'in politikasını şöyle açıklamıştır: “Kıbrıs'ta Türk toplumunu durumunun iyileştirilmesi ve korunması gerektiğinin farkındayız. Kendilerine daha fazla özerklik verilmesini savunuyoruz. Cenevre'de taraflar bir ya da daha fazla otonom tartışıyorlar diplomatik çözüm fırsatı henüz kaybolmadı. Bu yüzden ABD, askeri harekâta geçilmesinin haksız olduğunu düşünüyor.”⁴⁹⁶

II. Cenevre Konferansı'nın dağılması ile Türkiye'nin İkinci Harekâtı kesinleştğinde bile, Kissinger harekâtı önlemek için Türkiye'ye karşı tehdit yoluna gitmemiştir. Kissinger daha sonra, tehdit yöntemini seçmemesini özellikle de Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması tehdidini kullanmamasının gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Birleşik Devletler şu nedenlerden Türkiye'yi askeri yardımı kesmekle tehdit etmedi. Her şeyden önce böyle bir eylemin işe yaramayacağı ve sonucu etkilemeyeceği düşünülüyordu; İkinci olarak bu ifade de belirtildiği gibi, yaptığımız ekonomik ve askeri yardım Doğu Akdeniz'in savunulmasına ilişkin ortak çıkarımızın bir sonucudur. Böyle bir karar (Ambargo) alınırsa, yalnızca sınırlı bir süre için değil, çok uzun bir süre boyunca ürkütücü sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Ancak, ambargo tehdidi dışında, askeri eylemi durdurması için Türkiye'ye defalarca acil çağrılar yaptık. Eylemi eleştirdik ve inanıyoruz ki Cenevre'deki bütün tarafların uzlaşmaz tutumu eyleme (İkinci Harekât) yol açan faktörler arasındaydı.”⁴⁹⁷

Washington'da, Nixon'un istifasından sonra Başbakanlığa geçen Ford'un, olası bir Türk-Yunan savaşı kaygısıyla, 14 Ağustos'taki İkinci Harekât karşısında ilk kararı, “Türkiye ve Yunanistan savaşa girerlerse, her ikisine de derhal silah ambargosu konacağını resmen açıklanması” olmuştur.⁴⁹⁸ ABD, Türkiye'nin Birinci Harekâtı'na karşı oldukça dikkatli bir dil kullanırken, İkinci Harekât sonrasında çok daha eleştirel bir dil kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Robert Anderson, Türkiye'nin askeri müdahalesini esefle karşıladıklarını fakat aynı şekilde bu müdahaleyi uyaran eylemi gerçekleştirmiş olan Yunanistan'ı da kınadıklarını açıkladı.⁴⁹⁹

Başbakan Ecevit, İkinci Harekât'ın başlamasıyla Amerikan elçisiyle görüşmüş ve şu açıklamayı yapmıştır: “...Kıbrıs Türklerinin, uzun yıllardır çekmiş oldukları

⁴⁹⁶ S. Bölükbaşı, a.g.e., .260.

⁴⁹⁷ A.g.e., “gös. yer.”.

⁴⁹⁸ Mehmet Ali Birand, *Diyet*, İstanbul 1990, s.25; N. Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.301.

⁴⁹⁹ F. Sönmezoglu, *Kıbrıs Sorunu Işığında...*, s.76.

ıstırapları da dikkate alarak coğrafi temele dayanan iki otonom idareden kurulu bir Kıbrıs Devleti'nin, Kıbrıs için en tatmin edici, en sürekli kalıcı bir çözüm olabileceğini, Amerika'da kabul ediyor. Ama bunun müzakereler yoluyla halledilmesini tercih ediyor ve bu tercihini de gene bütün açıklığıyla belli ediyor. Aslında bizde bu konuda aynı şekilde düşünüyoruz. Onun içindir ki, haftalardır sabrediyorduk, bunu konferans masasında halledelim diye, ancak o olanağı bulamayınca başka türlü harekete etmek zorunda kaldık. Kıbrıs sorununa çözüm aramayı, müzakere yoluyla yürütme konusunda Türk görüşü değişmiş değildir. Bunu Amerikan hariciyesine ulaştırmak üzere, Amerikan Büyükelçisine bir kez daha tekrarladık. Şimdi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sınırlı amaçlara yönelmiş olarak Kıbrıs'ta yürütmekte olduğu harekât bizim aslında masa başında nihai çözüm bulmamızı kolaylaştırmış ve çabuklaştırmış olacaktır. Askeri harekât yoluyla halletmeye mecbur kaldık diye ilk siyasi amaçlarımızı değiştirecek değiliz. Bu konuda Türk Hükümeti ve Türk Silahlı Kuvvetleri, tam bir uyum içerisinde, başından beri benimsedikleri politikayı izlemektedirler. Bunları bütün açıklığıyla dostumuz Amerika'ya anlattık. Görüşmemizin esası bütün ayrıntılarıyla budur.”⁵⁰⁰

Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği İkinci Harekât, daha doğrusu askeri müdahalesinin ikinci kısmı Amerikan Yönetiminin ve Kongresinin büyük ölçüde eleştirisini çekti. ABD Savunma Bakanı James Schlesinger: “Türkler Kıbrıs'ta dostlarının kabul edemeyeceği kadar ileri gittiler.”⁵⁰¹ açıklamasında bulunurken, Kissinger basın toplantısında: “ABD Kıbrıs'ta ateşkese kesinlikle uyulması konusunda ısrar edecektir.” demiştir.⁵⁰² Tüm bu sert açıklamalara rağmen ABD'de yaşanan hükümet değişikliğinin de etkisiyle Kissinger, tarafları görüşmeler yapmaya teşvik etmiş ve onlara aralarında bizzat kendisinin arabuluculuk yapabileceğini bildirmişti. Eylül 1974'te Kissinger, Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştu: “Kıbrıs'ın egemenliği, siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü korunmalıdır. Kıbrıs'ın özel şartlarına uyacaklarına inandıkları en iyi hükümet şekli üzerinde karar vermek tamamen sorunun taraflarına aittir.”⁵⁰³

Amerikan Yönetiminin Kıbrıs krizindeki tutumu her ne kadar Amerikan Kongresi ve Yunanistan tarafından eleştirilse de, Türkiye'de Kıbrıs krizini yöneten ve dışişlerinden birinci derece de sorumlu olan 37.Hükümetin Başbakanı Bülent Ecevit ve

⁵⁰⁰ *Akşam*, 16 Ağustos 1974.

⁵⁰¹ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1974.

⁵⁰² *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1974.

⁵⁰³ N. Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.303.

Dışışleri Bakanı Turan Güneş'in basına yaptıkları bazı açıklamalardan Amerikan'ın Kıbrıs krizindeki tutumunu olumlu buldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, Başbakan Bülent Ecevit'in 19 Ağustos 1974 günü ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi Roger Davies'in Kıbrıslı Rumlar tarafından öldürülmesi⁵⁰⁴ üzerine yaptığı yorum, Kıbrıs meselesindeki ABD'nin tutumuyla ilgili görüşünü yansıtmaları bakımından önemlidir: "Lefkoşa'daki Amerika Büyükelçisinin Rum teröristleri tarafından öldürülmüş olmasından büyük üzüntü duydum. Rumların aksi kanıda olmalarına rağmen benim görüşüme göre ve daha önce belirttiğim gibi, Amerika Kıbrıs konusunda çok tarafsız ve yapıcı bir şekilde hareket etmiştir. Rumlar kendi günahlarının ve hatalarının bedelini başkalarına ödetmekle, büyük hata işliyorlar. Ve insanlığa olduğu kadar kendilerine de zarar vermiş oluyorlar."⁵⁰⁵

Hükümetin, bu dönemdeki Türk-ABD ilişkilerini nasıl gördüğünü gösteren bir diğer örnek ise, Başbakan Ecevit'in 17 Ağustos'ta katıldığı bir televizyon programında, Kissinger ile yaptığı telefon konuşmalarını açıklığa kavuşturan şu demecidir:

"Yalnız Sayın Kissinger'in ve dolayısıyla Amerika'nın değil, birçok dostlarımızın değişik biçimlerde, telefonlu telefonsuz Kıbrıs sorununun çözümüne yardımcı olma yolunda gösterdikleri çabalar oldu ve hepsini memnunluk ve şükranla, anlayışla karşıladık. ...Sayın Kissinger beni daha çok aradı. Ben gerektikçe onu aradım. ...Fakat bu Kıbrıs bunalımı sırasındaki telefon konuşmaları, bazen günde 8'i 9'u,10'u bulan telefon konuşmaları birbirimizi daha yakından tanımamıza olanak verdi. İlişkilerimizi ikimiz de tam bir dürüstlük ve açıklık içinde sürdürdük ve şunu inanarak söyleyebilirim ki, yalnız kişiler olarak değil, iki müttefik devlet olarak da birbirimize güvenimiz arttı, bu telefon konuşmaları sonunda. Bu vesileyle bütün içtenliğimle şunu belirtmek isterim ki son günlerde Yunan halkı ve bazı Yunan devlet adamları, Amerika'nın bu Kıbrıs sorununda Türkiye lehine tarafgirlik yaptığı yolunda iddialar ileri sürerken haksızlık yapmış oluyorlar. Hiçbir zaman iyi niyetini ve anlayışlılığını böyle bir tarafgirlik ölçüsüne vardırmaı Sayın Kissinger. Fakat çok açık ve anlayışlı oldu. Bizim durumumuzu da Yunanistan'ın durumunu da çok gerçekçi bir şekilde değerlendirdi."⁵⁰⁶

Türk Dışışleri Bakanı Turan Güneş'te yaptığı birçok açıklamada Amerika'nın tutumunu değerlendirirken oldukça olumlu sayılabilecek ifadeler kullanmış olduğu

⁵⁰⁴ *Akşam*, 20 Ağustos 1974.

⁵⁰⁵ *Akşam*, 21 Ağustos 1974; N. Eroğlu, a.g. e, s.164.

⁵⁰⁶ B. Ecevit, *Ecevit'in Söylev...*, s.83.

anlaşılmaktadır. Ona göre ABD, Türkiye'yi müdahaleden vazgeçirmek için çeşitli diplomatik yollar denemişti. Ama herhangi bir tehdide başvurmamıştı. Çünkü eğer böyle bir yola başvursaydı, Türkiye'yi kaybedeceği kanısına varmıştı. Güneş, Amerika'nın tutumu ile ilgili olarak ayrıca şöyle demiştir: “Amerikan Güvenlik Kurulu, bizim yaptığımız tahlili Kıbrıs çıkartması sırasında hemen hemen aynı biçimde yapmıştır ve Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı'na mani olmamayı, Türkiye'yi kendi mesuliyeti ile baş başa bırakmayı uygun saymıştır.”⁵⁰⁷

İkinci Harekât'ın ardından, Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözüm bulmanın en iyi yolunun taraflar arasında doğrudan görüşmeler yoluyla çözülebileceği görüşünden hareket eden ABD, sorunun kesin çözümünün her iki tarafın belli düzeyde tavizler vermesiyle olabileceğini belirtmişti. Bu bağlamda, 1 Kasım'da BM'nin 29. Genel Kurul toplantısından sonra Dr. Kissinger ile Turan Güneş New York'taki görüşmelerinde ABD Dışişleri Bakanı siyasi çözüm yolunu açmak için Türkiye'nin bir jest yapmasını istedi. Örneğin, Türkiye kontrolü altındaki bölgeye 5 bin kadar Rum mültecisini kabul ettiğini bildirmeliydi. Turan Güneş bu konuda bir taahhüde girmemişti. Güneş, New York'tan Ankara'ya döndükten sonra Dr. Kissinger ile yapılan uzun muhaberat sonunda Türkiye'den; Bir miktar askerin geri çekilmesi, Lefkoşa havaalanının uluslararası trafiğe açılması, Magosa limanının uluslararası seferlere açılması, Lefkoşa sanayi bölgesinin hizmete açılması, Bir miktar Rum mültecisinin Türkiye'nin kontrolü altındaki bölgeye kabul edilmesi gibi ödünleri istiyordu. ABD Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin yapacağı bu jestlere mukabil Yunanistan'ı iki bölgeyi federasyonu kabul ettiğine dair taahhüdünü yerine getirebileceğini düşünüyordu. Kabul edilen bu pazarlığa Hükümetin MSP kanadı karşı çıktı.⁵⁰⁸ İkinci Harekât'tan sonra, soruna siyasi bir çözüm bulabilmek için, Ankara'ya gelecek olan ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'ın ziyaretinden hemen önce, Erbakan, Mehmetçiğin kanıyla alınan topraklardan bir karış bile verilemeyeceği, buna partisinin müsaade etmeyeceği şeklinde verdiği beyanatlar nedeniyle, Ecevit, Kissinger'ın ziyaretini ertelemesini istemiştir.⁵⁰⁹

Bu tarihten sonrada 37. Hükümetin (I.Ecevit Hükümeti) iktidara geldiği ilk aylarda aldığı haşhaş ekimini yeniden başlatma kararı nedeniyle gündeme gelen ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği askeri müdahalenin ikinci kısmı, nedeniyle doruğa çıkan Amerikan Kongre ve Senatosundaki Türkiye aleyhtarlığı bir dizi yasa

⁵⁰⁷ *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1975.

⁵⁰⁸ E. Barutçu, a.g.e, s.115; M. Ali Birand, *Diyet*, s.47-49.

⁵⁰⁹ E. Yavuzalp, a.g.e, s.171.

tasarıları ve yasalarla, Türk-Amerikan ilişkilerini neredeyse kopma noktasına ulaştıracak olan Askeri Ambargo Kararına dönüştü.⁵¹⁰

Türkiye ile Amerika arasında imzalanan 1947 ve 1960 yıllarında imzalanan ikili anlaşmalar ve 1961 yılında yasallaşan Amerikan Dış Yardım Yasası, Türkiye'ye yapılan askeri yardımın savunma ve iç güvenliğin sağlanmasında kullanılabileceğini şart koşmaktaydı. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Amerika'dan aldığı silahları kullanmakla bu koşulu ihlal ettiğin savunan Yunan lobisi, Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulanması için 1974 Eylül ayından itibaren Amerikan Senatosu ile Temsilciler Meclisinden oluşan Amerikan Kongresinde kampanya başlattı.⁵¹¹

Zaten haşhaş sorunu yüzünden ABD'de Türkiye aleyhine bir kamuoyu oluşmuştu. Bir de buna Amerika'da yaşayan çok sayıdaki Rum lobisi de eklenince, Kongre Türkiye'ye ambargo uygulaması için çalışmaya başladı. Oturumlar sırasında, Senato ve Temsilciler Meclis üyeleri çoğunlukla şu görüşü dile getirdiler: "Türkiye'yi işgal ettiği topraklardan çıkmaya ikna etmek için en etkili yöntem silah ambargosu uygulanmasıdır. Böyle sert bir tepki gösterilmemesi halinde Türkiye, bu hukuk dışı davranışı nedeniyle ödüllendirilmiş olacaktır."⁵¹² Özellikle Brademas-Sarebebnas-Rosenthal gibi Rum asıllı temsilciler,⁵¹³ Amerikan Meclisinde yaptıkları yoğun propaganda faaliyetlerinin etkisiyle 19 Eylül 1974'te Amerikan Senatosu, Türkiye'ye yapılan askeri yardımın derhal kesilmesini isteyen bir önergeyi 27'ye karşı 64 oyla kabul etti.⁵¹⁴ Ardından 24 Eylül'de Amerikan Temsilciler Meclisi, aynı yöndeki bir tasarıyı 90'a karşı 307 oyla kabul etti.⁵¹⁵ Amerika'daki bu gelişmeye Türkiye'den Maliye Bakanı Deniz Baykal: "Bu karar karşısında özel bir telaş içerisinde değiliz"⁵¹⁶ demiştir. 25 Eylül 1974'te düzenlediği basın toplantısında Turan Güneş, Kongre'nin Türkiye'ye Amerikan yardımını durdurma çalışmalarını kınarken oldukça sert bir üslup kullandı. Türkiye, Amerikan Kongresi'nin vereceği kararların baskısı altında kalarak Kıbrıs politikasında herhangi bir değişiklik yapma yoluna gitmeyeceğini, Türk yöneticileri hangi devletten gelirse gelsin bu yöndeki baskılara boyun eğmeyecek ve politikalarında bu yüzden en küçük bir değişiklik yapmayacaklarını söylemişti. Ayrıca

⁵¹⁰ N. Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.296.

⁵¹¹ M. Ali Birand, *Dişet*, s.51-52.

⁵¹² B. Oran, a.g.e, s.704-705.

⁵¹³ Kamran İnan, "Amerikan Silah Ambargosu Nedenleri-Sonuçları", *Dış Politika*, V/1, Ankara 1975, s.7.

⁵¹⁴ *Vatan*, 21 Eylül 1974; *Akşam*, 22 Eylül 1974; *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1974.

⁵¹⁵ *Vatan*, 26 Eylül 1974; *Milliyet*, 26 Eylül 1974.

⁵¹⁶ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1974.

Amerikan yardımının sona erdirilmesi söz konusu olursa Türkiye, Amerika'yla arasındaki karşılıklı savunma işbirliğini gözden geçireceğini de belirtmişti.⁵¹⁷

Amerikan Başkanı Gerald Ford ve Dışışleri Bakanı Henry Kissenger, Türkiye'nin stratejik önemini çok iyi bildiklerinden, Türkiye'nin Amerikan etki alanından uzaklaşması, Sovyetlere kayma ve NATO'dan çıkma ihtimalleri dolayısıyla ambargo kararını engellemeye çalışmalarına rağmen bu kampanyayı başarısızlığa uğratamadılar. Amerikan Meclisinde temsilciler ve yönetim arasında Türkiye'ye yönelik tartışmalar değişik şekillerde 10 Ekime kadar sürdü. Ford-Kissinger ikilisi, tüm çabalarıyla ambargo tasarısını kanunlaşmasını engellemeye çalışmalarına rağmen her defasında oylar aleyhlerinde çıkmıştır.⁵¹⁸ Bunun birçok nedeni vardı. Bunlar: 1- Vietnam savaşı sebebiyle Amerikan Kongresi'nin, Amerikan Hükümetine karşı güvenini kaybederek dış politika üzerinde etkili olması, Amerikan Başkanın dış politika üzerindeki hâkimiyetini zayıflattı.

2-Amerikan Kongresinde önemli bir etkinliği olan Yahudi lobisi, Türkiye'nin Arap ülkeleri ve Filistin'e destek vermesi sebebiyle Yunan lobisine destek verdi.

3-Yunan lobisi Amerika da yaşayan Yunan asıllı Amerikan vatandaşlarını siyasi alanda aktif hale getirerek Amerikan Kongresi üzerinde baskı kurdu. Yunan asıllı Amerikan vatandaşları Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması için Amerikan Kongresi üyelerine mektuplar gönderdiler ve Amerika'nın birçok eyaletinde kitlesel gösteriler düzenlediler.⁵¹⁹

10 Ekim günü, Washington'da da çekişmenin son aşamasına gelindi. Aynı gün Başkan Ford tüm çabalarının sonuç vermediğini anlayınca, değişiklik düşünülen "Dış Yardım Kanunu"nu kesin ambargo getirirse veto edeceğini açıkladı. Ayrıca aynı konuşmasında Kissinger'e 60 gün süre verilmesini istedi. Erteleme isteğini Meclis 16 oy farkla (171'e karşı 187) reddedince, 14 Ekim'de Başkan Ford, Kongre'de kabul edilen tasarıyı veto etti. Ecevit'te aynı günlerde yeni hükümet kurma arayışlarındaydı. Kongre ile pazarlığa oturan Beyaz Saray, ambargoyu 10 Aralığa kadar erteleme koşulunu ve ambargoyu başlatma yetkisini Ford'a verdiren bir tasarıyı, 16 Ekim sabahı oylamaya sokturdu. Rosenthal'ın "Bu tarihe kadar Türkiye Ada'ya tek Amerikan malzemesi çıkartamaz" diye değişiklik getirmesi ve 144-194 oy oranı ile geçirmesi, Ford'un ikinci vetosunu kullanmasına yol açtı. 17 Ekim günü Senato ve Meclis,

⁵¹⁷ *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1974.

⁵¹⁸ M. Ali Birand, *Diyyet*, s.51-52.

⁵¹⁹ N. Uslu, *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.323.

Türkiye'ye Silah Ambargosu'nu 10 Aralık'a kadar, Ankara'nın ateşkese uyarak barışçı çabaları sürdürmesi, Ada'ya yeni asker ve silah yollamaması ve toplumlararası görüşmelerin sürdürülmesini sağlamak koşuluyla ertelemiştir.

Amerikan yönetimi gidişatın çıkarlarına zarar vermemesi için Ankara, Atina ve Lefkoşa üçgenini hareketlendirmeye başladı. Kıbrıs sorunlarını çözüme bağlayacak müzakereleri başlatarak, Kongre'yi ve kamuoyunu yatıştırabileceği gibi, siyasal çözüme doğru en temelli adımın atılacağını düşünüyordu. Üç başkentteki Amerikan Büyükelçilikleri en üst düzeyde görüşmelere başladılar. Macomber, 22 Ekim günü Başbakanlık Konutu'nda Ecevit ile görüştü.⁵²⁰ Ford ve Kissinger'ın bütün direnmelerine rağmen, Kongre ardı ardına ambargo kararları almaya devam etti. Amerikan Yönetiminin, artan Kongre ve kamuoyu baskısı karşısında hareketsiz kalma şansı kalmamıştı. 18 Ekim'de Başkan Ford, üçüncü kez önüne gelen tasarıyı imzalamak zorunda kaldı. 17 Aralık'ta Başkan'ın ve yönetimin yoğun girişimleri sonucunda Senato, Ambargo'nun başlangıç tarihini 5 Şubat 1975'e erteleyen bir kararı 43'e karşı 49 oyla, 18 Aralık'ta da Temsilciler Meclisinde 189'a karşı 209 oyla, kabul edildi. Başkan Ford, Kongre'nin her iki kanadında kabul edilen erteleme kararını 30 Aralık 1974'te onaylayarak yasallaştı.⁵²¹ Böylece 5 Şubat 1975 tarihinde Türkiye'ye karşı uygulanacak olan Silah Ambargosu Kararı resmen onaylanmış oldu.⁵²² Sonuçta Amerika'da kabul edilen 93-559 sayılı bu kanunla 1978'e kadar sürecek olan Türkiye'ye karşı silah ambargosu, Amerikan Kongresi tarafından uygulamaya kondu.⁵²³ Başkan Ford, "istemeye istemeye imzaladığını"⁵²⁴ açıkladı ve tüm Amerikan Yönetimi kararı ağır bir biçimde eleştirdi. Kissinger, yaptığı basın toplantısında Ambargo'nun, "etkisiz olacağı ve istenmeyen gelişmeleri önlemeyeceğini söylemiştir."⁵²⁵ Türkiye'de ise, başından itibaren ambargo çabalarına karşı tepki gösterilmiş, böyle bir durumda "alternatif silah kaynakları" aranacağı ifade edilmiştir. 9 Kasım 1974'te İstanbul'da ABD aleyhtarı gösteriler yapılmış ve sert demeçler verilmiş olsa da Amerika'da Ambargo kararını oluşturduğu süreçte Türkiye'de, iç siyasi konular gündemi fazlasıyla meşgul etmesi nedeniyle olayların gelişmesi yeterince izlenememiştir. Türk Dışişleri Bakanlığında da karar pek önemsenmedi ve Türkiye'nin görüşünü anlatacak büyük bir

⁵²⁰ M. Ali Birand, *Diyet*, s.55.

⁵²¹ Ş. İhsan Kaymaz, a.g.m, s.11-12.

⁵²² B. Oran, a.g.e, s.706; N. Uslu, *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.314.

⁵²³ İ. Soysal, a.g. e, s.352; M. Gönübol, a.g.e, s.589.

⁵²⁴ F. Sönmezoglu, *Kıbrıs Sorunu Işığında...*, s.99.

⁵²⁵ A.g. e, s.99; B. Bostancıoğlu, a.g. e, s.456.

kampanya başlatarak Kongrenin etkilemeye çalışılmaması önemli bir eksiklik olarak kalmıştır.⁵²⁶

Amerika'nın Ambargo Kararı'nı uygulamaya başlamasından sonra Türkiye, tepki olarak Türk topraklarında ABD'ye sağlanan askeri kolaylıkları önemli ölçüde kısma yoluna gitmiştir. I.Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde, 24 Temmuz 1975'te, alınan bir kararla, 3 Temmuz 1969 tarihli Türk-Amerikan "Savunma İşbirliği Anlaşması" yürürlükten kaldırıldı ve Türkiye'deki NATO harici bütün Amerikan üs ve tesisleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "kontrol ve gözetimi" altına konuldu.⁵²⁷

⁵²⁶ M. Ali Birand, *Diyet*, s.51-54.

⁵²⁷ F. Armaoğlu, *Belgelerle...*, s.288; W. Halle, a.g.e, s.167; M. Tiryaki, a.g.t, s.74.

C. Birleşmiş Milletler ve NATO'nun Harekât'a Tepkileri

15 Temmuz darbesi ve sonrasına yaşanan gelişmeler karşısında Birleşmiş Milletler ve NATO devletlerinin tutumu, genel itibariyle bir Türk-Yunan savaşının önlenmesi doğrultusunda olduğu görülür. Birleşmiş Milletler ve NATO, Kıbrıs'taki darbenin Akdeniz'de ve dünyada barışı sağlama çabaları yönünden büyük bir tehlike yaratacak nitelikte olduğunu belirttikten sonra Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla her türlü çabanın sarf edileceğini dünya kamuoyuna açıklamışlardır.⁵²⁸ Ardından 15 Temmuz günü, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim' in Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerine yaptığı, durumun kötüleşmesine yol açacak davranışlardan kaçınılması ve itidal gösterilmesi çağrısını, NATO Genel Sekreteri Joseph Luns'un aynı doğrultudaki çağrısı izlemiştir. Türkiye'nin Ada'ya asker sevk etmesinden endişelenen Luns, Türk ve Yunan Hükümetlerine özetle şu mesajı iletmiştir: “Teyakkuz görevim çerçevesinde Kıbrıs'ta bugün vuku bulan olayların muhtemel sonuçları hakkında, gittikçe artan endişelerimi size bildirmek zorunluluğunu hissediyorum. Umarım Türk Hükümeti de itidal göstererek durumu ağırlaştıran hareketlerden kaçınacaktır.”⁵²⁹ Daha sonra, NATO 17 Temmuz 1974'te yaptığı toplantıda Kıbrıs'ta darbeyi düzenleyen Yunan subaylarının Kıbrıs'ı terk etmelerini ve Makarios'u yeniden cumhurbaşkanlığına getirmelerini isteyerek duruma tepkisini sertleştirmiştir.⁵³⁰

16 Temmuz günü Başbakan Bülent Ecevit, BM Genel Sekreteri Waldheim'e gönderdiği mesajda, Kıbrıs'taki darbenin Yunanistan tarafından tertiplendiğini, Ada'da gayri meşru olarak bulundurulanan Yunan askeri kuvvetinin bu darbeyi hazırladığını bunun güvenilir ve tarafsız kaynaklarca doğrulandığını bildirmiştir. Ecevit darbeden sonra idarenin başına Türk düşmanı bir Enosis'çinin getirildiğini belirterek şöyle devam etmiştir: “Kıbrıs antlaşmalarıyla yükümlülük taşıyan Türk Hükümetinin bu vahim gelişmeler dolayısıyla duyduğu çok derin endişeyi ve bunlar karşısında lakayt kalmasına imkân bulunmadığını takdir edersiniz.”

Ayrıca, Ecevit BM'nin bu konudaki göreviyle ilgili: “Kıbrıs hakkında özel sorumlulukları olan Birleşmiş Milletlerce hiç değilse bazı tedbirlerin alınması lüzumu karşısında en acil olarak:

⁵²⁸ S. Açıkgöz, a.g. t, s.69.

⁵²⁹ T. Tülümen, a.g. e, s.136.

⁵³⁰ *Hürriyet*, 18 Temmuz 1974; S. Toluner, a.g. e, s.264.

1-Ada'da çok büyük nispette Türk toplumu aleyhine dönmüş olan kuvvet dengesinin daha da bozulmasının önlenmesi,

2-Kıbrıs'a gayrimeşru yollarla askeri kuvvet, silah ve mühimmat sokulmasına meydan bırakmamak üzere, bütün tedbirlerin alınması"⁵³¹ gibi birtakım önerilerde bulunmuştur

19 Temmuz 1974'te New York'ta toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde konuşan Makarios, "Yunanistan'daki askeri rejimin Kıbrıs'ın bağımsızlığını umarsızca ihlal ettiğini" ve "darbenin Kıbrıs Rumlarının bir iç meselesi diye nitelendirilebilecek koşullardan doğmadığını" belirtmiştir. Yunan Askeri Hükümeti tarafından Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbe hakkında "Kıbrıs'ta bir iç mesele sayılabilecek bir ihtilal yapılmadığını" aksine "Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve egemenliğini ihlal eden bir istila" gerçekleştirildiğini açıkça vurgulamakta ve bunun sonuçlarından tüm Kıbrıs halkının; Türklerin ve Rumların zarar göreceğini ifade ettiği bildirilmiştir. BM, Makarios'un Türk tezlerini savunan bu açıklamalarının da etkisiyle Güvenlik Konseyi'nde, Sampson yönetimini değil de Makarios yönetimini tanıma yönünde karar almıştır.⁵³²

Aynı toplantıda Makarios'tan sonra söz alan Yunanistan Büyükelçisi Panayiotakos: "Makarios'un devrilmesiyle sonuçlanan askeri darbeye Yunan kontenjanın doğrudan ilgisi var şeklinde kötü maksatlı iddialar tamamen asılsız olduğundan açıkça ve kesinlikle reddedilmektedir." sözleriyle savunma yapmıştır. Türk Büyükelçisi Osman Olcay ise Türkiye'nin yasal konumu hakkında konuşarak: "Türkiye'nin kendisine uluslararası antlaşmalarla verilmiş olan haklardan faydalanmayı bir görev addettiğini " belirtti. Sovyet temsilcisi de konuşmasında, Kıbrıs'ta yaşanan olaylardan Yunanlı subayları sorumlu tutmuştur. Ayrıca, halkların barış ve özgürlükler içinde yaşamaları gerektiğine inanan tüm ülkelerin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal yönetimi lehinde seslerini yükseltmeleri gerektiğini vurgulayarak, Makarios'u Kıbrıs'ın yasal cumhurbaşkanı olduğunu nitelemiştir.

ABD, temsilcisi ise yaptığı konuşmada durumu şöyle değerlendirmektedir: "Amerika Birleşik Devletleri Enosis'i yani Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını Kıbrıs sorununa getirilecek kabul edilebilir bir çözüm olarak değerlendirmemektedir. Amerika Birleşik Devletleri, özgür, bağımsız ve dünyanın diğer bütün bağımsız ülkeleri ile eşit olan ve kendi kararlarını verebilecek egemen bir milletin geleceğine olan inancını

⁵³¹ *Akşam*, 17 Temmuz 1974; M. Sarıca, v.d.s.184.

⁵³² *Tercüman*, 20 Temmuz 1974; Özdemir A.Özgür, *Hayatımda Kıbrıs; Bir Kıbrıslı Türk Diplomatın Tanıklığı*,(t.y),s.96.

muhafaza etmektedir. Şuan ki şartlarda taraflardan herhangi birinin her ne sebeple olursa olsun gerçekleştireceği askeri bir müdahalenin haklı gösterilemeyeceğine inanmaktayız.”

ABD temsilcisinden sonra, Kıbrıs'ın hakiki ve seçilmiş bir lideri olarak Cumhurbaşkanı Makarios'u kabul ettiğini açıklayan İngiltere temsilcisi izledi. Çin temsilcisi de ülkesinin egemen bir ülkenin dış güçler tarafından saldırı ve baskıya maruz bırakılmasına şiddetle karşı olduğunu ve Kıbrıs sorunun Kıbrıs halkı tarafından çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵³³

Söz konusu bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Birleşmiş Milletlerin 19 Temmuz tarihinde yaptığı toplantıda söz alan ülke temsilcilerinin hemen hemen hepsi, Ada'nın bağımsızlık ve egemenliğinin korunması gerektiğine atıfta bulunarak olası bir Türk müdahalesini engellemeye çalışmak istemişlerdir.

Barış Harekâtı'nın başlaması üzerine NATO Konseyi, daimi delegeler seviyesinde devamlı gizli toplantı halinde bulunmuştur. Bu toplantılarda yapılan konuşmalarda; İngiliz delegesi: “Her iki ülkeyi de konferansa çağırdık.” Amerikan delegesi, Başkan Nixon'un her iki devlet başkanına yolladığı mesajları okurken, Yunan delegesi Horafas: “BM ve NATO konuyla ilgi toplantı halindeyken Türkiye'nin müdahalesi barbarlığını gösterir ve bugünkü medeniyete uymaz. Derhal bu saldırı durdurulmalıdır.” Hollanda delegesi: “Olaylar üzücüdür, ancak darbe karşısında Türkiye'nin tutumunu anlayışla karşılıyoruz.” Kanada: “Üzücü bir olay, Türkiye bunun işgal anlamına gelmeyeceğini açıklasın.” Fransa: “İttifak çökebilir. Paris'te 9'lar adına Türk maslahatgüzarı Bereket'e demarşta bulunduk ve derhal durmasını istedik.” Belçika: Yuna askerleri derhal çıkarılsın.” Türk Daimi Delege Yardımcısı Turgut Tülümen: “Yunan elçisinin sözlerine cevap dahi vermeyeceğim. Ancak asıl dikkatinizi çekmek istediğim nokta, Atina'nın seferberlik ilan etmiş olmasıdır. Asıl tehlike oradadır” Özet olarak NATO itidal çağrısında bulunan bir kararla Türkiye'nin müdahalesine olumlu denecek kadar ılımlı bir tepki göstermiştir.⁵³⁴

Kıbrıs'taki darbeden sonra Türkiye'nin Ada'ya askeri müdahalede bulunmasını önlemeye çalışan ABD ve İngiltere, Harekât başladıktan sonra, bir Türk-Yunan harbinin

⁵³³ Özdemir, A.Özgür, a.g. e, s.97-98.

⁵³⁴ M. Ali Birand, 30... , s.149-150.

patlak vermesi endişesi içinde bir an önce ateşkes sağlanması için, BM Teşkilatını da devreye sokarak, baskıya başladılar.⁵³⁵

Harekât'ın başlaması üzerine BM Güvenlik Konseyi, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahaleyi bir istila olarak değerlendirmeden, 20 Temmuz 1974'te aldığı 353 sayılı kararla tarafları ateşkese davet etti. Beklenenden daha çabuk karar veren Konsey, özellikle Sovyetler Birliği ve Amerika'nın, Türkiye'nin genişlemesinden kaygılanmaları ve olası bir Türk-Yunan savaşını engellemek istenmesi nedeniyle hızlı karar vermiştir. Bu karar, her iki devletin aynı yönde oy verdikleri nadir kararlardan biri olmuştur.⁵³⁶

353 sayılı kararda; Güvenlik Konseyi şu kararları kabul etmiştir:

1-Bütün Devletleri, Kıbrıs'ın egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırır.

2-Bu çatışmanın bütün taraflarını, ilk adım olarak ateş kesmeğe çağırdığı ve bütün devletlerden itidal ile hareket etmelerini ve durumun daha da kötüleşmesine yol açacak her türlü davranıştan kaçınmaları rica eder.

3-Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, 1.paragraf hükmüne aykırı olacak bütün askeri müdahalelere derhal son verilmesini ister.

4-Milletlerarası antlaşmalar uyarınca bulunanlar dışındaki bütün askeri personelin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nden çekilmesini rica eder.

5-Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'yi bölgede barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden iadesi için gecikmeksizin görüşmelere başlamaya ve bundan genel sekreter'i haberdar etmeye çağırır.⁵³⁷

Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı bu kararı değerlendirildiğinde Birleşmiş Milletler Şartı'nın 39.Maddesine göre alınmış ve uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümlenmesini öngören bir tavsiye kararı olduğu anlaşılabacaktır. Güvenlik Konseyi uyuşmazlığın barış ve güvenliğin korunması için zorlayıcı tedbirleri almak hususunda yetkili olmakla birlikte 353 sayılı kararı ile bu yola başvurmamıştır. Konsey ilk tedbir olarak çarpışmakta olan tarafları ateşi kesmeye davet etmekle birlikte, bunun süresini öngörmemiştir.⁵³⁸

⁵³⁵ E. Yavuzalp, a.g.e, s.171.

⁵³⁶ M. Ali Birand, 30... , s.169.

⁵³⁷ S. Toluner, a.g. e, s.278-279; M. Sarıca v.d. a.g. e, s.195-196; H. Eroğlu, a.g. e, s.64-65; E.Bozkurt-H.Demirel, a.g.e, s.73;Bkz: BM Güvenli Konseyi'nin 20 Temmuz 1974 tarihli kararının İngilizce metni için (Dış Politika Foreign Policy Cybrus 1974, IV/, 2-3,(1975), s.218-219).

⁵³⁸ H. Eroğlu, a.g. e, s.65-66.

20 Temmuz tarihli Güvenlik Konseyi toplantısında, 353 sayılı kararlar alınırken ilgili taraflar, esas itibariyle, Garanti Antlaşmasının IV. maddesine ilişkin yorumlarında ısrar etmişlerdir. Kıbrıs temsilcisine göre, bir saldırı diğerini haklı göstermez. Türkiye'nin davranışı, Garanti Antlaşması'na olduğu kadar BM Şartı'na da aykırıdır. Garanti Antlaşması, garanti eden devletlere, Kıbrıs Devleti'nin ülke bütünlüğüne ve bağımsızlığına “dıştan” gelecek müdahalelere karşı harekete geçmek hakkını tanır. Bu harekete geçmek hakkı, barışçı usullere başvurulması anlamını taşır ve şart uyarınca meşru müdafaa durumu dışında üye devletlere yasaklanmış olan silahlı saldırı eylemini kapsamına almaz. Toplantıda, Yunanistan'ın görüşü Kıbrıs Rum temsilcisinin görüşüyle paralellik gösterir. Garanti Antlaşmasının IV. maddesinde öngörülen harekete geçme hakkının silahlı bir müdahaleyi kapsamadığı görüşünü benimsemiş olan Yunanistan, bu toplantıda garanti eden üç devlet arasında istişare yapılmaksızın tek taraflı olarak harekete geçilmiş olmasının da usulsüz olduğunu iddia etmiştir.⁵³⁹ ABD ise, toplantıda, müttefikleri olan iki devlet arasında taraf tutmamak kaygısıyla, “hangi çevreden gelirse gelsin ve hangi yolla olursa olsun, Kıbrıs'a yabancı askeri müdahalenin herhangi bir zamanda haklı olduğu hususunda ikna edilmediğini” açıklamıştır. Sovyetler Birliği, “Türk Hükümetinin Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve meşru hükümetinin otoritesini eski hale iade amacıyla bu harekâta girişmiş olduğu” hususunda dikkati çektikten sonra, ‘Enosis’e karşı olduğunu açıklamakla yetinmiş ve daha çok Yunanistan’ı hedef alarak, Kıbrıs'ın iç işlerine dış müdahalelerin derhal sona erdirilmesi gereği üzerinde durmuştur.⁵⁴⁰ Toplantıda Türkiye temsilcisi, Türkiye'nin Garanti Antlaşmasında öngörülen haklarını kullanarak, “bir bütün olarak Ada'da anayasal idareye dönülmesi ve bu çerçeve içinde Türk toplumun haklarını korunması amacıyla” müdahalede bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁴¹ Ayrıca, toplantıya oy hakkı olmaksızın katılan Türkiye temsilcisi, 353 (1974) sayılı kararın metnini bu toplantıda resmen kabul etmemiş, Türk Hükümetine ileteceğini belirtmekle yetinmiştir. Bu karar, Türk tezinin, Güvenlik Konseyinin kararının aksine, 15 Temmuz darbesi öncesindeki duruma dönmek olmadığı için Türk Hükümeti tarafından başlangıçtan itibaren kabul edilmemiştir.

22 Temmuz 1974'te tekrar toplanan Güvenlik Konseyi, 353 sayılı karar suretinin hükümlerini teyit ederek, halen çarpışmakta olan taraflara hemen silahlı çatışmaya son

⁵³⁹ S. Toluner, a.g. e, s.272-274.

⁵⁴⁰ A.g.e, s.276.

⁵⁴¹ A.g.e, s.275.

vermelerini istemiştir.⁵⁴² Güvenlik Konseyi 23 Temmuz 1974, 354 sayılı kararında, 2.paragrafta “derhal uyulması” ve “bölgedeki bütün silahlı çatışmanın derhal durdurulması” çağrısında bulunarak, önceki kararlarda olduğundan daha emredici bir ifade kullanmıştır.⁵⁴³ İlgili taraflar ise Kıbrıs’ta ateşkesi 22 Temmuz 1974 saat 17.00’da kabul etmiştir. Başbakan Bülent Ecevit, 22 Temmuz 1974 saat 17.00’dan itibaren BM Güvenlik Konseyi’nin ateşkes çağrısına Türkiye’nin uymayı kabul ettiğini açıklamıştır.⁵⁴⁴ Başbakan Ecevit 22 Temmuzda BM’nin ateşkes kararı üzerine basın mensuplarıyla yaptığı bir toplantıda, Türkiye’nin ateşkesi neden kabul ettiği ile ilgili bir soru üzerine şu cevabı vermiştir: “Biz Kıbrıs’a herhangi bir istilacı niyetle çıkmadık. Biz Kıbrıs’ta devletler hukukunun anlaşmalarla kabul edilmiş olan Kıbrıs politikamızın teminat altına alınması ve Kıbrıs’la ilgili devletler hukuku kurallarının uygulanmasını sağlamak için çıktık. Öyle ümit ediyoruz ki Türkiye’nin özellikle Kıbrıs’ta yaşayan Türk toplumunun haklarını korumak için çok kararlı olduğunu bugün varılan sonuç yeterli miktarda ilgililere anlatmıştır. BM kararı muvacehesinde ve bu gerçek karşısında askeri operasyonu devam ettirmenin gereği kalmamıştır.”⁵⁴⁵

Kıbrıs’ta ateşkes sağlanmıştı ama birtakım sorunlar devam etti. Lefkoşa Havaalanı’nın Türk kuvvetlerinin eline geçmesi ihtimali belirince, İngiliz komutan, Rumlardan devraldığı alana yerleşivermişti. Türk birlikleri havaalanı ve binalarına girdikleri halde, alan yönetiminde İngilizlerin bulunduğu bahanesi ve İngiliz yetkililerin etkisi yüzünden, Barış Gücü’nün müdahalesiyle karşılaştı. Barış Gücü’nün renklerle boyanmış araçlardan oluşan bir set oluşturarak Türk askeri birliklerinin alana hakim olmasını engellediler. Barış Gücü ile tartışmalı ve soğuk anlar yaşandı ve Türk askeri ile arasında çatışma ihtimali ortaya çıktı.⁵⁴⁶ BM Genel Sekreteri, İngilizlerin baskısıyla Türk Hükümetini uyardı. Havaalanı kriziyle ilgili New York’ta, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim ile Büyükelçi Osman Olcay arasında ilginç bir söz düellosu cereyan etmiştir:

“Waldheim: Lefkoşa Havaalanını teslim alan Barış Gücü birlikleri, Türk askerleri tarafından dışarı çıkarılmak isteniyor.”

Olcay: “Havaalanlarını korumak ne zamandan beri Barış Gücü’nün görevleri arasına girmiştir.”

⁵⁴² *Vatan*, 22 Temmuz 1974.

⁵⁴³ S. Toluner, a.g. e, s.278-279.

⁵⁴⁴ *Milliyet*, 23 Temmuz 1974.

⁵⁴⁵ *Vatan*, 23 Temmuz 1974.

⁵⁴⁶ G. İnanc, a.g. e, s.35.

Waldheim: “Rumlar alanı bize terk ettiler, biz koruyoruz.”

Olçay: “Havaalanlarını koruyacaklarına katliama uğrayan Türk köylerini korusalar daha doğru bir iş yapmış olurlar. Kaldı ki, Rumların havaalanı Barış Gücüne terk ettikleri filan yok.”

Waldheim: “Yetkime dayanarak Barış Gücüne ateş açma emri verdim. Eğer Türk birlikleri ilerlemeye devam eder ve bu yüzden çatışma çıkarsa, Barış Gücü buna silahla cevap verecektir.”

Olçay: “Bu kararınızın yaratabileceği sorumluluğun herhalde farkındasınızdır.”⁵⁴⁷

Daha sonra konuyla ilgili, NATO Genel Sekreteri Luns’un şu mesajı ulaştırılmıştır: “Barış Gücü, Türk birliklerine karşı Lefkoşa Havaalanı’nda direnme kararı almıştır. Sizden, kuvvetlerinizin harekete geçmemesini teminen, Ankara’dan talimat gönderilmesini sağlamanızı istiyoruz. Hükümetinize durumu derhal bildiriniz. Bu çağrımıza uyulacağını umarız.” NATO’nun kuralların dışında kalan bu tutumu karşısında, mesajı ileten Luns’un özel yardımcısı olan Van Kampen’e Turgut Tülümen ters bir cevap vererek: “haydutlar çetesi varken hiç sesinizi çıkarmadınız, şimdi mi birden hareketlendiniz.”⁵⁴⁸ demiştir. Olçay, durumu hemen Ankara’ya bildirmiş ve havaalanına güvenlik nedeniyle ilerleme yapıldığı cevabını almıştır. Ankara, Barış Gücü ile çatışmanın dünya kamuoyundaki müdahalenin haklılığı ile ilgili inandırıcılığın sarsılabileceği nedeniyle, Lefkoşa Havaalanı’na müdahale etmeyeceği konusunda güvence vermiştir. Türk kuvvetleri de havaalanını çepeçevre sarmış durumda oldukları yerde kaldılar. Böylece bir süre kimse kullanamadı. Zaten bombardıman ve çatışmalarda ağır hasara uğramıştı. Alana giriş çıkış Türklerin, içerisi Barış Gücü’nün elinde kaldı.⁵⁴⁹

Buna benzer bir durum, İkinci Barış Harekâtı sırasında Mağusa Limanı konusunda da yaşandı. Barış Gücü, Mağusa Limanı’nı kontrolü eline almak istedi. Mağusa’da karşılıklı vaziyet alan Barış Gücü ve Türk mücahit birlikleri arasında gerginlik Lefkoşa’da, Türk Büyükelçiliği ile Barış Gücü yetkilileri arasında sert tartışmalara neden oldu. Limanı, mücahit kuvvetleriyle elinde tutan Mağusa Sancaktarı’nın kararlılıkla karşı koymasına rağmen Barış Gücü birlikleri dayatma eğilimine girdiler. Türk yetkilileri, Barış Gücü’nün, birliği zorladığı takdirde ateşle

⁵⁴⁷ T. Tülümen, a.g. e, s.149-150.

⁵⁴⁸ A.g.e, “gös. yer”

⁵⁴⁹ M. Ali Birand, 30... , s.263-267

karşılaşabileceği uyarısında bulundular. Barış Gücü'nün geri adım atarak, birliklerini limandan çekmesiyle olay kapandı ve Mağusa tarafı bütünüyle Türk tarafının elinde kaldı.⁵⁵⁰

Gerek BM'nin gerekse NATO'nun Kıbrıs'ta yaşanan bu gelişmelerdeki yanlış tutumu, Ada'da Türklere uygulanan mezalim karşısında da sürmüştür. Ateşkesle birlikte yüzlerce ceset BM görevlileri tarafından toplu mezarlardan çıkartıldığı, toplu mezarlar BM tarafından açıldığı ve katliam belgelendiği halde, ne BM ne de Avrupa İnsan Hakları kuruluşlarından herhangi bir tepki gelmemiş olması, çok üzücü ve düşündürücü bir durumdur.⁵⁵¹

Ateşkes anlaşmasının yürürlüğe girdiği ilk saatlerden itibaren ihlal edildiği iddiaları da ortaya çıkmış ve 22 Temmuzdan Cenevre Antlaşmasının imzalandığı tarih olan 30 Temmuz'a kadar geçen süre içinde Güvenlik Konseyi, durumu görüşmek üzere, altı kez toplanmıştır. Bu ihlaller sonucunda Türk birlikleri bazı noktalarda ilerlemişlerdir. Türkiye açısından bu ilerlemenin nedeni, anlaşmanın Kıbrıs Rum tarafınca ihlal edilmesi ve Ada'nın çeşitli yerlerine dağılmış olan Kıbrıslı Türklere karşı katliama başlanmasıdır. Türkiye'nin görüşüne göre, savunmasız sivil Türklerin öldürülmesi eylemi durdurulmadıkça, ateşkes kararına uyulması beklenemezdi.⁵⁵²

BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim, Cenevre görüşmelerinin ikinci bölümü başlamadan önce yaptığı bir basın toplantısında şu ifadelerle Kıbrıs'ta askeri durumun daha iyi, fakat siyasal durumun henüz çok ciddi olduğunu söylemiştir: "...Ada'da çarpışmalar durmuştur. Bu bakımdan Ada'da durumun düzeldiği söylenebilir. Fakat siyasal durum ciddiyetini korumaktadır. Düşünceme göre Cenevre Konferansı'nın bir prensip anlaşmasıyla sona ermesi için bir uzlaşma yolu bulunmalıdır. Aksi halde durum vahimleşecektir."⁵⁵³

İkinci Cenevre Konferansı'nın dağılması ve İkinci Barış Harekâtı'nın başlaması üzerine, BM Güvenlik Konseyi, Yunanistan ve İngiltere tarafından, 14 Ağustos 1974 sabah saat 9.00'da toplantıya çağırılmış, İngiltere'nin sunduğu karar tasarısı bazı ufak değişikliklerle kabul edilmiştir. Konsey, 14 Ağustos'ta 357 sayılı kararı; 15 Ağustos'ta toplanarak: 358 (1974) ve 359 (1974) sayılı kararları; 16 Ağustos'ta da 360 (1974) sayılı kararı almıştır. 14 Ağustos'ta alınan 357 sayılı karar şöyleydi:

⁵⁵⁰ G. İnanç, a.g.e, s.35.

⁵⁵¹ A.g. e, s.33.

⁵⁵² S. Toluner, a.g.e, s.284-285.

⁵⁵³ *Vatan*, 12 Ağustos 1974.

“Güvenlik Konseyi;

20 Temmuz 1974 tarih ve 353 (1974) sayılı kararı, 23 Temmuz 1974 tarih ve 354 (1974) sayılı kararı, 1 Ağustos 1974 tarih ve 355 (1974) sayılı kararını hatırlayarak, 353 (1974) sayılı kararın hükümlerine aykırı olarak Kıbrıs’ta çatışmanın yeniden başlamasına esef ederek,

1-Bütün hükümleriyle 353 sayılı kararını teyit etmekte ve ilgili tarafları gecikmeksizin bu hükümleri uygulamaya çağırır.

2-Hâlihazır çatışmanın bütün taraflarının, her türlü silah atışını ve askeri harekâtı durdurmalarını ister.

3-353 sayılı karar uyarınca, bölgede barışın ve Kıbrıs’ta anayasal hükümetin yeniden iadesi için görüşmelerin yeniden başlaması çağrısını yapar.”⁵⁵⁴

15 Ağustos 1974 tarihli toplantıda oy birliğiyle alınan 358 sayılı karar ise şöyledir:

“Güvenlik Konseyi,

Kıbrıs’ta şiddet ve kan dökülmesine devam edilmesinden ötürü derinden kaygılanarak,

357 (1974) sayılı kararına uyulmamış olmasına derinden esef ederek

1-353(1974), 354(1974), 355(1974) ve 357(1974) kararlarını hatırlayarak,

2-Yukarıda adı geçen kararların, ateşkese derhal ve tam olarak uyulmasıyla birlikte, bütün taraflarca tam olarak uygulanması üzerinde ısrar eder.”⁵⁵⁵

Görüldüğü üzere ısrarcı bir üslupla alınan BM’nin bu kararları Türkiye’ye yönelik herhangi bir yaptırım içermemektedir. Türk Hükümeti kararları gözardı etmeden hedeflerine ulaşmaya kadar harekâtı sürdürmüştür.

Bu arada 14 Ağustos’ta Yunanistan, iki NATO üyesi arasındaki anlaşmazlığı çözemediği gerekçesiyle NATO’nun askeri kanadından çekildiğini açıkladı. Yunanistan, böyle bir politik tutumu izlemekle, NATO’yu Türkiye üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmak istemiştir.⁵⁵⁶

Bu gelişme üzerine, toplantıya çağrılan NATO Bakanlar Konseyi, iki saatlik bir toplantıdan sonra Yunanistan’dan, askeri birliklerini teşkilattan çekme kararını bir kez daha incelemesini istemiştir. Ayrıca Konsey, Kıbrıs’ta ateşkes sağlanması için Türkiye ve Yunanistan’a çağrıda bulunmuştur. NATO Genel Sekreteri Joseph Luns, Kıbrıs’taki

⁵⁵⁴ S. Toluner, a.g. e, s.278-279.

⁵⁵⁵ A.g. e, s.315.

⁵⁵⁶ *Milliyet*, 15 Ağustos 1974; *Vatan*, 15 Ağustos 1974; Eroğlu, a.g. e, s.99; S. Toluner, a.g. e, s.315.

durumu “ciddi olarak nitelemiş ancak, Ada’daki harekâtın durdurulması için Türkiye’ye baskı yapmamız söz konusu olamaz” demiştir.⁵⁵⁷

Güvenlik Konseyi, 16 Ağustos 1974 sabahı yaptığı toplantıda Kıbrıs’ta derhal ateşkes’in uygulanması ve Cenevre görüşmelerinin tekrar başlaması için taraflara dördüncü defa çağrıda bulunmuştur.⁵⁵⁸

Türkiye, ateşkes çağrısına uymasına ve Cenevre’de görüşmelere hazır olduğunu bildirmesine rağmen, Fransız delegesi, ateşkes kararını açıklandığı 16 Ağustos tarihli Güvenlik Konseyi toplantısında Türkiye’yi hedef tutan şu ağır konuşmayı yapmıştır: “Türkiye’nin İkinci Harekâtı’nda Ada’da elverişli bir durum kazanmak çabasının ağır bastığı bir siyasi durumdur. Böylece elde edilen üstünlükler, Kıbrıs buhranının çözümlenmesini sağlamamış, çözümlenmesine engel olmuştur. Hiçbir savaş ve kuvvet kullanmak tehdidi, siyasi sorunları çözümleyemez.” Fransız delegesi, ayrıca açıklamasında Kıbrıs Devleti’nin, “milletlerarası antlaşmalarla kurulmuş ve garanti edilmiş anayasal yapısına saygı” gösterilmesi ve sorunun çözümlenmesi için yapılacak görüşmelerin son askeri hareket sonucunda ortaya çıkan durumla etkilenmeksizin yürütülmesini öngören, tamamen Kıbrıs Rum tarafının görüşünü yansıtan bir öneri sunmuştur.⁵⁵⁹ Fransız delegesinin teklifi üzerine Kıbrıs’la ilgili bir karar almıştır. Genel Sekreterin ufak çatışmalar dışında Ada’da ateşkesin sağlandığını ifade eden konuşmasında sonra alınan bu karar, birçok yönüyle Türkiye’yi rahatsız etmiştir.

Güvenlik Konseyi’nin 16 Ağustos 1974 tarihli toplantısında 3 çekimser oya karşı (SSCB, Irak, Beyaz Rusya), 11 olumlu oyla kabul ettiği 360 (1974) sayılı kararı şöyledir:

“Güvenlik Konseyi,

353 (1974), 354 (1974), 355 (1974), 357 (1974) ve 358 (1974) sayılı kararlarını hatırlatarak

Bütün devletlerin Kıbrıs Cumhuriyeti’nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygılı oldukları yolundaki beyanlarını kaydederek,

Doğu Akdeniz bölgesinde barış ve güvenliğe en ciddi bir tehdit meydana getiren son askeri hareket sonucunda Kıbrıs’ta durumun kötüleşmesi karşısında cidden kaygılanarak,

⁵⁵⁷ *Milliyet*, 18 Ağustos 1974; Eroğlu, a.g. e, s.100.

⁵⁵⁸ *Akşam*, 18 Ağustos 1974; Eroğlu, a.g. e, s.101;

⁵⁵⁹ S. Toluner a.g. e, s.321-322.

1.Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı girişilen tek taraflı askeri harekâtı resmen uygun bulmadığını kaydeder.

2.Tarafların, milletlerarası antlaşmalar uyarınca bulunanlar dışında bütün yabancı askeri personelin geri çekilmesiyle ilgili olanlar da dâhil olmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin daha önceki kararlarının bütün hükümlerine uymaları hususunda ısrar eder.

3.Tarafların 353 (1974) sayılı kararda öngörülen görüşmelere yapıcı bir işbirliği anlayışıyla gecikmeksizin başlamaları üzerinde ısrar eder. Bu görüşmelerin geleceği askeri hareket yolu ile elde edilen üstünlüklerle engellenmemeli ve etkilenmemelidir.

4.Genel Sekreterden barışçı şartların gerçekleşmesi için mümkün olabilen daha ileri tedbirlerin alınabilmesi için mümkün olabilen daha ileri tedbirlerin alınabilmesi amacı ile lüzumlu gördüğü durumlarda rapor vermesini ister.

5.Güvenlik Konseyi devamlı olarak Kıbrıs sorunuyla ilgilenmek ve gelişen durumun ışığında gerekli olabilecek tedbirleri gözden geçirmek üzere herhangi bir zamanda toplanmaya karar verir.”⁵⁶⁰

Türk delegesi Osman Olcay, Fransızların ağır ithamları karşısında, Fransız teklifinin sonucu alınan kararı tek yanlı, taraf tutan, haksız ve gerçeklerden uzak bir karar olduğunu, böyle bir karar tasarısının Konseye sunulmasını ve kabul edilmesini esefle karşıladığını şu sert açıklamasıyla belirtmiştir: Fransa'nın “ Kıbrıs'ta olan her şeyin sorumluluğunu Türk omuzlarına yükleyen bir hâkim rolünü seçerek işe başladığını” ifade ile Osman Olcay: “...Savunmasız sivil Kıbrıslı Türklere karşı silahlı hareket da dahil olmak üzere yapılan tek taraflı eylemlerin tekrarlandığı son on bir yıl içinde bu devletin vicdanı nerede idi? ...Hükümetim, bağımsız ve egemen bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin gelecekteki anayasal yapısını kurmak amacına yönelik görüşmelere katılmaya hazır olduğunu açıklamıştır; ancak bunu dengesiz, taraf tutan, eşit olmayan, adil ve gerçekçi, olmayan bu karar uyarınca yapacak değildir... Türkiye'nin, Paris'te bu Elysée Sarayı da olsa, hayal edilen beyanlardan alınmış cümlelerin verdiği ilhamla dikta edilen şartlar altına görüşmelere başlamayacağına, bir kez daha, dikkat çekirim.”⁵⁶¹

Milliyet Başyazarı Abdi İpekçi, “Fransız oportünizmi” başlıklı yazısında, Fransız-Yunan yakınlaşmasının nedenleri üzerinde durarak Fransa'nın, Yunanistan'ın düştüğü durumu sömürdüğünü şu cümlelerle dile getirmiştir: “Yunanlılarla zaten karlı iş yapan Fransızlar, son zamanlarda onlara bol silah ve uçak satmak üzeredirler, Kıbrıs

⁵⁶⁰ *Milliyet*, 18 Ağustos 1974; S. Toluner a.g. e, s.323; Bkz: Kararın İngilizce metni için (Dış Politika Foreign Policy Cyprus1974,IV/ 2-3,(1975), s.221).

⁵⁶¹ *Vatan*, 18 Ağustos 1974; Eroğlu, a.g. e, s.104; S.Toluner a.g. e, s.322-323.

olaylarından sonra Yunanistan'ın daha çok edinmek isteyeceği silahlar, Fransız savaş sanayi için bulunmaz bir nimet olacaktır.”⁵⁶²

Eroğlu, Güvenlik Konseyi'nin 360 sayılı kararını şöyle değerlendirmiştir: “Güvenlik Konseyi, Kıbrıs'ta barış ve güvenliğin sağlanması ve yeniden kurulması yolunda kararlar alırken, Kıbrıs devletine varlık kazandıran, onu meşru bir otorite haline getiren esasları Londra ve Zurich'de hazırlanan antlaşmalarla, Lefkoşa Antlaşmaları'nı dikkate alıp, bu antlaşmaların ne ölçüde uygulandığını da göz önünde bulundurmak zorundadır. Güvenlik Konseyi kararlarında bu hususları dikkate almadığından, alınan karar hukuki muhtevadan yoksundur, tek yanlıdır ve sübjektif bir karardır.”⁵⁶³

Türkiye İkinci Harekât ertesinde, Kıbrıs sorununun esasına ilişkin görüşmelere bir an önce başlanmasına taraftar olduğunu açıklamış, fakat bu istek, BM Genel Kurul toplantısını beklemekte olan Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumu tarafından uygun bulunmadığı için gerçekleşmemiştir. Bu hareket ertesinde taraflar arasındaki bazı insancıl sorunları⁵⁶⁴ çözümleyebilmek amacıyla, BM Genel Sekreteri Waldheim, 1974 Ağustos ayının son haftasında yaptığı girişimlerle Denktaş ile Klerides'in Lefkoşa'da buluşmalarını sağlamış ve 26 Ağustos'ta iki liderin insancıl sorunları görüşmek üzere hafta bir kez toplanmaları kararı alındığını açıklamıştır.⁵⁶⁵

Çözüm arayışlarını yavaştan alma politikası ve milletlerarası bir konferansta varılacak bir sonuçla Türkiye'ye baskı oluşturmayı düşünen Yunanistan, Kıbrıs sorununu 23 Eylül 1974'te BM Genel Kurul toplantısına götürmüştür. Rus daimi delegesi: “ NATO'nun iki üyesi, zayıf ve küçük bir ülkeyi silah arenasına haline getirmişlerdir.” diyerek Ankara'nın müdahalesini sert kelimelerle kınamıştır. İngiltere ve NATO'ya sert şekilde çatan Sovyet delegesi: “Kıbrıs'ta tüm yabancı güçlerin çekilmesini, Anayasal düzene dönülmesini ve Ada'nın toprak bütünlüğü ile bağımsızlığının kurulmasını” istemiştir.

İngiliz delegesi ise, hükümetinin mecburen Kıbrıs konusuna bulaştığını belirtmiş ve “Enosis” ile ‘Taksim’ fikirlerinin öldüğü resmen burada açıklığa kavuşturulmalıdır. Ada'ya nasıl bir anayasal çözüm getirileceği konusunda ise fazla ileri gidip çalışmaları daha fazla karıştırmamalıyız.” şeklinde görüş bildirmiştir.

⁵⁶² *Milliyet*, 19 Ağustos 1974.

⁵⁶³ H.Eroğlu, a.g. e, s.111.

⁵⁶⁴ Başlıca sorunlar: savaş esir ve yaralıların değiştirilmesi ve İngiliz üslerine sığınan Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye iadesi, yerlerinden ayrılanların durumu, Lefkoşa Havaalanının işletilmesi, barış Gücünün yetkilerinin yeniden saptanması, Rum bölgesinde yaşayan Türkerlin kuzeye göç etmelerine izin verilmesi sorunları.(S. Toluner, a.g. e, s.329).

⁵⁶⁵ Z. Cerrahoğlu, a.g. e, s.40.

Fransız delegesi Louis de Grignard aynı zamanda Avrupa topluluğunun 9 üyesi adına yaptığı konuşmada, Türkiye ve Yunanistan taksim ile “Enosis” fikrinden vazgeçtiklerini ve Ada’nın bağımsızlığına saygı göstereceklerini, kabul etmelerini gerektiğini ifade etmiştir.

Kıbrıs Rum temsilcileri ile Yunanistan temsilcileri Genel Kurul toplantısından lehlerine bir karar çıkarmaya çalışmışlardır. Türkiye’nin kınanmasını, göçmenler sorunun derhal ve bir an önce halledilmesini, Türk ordusunun derhal çekilmesini Ada’nın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü hakkında kesin karara varılması yolunda bir sonuç sağlamaya çalışmışlardır.⁵⁶⁶

BM Genel Kurulu’nun yirmi dokuzuncu dönem toplantısı, bir kez daha, Kıbrıs sorununu her ülkenin kendi çıkar ve siyasetleri açısından değerlendirdiği bir toplantı olmuştur. İki toplum temsilcisinin görüşlerin belirtmek olanağı bulması için, Özel Siyasi Komite, 29 Ekim 1974 tarihinde iki toplantı yaparak Kıbrıs Türk toplumu temsilcisi Vedat Çelik ile Rum toplumu temsilcisi Tassos Papadopoulos’un görüşleri dinlenmiştir. Genel Kurul toplantısı, Özel Siyasi Komite’nin hazırladığı raporlar ışığında, 30 Ekim – 1 Kasım tarihleri arasında yapılan toplantılarda Kıbrıs sorunu tartışılmıştır. Burada, Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumu Türkiye’yi saldırgan ve toprak ilhakı amacını güden bir devlet olarak gösterip daha önceki Genel Kurul toplantılarında ve Cenevre konferanslarında savunduğu, Garanti Antlaşması’nın IV. maddesi ile ilgili yorumuna, bu toplantıda yeni bir unsur daha katmıştır. Garanti eden devletlerin belirli bir toplumu veya haklarını korumak amacıyla müdahalede bulunmak hakkına haiz olmadığı görüşünü de eklemişlerdir. Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumunun görüşü ise, 1960 Antlaşmaları’yla getirilmiş olan düzenin temelinde, Türk toplumunun varlığının ve eşit haklarının korunması kaygısının yattığı, Türkiye’nin gelecekte Ada’nın taksimini gerçekleştirmek gibi bir niyeti olmadığını belirtmiştir.⁵⁶⁷

30 Ekim–1 Kasım tarihleri arasında yapılan Genel Kurul’un beş toplantısında Kıbrıs sorunun çözümünde toplumlararası görüşmeler yolunun tek yol olduğu pek çok devlet tarafından benimsenen görüş olmakla beraber, bu görüşmelere esas olması gereken somut çözüm biçimleri konusunda açık ifadelere genellikle rastlanamamaktadır.⁵⁶⁸

⁵⁶⁶ H. Eroğlu, a.g. e, s.135-138.

⁵⁶⁷ S. Toluner, a.g. e, s.333-335.

⁵⁶⁸ A.g. e, s.342.

BM, Kıbrıs meselesinin devam etmesi üzerine “Tarafsızlar Bloğu”na mensup bazı üyeler tarafından hazırlanan bazı değişikliklerle 2 Kasım 1974 günü uzlaştırıcı nitelikteki bir karar tasarısı Genel Kurul toplantısında bulunan 117 üyenin tümünü oyları ile kabul edilmiştir. Karar tasarısını Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Rum temsilcileri de kabul etmiştir.⁵⁶⁹

3212 (XXIX) sayılı kararın tam metni şöyledir:

“Genel Kurul, Kıbrıs sorunun inceledikten sonra,

Milletlerarası barış ve güvenlik için bir tehdit olan Kıbrıs buhranının devam etmesinden ötürü cidden kaygılanarak,

Bu buhranın Birleşmiş Milletlerin amaç ve prensipleri uyarınca gecikilmeksizin barışçı yollara çözümü gereğini göz önünde bulundurarak,

1-Bütün devletleri, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne ve hiçbir bloğa dâhil olmamasına saygı göstermeye ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ne yönelmiş her türlü hareket ve müdahaleden kaçınmaya çağırır.

2-Kıbrıs Cumhuriyeti’ndeki bütün yabancı silahlı kuvvetlerin ve yabancı askeri varlık ve personelin süratle geri çekilmesini ve Kıbrıs’ın işlerine her türlü yabancı müdahaleye son verilmesini diler.

3-Kıbrıs Cumhuriyetinin anayasal düzeninin Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk cemaatlerini ilgilendiren bir mesele sayar.

4-İki cemaatin temsilcileri arasında eşit şartlar altında ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin arabuluculuğu ile temas ve görüşmelerin devam etmesini tavsiye eder ve tarafları, temel ve yasal haklara dayalı ve tarafların serbestçe ve karşılıklı olarak kabul edebilecekleri siyasi bir çözüm bulunması için görüşmeleri devam ettirmeye çağırır.

5-Bütün mültecilerin güvenlik içinde evlerine dönebilmeleri lüzumunu belirtir ve tarafların bu yönde acil tedbirler almaya çağırır.

6-Bu kararın hükümlerini uygulanmasını sağlamak amacıyla, Birleşmiş Milletler çerçevesinde, gerektiği takdirde görüşmeler dâhil olmak üzere her türlü çabaların devam edeceğini ve böylece Kıbrıs Cumhuriyeti’nin temel hakkı olan bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün teminat altına alınmış olacağını ümit eder.

7-Genel Sekreterden Kıbrıs’ın bütün halkı için Birleşmiş Milletler insancıl yardımını devam ettirmesini ister ve bütün devletleri buna katkıda bulunmaya çağırır.

⁵⁶⁹ H.Eroğlu, a.g. e, s.135-138; İ. Soysal, a.g. e, s.350-352.

8-Bütün tarafları gerektiği takdirde takviye edebilecek olan Birleşmiş Milletler Barış Gücü ile işbirliği yapmaya devam etmeye çağırır.

9-Genel sekreterden ilgili tarafların arasında arabuluculuğunu devam ettirmesini ister.

10-Genel sekreteri bu karar tasarısına Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunmaya çağırır.”⁵⁷⁰

Görüleceği gibi, kararın 1. 2.ve 5.maddeleri, esas itibariyle, bir devlet olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sürdüğü anlayışından hareketle 14 Temmuz öncesindeki duruma dönülmesini öngören maddelerdir.⁵⁷¹ 3212 (XXIX) sayılı Genel Kurul kararı bir noktada Türkiye lehine unsurlar taşımaktadır. Bu unsurlar; Kıbrıs Türk toplumunun Rum toplumu ile eşit seviyeye getirilmesi ve bulunacak siyasi çözüm içinde Türk toplumunun da kabulünde temel şart yapılmasıydı. Bunun dışında Garanti Antlaşması'ndan söz etmediği gibi Türkiye de dâhil olmak üzere bütün devletleri Kıbrıs Cumhuriyeti'ne müdahale etmemeye davet etmekteydi. Hatta anayasa düzeni işi, toplumların kendi işidir başka ülkeler yani Türkiye karışmasın denmekteydi.⁵⁷² Bir diğer eleştiri konusu da özellikle 1.2.3 ve 6. maddelerin, Kıbrıs Türk toplumundan ayrı olarak, Türkiye'nin Ada ve Ada halkının bir kısmını meydana getiren Kıbrıs Türk toplumuyla ilgili tanınmış ve meşru hak ve çıkarlarını saklı tutacak bir biçimde kaleme alınmamış olmasıdır. Türkiye her ne kadar Genel Kurul'da yapmış olduğu açıklamalarda bu hakların saklı olduğunu açıkça belirtmiş olsa da farklı siyasi nedenlerle propaganda konusu yapılan bu nokta üzerinde ısrar etmeyerek, ilgili maddelerin kendi görüşünü ihraç etmeyecek bir biçimde yumuşatılmasını sağlamakla yetinmiştir.⁵⁷³

Bu biçimiyle, 3212 (XXIX) sayılı kararın 1. 2.ve 5.maddeleri, kayıtsız şartsız statükoya dönülmesi tezini ileri süren Rum tarafının görüşüyle, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı esası çerçevesinde hukuki statükonun değiştirilmesini savunan ve 2. ve 5.maddelerin uygulanmasını bunun gerçekleştirilmesi şartına bağlayan Türk görüşünü, uzlaştırmaya çalışan maddelerdir.

Dışişleri Bakanı Turan Güneş, BM kararını düzenlediği basın toplantısında olumlu gördüğünü dile getiren şu açıklamalarda bulunmuştur: “Kıbrıs devleti diye bir

⁵⁷⁰ *Milliyet*, 3 Kasım 1974; Toluner, a.g. e, s.344-346; H. Eroğlu, a.g. e, s.138-140; Bkz: Metnin İngilizcesi için (*Dış Politika Foreign Policy*, Cyprus, IV/2-3,(1975), s.222-223).

⁵⁷¹ S Toluner, a.g. e, s.346.

⁵⁷² F. Armaoğlu, *20.Yüzyıl...* , s.809.

⁵⁷³ S. Toluner, a.g. e, s.351.

şey kalmamıştır. Türk toplumu temsilcisi Vedat Çelik'in de belirttiği gibi, Kıbrıs devleti buraya hukuki olarak gelmiş, ancak cemaat olarak geri dönmektedir. Türkiye bundan önceki Genel Kurul toplantılarına oranla çeşitli ülkeler tarafından ya desteklenmiş veya sempatiyle karşılanmış, hiç değilse birkaçı hariç hiçbir devletin husumetine maruz kalmamıştır. Buna biz başarı diyoruz. Genel Kurul ilk defa Türk toplumundan azınlık olarak değil, ancak eşit bir taraf olarak bir karar çıkartmıştır.” Güneş, konuşmasının devamını şu şekilde sürdürmüştür: “Genel olarak bakıldığında, Rumların Türkleri yeniden azınlık olarak gösteren, Kıbrıs devletini meşru sayan (bundan önceki) Güvenlik Konseyi kararında Makarios'tan ismen Kıbrıs Devlet Başkanı olarak söz edilmiş, Londra-Zürich Antlaşmaları'nı yürürlükten kaldıracak maddeler bulunan bir metin peşinde koşuldu. Tarafsızlara baskı yaparak bunları kaldırttık. Türkleri mütecaviz gösteren paragrafı da geri aldirttik. Artık Kıbrıs devletinin meşruluğu Genel Kurul'a göre ortadan kalkmıştır. Çıkan kararda Kıbrıs devletinden bir defa bile bahsedilmemekte, Türklere eşitlik tanınmakta, dolayısıyla Kıbrıs'ın sadece iki toplumdan kurulduğu kabul edilmektedir. Federasyona aykırı bir maddeyi de tüm çabalarına rağmen sokturmamışlardır. Bu kararın bir tavsiye mahiyetinde olduğunu gözden kaçırmayarak maddelerin başında, Ada'nın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi istenmektedir. Bu Türkiye'nin politikasına aynen uymaktadır.”⁵⁷⁴

Makarios, kararı zafer olarak nitelerken Yunanistan Dışişleri Bakanı Dimitrios Bitsios da Genel Kurul kararını olumlu bulduğunu ve karardan memnunluk duyduğunu söylemiştir. Yunan delegasyonu başkanı Karayanis ise, “Tamamen tecrit edilmiş Türkiye, teklif lehine oy kullanmak mecburiyetinde kalmıştır.” şeklinde demeç vermiştir. Yunan basını, radyo ve televizyonu BM'nin Kıbrıs ile ilgili kararını Türk diplomasisi için bir hezimet, Karamanlis'in silahlı Türklere karşı diplomatik bir zaferi şeklinde aktarmıştır.⁵⁷⁵

BM Genel Kurul Kararı Türk muhalefeti tarafından dikkatle izlenmiştir. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel: “Birleşmiş Milletler kararı, ikinci maddesinde, (yabancı asker) Türk Silahlı Kuvvetlerini kapsamı içine alıyorsa, bu takdirde neden, ne yapmak üzere ve neye göre Kıbrıs'ta bulunduğumuzu anlatamamışız demektir”⁵⁷⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur. CGP Başkanlık Divanı, BM'nin son Genel Kurul

⁵⁷⁴ H. Eroğlu, a.g. e, s.140-141.

⁵⁷⁵ *Milliyet*, 4 Kasım 1974; *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1974.

⁵⁷⁶ *Son Havadis*, 4 Kasım 1974; H. Eroğlu, a.g. e, s.145-146.

Kararı'nı Türk ve Rum taraflarının ikisinin de kendi açılarından bir zafer gibi takdim ettiklerini belirterek: "Türk askerlerinin geri çekilmesi söz konusu olamaz. Hükümetçe kabul edilen son BM Kararı'nda 'anlaşmalar gereğince Kıbrıs'ta bulunanlar dışında' ibaresine dahi yer verilmemiş olmasından üzüntülüüz."⁵⁷⁷ sözleriyle gördüğü eksiği dile getirmiştir.

Söz konusu BM'nin bu kararlarıyla ilgili Hürriyet gazetesinin, günün yazısı bölümünde, "Zafer veya Hiç" başlığı altında: "Genel Kurul kararlarının tavsiye niteliği taşıdığını" ancak buna rağmen Türkiye tarafından da kabul edilen bu kararların hiç de "zafer" olmadığını, Genel Kurulun: "Yabancı kuvvetler derhal çekilmelidir." yolundaki kararına boyun eğmiş göründüğümüzü belirtmiştir. Ada'daki cemaatin, eşit şartlar altında müzakereye oturmasını, Genel Kurul'un kabul etmesini, tek parçalı bir Kıbrıs devleti değil iki ayrı parçadan oluşmuş bir Kıbrıs'ın varlığının kabul edilmiş olmasını, Türk tezi yönünden kazançlı gördüğünü belirtmiştir.⁵⁷⁸

Cumhuriyet'ten Orhan Apaydın karar hakkındaki görüşlerini olumlu yönleriyle şöyle anlatmıştır: "Yunanistan ve Kıbrıs Rum yöneticileri, Türk müdahalesini bir "saldırı" olarak niteleyecek bir karar almak için BM'de yoğun bir çaba sarf etmişler, fakat hüsrarla karşılaşmışlardır. Umduklarını bulamayan Yunanistan ve Kıbrıs Rum yöneticilerinin, kararda öngörülen siyasal çözüm yolunu seçmelerinden başka bir çareleri kalmamaktadır. Bu bakımdan da Genel Kurul kararı, Kıbrıs sorunun Türk tezine uygun olarak çözümünde önemli bir aşamayı oluşturmaktadır." Orhan Apaydın, en çok eleştirilen, "Ada'daki bütün yabancı kuvvetlerin ve yabancı askeri varlık ve personelin süratle çekilmesini" öngören 2.maddeyi ise "Türk tezine aykırı olmadığını, Ada'da bulunan yabancı kuvvetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerinden ibaret bulunmadığı, Türk Silahlı Kuvvetlerin Ada'dan çekilmesinin, kararın öngördüğü siyasal çözümün gerçekleşmesine bağlı olacağı " şeklinde değerlendirmiştir.⁵⁷⁹

BM'nin, bahsi geçen bu kararlarıyla ilgili Başbakan Ecevit'te: "Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda ilk kez olarak Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığı ve bunların eşit haklara sahip olduğu gerçeği kabul edilmiş bulunmaktadır. Ayrıca bizim öngördüğümüz coğrafi esasa dayalı federal devlet çözümünü engelleyici veya Türkiye'nin garantör devlet olma haklarını tartışma konusu yapacak herhangi bir

⁵⁷⁷ *Milliyet*, 5 Kasım 1974; H. Eroğlu, a.g. e, s.140-141.

⁵⁷⁸ *Hürriyet*, 4 Kasım 1974; H. Eroğlu, a.g. e, s.148-149.

⁵⁷⁹ *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1974; H. Eroğlu, a.g. e, s.153.

hükümde bu kararda yer almamış bulunmaktadır.” diyerek, kararın Türkiye açısından alınan değerini belirtmiştir.

3212 (XXIX) sayılı Genel Kurul kararı, 10.maddesi uyarınca, Genel Sekreter tarafından Güvenlik Konseyi’ne sunulmuş ve bu organ tarafından da kabul edilmiştir. 13 Aralık 1974 tarih ve 365 (1974) sayılı kararıyla Güvenlik Konseyi, ilgili tarafları bu kararı mümkün olan en kısa zamanda uygulamaya çağırması ve Genel Sekreter’den Kararın uygulanmasıyla ilgili gelişmelere dair rapor vermesini istemiştir.⁵⁸⁰

Öte taraftan Kıbrıslı Rumların Birleşmiş Milletlere müracaat ederek Kıbrıs sorununun Genel Kurulda görüşülmesini istemeleri karşısında, Büyükelçi Ecmel Barutçu ve eski Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken Dışişleri Bakanlığına yaptıkları teklifle, ortaya yeni bir statü çıkarılması gerektiği, Kıbrıs’ta Bağımsız Türk devleti kurmak gerektiğini belirtmişlerdir. Turan Güneş, böyle bir fikrin, Birleşmiş Milletlerdeki olası bir oylamada yeterli oy alamayacağı düşüncesinde olmuştur. CHP’nin görüşüne göre böyle bir hareket Kıbrıs’ın ikiye bölünmesine ve neticede Yunanistan’ın Kıbrıs’ın güneyine yerleşmesine neden olabilirdi. Bu yüzden Yunanistan’ı kendi elimizle Ortadoğu dengesine sokmak olacak bu hareketi oluşturmamız doğru olmadığı düşünülmüştür. Barutçu ise bu yaklaşımı şu ifadelerle eleştirmiştir: “Kanımca bağımsızlığı ilan etmemiş olmamız o zaman bizim için kaçırılmış bir fırsat olmuştur. Zaman geçtikçe bunu gerçekleştirmek daha güç olacaktı. Oysa istense de istenmese de Kıbrıs’ta durum iki ayrı bağımsız devlete doğru gitmekteydi.”⁵⁸¹

⁵⁸⁰ S. Toluner, a.g. e, s.351.

⁵⁸¹ E. Barutçu, a.g. e, s.105-107.

D. Sovyetler Birliği'nin Harekât'a Tepkisi

Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ta kendisiyle yakın ilişki içinde olan Cumhurbaşkanı Makarios'un 15 Temmuz darbesi ile devrilmesinden rahatsız olmuştur. Yunan askeri hükümetini sert bir şekilde suçlayarak, Kıbrıs'taki yeni idareyi tanımadığını dünya kamuoyuna açıklamıştır.⁵⁸² 16 Temmuzda Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisi Grubyakof: "Türk Hükümeti doğru istikamettedir. İsyan, dış kuvvetler tarafından düzenlenmiştir. Sovyet Hükümeti, isyancılarla mücadele eden tarafındadır" açıklamasında bulunmuştur.⁵⁸³ Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs'taki müdahalenin durdurulması konusunda Yunanistan'a bir nota verdiği gazete haberlerinde belirtilmiştir.⁵⁸⁴ Sovyetlerin 15 Temmuz darbesi hakkındaki bu ilk tepkisi Ecevit'in, Barış Harekâtı'nı gerçekleştirme kararlılığını artıran faktörlerden biri olmuştur. Sovyetlerin askeri müdahaleye karşı çıkmamasının nedeni, darbenin Kıbrıs'ın bağlantısızlığını yok edeceğini ve Yunanistan'ın dolayısıyla NATO'nun denetimine sokacağını düşünmesindendir.

Sovyetler Birliği, bu ilk değerlendirmelerden sonra 15 Temmuz darbesiyle ilgili Tass Ajansı aracılığı ile yayınladığı bildiride; 1-Kıbrıs'tan yabancı askerlerin çekilmesi, 2-Kıbrıs'ın darben önceki statüsüne kavuşması, 3-Kıbrıs'la ilgili görüşmelerde Kıbrıs'ın temsil edilmesini beklediğini bildirerek konuya ilişkin düşüncelerini bir kez daha açıkça dile getirmiştir.⁵⁸⁵

Bu bildirideki Kıbrıs'tan yabancı askerlerin çekilmesi konusunu Sovyet Rusya Ankara Büyükelçisi Grubyakov şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur: "Sovyetler Birliği Kıbrıs'ın içişlerine organize edilmiş Yunan militaristlerinin vahşice silahlı müdahalesini ve Kıbrıs halkının hükümrânlık haklarının tehdit etmesini kararlı olarak takbih etmiştir. Yunanistan'ın Kıbrıs'ın içişlerine askeri müdahalesine son vermek için gerekli ölçüler konmasını ve bütün Yunanlı personelin Kıbrıs'tan geri çekilmesini istemiştir."⁵⁸⁶

Sovyetlerin bu belirgin tepkisi, Kıbrıs politikasının Sovyet yanlısı Makarios rejiminin Kıbrıs'ta sürdürülmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Kıbrıs'ta Sampson'un darbesi üzerine Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarmasını başlangıçta desteklemiş, Sampson rejimi devrildikten sonra G.Klerides'in iktidara geçmesi ile

⁵⁸² S. Açıkgöz, a.g. t, s.69; M. Ali Birand, 30... , s.49.

⁵⁸³ S. Toluner, a.g. e, s.263.

⁵⁸⁴ *Günaydın*, 17 Temmuz 1974.

⁵⁸⁵ H. Eroğlu, a.g. e, s.116.

⁵⁸⁶ *Akşam*, 17 Temmuz 1974.

Makarios'u geri getirmek çabasına girişmiş ve askerlerimizi Kıbrıs'tan geri çekmemizi isteyecek kadar ileri gitmiştir.⁵⁸⁷

20 Temmuz günü Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Sovyet Büyükelçisi Gurbayakov'la yaptığı görüşmede Kıbrıs'ta başlayan Türk askeri müdahalesini ve amacını şu sözlerle haber vermişti: "Enosis'i kesin şekilde durduracak tek güç Türk toplumunun güvenliğini yüklenen Türkiye'dir. Türk toplumu orada olduğu sürece ve Ada'da Türk mevcudiyeti bulundukça bu önlenabilir. Türkiye'nin yeni toprağa ihtiyacı yoktur. Kendimize yetiyoruz. Emperyalist amaçlarımızın olmadığını bugüne kadar da ispat etmedik mi? Bulgaristan'daki Türklere el attık mı? Suriye'yi tehdit mi ettik? Selanik'i mi istedik? Size, Türkiye'nin müdahalesinin, sizin açınızdan hiçbir sakıncası olmadığını, hatta istediğinizi elde ettirecek bir gelişme olduğunu bilmem anlatabildim mi?" Türk müdahalesinin Kıbrıs'ın, Amerikan etki alanındaki Yunanistan'a ilhakını önleyeceğinin farkında olan Sovyet Büyükelçisi Gurbayakov, Türk Hükümetinin Ada'nın egemenlik ve bağımsızlığının bozulmayacağı konusunda yeteri kadar güvence vermesiyle birlikte görüşmelerden memnun ayrılmıştır.⁵⁸⁸

Barış Harekâtı'nın başlamasıyla birlikte Sovyet basını, yönetimin düşüncelerini yansıtmak olumlu değerlendirmelerde bulunmuştur. Moskova radyosunun, yaptığı canlı yayında: "Türkler şafakla birlikte Kıbrıs'a geldiler. Türkiye barışçı yollardan yaptığı temaslardan olumlu sonuç alamadığından son çare olarak bu en tabi hakkını kullandı ve Ada'ya çıkarma yaptı." denmekteydi.⁵⁸⁹

Ancak, Harekât'ın ilerleyen günlerinde Sovyet yönetimi, olayların belirttiği ilk günlerindeki Türk tezine yakın olan değerlendirmeleri devam etmemiştir. Türk Harekâtı'nın Kıbrıs'ı darbecilerden kurtarıp Makarios'u tekrar göreve getirmekle sınırlı olmadığı anlaşıncı, Sovyetler meseleyi milletlerarası planda kendi lehine çözecek şekilde ele almaya başladı. Güvenlik Konseyinin 28 Temmuz'daki toplantısında iki karar tarsısı sunan Sovyetler; birinci tasarıda Kıbrıs'tan yabancı askeri birliklerin çekilmesini, Makarios Hükümetinin yeniden işbaşına gelmesini ve Cenevre Konferansına katılmasını istemiştir. İkinci karar tasarısında ise ateşkese uyulup uyulmadığını tespit etmek üzere Kıbrıs'a özel bir heyetin gönderilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca, Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1974 tarihli, 353 sayılı kararının

⁵⁸⁷ H. Eroğlu, a.g. e, s.116.

⁵⁸⁸ M. Ali Birand, 30... , s.139-140.

⁵⁸⁹ *Hürriyet*, 21 Temmuz 1974; *Akşam*, 21 Temmuz 1974.

olduğu gibi uygulanmasını isteyerek Ada'nın taksimini önlemek istemiştir.⁵⁹⁰ Güvenlik Konseyinde bu önerileri kabul edilmemesine rağmen, Sovyetler Birliği, Kıbrıs sorunu ile ilgisini devam ettirmiş ve her fırsatta Kıbrıs'ın geleceğini belirlemede söz sahibi olmaya yönelik çözüm önerileri getirmiştir.

Ateşkesin ardından düzenlenen Cenevre Konferansı, Sovyetler Birliği için pek memnun edici olmamıştır. Nitekim Sovyet Dışışlerinden Akdeniz sorunları yetkilisi Victor Minin vasıtasıyla Türkiye Dışışleri Bakanı Turan Güneş'e ve Yunan Dışışleri Bakanı Mavros'a Cenevre Anlaşmasına karşı olunduğu bildirilmiştir. Sovyetler Birliği'ne göre Cenevre Anlaşmasının, Güvenlik Konseyi kararının bütün hükümleriyle bağdaşmamaktadır.⁵⁹¹ Sovyetler bu değerlendirmesini Kıbrıs siyaseti açısından Cenevre görüşmelerinde şu üç konuda istemediği bir çözüm yolu kabul edilmesine bağlamıştır:

1.Cenevre Konferansının ilkinde Makarios'un Ada'ya dönmesinden bahsedilmezken, İkinci Cenevre Konferansı'nda, Kıbrıs hükümetinin temsili yerine iki toplum temsil edilmişti.

2.Güvenlik Konseyinin 353 sayılı kararı, Ada'daki bütün yabancı kuvvetlerin çekilmesini gerektiriyordu, oysa Cenevre'de, sadece kuvvetlerin sayısında bir azaltma yapılması kabul edilmişti.

3.Cenevre bildirisinde, Ada'da iki ayrı otonom yönetimini var olduğu kabul edilmişti. Bu ise Sovyetler Birliği tarafından, kural olarak kabul edilmeyen coğrafi federasyonun tanınması anlamına geliyordu.

Ada'nın bölünmesine veya ilhak edilmesine karşı çıkarak, NATO'nun etki alanını ortadan kaldırmayı amaçlayan Sovyetler, İkinci Cenevre görüşmelerinden itibaren Yunanistan'a yakın politikalar geliştirmeye başladı.⁵⁹² Basında çıkan haberlere göre Sovyetler Birliği'nin Atina Büyükelçisi Igor Yezov, Yunanistan Dışışleri Bakanı Yorgo Mavros ile iki kez görüşmüş ve bu görüşmelerde Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin Yunanistan'a, ya da adalarına yapacağı muhtemel saldırılara karşı Yunanistan'ı destekleyeceklerini" belirtmişti. Böylece Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesiyle Yunanistan'da ortaya çıkan Amerikan aleyhtarı havadan yararlanarak, bir NATO üyesi olmasına rağmen bu ülkeye yaklaşmaya başlamıştır.⁵⁹³ Ayrıca Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi Sovyetler Birliği'ni son

⁵⁹⁰ *Akşam*, 30 Temmuz 1974; *Türkiye*, 30 Temmuz 1974; Özdemir A.Özgür, a.g. e, s.108-109.

⁵⁹¹ *Türkiye*, 1Ağustos 1974.

⁵⁹² *Günaydın*, 2 Ağustos 1974; M. Şahinler, a.g. e, s.63.

⁵⁹³ *Akşam*, 8 Ağustos 1974.

derece sevindirdi ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile münasebetleri bir soğukluk devresine girdi ve Sovyetler Birliği, bundan sonra Yunanistan'ı desteklemeye yönelik bir eğilim göstermeye başladı. Sovyetler Birliğinin bu şekilde tutum değiştirmesinin nedeni, Türkiye'nin Kıbrıs'ın üçte birinden fazlasını ele geçirmesi ve Kıbrıs'ın bir bakıma taksim edilmesi idi. Hâlbuki Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ta iki ayrı milli toplumun varlığını kabul etmekle beraber, Kıbrıs'ın taksimine daima karşı çıkmıştır. Sovyetler Birliği'ne göre taksim demek, Kıbrıs'ın bir NATO üssü haline gelmesi demektir.

Türkiye'nin İkinci Barış Harekâtı karşısında Sovyet basını değişmiş, Birinci Harekât'taki değerlendirmelerin yerini sert eleştiriler almaya başlamıştı. Sovyet yönetimine çok yakın Pravda gazetesi, Sovyet yönetiminin İkinci Harekât'a bakış açısını yansıtan bir makale yayınlamıştır. Makalede, Kıbrıs halkına karşı NATO'dan bir tecavüz gerçekleştiği iddia edilmekte, Ada'daki bütün yabancı birliklerin geri çekilmesi ve Kıbrıslı Türkler ile Rumlara birlikte yaşayıp çalışma olanağı tanınması istenmiştir.⁵⁹⁴

Sovyetler, İkinci Barış Harekâtı'ndan sonra Kıbrıs sorunun, Yunanistan ve Türkiye ile birlikte Güvenlik Konseyi üyelerinin ve "Bağılantısız Devletler" arasından seçilecek bazı devletlerin de katılacakları bir milletlerarası konferansta çözümlenmesi önerisinde bulunmuştur.⁵⁹⁵ Sovyet Tass ajansı tarafından yayınlanan bir bildiride, Kıbrıs sorunun askeri güç veya siyasal çıkışlarla çözümlenemeyeceği belirtilerek, toplanması gereken konferansın amacının Kıbrıs Cumhuriyeti'ni dış müdahalelerden korumak, tüm yabancı askerlerin çekilmesini sağlamak ve bu konferansa Türkiye ve Yunanistan'la, Güvenlik Konseyi üyeleri ile bloksuz ülkelerin katılmasını sağlamak olduğunu bildirmiştir.⁵⁹⁶ Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Kıbrıs konusundaki tutumunda bu önemli değişikliği ifade eden, 22 Ağustos 1974 tarihli bu açıklamasında Sovyetler Birliği izlemekte olduğu Kıbrıs siyasetinin gerekçelerini şöyle sıralamıştır:

"Kıbrıs içindeki ve etrafındaki durum gerginliğini korumaktadır. NATO'daki savaşı çevreler, bağılantısızlık siyasetini izleyen bir bağımsız ve egemen devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmak ve parçalamak ve böylece Kıbrıs ülkesini doğu Akdeniz'de bir NATO kalesi haline getirmek yolundaki girişimlerinden vazgeçmemektedirler. Kıbrıs sorunun, Güvenlik Konseyi ve kararları geçirtilmek suretiyle NATO üyesi devletlerin dar çevresi içinde çözümlenmesi girişimleri

⁵⁹⁴ *Vatan*, 16 Ağustos 1974.

⁵⁹⁵ H. Eroğlu, a.g. e, s.117; S. Toluner, a.g.e, s.324.

⁵⁹⁶ *Milliyet*, 23 Ağustos 1974; M. Şahinler, a.g. e, s.67; İ.Soyсал, a.g.e, s.350-351.

başarısızlıkla sonuçlanmış ve Kıbrıs'ta askeri harekâtın yeniden başlamasına yol açmıştır. Zürich-Londra Antlaşmalarıyla Kıbrıs'a kabul ettirilen sözde garantilerin tekrar tam olarak iflasını görmekteyiz. Bu sözde garantilerin, Kıbrıs halkına barış ve sükûn sağlamadığı gibi, gerçekte Kıbrıs halkına yabancı olan çıkarlara hizmet etmek için kullanılmaktadır... Kıbrıs sorunu ne askeri harekât yardımıyla ve ne de siyasi bir çözümün bu bağımsız devlete zorla kabul ettirilmesi suretiyle, çözümlenebilir. Bu sorunla ilgili görüşmelerin, Kıbrıs'ı kendi askeri çıkarlarına tabi kılmak isteyen bir askeri-siyasi gruba mensup devletlerin kapalı çevresi içinde yürütülmesi, Kıbrıs halkına yeni tehlikelerden başka bir şey getirmez. Kıbrıs içinde ve etrafına gelişmekte olan olayların milletlerarası gerginliğin yumuşatılması çabasına ters düştüğüne ve bu nedenle bütün halkların hayati çıkarlarıyla ilgili olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Sorunun bütün bu yönlerini göz önünde tutarak Sovyet Hükümeti, Kıbrıs sorunun görüşülmesi işinin bugünkü dünyanın siyasi görüntüsünü yansıtacak temsili bir forum tarafından üstlenmesi zamanının gelmiş olduğuna inanmaktadır... Ancak bu tür temsili bir milletlerarası konferansta, Kıbrıs Cumhuriyeti temsilcileriyle birlikte ve bunların doğrudan doğruya katılımlarıyla, bağımsız, egemen ve ülke bütünlüğünü haiz bir devlet olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını etkin bir biçimde sağlayacak ve Rum ve Türk Kıbrıslıların çıkarlarıyla uyumlu olacak kararlara varılması mümkün olacaktır.”⁵⁹⁷

Görüldüğü gibi, 22 Ağustos'ta yayınladığı açıklamada Sovyet Hükümeti, artık Garanti Anlaşması'nın geçerliliğini yitirdiği, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin artık Kıbrıs'a müdahale etme hakkı kalmadığını iddia etmektedir. Çünkü Sovyetlere göre Kıbrıs sorunu artık sadece üç devleti ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkmıştır.⁵⁹⁸ Sovyetler Birliği'nin bu bahsi geçen teklifinin en tehlikeli noktası, Türkiye'nin antlaşmalardan doğan haklarını bir kenara itmekte, antlaşmaları geçersiz kabul etmekte ve Türkiye'yi herhangi bir devlet statüsüne getirmekteydi. Kısacası Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki kontrolünü tamamen ortadan kaldırmakta, buna karşılık Sovyetler Birliği'ni Kıbrıs meselesinde söz sahibi yapmaktaydı. Bu teklif Yunanistan'ın işine geldiği için hemen desteklenirken, Amerika, yararı olmayan bir teklif deyimini kullandı ve Kıbrıs meselesinin en iyi şekilde, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumu arasında çözümlenebileceğini bildirdi. Türkiye ise, 27 Ağustos 1974'te Sovyetlere verdiği uzun karşı notasında Kıbrıs uyuşmazlığında herhangi bir devlet

⁵⁹⁷ S. Toluner, a.g. e, s.325; S. Açıkgöz, a.g. t, s.69.

⁵⁹⁸ N. Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, s.305; F. Armaoğlu, *20.Yüzyıl...* , s.807.

olarak değil, doğrudan doğruya ilgili bir devlet olarak taraf olduğunu hatırlattı.⁵⁹⁹ Bu notanın bir bölümü şöyledir: “Türkiye, Kıbrıs anlaşmazlığının başlangıcından beri Sovyetler Birliğince takınılan yapıcı tutumu şükranla karşılarken, Kıbrıs sorununa çok sayıda devletin karıştırılması yolundaki Sovyet önerisini ihtiyatla karşılamaktadır. Bunun, Kıbrıs’ın bağımsızlığının sınırlandırılması sonucunu vermesi kaçınılmaz olduğundan, Kıbrıs haklarının ihlalden korkarız.”⁶⁰⁰ Diplomatik nezaketle Sovyet teklifini reddeden Türkiye, ayrıca bu notasında Kıbrıs meselesinin böyle kalabalık toplantılarda ele alınmasının işi uzatmaktan başka işe yaramayacağını, Kıbrıs’ta barış ve güvenliğin sağlanmasının Türk kuvvetlerinin asker sayısının azaltmasını kolaylaştıracağını ve Türkiye’nin “uygun zamanlarda” ve “kademeli şekilde” asker sayısında azaltmaya gideceğini de belirtti.⁶⁰¹

37.Hükümetin Başbakanı Bülent Ecevit de çok taraflı bir milletlerarası konferansın sakıncalarını şu sözleri ile açıklamıştır: “Türk Hükümetine göre Kıbrıs devletinin kuruluşunda rol oynamış olan üç ilgili ülke, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan, bu devletin devamını da garanti etmişlerdir. Ortada iki ayrı toplum mevcuttur. Kıbrıs’ın bağımsız, egemen bir devlet olarak devamını bütün taraflar istediğine göre çok uluslu geniş bir konferansın toplanmasında Kıbrıs’a yeni bir devlet veçhesi mi verilecektir? Bu kimsenin istediği bir şey değildir. Şu halde Kıbrıs devletinin hukuki statüsü değişmeyecekse bu çok ülkeli konferansta Türk ve Rum toplumlarının iç sorunlarını Türkiye ile Yunanistan’ın Ada ile olan ilişkilerini ele almanın ne imkânı nede yararı vardır. Bu konferansta başka ülkelerin veya kuruluşların katılması durumu ancak içinden çıkılmaz bir niteliğe sürükleyecek her ülke kendi politik çıkarları açısından meseleyi ele alacaktır. Bu yüzden böyle bir girişim tam bir başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûmdur.”⁶⁰²

Türk basınında geniş yer alan Sovyet önerisi ve Türk cevabı ile ilgili Abdi İpekçi, Sovyet politikasını, “Sovyetlerin Çelişkisi” adlı başyazısında Sovyetlerin başlangıçta Ada’nın statüsünü Kıbrıslı iki toplum arasında görüşülüp kararlaştırılmasını savunurken yeni önerisiyle çelişkiye düştüğünü belirterek, Sovyet politikasını eleştirmiştir. Ayrıca İpekçi, yazısında, Sovyetlerle iyi ilişkilerin devamını isteyen Türk Hükümetinin, bu yaklaşımının üzerinde şu ifadelerle durmuştur: “Türkiye’nin Sovyet

⁵⁹⁹ Vatan, 28 Ağustos 1974; S. Toluner, a.g. e, s.327;

⁶⁰⁰ Bkz: Nota’nın tamamı için (H. Eroğlu, a.g. e, s.119-124).

⁶⁰¹ F. Armaoğlu, 20.Yüzyıl..., s.808; S. Açıkgöz, a.g. t, s.120; H. Eroğlu, a.g. e, s.119-124.

⁶⁰² Milliyet, 28 Ağustos 1974; H. Eroğlu, a.g. e, s.125.

önersine verdiği cevap, muhteva bakımından incelenecek olursa Moskova tarafından savunulan ve benimsenen fikirlere yer verdiği için, Sovyetleri sevindirmelidir. Çok nazikâne bir üslupla hazırlanan cevabi notada, Kıbrıs'ın bağımsız ve bloksuz, tarafsız bir devlet niteliğini koruması savunulmuş ve “Enosis” ve “taksim” çözümlerine kesinlikle karşı çıkmıştır.”⁶⁰³ İpekçi'nin değerlendirmelerinde de anlaşılabacağı üzere Sovyetlerin Kıbrıs sorununa ilişkin Türkiye'nin düşündüğü iyi niyetli çözüm yoluna oldukça zıt olan bu çözüm önerisine rağmen Türk Hükümeti, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulmamasına itina ettiği anlaşılmaktadır.

Kıbrıs sorunun NATO üyesi devletler çerçevesinden alınıp daha geniş anlamda uluslararası bir konu olması siyasetini izlemekte olan SSCB, 30 Ekim–1 Kasım 1974 tarihli Yirmi Dokuzuncu Genel Kurul toplantılarında, bu siyasetine yeni bir unsur daha katmıştır. Bu görüşe göre Cenevre görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması, Zürich-Londra Antlaşmaları'nda öngörülen garanti sisteminin iflasını kanıtlamıştır. Bu durum, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün garantisi sorununu ortaya çıkarmıştır ki, bu konuda tek etkin ve güvenilir milletlerarası garanti, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin garantisi biçimini alabilir. Ülkede barış ve güvenlik sağlayamayan ve Kıbrıs Devleti'ne yabancı olan çıkarlara hizmet eden bir garanti sisteminin yeniden Kıbrıs Devleti'ne zorla yükletilmesi, kabul edilemez. Bu tür bir çözüm, bizzat Kıbrıs Devleti'nin varlığını tehdit edeceği gibi, kabul edilecek herhangi bir siyasi çözümde bir kaçamak noktası meydana getirir. Ayrıca SSCB, Kıbrıs'taki fiili durumun dondurulması siyasetine kesin olarak karşı olduğunu açıklamış ve Güvenlik Konseyi'nin 353 (1974) ve 357 (1974) sayılı kararları çerçevesinde Kıbrıs sorununa acilen adil bir çözüm getirilmesi gereğini tekrarlamıştır. Böylece SSCB, önce Kıbrıs sorunun çözümü işinin ilgili tarafların inhisarından kurtarıp Güvenlik Konseyi'ne devredilmesi biçiminde ihtiyatla açığa vurmuş olduğu tezini, bu toplantıda, Kıbrıs Devleti'nin gelecekteki hukuki statüsünün Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin garantisi altına konması gibi, esasa ilişkin bir öneriyle tamamlamıştır. Bunun, sorunun milletlerarası bir konferansta görüşülmesi önerisinden de ileri bir biçimde, Kıbrıs uyuşmazlığında “ilgili taraflar” ve bu tarafların “meşru haklarını” değiştirmek amacına yönelmiş bir öneri olduğu açıktır.⁶⁰⁴

⁶⁰³ Abdi İpekçi, “Sovyetlerin Çelişkisi”, *Milliyet*, 29 Ağustos 1974.

⁶⁰⁴ S. Toluner, a.g. e., s.340.

Sovyetlerin her geçen gün çoğalan Kıbrıs konusunda taraf olmayı amaçlayan bu öneriler, gerek ABD ve İngiltere tarafından gerekse Güvenlik Konseyinde destek bulmamasının da etkisiyle, Türk yetkilileri kaygılandırmamıştır. Bununla beraber, Türkiye konunun geçtiği her ortamda diplomatik nezakete uygun bir şekilde Sovyet önerilerinin, kendi anlayışına ters düşen yönlerini belirtmiştir.

Söz konusu bu değerlendirmeler, 37.Hükümetin Başbakanı Bülent Ecevit'in Kıbrıs krizinde Sovyetler Birliği'yle olan ilişkileri açıklayan şu sözleriyle de örtüştüğü görülmektedir: "Sovyetler Birliği'yle de Kıbrıs sorunu sırasındaki ilişkilerimiz çok açık ve dürüstçe oldu. Bu telefonlarla değil, sık sık Büyükelçisiyle Dışişleri Bakanımızın, bir kez de benim görüşmemiz yoluyla sürdürülen bir ilişki oldu. Sovyetler Birliği de bize Kıbrıs sorunuyla ilgili kaygılarını ve düşüncelerini bütün açıklığıyla söyledi. Gene belki anlaşılabildiğimiz noktalar oldu ama bu olay sırasındaki diyalogumuzla, Sovyetlerle de aramızdaki karşılıklı güvenin arttığı kanısındayım. Ve herhalde Sovyet komşumuz şunu görmüştür ki, kendilerinin Amerika'yla birlikte bu kadar zahmet çekerek kurdukları detantı, yani bloklar arası yumuşamayı, Türkiye çok önemle göz önünde bulundurmaktadır; bu yumuşamanın yaşamasına Kıbrıs vesilesiyle katkıda bulunmaya çalıştığını bütün açıklığıyla göstermiştir." ⁶⁰⁵

⁶⁰⁵ B. Ecevit, *Ecevit'in Söylev...*, s.83-84.

E. İslam Ülkelerinin Barış Harekâtı'na Yaklaşımları

Türkiye'nin Batı'ya ve ABD'ye rağmen, Kıbrıs'ta başlattığı askeri müdahale karşısında İslam ülkelerinin yaklaşımı genellikle Türkiye'yi destekler nitelikte olmuştur.

Suriye Devlet Bakanı Hafız Esat, Harekât ile ilgili olarak yaptığı açıklamada; "Türk Hükümetinin tutumunu desteklediğini ve harekâtı anlayışla karşıladığını" belirtti. Libya Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Süleyman Ataika Ankara'da Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüşükten sonra Türkiye'ye Harekât sırasında ihtiyaç duyabileceği petrolü vermeyi taahhüt etmiştir.⁶⁰⁶

Kuveyt'in yüksek tirajlı Kuveyt Times gazetesi, başyazısında Kıbrıs'a yapılan Türk Müdahalesi'nin bir saldırı olmadığı, Kıbrıslı Türklerin haklarını koruyacak başka bir yol kalmadığı için girişilmiş meşru ve tamamen haklı bir davranış olduğunu belirtmişti. Ayrıca Kuveyt ve diğer Arap ülkelerinin Türkiye'yi desteklemesinin sadece Türkiye'nin Müslüman bire ülke oluşu gibi bir nedene bağlı olmadığını, fakat hak ve adaletin Türkiye'nin yanında olması gerçeğine dayandığını kaydetmişti.⁶⁰⁷

İslam ülkeleri, Türkiye'nin Ada'daki askeri harekâtını destekleyen olumlu değerlendirmelerinin yanında, bazı İslam ülkeleri desteklerini somut bir şekilde göstermişlerdir. Örneğin; Pakistan ve İran Türkiye'ye çeşitli sağlık malzemeleri göndermiştir. Libya ihtilali Komite Konseyi Başkanı Albay Kaddafi, Libya Türk Maslahatgüzarı'nı telefonla arayarak; "...Olayları yakından takip ediyorum bu durumlarda büyük devletler hemen yardımı keserler. Hangarlarım açıktır. Neye ihtiyacınız varsa alabilirsiniz. Bizden olmayan bir şeyi de gerekli görürseniz, söyleyin derhal sizin için biz alalım."⁶⁰⁸ dediği öğrenilmiştir. Libya, gerçekten de çıkartmanın ikinci ve üçüncü günü Türkiye'ye yaptıkları yardımlarla verdikleri desteğin sözde kalmadığını göstermiştir. Türk Hava kuvvetlerinde bazı yedek parçalardan az kalması üzerine Genel Kurmay Başkanlığı Lojistik Başkanlığının talebi üzerine bu parçalar Libya'dan sağlanmıştır. Ayrıca, Kaddafi daha sonra Türkiye'nin acele yakıt ihtiyacı olacağı düşüncesiyle Türkiye'ye en yakın bir yerde seyretmekte olan yakıt dolu bir tankere rotasını değiştirerek yükünü Türkiye'ye boşaltmasını sağlamıştır.⁶⁰⁹

Türkiye'nin bu kritik günlerinde Libya gibi dostluğunu samimi bir şekilde gösteren bir diğer ülke Pakistan olmuştur. Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto,

⁶⁰⁶ *Tercüman*, 22 Temmuz 1974.

⁶⁰⁷ *Milliyet*, 22 Temmuz 1974.

⁶⁰⁸ M. Ali Birand, *30...*, s.220.

⁶⁰⁹ E. Yavuzalp, a.g.e, s.167.

Başbakan Bülent Ecevit’e Harekâtla ilgili, olarak gönderdiği mesajda “Pakistan Hükümeti ve halkının son derece haklı davasında kardeş Türkiye’yi içtenlikle desteklediği” bildirilmiştir.⁶¹⁰ Dönemin Pakistan Büyükelçisi Erdem Erner anılarında, Türkiye’nin Harekâtla ilgili Hükümet tebliğini yaptıktan sonra Pakistan destek mesajının ardından, Pakistan Başbakanı Butto’nun özel görüşme talebi üzerine makamında yaptığı görüşmede, Butto’nun kendisine şu sözleri ifade ettiğini belirtir: “Siz Kıbrıslı Rumları rahatlıkla yenersiniz. Hava kuvvetleriniz en önemli kozunuzdur. Ancak, Yunanistan harbe girerse, Hava kuvvetleriniz üstünlüklerini kaybedecektir. Onun için şu andan itibaren Pakistan Hava Kuvvetlerini alarma geçirttim. Filolarımız, pilotları ile birlikte Türk Hükümetinin emrindedir. İşaretiniz üzerine havalanıp yardımınıza gideceklerdir. Deniz kuvvetlerimizi alarma geçirmedim, çünkü Süveyş Kanalı kapalı olduğu için Afrika’yı dolaşıp Kıbrıs’a varmaları çok vakit alır. Buna karşılık elden çıkarttığımız yepyeni yedek parçalarını, aynı tip denizaltılar Türk donanmasında olduğu için size hibe ediyoruz. Bugün Pakistan halkına bir çağrıda bulunacağım ve bu güç anlarında Türk kardeşlerinin yanında olmalarını isteyeceğim.”

⁶¹¹ Türk diplomatlarını çok etkileyen bu açıklamalar, Pakistan halkı ve hükümetinin Türklere karşı daima kardeşlik duyguları besledikleri ve bütün Pakistanlıların bu güç anda Türkiye’nin tamamen yanında bulunduğunun en samimi göstergesi olmuştur. Harekât’ın devam ettiği günlerde Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto, Türkiye’nin Barış Harekâtı’nda “Türk askeri ile omuz omuza çarpışmak üzere Türkiye’ye gönüllü sevk etmeye hazır olduğunu”⁶¹² açıklayarak her konuda desteğini sürdürmüştür.

Harekât’ın üçüncü günü İran Hükümeti adına açıklama yapan Dışişleri Bakanı Ali Rıza Pehlevi, Türk Harekâtı’nı desteklediklerini şu sözlerle bir kez daha belirtmiştir: “Hükümetin Kıbrıs’ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunması ve Kıbrıslı Türklerin, Zürich - Londra Antlaşmaları’yla teminat altına alınan haklarının korunması gerektiğine inanmaktadır.”⁶¹³ Ayrıca, Türk yetkililerinin daha sonra yaptığı açıklamalardan anlaşıldığı üzere İran, her iki Harekât’ta da Türkiye’ye askeri malzeme yardımında bulunmuştur. Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Alpakaya basın mensuplarının İran Hava Kuvvetlerinin 60 milyon Lira tutarındaki kritik malzeme yardımı yaptığı yolundaki bir soruya şu cevabı vermiştir: “Evet, İran Türkiye’ye

⁶¹⁰ *Milliyet*, 21 Temmuz 1974.

⁶¹¹ Erdem Erner, *Davulun Sesi (Dışişlerinde 44 Yıl)*, Ankara 1993, s.179.

⁶¹² *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1974.

⁶¹³ *Milliyet*, 23 Temmuz 1974.

vagonlar dolusu yardımda bulunmuştur. Bunun için Libya'dan sonra İran'a da bu yardımlardan dolayı müteşekkirimiz.”⁶¹⁴

İkinci Barış Harekâtı ile ilgili Lübnan'ın El Muharrer gazetesi, “Türkler nihayet dünyanın anladığı dilden konuşmaya başladılar.” başlıklı makalesinde gelişmeleri şöyle değerlendirir: “Türkiye, daha baştan bütün Ada'yı birden ele geçirip, istediği çözümü kabul ettirebilirdi. Oysa Türkiye iyi niyet gösterip Yunanistan, Amerika ve İngiltere'ye taraflarca kabul edilebilir çözüm yolu bulma olanağı vermek için, askeri harekâtını sınırlı tuttu, Türkiye, bütün Kıbrıs buhranı boyunca tam bir gerçeklikle davrandı. Çünkü ne istediğini iyi biliyordu. Fakat Yunanistan mütereddit ve yanlış adımlar atmaktan başka bir şey yapmadı.” Ürdün'ün El Rey gazetesi, “Yoğun bir diplomatik faaliyetten sonra askeri teşebbüse geçen Türkiye, kendisinin ve soydaşlarının çıkarlarını koruyacak güçte olduğunu ispatlamıştır.” yorumunu getirmiştir.⁶¹⁵

İkinci Barış Harekâtı'ndan sonra Fransa, Yunanistan'a silah yardımına başlaması ve süratle 44 Mirage uçağını Yunanistan'a sevk etmesi üzerine Pakistan Dışişleri Genel Sekreteri Agha Shahi Türkiye'nin bütün isteklerini öğrenerek Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto'ya iletceğini açıklamış: “Türkiye'ye elimizdeki bütün imkânları kullanarak yardım etmeye hazırız.” demiştir. Ayrıca Pakistan'ın gerekirse elindeki mevcut olan bütün MİG savaş uçaklarını Türkiye'nin emrine vermeye hazır olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁶ Bu samimimi ifadeler, Pakistan'ın bir kez daha bütün zor zamanlarda Türkiye'nin yanında yer aldığını ve en yakın dostlarından biri olduğunu ispatlamıştır.

⁶¹⁴ *Milliyet*, 13 Eylül 1974.

⁶¹⁵ *Milliyet*, 16 Ağustos 1974.

⁶¹⁶ *Hürriyet*, 23 Ağustos 1974.

SONUÇ

37.Cumhuriyet Hükümeti (I.Ecevit Hükümeti) 26 Ocak 1974'te uzun süren hükümet arayışları sonucu iki siyasal partinin (CHP- MSP) bir araya gelerek oluşturduğu bir koalisyon hükümetidir. Bu Hükümetin en belirgin özelliği birbirinden oldukça farklı dünya görüşüne sahip iki partinin birleşmesiyle kurulmuş olmasıdır. Bu partiler, Türkiye'nin son derece büyük iç ve dış politik sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemde hükümeti kurmuşlardır. Bu çalışmada 37. Cumhuriyet Hükümetinin dış politika yaklaşımlarını incelemek amaçlanmıştır. Bu analiz süreci sonunda döneme ilişkin bir takım yargılara varılabilmektedir. Bunlar özetle burada belirtilirse:

37. Hükümet dönemi her ne kadar Türk-Yunan ilişkileri Kıbrıs sorunu çerçevesinde bir çizgi izlemişse de, kısa süren iktidarı sürecinde önemli birçok dış politika meselesiyle uğraşmak zorunda kalmıştır. İktidara gelir gelmez ilk karşılaştıkları Karasuları ve Kıt'a Sahanlığı meseleleri oldu. Yunanistan, Ege Denizi'ndeki ulusal karasuları sınırını 6 milden 12 mile çıkaracağı yolunda açıklamalarda bulunmaya başlaması üzerine Türk Hükümeti, kendi karasularının genişliğini belirleyen bir devletin, komşu bir devletin açık denize çıkışını engelleyemeyeceğini açık bir notayla bildirerek bu duruma karşı çıkmıştır. Türkiye, Ege'deki karasuları tezini, Venezüella/Karacas'ta başlayan Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'nda da hukuki argümanlara dayalı olarak başarılı bir şekilde anlatmıştır. Kıta Sahanlığı meselesinde ise, Ecevit Hükümeti, Yunanistan'ın Ege'ye gemi çıkartıp petrol bulması, üzerine harekete geçti. Derhal, İlgili Bakanlıklar ve Genelkurmay'da bir dizi toplantı yapıp, genel bir strateji saptanmış, kaybolmak üzere olan Kıt'a sahanlığındaki haklarımız son derece enerjik bir politika izlenerek, savunulmuştur. Yunanistan'ın bütün tehditkâr tutumuna rağmen Haziran ayında Çandarlı gemisi, Deniz Kuvvetleri korumasında ihtilafli bölgeye çıkarılmış, Türk-Yunan muhripleri günlerce silahlara mermi sürülmüş şekilde karşı karşıya seyretmişlerdir. Türk Hükümeti bu duruma rağmen, her ne olursa olsun Ege'de Türk haklarından vazgeçmeyeceğini hem verdiği notalarla hem de petrol arama işlemini sürdürerek büyük bir kararlılıkla göstermiştir. FIR Hattı konusunda ise, yine Yunanistan'ın hâkimiyet alanını genişletme girişimlerine karşı yayınlanan birçok NOTAM'la Yunanistan'ın Egedeki keyfiyetine son verilmiştir. Türkiye, Ege Denizi'ndeki FIR sorumluluk bölgelerini kuzey-güney doğrultusunda bir çizgi ile ikiye ayırmış ve bu çizgiye yaklaşan (Türkiye'ye gelecek uçaklara) bütün uçakların uçuş bilgilerini İstanbul'a vermeleri gerektiğini bildirmiştir.

Türkiye'nin bu yaklaşımıyla Yunanistan'ın Ege'de Türkiye lehine oluşan temayül sonra ermiştir. 37. Hükümetin en önemli dış politika sınavı olan ve bu dönemde diğer ülkelerle ilişkilerin en önemli belirleyicisi olan Kıbrıs sorunu olmuştur. 37.Hükümetin temel tezi başlangıçta Kıbrıs'ı "bağımsız federatif devlet" statüsüne kavuşturmak idi. Bu tez Ada'da yaşanan darbenin ardından "coğrafi temele dayalı federatif devlet" biçimini alarak 37. Hükümet iktidarının sonuna dek tavizsiz bir biçimde savunulacaktır. 37.Hükümet öncelikle 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta yaşanan Sampson darbesine karşı çıkmış ve Kıbrıs Barış Harekâtı'nın siyasi sorumluluğunu üstlenerek Ada'daki Türk varlığını korumaya çalışmıştır. 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı, hem Kıbrıs Türk toplumunun can ve mal güvenliğini hem de, Türkiye'nin hukuki ve stratejik temel çıkarlarını güvence altına alma amacına yönelik ölçülü, hesaplı ve etkili bir askeri harekât olmuştur. Türkiye, Kıbrıs'ta 1960'tan itibaren Rum-Yunan tarafınca geliştirilen olaylar ve "Enosis" peşinde oluşturulan maksatlı tahrikler ve fiili durumlar karşısında mecbur kaldığı için sonunda Barış Harekâtı'na girişmiştir. 37.Hükümet, ulusal bir hazırlığın ve beraberliğin sonucunda büyük bir cesaret örneği göstermiş bir iktidar olarak başarıya ulaşmıştır.

37. Hükümet, gerek Harekât'tan önce gerekse Harekât sırasında müzakere sürecine hiçbir zaman muhalif bir tutum takınmamış daima müzakereler yoluyla sorunu çözmeye çalışmıştır. Bu sağduyulu ve gerçekçi bir yaklaşım ve duruştur. Birinci Cenevre Konferansı ve sonunda imzalanan Cenevre Protokolü Türk diplomasisi açısından büyük bir başarı olarak kabul edilmiştir. Türkiye, hem Kıbrıs'a yapmış olduğu askeri müdahalenin hukuksal ve meşru olduğunu doğrulatmış, hem askerlerini geri çekmesinin koşullarını onaylatmış, hem de Kıbrıs'ın anayasal statüsünün geleceği konusunda Ada'da iki toplumun varlığını ve Kıbrıs Türk toplumunun özerk olduğunu kabul ettirmiştir. Hükümetin gerek askeri gerekse siyasi bu başarısı sayesinde ki 13 Şubat 1974'te Kıbrıs Türk Federe Devleti 15 Kasım 1983'te de Kuzeye Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulabilmiştir. Rum tarafı bu dönemde Türkiye'nin tezlerine itibar etmez iken kendileri güçlü bir merkezi yönetim biçimini Kıbrıs için savunmuşlardır. 37. Hükümet, iktidarı boyunca Kıbrıs konusundaki tutumunu korumuş ve bu konuda verdiği diplomatik mücadele ile Kıbrıs'ın Türkiye açısından ne derece önemli olduğunu kanıtlanmıştır.

37.Hükümet İngiltere'yi, Kıbrıs sorununda garantör devletlerden biri olması nedeniyle sorunun çözümünde muhatap almak ve sorunların çözümünde beraber hareket

etmek zorunluluğu olan bir ülke olarak görmüştür. Her ne kadar Ada'da hâkimiyet hakkı ve garantörlük hakkı bulunsa da İngiltere, başlayan 15 Temmuz darbesi karşısında Türkiye ile ortak hareket etmesini gerektiren hukuki sorumluluğundan kaçmıştır. Askeri harekâtın uygulanmasını gerektirecek bir durum oluşmadığı gerekçesiyle Türkiye'yi yalnız bırakmış, sorunun müzakere yoluyla çözülmesi gerektiğini ileri sürerek Türkiye'yi fiili olmayan yollarla engellemek istemiştir. Cenevre görüşmelerinde arabuluculuk rolü üstlenen İngiltere'nin Kıbrıs sorunundaki genel tutumu Kıbrıs sorunun taraflar arasında gerçekleştirilecek görüşmeler yoluyla çözülmesi görüşünü savunmakla beraber Kıbrıs'ın anayasal düzenini devam ettirmek yolunda olmuştur. İngiltere de ABD gibi Kıbrıs konusunda Türkiye'nin askeri harekâtına destek vermese de 37.Hükümet aldığı karardan vazgeçmeyerek uygulamaktan geri durmamıştır.

37. Hükümeti dönemi Türk-ABD ilişkileri, başlangıçta haşhaş sorunu daha sonra Kıbrıs sorunu ve buna bağlı olarak ABD'deki Rum lobisinin baskısı sonucu alınan Silah Ambargosu Kararı'nın etkisinde kalmıştır. Bu Hükümetin Amerika'nın taleplerinin aksine haşhaş ekimine yeniden izin vermesi gerçekten ortaya konan en cesur girişimlerden biri olmuştur. Ancak Ecevit Hükümetinin bu girişimlerde bulunurken ABD'yle ittifakı tamamen ortadan kaldırmak istemediğini ve aksine iki devlet arası ilişkilerinin kötüleşmemesi için birçok durumda ılımlı davrandığını ve Amerikalıların düşünce ve kaygılarına kulak verdiğini de unutmamak gerekir. Nitekim Amerika'da, Kıbrıs olayları sırasında, Türkiye'yi müdahaleden vazgeçirmek için çeşitli diplomatik yollar denemişti. Ama herhangi bir tehdide başvurmamış, Kıbrıs konusunda tarafsız ve yapıcı bir şekilde hareket etmiştir.

1964'teki Johnson mektubu, Türk yöneticilerinin Kıbrıs'ta bir girişimde bulunmadan önce Amerikan yönetimine haber vermesi gerektiğini iddia etmişti. Gerçekten de Türk yetkililer, Kıbrıs'la ilgili politika ve eylemlerinde sürekli olarak ABD'ye danışmışlar ve birçok durumda girişiminin ABD'den gelmesini beklemişlerdi. Bu durum Türk liderlerinin kendilerini aşırı derecede Amerika'ya bağlı hissettikleri izlenimini vermekteydi. İşte bu yüzden 37. Hükümet ABD'ye rağmen, daha öncekiler düzeyinde bir engelleme olmasa da, Kıbrıs'a tek başına çıkartma yaparak birçok kişinin gözündeki Türk hükümetleri arasında en bağımsız hareket eden ve ABD'nin etkisinde kalmadan Türkiye'nin çıkarlarını en iyi şekilde korumaya çalışan bir hükümet olmuştur.

37.Hükümetin bu cesurca girişimleri Türk-ABD ilişkilerine çok ağır bir darbe vurmuştur. 1945'ten beri devam eden müttefiklik bağı ilk kez Ambargo Kararı dolayısıyla bir kriz dönemine girmiştir. Haşhaş ekimine yeniden izin verilmesiyle başlayan ambargo tehditleri, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nda yasal olmadan Amerikan silahlarını kullandığı gerekçesiyle devam etmiştir. ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosunun aldığı bir dizi ambargo tasarıları Başkan Ford'un 30 Aralık 1974'te onaylayarak yasallaşmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece 5 Şubat 1975 tarihinde Türkiye'ye karşı uygulanacak olan Silah Ambargosu Kararı resmen onaylanmış oldu. ABD'nin silah ambargosu yasa tasarılarının başlaması üzerine 37. Hükümet, öncelikle "bekle gör" politikasını uygulamıştır. Ambargo kararının, Türk dış politikasını etkilemeye yönelik olduğu düşüncesinden hareketle izlenen politikalar vazgeçilmeden sürdürülmüştür.

37.Hükümetin Kıbrıs'ta düzenlemiş olduğu askeri harekât karşısında, Birleşmiş Milletler ve NATO birçok kez toplantılar yaparak gelişmeleri değerlendirmiş ve taleplerini iletmışlerdir. Birinci Harekât'ın başlaması karşısında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahaleyi bir istila olarak değerlendirmeden, uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümlenmesini öngören bir tavsiye kararı vererek 20 Temmuz 1974'te aldığı 353 sayılı kararla tarafları ateşkese davet etti. Güvenlik Konseyi uyuşmazlığın barış ve güvenliğin korunması için zorlayıcı tedbirleri almak hususunda yetkili olmakla birlikte, 353 sayılı kararı ile bu yola başvurmamıştır. Konsey ilk tedbir olarak çarpışmakta olan tarafları ateşi kesmeye davet etmiş ve bunun süresini öngörmemiştir. BM Güvenlik Konseyi, İkinci Harekât'ın başlamasını ise, barış ve güvenlik için bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bütün yabancı silahlı kuvvetlerin ve yabancı askeri varlık ve personelin süratle geri çekilmesini ve Kıbrıs'ın işlerine her türlü yabancı müdahaleye son verilmesini dilese de, BM ve NATO, kuvvet kullanarak Türkiye'yi durdurmaya kalkışılmamış, Türkiye'ye itidal gösterilmesi önerisinde bulunmakla yetinilmiştir. Türk Hükümeti, BM ve NATO'nun aldığı kararları görmezlikten gelmeden ulusal çıkarların gerektiği kadar hareket etmiştir. Her iki Harekât'ta işgalci görüntüsü vermeden askeri hedeflere ulaşıldığı noktada ateş çağrılarına uymuş ve gerektiğinde tüm durdurma ve engellemelere rağmen yeniden (İkinci Barış Harekâtı ile) harekete geçebilmiştir.

Hükümetin Sovyetlerle olan ilişkisi yine Kıbrıs Sorunu bağlamında devam etmiştir. Sovyetler, başlangıçta Türkiye'nin Ada'daki müdahalesini, anayasal düzenin

korunması olarak gördüğünden olumlu yaklaşmışken, Türkiye'nin Cenevre görüşmelerinde açığa çıkan coğrafi temele dayalı bir düzen sağlamak istemesi üzerine İkinci Harekât'a tepki gösterdi ve konunun uluslararası platformlarda çözüme kavuşmasını savundu. Sovyetlerin meseleye bu şekilde yaklaşımı, Türk-Sovyet ilişkilerini etkilediyse de belirleyici olmadı. Bunda Türkiye'nin bağlaşıklarıyla ilişkilerinin bozulmasının da etkisi oldu. Kıbrıs sorunu sırasındaki ilişkiler sık sık büyükelçilik düzeyinde sürdürülen açık ve dürüstçe bir ilişki oldu.

Genel olarak 37. Hükümet dönemi Türk dış politikasına baktığımızda özellikle Türkiye-Yunanistan, ilişkileri açısından son derece sancılı, Türkiye-ABD ilişkilerinde ise sorunlu bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Buna karşın 37.Hükümet, Türkiye'nin milli çıkarlarını koruyan, bağımsız ve barışçıl bir politika yoluyla sorunların çözmeye çalışan bir dış politika çizgisi izlemiştir.

KAYNAKÇA

RESMÎ YAYINLAR:

- T.C Resmi Gazete*, Sayı:14780,26.1. 1974.
T.C Resmi Gazete, Sayı:14949,18.7.1974.
T.C Resmi Gazete, Sayı:14932,1.7. 1974.
T.C Resmi Gazete, Sayı:14952,21.7.1974.
T.C Resmi Kararlar Dergisi, Yıl:9 Sayı:1-2,Ocak-Şubat 1974.

MECLİS TUTANAKLARI:

- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, VI, 6, D:4,B:105, O:1, 3.7.1974.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VI, D:4,B: 99, O:1, 25.6.1974.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, I, D:4,B:35, O:1, 1.2.1974.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VI, D:4,B:104, O:1, 2.7.1974.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, III, D:4,B:70, O:1, 2.5.1974.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, III, D:4,B:73, O:1, 9.5.1974.

KİTAPLAR:

A Chronology Of The Cyprus Problem 1978-1980, Turkish Cypriot Human Committee,(y.y) 1980, s.36-38.

AÇIKGÖZ, Serkan, *Kıbrıs Barış Harekâtı,(20 Temmuz 1974)* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2006.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çeviren: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.

Akgünlere, CHP 1973 Seçim Bildirgesi, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara 1973.

AKAR, Rıdvan – DÜNDAR, Can; *Karaoğlu*, İmge Yayınevi Ankara 2006.

_____, *Ecevit ve Gizli Arşivi*, İmge Yayınevi, Ankara 2008.

AKIN, Başak Karacan, *Yunanistan'ın Kuruluşundan Günümüze Genel Dış Politikası*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Gebze 2006.

AKIN, Kenan, *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000.

AKSU, Fuat, *Türk-Yunan İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1992.

ARAS, Tevfik Rüştü, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*, Detay Yayıncılık, İstanbul 2006.

ARMAOĞLU, Fahir *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1986.

_____, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

ARSLAN, Hicabi, *Basının Türk Dış Politikası Üzerindeki Yönlendirici Etkisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

ARTUÇ, İbrahim, *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1989.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Basımevi, Ankara 2005.

AVCI, Cemal, *Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri*, Haccetepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1992.

BAĞIŞ, Ali İhsan, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*, Başbakanlık Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985.

BAL, İdris (Editör), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara 2004.

BARUTÇU, Ecmel, *Hariciye Koridoru*, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 1998.

Dünden Bugüne Başbakanlık(1920–2004), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:17, Ankara 2004.

Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, *T.C. Hükümetleri*, Cilt: 2, Yayın No:11, Ankara,1978.

BEKARLAR, Faruk, *Kıbrıs Sorunun Doğuşu; Menderes Dönemi Türk-Yunan İlişkileri*, Arayış Yayıncılık, İstanbul 2006.

BİL, Hikmet, *Kıbrıs Olayı Ve İç Yüzü*, İtimat Kitapevi, İstanbul 1976.

BİLDİRİCİ, Faruk; *Kuzum Bülent Ecevit'e Aileden Mektuplar*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000,s.91.

BİLGE, Suat, *Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri(1920-1964)*, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 1992.

_____, *Büyük Düş Türk-Yunan İlişkileri*, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

BİLA, Hikmet, *CHP 1919–1999*, Şefik Matbaası, İstanbul 1999.

BİRAND, Mehmet Ali; *30 Sıcak Gün*, Milliyet Yayınları, İstanbul,1984

_____, *Diyet*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.

BOSTANCIOĞLU, Burcu, *Türk-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.

BOZKURT, Enver - Demirel, Havva, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Nobel Yayınları, Ankara 2004.

BÖLÜKBAŞI, Süha; *Barışçı Çözümsüzlük*, İmge Kitabevi, İstanbul 2001

CERRAHOĞLU, Zehra (Yalçınkaya), *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler(1968–1990)*, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, No:2061,1İstanbul 1998.

Cumhuriyetin 80. Yılında Foto Muhabirlerinin Objektifinden Türk Demokrasi Tarihi, T.C. Başbakanlık Basın Yayın Ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 2003.

Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923–2002, T.C.Başbakanlık İstatistik Enstitüsü, Ankara 2004.

Cumhuriyetin 75 yılı Ansiklopedisi(1954–1978), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1988.

ÇALIŞ, Şaban H. -Dağı, İhsan D. – Gözen, Ramazan (Derleyenler), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi; Kimlik, Demokrasi*, Liberde Yayınları, Ankara 2001.

ÇAY, Abdulhalık, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel–1963*, Sayı:13, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989.

DAĞISTANLI, Fatin, *Sosyal Demokratlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara,1998.

DENKTAŞ, Rauf, *Rauf Denktaş'ın Hatıraları,(1964–1974)*, IX, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.

_____, *Hatırlar-Toplayış*, Boğaziçi Yayınları, IX, İstanbul 2000.

DEMİREL, Süleyman, *Ekim 1974*, Doğu Matbaası, Ankara 1974.

DEMİRKIRAN, Özlem, *Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2005.

Demokratik Parti, *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Bozbeyli*, Demokratik Parti Genel Merkezi, Ankara 1974.

DUMAN, Sabit, *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950–1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu; İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

DOĞRU, Sami, *Uluslar arası Hukukta Kıta Sahaneliği ve Ege Denizi Kıta Sahaneliği Uyuşmazlığı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2003.

DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, (y.y)1996.

ECEVİT, Bülent, *Ortanın Solu*, Kim Yayınları, İstanbul,1966.

_____, *Bu Düzen Değişmelidir*, Ulus Basımevi, Ankara 1968.

_____, *Ecevit'in Söylev ve Demeçleri(14 Ekim1973–28 Ekim1974)*,Ulus Yayınları, Ankara 1974.

_____, *Dış Politika*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara 1975.

ERBAKAN, Necmettin, *Milli Görüş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976.

EMİROĞLU, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında Kuvvet Kullanımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1997.

ERHAN, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Ankara Üniversitesi Soysa Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.

_____, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Yayınları, Ankara 2001.

ERNER, Erdem, *Davulun Sesi (Dışişlerinde 44 Yıl)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.

ERİM, Nihat, *Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara,(t.y.).

EROĞLU, Hamza, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, Emel Matbaacılık, Ankara 1975.

FIRAT, Melek M, *1960 – 1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997.

GEMUHLUOĞLU, M. Ali, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Sovyetler Birliği İlişkisi ve Türk Dış Politikası(1945-1965)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 20003.

GEVGİLİLİ, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1987.

GÜREL, Şükrü Sina, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan ilişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993.

GÜRÜN, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:531, A.Ü. S.B.F. ve Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara,1983.

_____, *Türk Sovyet İlişkileri(1950–1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

_____, *Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.

GİRGİN, Kemal, *T.C.Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız(70 Yılın Panoraması)1923–1993*, Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1993.

GÖNLÜBOL, Mehmet - Sar, Cem, *Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1965)*,Sevinç Matbaası, Ankara 1969.

_____, Mehmet (Editör), *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919–1995)*,Siyasal Kitapevi, Ankara 1999.

HACİBEKİROĞLU, Zübeyde, *Kıbrıs Sorunu ve Tarafların Tutumları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

HALLE, William, *Türk Dış Politikası*, (Çeviren: Petek Demir), Mart Matbaası, İstanbul 2003.

HERACLIDES, Alexis, *Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike Türkiye; Türk Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, (Çeviren: Mihalıs Vasilyadis-Herkül Milas), İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

İBA, Şaban, *Ordu Devlet Siyaset*, Sezai Ekinci Matbaası, İstanbul 1998.

EZHERLİ, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920)*,TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:54, Ankara 1992.

İNANÇ, Gül, *Büyükelçiler Anlatıyor; Türk Diplomasisinde Kıbrıs(1970-1991)*, Yayıncılık Matbaacılık, İstanbul 2007.

İSLAMOĞLU, Mümin, *Erbakan Ecevit'e Karşı*, Cankaya Kitapevi, İstanbul 1974.

İSMAİL, Sabahattin, *Kıbrıs Barış Harekâtının Nedenleri-Gelişimi- Sonuçları*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1988.

KARA, Muzaffer Ayhan, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 sonrası Bir Olgu ve Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar*, Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 2004.

KARACA, Ferhan, *Türk-Amerikan Askeri İlişkileri(1945 Sonrası)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara 2002.

KARİB, Zafer, *1975 Türkiye'sinde Niçin MSP de?*, İhya Yayınları, İstanbul 1975.

KOÇER, Gökhan, *Türk Dış Politikasının Belirlenmesi, 1960–1980(İç Siyasal Resmi Etkenler Açısından Bir Çözümleyici Çalışma Denemesi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1989.

KOLOĞLU, Orhan, *Kim Bu Ecevit*, Boyut Matbaacılık, İstanbul 2001.

KİLİ, Suna, *1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1976.

LELİK, Abdullah, *Erbakan mı? Ecevit mi? Çözülemeyen Buhranın Bilinmeyen Yönleri*, Çağlar Matbaası, Ankara 1974.

LEWIS Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çeviren: Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara 2004.

LARRABBE, F. Stephen,- Lesser, Lan O. , *Türk Dış Politikası(Belirsizlik Döneminde)*, (Çeviren: Mustafa Yıldırım), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

MAKOVSKY, Alan – Sayarı, Sabri (Editör), *Türkiye'nin Yeni Dünyası; Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, (Çeviren: Hür Güldü), Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

MANİSALI, Erol, *Avrupa Kıskaçında Kıbrıs*, Derin Yayınları İstanbul 2003.

MÜTERCİMLER, Erol - Öke, Mim Kemal, *Düşler ve Entrikalar DP'nin Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

MÜTERCİMLER, Erol, *Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri*, Yaprak Yayınevi, İstanbul 1990.

_____, *Satılık Ada Kıbrıs; Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri*, Melisa Matbaacılık, İstanbul 2007.

ORAN, Baskın (Editör), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar, 1919–1980, Cilt: I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

ÖKTEN, Özgür, *Türkiye-A.B.D. İlişkilerinde Türkiye'deki Üsler*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1994.

ÖYMEN, Onur, *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

ÖZGÜR, Özdemir A, *Hayatımda Kıbrıs; Bir Kıbrıslı Türk Diplomatın Tanıklığı*, Galeri Kültür Yayınları, Kıbrıs 2000.

ÖZKAN, Abdullah, *Türkiye'deki Amerika*, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

POLAT, Yılmaz; *Barış İçin Oradaydılar Parola: Kıbrıs*, Ulus Dağı Yayınları, Ankara 2007.

SARICA, Murat – Teziç, Erdoğan – Eskiuyurt, Özer, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:20071, İstanbul 1975.

SEVİLGEN, Gündüz, *MSP' de Dört Yıl (1973–1977)*, Yüksel Matbaası, Ankara 1980.

SİMAV, Akın, *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaaları*, İstiklal Matbaası, İzmir 1975

SOYSAL, İsmail, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İsis Yayıncılık İstanbul 1997.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; *Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu (1945-1986)*, İ.Ü. Basımevi, No:3655, İstanbul 1991.

_____, *Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye Politikası(1964–1980)*, Der Yayınları, İstanbul 1995.

_____, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler*, Der Yayınları, İstanbul 2000.

ŞAHİNLER, Menter, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, Yeni Karar Matbaası, İstanbul 1979.

TEKİN, Uğur, *Erbakan'ın Günah Galerisi*, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1997.

TİRYAKİ, Mehmet Hanifi, *Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi Türk Dış Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2007.

TOLUNER, Sevin, *Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:2309, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1977.

TURAN, Ali Eşref, *Türkiye’de Seçmen Davranışı Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No:54, Promat Matbaacılık, İstanbul 2004.

TÜLÜMEN, Turgut, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

UĞUR, Nedret, *Yeni Bir Türkiye ve CHP*, Özgür Yayınları, İstanbul 1974.

ULUATAM, Özhan, *Geçmiş Bakmak Cumhuriyet Dönemi İktisadi, Mali, Siyasi Olaylar Kronolojisi 1920–2000*, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.

USLU, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

_____, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

UYSAL, Tahsin, *Güvercin Görünümlü Kartal Başkan, Cilt II*, Başkent Dergisi Yayını No:6, Özyurt Matbaa, Ankara 1978.

Varlık Yıllığı 1975, Sayı:16, Varlık Yayınevi, İstanbul 1975.

YALÇIN, Soner, *Hangi Erbakan*, Başak Yayınları, Ankara 1994.

YAKÇINKAYA, Alâeddin (Derleyen), *Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu*, S.Ü. 28 Nisan 1997 Tarihli ‘Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu’ Konulu Panel, Sakarya 1997.

YAŞAR, Selman, *Türk-Sovyet İlişkileri,(1950-1960)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001.

YAVUZALP, Ercüment; *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.

YILMAZ, Aslı, *Türk Basınında Kıbrıs Barış Harekâtı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2000.

MAKALELER:

ARMAOĞLU, Fahir, “Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri(1947–1997)”,(Editör) İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999.

AYAR, Osman, “Kıta Sahanlığı ve Sorunları”, *Hava Kuvvetleri Dergisi*, Yıl:53,Sayı:25, (Temmuz 1975).

“Declaration By The Foreign Ministers Of Greece, Turkey And The United Kingdom of Great Britain And Northern Ireland” , Dış Politika Foreign Policy Cyprus 1974, IV/2-3, Ankara,1975.

ERALP, Atila, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Savaş İçinde Türk Diplomasisi (1939–1945)”, (Editör) İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999.

FIRAT, Melek M, “Kıbrıs Sorunun Türk Dış Politikasına Etkileri”, (Editör) İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999.

FRANZ, Erhard,(Çeviren: Selçuk Demirsoy), “Ege Denizi Kıta Sahaneliği Sorunu”,s.4-5, Madencilik Dergisi, Maden Mühendisleri Odası, XIV/1,(Ocak 1975).

GÜRÜN, Kamuran, “Türk-Yunan Başbakanlarının 1974 Haziran Toplantısı”, Belleten, II/199 (Nisan 1987) Ayırbaşım.

HAYTOĞLU, Ercan, “Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri İle Gazileri” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,1/11, 2002 (1).

İNAN, Kamran, “Amerikan Silah Ambargosu Nedenleri-Sonuçları”, *Dış Politika*, V/1, Ankara 1975.

KAYMAZ, İhsan Şerif, “Amerikan Devlet Sistemi ve ‘Türk’ İmajı” (Kıbrıs Barış Harekâtı ve Silah Ambargosu Örneği),Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, *İletişim Dergisi*, Sayı:20, (2005).

KAMEL, Ayhan, “İkinci Dünya Savaşından Günümüze Türk-Rus İlişkileri”,(Editör) İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999.

KURAT, Yuluğ Tekin, “50 Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası”, *Belleten*, IX/154,(1975).

KURT, Behçet, “Ege’de Türk-Yunan İlişkilerinin Deniz Yetki Alanları Yönüyle Tartışılması ve Özel Koruma Alanları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, (2003).

OBERLİNG, Pierre,“Kıbrıs Faciası”,(Çeviren: Fahir Armaoğlu,), *Belleten*, IV/210,Türk Tarih Kurumu, (1990).

PAZARCI, Hüseyin; “Ege Sorunu”, *Halkoyu Dergisi*,10/2, (Mayıs1976).

SATAN, Ali, “Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, I/6,(2004).

SARIKAYA, Yalçın, “1974-1980 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7, Genel Kurmay ATESE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları,(Şubat 2006).

SOYSAL, İsmail, “Türk-Amerikan Siyasal İlişkileri”, *Belleten*, XII/162, (Nisan 1977) Ayrıbasım.

“Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünyü, Bugünü, Yarını”, *Harp Akademileri Yayınları*, İstanbul 2004.

YAKAR, Kadir “Türk-Yunan Kara Suları-Kıta Sahaneliği Sorunları ve Ege Denizinin Stratejik Önemi”, *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni*,1/1 (Eylül 2001).

YENİGÜN, M. Cüneyt “Türkiye ve Yunanistan Arasında Ege’deki Deniz Sorunları”, *Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu*, Derleyen: Alâeddin Yalçınkaya, S.Ü. 28 Nisan 1997 Tarihli ‘Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu’ Konulu Panel, Sakarya 1997.

GAZETELER:

Akşam.

Cumhuriyet.

Güneş.

Günaydın.

Hürriyet.

Milli Gazete.

Milliyet.

Son Havadis.

Türkiye.

Vatan.

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) - 7 Ekim 1920

Yönetim ve yazı işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğüne bağlıdır	1 TEMMUZ 1974 PAZARTESİ	Sayı : 14932 Mükerrer
--	----------------------------	--------------------------

KARARNAMELER

Karar Sayısı : 7/8522

İlşik 1974-1975 Döneminde Yedi İlide Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi Hakkında Kararın yürürlüğe konulması; Ticaret ve Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanlıklarının teklifi üzerine 1470 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 1/7/1974 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
FAHRI S. KORUTÖRK

Başbakan B. ECEVİT	Devlet Bakanı B. ECEVİT	Devlet Bakanı O. EYÜBOĞLU	Devlet Bakanı I. H. BİRLER
Devlet Bakanı S. A. EMRE	Adalet Bakanı S. KAZAN	Millî Savunma Bakanı H. İŞİK	
İçişleri Bakanı O. ASILTÖRK	Dışişleri Bakanı V. H. İŞİK	Maliye Bakanı Doç. Dr. D. BAYKAL	
Millî Eğitim Bakanı M. ÜSTÜNDAĞ	Beynülmikt Bakan E. ÇEVİKÇE	Ticaret Bakanı F. ADAK	
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı S. CİRELİOĞLU	Güm. ve Tekel Bakanı M. TÜRKMEÑOĞLU	Gıda - Tarım ve Hayv. Bakanı Prof. K. ÜZAL	
Ulaştırma Bakanı F. GÜLEY	Çalışma Bakanı Ö. SAV	Sanayi ve Tek. Bakanı A. DOĞRU	
En. ve Teb. Kay. Bakanı C. KAYRA	Turizm ve Tan. Bakanı O. BİRGİT	İmar ve İkân Bakanı A. TOPUZ	
Köy İ. ve Köop. Bakanı H. OK	Orman Bakanı A. SENER	Genç. ve Spor Bakanı V. O. BİRGİT	

1/7/1974 tarihli ve 7/8522 sayılı kararnamenin ektidir.

1974-1975 Döneminde Yedi İlide Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi Hakkında Karar

Madde 1 — İlâç ham maddesi ihtiyacının sağlanması ve geçimi buna bağlı çiftçilerin yaşama koşullarının düzeltilmesi amacıyla Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak illerinin tamamı ile Konya ilinin Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerinde 1974-1975 ekim yılı için yeniden haşhaş ekimi ve ham afyon üretimi yapılmasına izin verilmiştir.

Madde 2 — Birinci maddede belirtilen il ve ilçelerde haşhaş ekicilerine ve ham afyon üreticilerine, 1470 sayılı Kanun ve bu Kanunun

uygulama şekline dair Yönetmelikteki esaslar içinde Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ekim izni belgesi verilir.

Madde 3 — İzin belgesi alanlar haşhaş ekimi ve ham afyon üretimi ile ilgili kanun ve yönetmeliğin emrettiği hususları tam olarak yerine getirmekte yükümlü olup, bunları yerine getirmeyen ekicilerin izin belgelerinin iptali ile birlikte 1470 sayılı Kanun ve ilgili diğer kanunlarda belirtilmiş bulunan ceza hükümleri uygulanır.

Madde 4 — Haşhaş ekimi ve ham afyon üretimine izin verilen il ve ilçelerin ötedenberi haşhaş ekimine tahsis olunan fakir ve verimsiz arazileri ile geçimi buna bağlı çiftçilere öncelik tanınır ve beher ekiciye en çok 5 dekarlık sahada ekim izni verilir.

Madde 5 — Haşhaş ekicileri ve ham afyon üreticilerine gerektiğinde ve ihtiyaç oranında avans vermeğe Toprak Mahsulleri Ofisi yetkili kılınmıştır.

Madde 6 — Birinci maddede belirtilen il ve ilçeler dışında haşhaş ekimi ve ham afyon üretimi yasaklanmıştır. İçişleri ve Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanlıklarının işbirliği ile her türlü imkândan faydalanarak haşhaş ekimi kontrol edilecektir. Uygunurucu madde kaçakçılığının önlenmesi için İçişleri Bakanlığınca yürütülmekte olan çalışmaların daha etkin bir hale getirilmesi amacıyla alınmakta olan ek tedbirler sür'atle tamamlanacaktır.

Madde 7 — 29/6/1971 tarihli ve 7/2654 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının Türkiye sınırları içerisinde Haşhaş ekimi ve ham afyon üretimini kesin olarak yasaklayan ikinci maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 8 — Bu Karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 9 — Bu Kararı İçişleri, Ticaret ve Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanları yürütür.

Çalışma Bakanlığından :

Karar Sayısı : 13607

1 — Açık bulunan 1. inci derece kadrolu Müsteşar Yardımcılığına, Devlet Pîanlama Teşkilâtı Pîanlama Şubesi Müdürü, Ünal Eğinin, 657 sayılı Kanunun değişik 68 nci maddesinin (B) bendi ve 74 nci maddesi uyarınca maklen ve terfian atanması uygun görülmüştür.

2 — Bu kararı Çalışma Bakanı yürütür.

26/6/1974

CUMHURBAŞKANI
FAHRI S. KORUTÖRKBaşbakan
B. ECEVİTÇalışma Bakanı
Ö. SAV

* Kaynak: *T.C. Resmi Gazete*, Sayı:14949, 18.7.1974.

EK-3: Anayasa'nın 66. Maddesi Uyarınca Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine Dair Verilen İzin*

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) - 7 Ekim 1920

Yönetim ve yazı işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdavenat Genel Müdürlüğüne başvurulur	21 TEMMUZ 1974 PAZAR	Sayı : 14952
---	-------------------------	--------------

T. B. M. M. Birleşik Toplantısı Kararı

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesi Hakkında

Karar No : 303

Dış siyasi olayların ortaya çıkardığı ağır şartlar sonunda ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16/3/1964 gün ve 93 sayılı; 17/11/1967 gün ve 148 sayılı kararları ile verilen izne dayanılarak, Kıbrıs'a yapılan saldırı ve çıkarma hareketinin meydana getirmesi muhtemel ihtilaflar karşısında; gerekliliği, sayısı ve miktarı Hükümetçe, takdir ve tayin oluncak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasa'nın 66 ncı maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 20/7/1974 tarihli 3 üncü Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

20/7/1974

Kahraman ve Şanlı Türk Silahlı Kuvvetlerinize Türkiye Büyük Millet Meclisinin Güven, Dilek ve Takdir Hislerinin İletilmesine Dair

Karar No : 304

Kıbrıs Cumhuriyetinin tahlikeye düşmüş olan bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak; Anayasa'nın temel maddelerinde öngörülmüş olan düzeni kurmak için Türkiye'nin Garanti Andlaşmasından doğan vecibelerini yerine getirmek üzere bu sabah harekâta başlamış olan kahraman ve şanlı ordumuzu Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak bu tarihli anda iltiharla ve sevgiyle anıyoruz.

Yürüttüğü tarihi ve barışçı görevinde aziz milletimiz bütün varlığıyla Ordusunun yanındadır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin, şanlı dolu tarihimize yeni bir zafer ve şeref sayfası ekleyeceğine güvenimiz tamdır.

Kahraman Ordumuza Cenab-ı Hak'tan yardımcı olmasını diler, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin bütün mensuplarını sevgi ve saygıyla selamlarız.

Bu güven, dilek ve takdir hislerinin kahraman ve şanlı Türk Silahlı Kuvvetlerine iletilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 20/7/1974 tarihli 3 üncü Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

20/7/1974

Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay İllerinde Sıkıyönetim İlânına Dair

Karar No : 305

Savaş gerektirebilecek durumun başgöstermesi nedeniyle, Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illeri sınırları içerisinde 20/7/1974 Cumartesi günü saat 07.00 den itibaren bir ay süre ile Sıkıyönetim İlânına dair 19/7/1974 tarihinde Bakanlar Kurulunca alınan karar T. B. M. M. Birleşik Toplantısının 20/7/1974 tarihli 3 üncü Birleşiminde onaylanmıştır.

20/7/1974

(7/8612 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 20 Temmuz 1974 günlü ve 14951 sayılı Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.)

* Kaynak: T.C Resmi Gazete, Sayı:14952,21 Temmuz 1974.